

Katalonya'ya Selam ORWELL

KATALONYA'YA SELAM George Orwell

alan yayıncılık

alan yayıncılık

ALAN YAYINCILIK : 40
Çağdaş Edebiyat Dizisi : 13

**KATALONYA'YA SELAM
HOMAGE TO CATALONIA
1938**

İngilizce'den Çeviren :
Jülide Ergüder

Birinci Baskı : Nisan 1985

Dizgi/Baskı : Can Matbaa
Kapak Düzeni : FANO GRAFİK

**alan yayıncılık
ticaret limited şirketi**

Başmuhasep Sk. Talas Han
No: 302 Cağaloğlu/İSTANBUL

George Orwell

KATALONYA'YA SELAM

İngilizce'den Çeviren
Jülide Ergüder

*“İspanya’da döğüşen gönüllüler,
bu savaşın anılarını yûreklerinde kötü bir yara
gibi taşımışlardır. Çünkü, insan, haklı olduğu halde
yenilebileceğini, zorbalığın gayrete boyun eğdireceğini,
bazen cesaretin kendi kendisinin ödülü olmadığını
İspanya’da öğrenmiştir.”*

Albert Camus

BLAİR den ORWELL e*

Eric Arthur Blair, 1903 yılında, İngilizler'in hâkimiyeti altındaki Bengal'de (Hindistan) Motihari'de doğdu. Richard Walmesley Blair ile İda Mabel Limouzin'in ikinci çocuklarıydı. Orwell doğduğunda 46 yaşında olan babası, Hindistan Sivil Servisi'nin Uyuşturucu Bölümü'nde vazifeliydi.

Eric Blair dört yaşında iken aile İngiltere'ye dönerek Henley'e yerleşti. Babası kısa sürede Hindistan'a geri gitti ve 1912'de emekli oluncaya kadar orada çalışmaya devam etti. Dolayısıyla Orwell, daha sonraları kaydettiği gibi, babasını sekiz yaşından önce çok az görebildi. Kocasından sekiz yaş genç olan annesi, 1908'de üçüncü çocuklarını dünyaya getirdi. Böylece Blair ailesi, 5'er yıl arayla iki kız ve bir erkek çocuğa sahip oluyordu.

Eric Blair sekiz yaşında iken, Sussex'deki özel bir hazırlık okuluna başladı. Orwell, beş sene müddetle tatiller dışında tüm zamanını geçirdiği bu okulun, İngiliz sınıf sistemine ilişkin fikirlerini belirlediğini öne sürmüştür. Daha sonra burslu olarak, bir dönem Wellington ve dört buçuk yıl Eton olmak üzere, iki özel ortaokula gitti. Tatil günleri dışında yine hep okuldaydı. Eton'dan ayrıldığı sırada ailesi Oxfordshire'den Suffolk'a taşındı.

Hindistan İmparatorluk Polisi'ne katılan Eric Blair, 1922 ilâ 1927 yılları arasında hizmet ettiği Birmanya'da polis eğitimi gördü. İzinli olarak evine geldiği sırada, Birmanya'ya dönmemeye karar verdi. Hindistan İmparatorluk Polisi'nden istifası 1928 yılbaşında yürürlüğe girdi. Bulûğ çağından beri yazar olmayı düşleyen Orwell, İmparatorluk Polis Teşkilâtı'nın böylesi bir meslek için hiç de uygun olmadığını düşünmüştü. Daha sonra cereyan eden hadiseler, Orwell'in bu dönemde emperyalizme hizmet ettiğini kavradığını ve bu sisteme karşı çıktığını göstermiştir.

Blair'in yirmi dört yaşına kadarki hayatını, başlıca, emper-

yalist Britanya'nın yönetici orta sınıfında bir yer edinmesi için elzem eğitim belirlemiştir. Ana ve baba tarafından ailesi, Hindistan ve Birmanya'da uzun seneler yaşamış, askerî, idarî ve ticarî alanda hizmet vermişti. Yetişkin yıllarındaki yaşantısı tamamıyla bu çerçeve içinde geçti. Bir anayurt üssü ve yönetici yetiştiren okullar ağından oluşan İngiltere'deki hayatı ise, olağan bir aile yaşamından mahrum yıllar anlamına geliyordu. 1927'de bu çerçeveyi kırduğunda, kendini hayatının üçte ikisini geçirdiği İngiltere'de buldu. Ancak tüm bu zaman, belirli türden ilişkiler bütünü'nün, pek seyrek olarak da aile durumunun, tanımladığı kurumlar içinde geçmişti. Britanya'da yirminci yüzyılın ilk yarısında, benzer bir birikim ve maziye sahip erkeklerin siyasi ve kültürel egemenliği öylesine belirgindi ki, Orwell'in yetişmesi genellikle olağan ve usulüne uygun olarak vasıflandırılabilir. Bir başka ifadeyle, Britanya'daki çoğu insanın hayatı da dahil bir çok önemli yönden bu garip hattâ yabancı idi. Orwell'in bundan sonraki dokuz yılını incelerken, bu noktanın hatırlanması ve vurgulanması gerekir. Çünkü, tüm bu unsurların bâliğ olduğu şey, yeni bir toplumsal ilişkiler ağının kurulması ve önemli bir bağlamda, yeni bir toplum kimliğinin yaratılmasıdır. Bu, Blair'in Orwell'e evriminde dönüm noktasıdır.

İlk kopuşun nedenleri kuşkusuz hayli karmaşık olmakla birlikte, iki unsur çok aşikârdır. Büyüme çağında yazar olma arzusu ne kadar berrak idiyse, yaptığı işin uygunsuz bir meslek olduğu fikri de zamanla oluşmuştu. Değişiminin sonunda, emperyalizmin kötü bir şey olduğunu yazıyordu; işinden ne kadar çabuk ayrılırsa o kadar iyi bir şey yapmış olacaktı (CEJL, I, 236). Henüz emperyalizmin hizmetinde iken tepkisi daha karmaşıktı. Daha sonraları gözlemlediği üzere, hizmetinde olduğu imparatorluğa duyduğu nefret ile imparatorluğa karşı olan yerli halka duyduğu öfke arasında sıkışıp kalıyor; ve bu, ivedi işini zorlaştırıyordu. Teorik olarak, tamamıyla Birmanyalılar'dan yana ve tamamıyla onları ezen İngilizlere karşı olduğunu söylüyordu. Fiiliyatta ise, hem emperyalizmin kirli işlerini reddediyor hem de onun içinde yer alıyordu.

Hayatının geri kalan kısmı incelendiğinde, bu karmaşık tepkinin bazı bölümleri anlaşılabilir. Kopuş anında hâlâ can alıcı olan bir husus da, onun İngiltere ile, yani tanıdığı ve ait olduğu anak, soyutlama hariç, başka yönlerden hiç bilmediği bir toplumla olan kararsız ve bulanık ilişkisidir. Bu yüzden, İmparator-

luk Polisi'nden ayrılması ve aynı sınıf ağı içinde yaşamak üzere İngiltere'ye yerleşmesi mümkündü. Sadece emperyalizmin açık tezahürlerine tepki gösteriyor olsaydı, böyle davranması olağan da sayılırdı. Lâkin, İngiltere ile olan ilişki meselesi daha da nazikti. Serbest kalışının ilk altı ayında Blair'in fiilen yaptığı şey, Londra'nın Doğu Ucu'nu keşif seferine çıkmak, İngiliz yoksul sınıfını tanımak oldu. Notting Hill'de bir odayı hareket üssü olarak tuttu. Sonra, 1928 ilkbaharında, Paris'in işçi mahallesinde bir oda kiralandı. Notting Hill'de aynı caddede ikamet etmiş olan sevgili teyzesi Nellie Limouzin, Orwell'in on sekiz aylık kalış süresi boyunca Paris'te bulunuyordu. Doğu Ucu'na yaptığı sefer, sonraları onun sık sık yenileyeceği bir tür oldu: sıradan İngiliz'i keşfetme yolculuğu. Yeni hayatının iki buçuk senesi bir bütün olarak alınırsa, onun yazar olarak kendini tanıtmadaki ana dürtüyü anlama imkânı doğar. Bu açıdan, Paris'in seçilmesi döneminin tipik bir özelliğidir. On yıl sonra, 1920'lerin Parisi'nin «sanatçılar, yazarlar, öğrenciler, sanat meraklıları, seyyâhlar, ay-yaşlar ve benzeri görülmedik basit âvâreler tarafından istilâ edilmişti..., şehrin bazı semtlerinde sözde sanatçı sayısı, fiilen, çalışan nüfustan daha çok idi»; «sonra bu tabaka yeni bir Buz Çağı misali çözüldü, kozmopolit sanatçı kalabalığı da yok oluverdi» diye yazdı (CEJL, I, 493). Bir zamanlar bir parçasını oluşturduğu bir olgunun horlayıcı ve yozlaşan şartlarında yazma tutkusuna, deneyiminin pek çok evresinde karakteristik olan bu alışkanlığa, dikkat etmemiz gerekir. Paris'te iken, sonradan kaybolan, iki roman yazdı; Fransızca ve İngilizce bazı makaleler yayınladı. Zatürre oldu, on hafta kadar bulaşıkçı ve mutfak hizmetlisi olarak çalıştı, sonra da 1929 yılının sonunda İngiltere'ye döndü.

İzleyen iki buçuk yıl boyunca, kendisini farklı temelde bir yazar olarak kabul ettirmeye çalıştı. Yazmak için ebeveyninin Suffolk'taki evini kullandı; ara sıra makale yazarak ve öğretmenlik yaparak para kazandı Kendi seçimi olmaksızın «Down and Out in Paris and London» (Paris ve Londra'da Perperişan) adı verilen ilk kitabının çeşitli uyarlamalarını hazırladı. «Perperişan yerine 'bulaşıkçı'yı tercih ederdim.» diyor. (CEJL, I, 107). Kitap tecrübelerinin yazıya dökülmesiydi, ama «herkes için aynı şey geçerliyse, müsteâr adla yayınlanmasını» yeğleyeceğini belirtti. Kitabın neşri sırasında hayatını öğretmenlik ederek kazandığı için, bir yerde bu tercihi anlamak mümkün. Ancak, isim sorunu,

daha önemlisi kimlik meselesi, çok daha önceden doğmuştu. İngiltere'de keşifler olarak düşündüğü işleri hâlâ sürdürüyor, serserilerle, afyonkeşlerle işçi mahallelerinde yaşıyordu. 1932 sonlarında, **Down and Out in Paris and London**'un yayınlanmasına ilişkin meseleleri tartışırken, temsilcisine şunları yazmıştı :

«Bir takma isim bulmamı istiyorsan, serserilik ederken hep kullandığım P.S. Burton var. Ama, eğer uygun görmezsen,

şunlara ne dersin?

Kenneth Miles

George Orwell

H. Lewis Allways

Ben George Orwell'i tercih ederim.» (CEJL, I, 106). Orwell, ebeveyninin Suffolk'taki evinin güneyine düşen bir nehrin adıdır.

Orwell'in ilk kitabı 1933'te neşredildi. Bunu izleyen üç yılda kendisini bir yazar olarak tanıttı. Öğretmenlik yaparak, bir kitapçı dükkânında çalışarak ve eleştirmenlikle para kazandı. Giderek daha uzun dönemler baba evinden uzakta yaşamaya başladı. **Down and Out in Paris and London**'u **Burmese Days** (Birmanya Günleri) adlı romanı takip etti. Bu roman İngiliz yayıncının anavatanında kızgınlığa yol açabileceğinden korkması nedeniyle, ilk olarak ABD'de yayınlandı. Ondan sonra iki romanı, **Clergyman's Daughter** (Papazın Kızı) 1935'te, **Keep the Aspidistra Flying** (Umut Çiçeği) ise 1936'da piyasaya çıktı. Aynı yılın ilkbaharında, Wellington'daki (Hertfordshire) bir köy dükkânına taşındı. İki ay sonra, bir vergi tahsilatının kızı, Oxford İngiliz edebiyatı bölümü mezunu (1927) daha sonra psikoloji alanında Londra'da doktora öğrenimi yapacak olan (1934) öğretmen ve gazeteci Eileen O'Shaughnessy ile evlendi. Artık Eric ve Eileen Blair idiler ama, itibar gören George Orwell kimliği, zorluklarla dolu bir geçiş devrinden sonra, kesin olarak oluşmuştu.

Orwell'in yazar ve gazeteci olarak bu yıllarda kazandığı şöhreti, esas olarak yoksulluk ve buhran dönemi öykülerine dayanıyordu. Keşif seferleri ve inandırıcı haberleri ona, edebiyat dünyasında, sınırlı da olsa, özel bir kimlik kazandırmıştı. Önce ortodoks ilişkilerini kopardı; sonra da, arızî dönemlerde de olsa, bilinçli olarak ve tekrar tekrar onların dışına çıktı. Sınıf-bilinçli bir kültüre, onun, genel bir yoksulluk ve buhran anında geri getirdiği şey, tecrübi olarak Birmanya gibi çok uzak bir dünyadan taşıdığı haberlerdi. Sıradaki kitabı bu kesin kimlikle üstlen-

diği bir görevdi. Sol Kitap Klübü adına, yoksul ve işsizlerin dünyasında araştırma.

Ne var ki, onun bu vazifeyi kabul ettiği 1936 yılı, buhran ve oldukça değişik boyutlarda yaşanan bir değişim yılıydı. Görev esnasında bir yazar olarak eski kimliğini sürdürürken, görevini yerine getiriş biçimi, **The Road to Wigan Pier**'de (Wigan Rihtımına Giden Yol) yeni bir tasarıya girişini, hayatının geri kalan kısmında devam edecek siyasi yazarlığını işaret ediyordu. Çünkü, kitabın ilk bölümünde ondan talep edilen zaten çok iyi yapabildiği rapor türünde iken, ikinci bölüm Orwell'in siyasi konununun ilk etkin anlatımı olan, sınıf ve sosyalizm üzerine bir makale olarak düzenlenmiştir. Burada, emperyalizme ve sınıf sistemine muhalefetini yineleyerek, artık özgürlük ve eşitliğe ilişkin sosyalist tanımlara bağlılığını ilâve ederken, aynı zamanda da, örgütlü sosyalizmin çoğu biçimlerine ve bilhassa da İngiliz orta-sınıf sosyalistlerinin çeşitli türlerine saldırmaktadır.

Wellington'da öğleden sonraları açtığı dükkânına yerleşmeden önce, Şubat ve Mart aylarında, Lancashire ve Yorkshire'a bir gezi yapmıştı. Haziran'da evlendi, bütün yaz ve sonbahar boyunca kitabını yazdı. Fakat Temmuz'da İspanyol İç Savaşı patlak verdi; sonbaharın sonuna doğru, Orwell, makaleleri için malzeme toplamak, ve belki de, savaşmak için İspanya'ya gitmeye hazırlandı. Barcelona'ya varduktan hemen sonra P.O.U.M. (Partido Obrero de Unification Marxista) milisine katıldı, 1937 yılının Ocak ayında onlarla birlikte çarpıştı. Daha sonra, POUM ile saf tutan Bağımsız İşçi Partisi'ne geçti; onbaşı, sonra teğmen oldu, Mayıs ortalarında yaralandı. Nisan ayında, Madrid'deki Uluslararası Tugay'a katılmaya çalışmıştı. Ne var ki, Cumhuriyetçi yetkililer ile POUM arasındaki çatışmaya bulaştı ve nekahat döneminden sonra POUM kanun dışı ilân edildiğinde, çatışmalara bizzat karıştı. Haziran'da Fransa'ya kaçtı.

Savaş ve devrimci siyaset üstüne edindiği tecrübeler, onun konumunu bir çok yönden pekiştirdi. Bu tecrübe birikimi onu anti-komünist yapmadı, çünkü bağlanabileceği Sovyet çizgisindeki komünizmi uzun seneler önce reddetmişti. İspanya buhranında yine de Uluslararası Tugay'a katılmaya gayret etti. Onun antikomünizmini olumlu yönde bileyen şey, esas olarak, Komünist-POUM rekabetini doğrudan yaşamasıdır. Aynı zamanda, izleyen iki veya üç yıl için, devrimci sosyalist oldu. Marxizm olarak bildikleri dahil, çoğu ortodoks İngiliz sosyalist mevizlere hücum

ettiği **The Road to Wigan Pier**, 1937 Martı'nda, daha o cephede iken yayınlanmıştı. İspanya'dan avdet eder etmez, ortodoks sol ile kesin kopuşunu tamamlayan **Homage to Catalonia**'yı (Katalonya'ya Selâm) yazmaya başladı. Kitap, 1938 Nisanı'nda yayınlandı. Haziran'da Orwell Bağımsız İşçi Partisi'ne katıldı, ve savaşın ilk aylarına kadar partide kaldı. Yeni bir kitap yazmak için Hindistan'a gitmek istiyordu. Ancak, 1938 kışının sonunda yeniden veremi depreşti ve yaz sonuna kadar senatoryumda kaldı. L.H. Myers'dan (**The Near and the Far**'ın yazarı) aldığı borçla, kışı geçirmek üzere Fas'a gitti; 1939 ilkbaharında İngiltere'ye geri döndü.

Fas'ta geçirdiği kış boyunca dördüncü romanı **Coming Up for Air**'i yazdı. İngiltere'ye dönüşünden sonra, en çok tanınan bir kaç denemesini kaleme aldı: Dickens üzerine, Haftalık Çocuk Dergileri üzerine, ve tam savaş başlarken tamamladığı «**Inside the Whale**». Fas'ta iken, Britanya'da giderek faşizme kayışa karşı tek etkili önlem olmak üzere, savaş muhalifi bir sol yeraltı hareketinin ana hatlarını çizdiği mektuplar yazıyordu. Lâkin savaş başladığında görüşlerini, «şu anda, kazanmak mecburiyetinde olduğumuz kanlı bir savaşın içindeyiz; ve ben de buna yardım etmek isterim.» sözleriyle açığa vurdu. Bünyesi elvermediği için (CEJL, I, 410) çürüğe çıkarıldı. Arada sırada yazı yazma imkânları çok azaldığından, yeniden beş parasız kaldı. 1940 Mayısı'nda, gerisin geriye Londra'ya taşındı. Aynı yılın sonbaharında, alt başlığı «**Socialism and the English Genius**» (Sosyalizm ve İngiliz Dehası) olan «**The Lion and The Unicorn**» (Arslan ve Tek Boynuzlu At) adlı bir deneme yazdı. 1941'in ilk günlerinden itibaren, Amerikan **Partisan Review** için «**London Letters**»i (Londra Mektupları) kaleme almaya başladı. Sonra Ağustos ayında, 1943'ün sonlarına kadar kaldığı, BBC'nin Doğu Servisi'nin Hindistan bölümüne, sohbet programları yapımcısı olarak girdi. Bir süre Sivil Koruma Servisi'nde ve yangın gözcüsü olarak hizmet etti.

1943 senesi Orwell için, bir çok bakımdan bir dönüm noktası oldu. Mart ayında Orwell'in annesi öldü. Hastalandığı için Sivil Koruma Servisi'nden ayrılmak zorunda kaldı. BBC'den ayrılarak, Aneurin Bevan'ın yönetimindeki **Tribune**'a edebiyat editörü oldu. Kitap eleştirmenliği gibi daha düzenli olan bir işi üstüne aldı. Fakat, en kesin ve önemli olay, yıl sonunda **Animal Farm**'ı (Hayvan Çiftliği) yazmaya başlamasıydı. 1944 Şubatı'nda kitabı

tamamladıysa da, siyasi gerekçelerle yayıncılar tarafından red-
dedildi. Ve, bu yüzden, *Animal Farm* 1945 Ağustosuna kadar pi-
yasaya çıkamadı.

Avrupa'da savaş nihayete ererken, Orwell muhabir olarak
Fransa'ya, ondan sonra da Almanya ve Avusturya'ya gitti. 1944'te
karısıyla birlikte bir erkek çocuk evlat edindiyseler de, Eileen 1945
Martı'nda bir ameliyat esnasında öldü. Orwell çocuğu yanında
alakoydu ve aynı yıl İskoçya sahilleri açığındaki Jura adasına
ilk seyahatini yaptı. Kışları Londra'ya dönmekle birlikte, 1946'da,
yanında kendisine bakan ablası olduğu halde, buraya yerleşti.
Ablası 1946 da öldü, kendi sıhhati ise her geçen gün biraz daha
kötüleşmekteydi. 1947'de yeniden azan vereminin ilk aylarında
Nineteen Eighty-Four'un (Bindokuzyüzseksendört) ilk taslağını;
1948'de ise, bazı saldırılar arasında, ikinci taslağını yazdı. O yılın
sonunda artık ciddi hastaydı ve başka bir şey yazamıyordu.

Animal Farm'ın kazandığı olağanüstü ticari başarı yaklaşık
yirmi sene önce, İmparatorluk Polis Teşkilâtı'ndan ayrılma ka-
rarını verdiği andan bu yana, bir yazar olarak çektiği mali sı-
kıntılara bir son verecekti. Ne var ki, bu gerçekleştiğinde, has-
talık ve ızdırap içinde geçecek son yıllarını yaşıyordu. 1949 Ey-
lülünde Londra'da hastahaneye yattı, Ekim'de Sonia Brownell
ile evlendi. 1950 yılının Ocak ayında öldü.

(*) Orwell'in hayat hikâyesini aktaran yukarıdaki bölüm, Ray-
mond Williams'ın *Orwell*, (Fontana Modern Masters, (4 th
ed. 1979) adlı kitabının ilk bölümünden çevrilmiştir. Ufak
eklemeler için, *Encyclopedia of World Biography*'nin (The
Mc Graw-Hill) «Orwell» maddesinden yararlanılmıştır.

ORWELL'İN KİTAPLARI :

- DOPL** : *Dow and Out in Paris in London* (Paris ve Londra'da Perperişan); Londra, 1938.
- BD** : *Burmese Days* (Birmanya Günleri); New York, 1934.
- CD** : *A Clergyman's Daughter* (Papazın Kızı); Londra, 1935.
- KAF** : *Keep the Aspidistra Flying* (Umut Çiçeği); Londra, 1936.
- RWP** : *The Road to Wigan Pier* (Wigan Rihtımı'na Giden Yol); Londra, 1937.
- HC** : *Homage to Catalonia* (Katalonya'ya Selâm); Londra, 1938.
- CUA** : *Coning Up for Air*; Londra, 1939.
- IW** : *Inside the Whale* (Balinanın İçinde); Londra, 1940.
- AF** : *Animal Farm* (Hayvan Çiftliği); Londra, 1945.
- NEF** : *Nineteen Eighty-Four* (Bin dokuz yüz seksen dört); Londra, 1949.
- CEJL** : *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell* (George Orwell'in Bütün Denemeleri, Gazete Yazıları ve Mektupları), 4 Cilt; (Sonia Orwell ile Ian Angus tarafından basıma hazırlandı), Londra, 1968.

CYRİL CONNOLLY'ye MEKTUP...

Sanatori Maurin
Sarria, Barselona
8 Haziran 1937

Sevgili Cyril,

Terhis kâğıtlarımı alabilirsem, iki hafta içinde evde olacağım demektir. İğrenç bir şekilde yaralandım. Aslında pek kötü bir yara değil: boynumu delip geçen bir kurşun, düpedüz beni öldürebilecekken, sağ kolumdaki sinirlerimi haşat etti ve bu arada sesimi de aldı götürdü. Buradaki doktorlar sesime tekrardan kavuşup kavuşmayacağım konusunda kesin bir şey söylemiyorlar. Şahsen ben, sesimin geri geleceği kanaatindeyim. Çünkü, sesim bazı günler eskiye kıyasla bayağı iyi oluyor. Her halükârda, hemen eve dönmek ve doğru dürüst bir tedavi görmek istiyorum. New Statesman'ın Şubat sayısında, İspanya üstüne yazdığın makalelerden birini okuyordum. New Leader gibi bir kaç mütevazi yayın organının

-
- (1) Cyril Connolly (doğ. 1903), yazar ve eleştirmen, Horizon'un editörü (1940-1950). Orwell ile aynı tarihlerde St. Cyprian ile Eton'da öğrenci olan Connolly, Orwell'in ölümüne kadar onun en yakın arkadaşlarından biri olarak kaldı. Orwell, Denys King - Farlow ile bir sohbetinde, «Connolly yardım etmeseydi, Birmanya'dan döndüğünde, her şeye bir yazar olarak yeniden başlayamazdım sanırım.» demiştir. (The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell, Cilt 1. «An Age Like This», 1920 - 1940, s. 186'daki dipnotu.

harikânde, Komünist verşyonunun dışına çıkan görüşlere yer veriş, New Statesman açısından taktire şâyân bir durum. Liston Oak'ın geçenlerde yayınlanan Barselona çarpışmaları üstüne makalesi çok iyi ve çok dengeliydi². Ben başından sonuna kadar olan bitenin içindeydim ve gazetelerin uydurduğu yalanlardan haberdarım. İspanya üstüne bir kitap yazmam gerektiğini ifade eden son açıklaman için de teşekkür ederim. Şu lânet olası kolum iyileşir iyileşmez, kuşkusuz, bu kitabı yazacağım³ İspanya'da harikulâde şeyler gördüm; ve daha önce hiç inmadığım halde, nihayet sosyalizme inandım. Bütünü itibariyle, Madrid'i göremediğim için çok üzgünüm. Burada L.P. (İngiltere İşçi Partisi) yerine CP'nin (Komünist Parti) tavsiyesi ile gelmiş olsaydım katılmak zorunda kalacağım Uluslararası Tugay'da değil de Anarşistler ve POUM'dakiler ile birlikte, kısmen az bilinen bir cephede bulunduğum için de çok memnunum. Aragon'da iken, bizim mevziye gelmemen ne yazık. Bir si-perde sana çay ikram etmek beni çok sevindirirdi.

*Sevgiler,
Eric Blair⁴*

-
- (2) Liston M. Oak, «Belind Barcelona's Barricades» (Barselona Barikatlarının Gerisinde, *New Statesman and Nation*, 15 Mayıs 1937.
 - (3) *Homage to Catalonia* (Katalonya'ya Selâm), Londra'da 25 Nisan 1938'de; New York'da ise 1952'de Harcourt, Brace tarafından neşredildi.
 - (4) *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, Ed. Sonia Brownell ve Ian Angus, Cilt 1 «An Age Like This» 1920 - 1940, Penguin Books, Secker, Warburs, 1970, ss. 300 - 301.

Milise katılışımdan bir gün önce, Barselona'daki Lenin Kışlası'nda subayların masasının önünde ayakta duran bir İtalyan milis gördüm.

Kızıla kaçan sarı saçları ve kuvvetli omuzlarıyla külhanbeyi görünüşlü, yirmi beş ya da yirmi altı yaşlarında genç bir adamdı. Ezik büyük deri kasketi hırsla tek gözünün üstüne çekilmişti. Kendisini yandan görüyordum : çenesini göğsüne doğru eğmişti; çatık kaşlarıyla, subaylardan birinin masanın üzerine yaydığı haritayı inceliyordu. Yüzünde yakaladığım bir şey derinden çarptı beni. Bu, dostu için gözünü kırpmadan adam öldürebilecek ve hayatını tehlikeye atabilecek bir adamın yüzüydü. Böylesi bir çehre olsa olsa bir Anarşiste ait olabilirdi; halbuki, büyük bir ihtimalle adam Komünist değildi. Hem dürüst ve vahşi bir ifadeydi bu, hem de cahil insanların üstleri olarak kabullendikleri kişilere besledikleri dokunaklı hürmet hissini de taşıyordu. Haritadan hiç bir şey anlamadığı, harita okumayı harikulâde entellektüel bir iş saydığı besbelliydi. Nedendir bilmem, anında bu derece ilgimi çeken birine - yani, bir erkeğe - çok seyrek rastlamışımıdır. Onlar masanın etrafında konuşurlarken, arada geçen bir lâf benim bir yabancı olduğumu ortaya çıkardı. İtalyan başını kaldırdı ve çabucak sordu :

— «*Italiano?*»

Berbat İspanyolcamla cevap verdim: «*No, Inglés. Y tú?*»

— «*Italiano.*»

Biz dışarı çıkarken, odayı baştan başa katetti ve hararetle elimi sıktı. Bir yabancıya karşı böylesine mu-

habbet duymak ne tuhaf! Sanki, ikimizin de ruhu, aramızdaki dil ve gelenek uçurumunu lâhzada aşmayı ve büyük bir samimiyetle buluşmayı başarmıştı. Onun da beni, benim onu sevdiğim kadar sevdiğini ümit ederim. Ama üzerimde bıraktığı izlenimi muhafaza edebilmem için, onu bir daha hiç görmemem gerektiğini de biliyordum. Ve söylemek bile gereksiz, onu bir daha asla görmedim. İspanya'da bu tür temaslar hep kuruluyordu.

Hafızama çok canlı bir şekilde nakşolduğu için bu İtalyan'dan söz ettim. Pejmürde üniforması ve haşın ama dokunaklı yüzü, bana göre, o dönemin özel havasını temsil eder. Onun anısı, savaşın o dönemine ait hatıralarımla iç içedir- Barselona'daki kızıl bayraklar; üniformaları sırtlarından dökülen askerlerle dolu halde cepheye doğru emekleyen kasvetli trenler; cephe hattının ilerisindeki gri suratlı, savaşın hışmına uğramış kasabalar; dağlardaki çamurlu ve donmuş siperler.

Bu olay, 1936 Aralık ayının sonunda, şu satırları yazdığım günümüzden yaklaşık yedi ay önce vuku buldu. Halbuki, daha şimdiden müthiş uzakta kalmış bir zaman dilimi gibi. Daha sonra meydana gelen hadiseler, bu zaman parçasını, 1935 yahut 1905'i olduğundan çok daha tamamiyle unutturdu. İspanya'ya gazete makaleleri yazma fikriyle gelmiştim. Fakat, aniden milise katıldım. Çünkü o sırada ve o atmosferde, yapılabilecek tek makul iş buymuş gibi gelmişti. Anarşistler Katalonya'da hâlâ fiilî denetimi ellerinde tutuyorlardı ve devrim henüz en canlı safhasını yaşıyordu. İşin başından beri orada bulunan birisine, Aralık'ta hattâ Ocak'ta bile, devrim dönemi nihayete eriyormuş gibi görünebilirdi. Ama, dosdoğru İngiltere'den gelen biri için Barselona'nın görünümü şaşkıncı ve kuşatıcıydı. İşçi sınıfının eğer üstünde oturduğu bir şehri ilk kez görüyordum. Küçük- büyük bütünü bütün binalar fiilen işçiler tarafından zapt edilmiş ve kızıl bayraklarla ya da Anarşistler'in kırmızı-siyah bayraklarıyla donatılmıştı. Her duvara oraç - çekiç ve devrimci partilerin isimlerinin baş harfleri çiziktiril-

mişti. Hemen hemen bütün kiliseler kundaklanmış, tasvirleri de yakılmıştı. Şurada buradaki kiliseler işçi çeteleri tarafından sistemli olarak tahrip ediliyordu. Her dükkân veya kahvehanede, devletleştirildiğini belirten bir yazı asılıydı. Hatta ayakkabı boyacıları bile devletleştirilmişti, sandıkları da kırmızı ile siyaha boyanmıştı. Garsonlar ve dükkân hizmetkârları dosdoğru gözünüzün içine bakıyor ve size onların eşitiymişsiniz gibi davranıyorlardı. Köle emeği ve hattâ şatafatlı hitap şekilleri giderek yok oluyordu. Kimse «senör», «Don» veya «Usted» dahi demiyor; herkes birbirine «Comrade» (Yoldaş) ya da «Thou» (Sen) diye hitap ediyordu. «Buenos Dias» (İyi Günler) yerine «Salud!» (Selâm) kullanılıyordu. Bahşiş kanunla yasaklanmıştı. Şehirde edindiğimiz ilk tecrübe, asansörcü çocuğa bahşiş vermeye kalkıştığım için, otel yöneticisinden dinlediğim nutuk oldu. Hiç özel binek otomobili yoktu, çünkü hepsi müsadere edilmişti. Bütün tramvaylar ve taksilerle öbür vasıtaların çoğu kırmızı ve siyaha boyanmıştı. Her yerde devrimci posterler asılıydı : açık kırmızı ve mavi duvarlarda dalgalanan bu posterler yüzünden öbür reklâm afişleri birer çamur lekesi gibi görünüyordu. Kalabalığın mütemadiyen oradan oraya aktığı, şehrin ana caddesi Ramblas'dan aşağı doğru, hoparlörlerden gün boyunca ve gecenin geç saatlerine kadar, bangır bangır devrimci şarkılar yayınlanıyordu. Herşeyin en garibi, kalabalığın arzettiği manzaraydı. Şöyle üstünkörü bakıldığında Barselona, zengin sınıfların fiilen ortadan kalktığı bir şehir görünümündeydi. Az sayıdaki kadınların ve ecnebilerin dışında, «şık-giyimli» bir Allah'ın kulu yoktu. Herkesin üstünde kaba saba işçi kıyafetleri ile mavi tulumlar veya milis üniformasını andıran giysiler vardı. Bütün bunlar tuhaf ve çarpıcıydı. Bu manzara, benim anlamadığım, hattâ bazı yönlerden hoşlanmadığım, ama uğrunda çarpışmaya değer bir şeyler yaşandığını hemen farketmişim, fazladan bir anlam taşıyordu. Aynı zamanda, görünenin gerçekten olup bittiğine, bunun hakiki bir işçi devleti olduğuna, ve

burjuvazinin ya kaçtığına, ya öldürüldüğüne ya da gönüllü olarak emekçilerin saflarına geçtiğine inanmıştım. Hali vakti yerinde burjuvaların büyük bölümünün düpedüz sindiğini, ve şimdilik proleter görünerek kendilerini maskeleydiklerini idrak edememiştim.

Bütün bu saydıklarımın yanısıra savaşın keder verici atmosferi hüküm sürmekteydi. Şehir kasvetli ve derbeder görünüyordu, sokaklar ve binalar bakımsızdı, hava hücumlarından korkulduğu için geceleri caddeler çok sönük ışıkla aydınlatılabiliyordu, dükkânların çoğu perişan durumdaydı ve yarı yarıya yok satıyordu. Et ender bulunuyordu, süt bulmanın ise mümkinâtı yoktu. Kömür, şeker ve akaryakıt sıkıntısı çekiliyordu; ve ekmeğ gerçekten kıttı. Bu dönemde bile, ekmeğ kuyrukları sık sık yüzlerce yarıdayı buluyordu. Yine de insan, halkın mutlu ve ümit dolu olduğuna hükmedebilirdi. İşsizlik yoktu, hayat pahalılığı ise hâlâ fevkalâde düşüktü; fakaralığı bariz şekilde görülen pek az insan vardı. Çingene-ler hariç, ortalıkta hiç dilenci yoktu. Herşey bir yana, devrime ve geleceğe imân söz konusuydu; aniden bir eşitlik ve özgürlük çağının doğduğuna inanılıyordu. İnsanlar, kapitalist makinanın dişli çarkları gibi değil de, insan gibi davranmaya çabşıyorlardı. Berber dükkânlarında, Anarşistler'in berberlerin çoğu Anarşist idivakur bir dille, berberlerin artık köle olmadıklarını bildiren ilânları asılıydı. Sokaklarda, orospulara fahişelikten vaz geçmeleri çağrısında bulunan renkli posterlere rastlanıyordu. İngilizce konuşan ırkların kül yutmaz, müstehzî uygarlığından gelen herhangi biri için, bu idealist İspanyollar'ın harcıâlem devrimci sloganlara nasıl da harfi harfine uyduklarını görmenin dokunaklı bir yanı vardı. O günlerde hep devrimci kardeşlik ve Mussolini'nin günahkârlığından dem vuran, en sâfiyâne türden devrimci türküler, sokakta tanesi birkaç kuruşa satılmaktaydı. Okuma yazması olmayan bir milisin bu türkülerden bir tane satın alıp zahmetle kelimeleri hecele-diğine ve sonra sözlerin mânâsını kavrar kavramaz, uy-

gun bir nağmeyle söylemeye başladığına çok sık şahit oldum.

O günlerde ben hep Lenin Kışlası'ndaydım; gûya cephe için eğitim görüyordum. Milise katıldığım da, ertesi günü cepheye gönderileceğim söylenmişti. Gelin görün ki, yeni bir *centuria*'nın (bölük) hazırlanmasını beklemek zorunda kaldım. Savaşın başında sendikalar tarafından alelacele kurulan işçi milisleri, henüz düzenli ordu temeline göre örgütlenmemişti. Komuta birimleri, otuz kişilik «müfreze»den, yaklaşık yüz kişilik «bölük»ten (*centuria*) ve fiilen çok sayıda askerden oluşan herhangi bir birliği ifade eden «kol»dan ibaretti. Lenin Kışlası, bir binicilik okulu ve kaldırım taşları döşeli muazzam avlularla tamamlanan debdebeli bir taş binalar topluluğuydu. Aslında, bir süvari kışlası olan bu binalar Temmuz çarpışmaları esnasında işgal edilmişti. Benim *centuria*'m ahırların birinde, üzerlerinde süvarilerin isimlerinin hâlâ kayıtlı olduğu taş yemliklerin altında uyuyordu. Atların hepsi gasbedilmiş ve cepheye gönderilmişti, ama her yer hâlâ at sidiği ve çürümüş yulaf kokuyordu. Kışlada yaklaşık bir hafta kaldım. Başlıca at kokusunu, kalk-borusunun titreşim sesini (bizim borazancıların hepsi amatördü -doğru dürüst İspanyol boru sedâlarını, ilk kez, Faşist hatlarının ötesinde dinledim), kabarıklı çizmelerin kışla avlusunda yankılanan tok sesini, kış güneşinin altında uzun sabah tâlimlerini, çakıl taşı döşeli binicilik okulunda, ellişer kişilik takımlarla yapılan sert futbol maçlarını hatırlıyorum. Kışlada muhtemelen bin erkek ile, milislerin karılarından ayrı olarak, yemek pişiren yirmi küsur de kadın bulunuyordu. Sayıları çok olmamakla birlikte hâlâ miliste hizmet veren kadınlar vardı. Daha önceki çarpışmalarda, doğal olarak, kadınlar da erkeklerle omuz omuza savaşmıştı. Devrim zamanında pek tabii karşılanan bir şey bu. Ne var ki, insanların fikirleri değişmeye başlamıştı bile. Kadınlar talim yaparken erkekleri binicilik okulundan uzak tutmak gerekiyordu. Çünkü, kadınlara gülüyor ve

işlerini geciktiriyorlardı. Halbuki bir kaç ay evvel, silâh tutan bir kadına gülmek kimsenin aklına gelmezdi.

Kışlanın tamamında, daha doğrusu milisin işgal ettiği her binada, pislik kol geziyor ve büyük bir karmaşa hüküm sürüyordu. Anlaşılan bu, devrimin yan ürünlerinden biriydi. Her köşede, parçalanmış mobilya, kırık eğer, prinç süvari miğferleri, boş kılıç kınları ve çürüyen yiyecek yığınlarına rastlanıyordu. Yiyecek, özellikle de ekmek, ısrafı ürkütücü boyutlardaydı. Sadece kışlanın benim kaldığım bölümünden, her öğün bir sepet dolusu ekmek atılıyordu- bilhassa siviller ekmek sıkıntısı çekerken böylesine bir ziyan utanç verici. Sehpalar üzerine kurulu uzun masalarda, ebediyyen yağlı teneke tavalarda yemek yiyor, *porrón* denen iğrenç bir nesneden de içiyorduk. Bu *porrón*, üzerine her basıldığında ince bir şarap huzmesi fışkırtan sivri uçlu bir musluğu bulunan bir tür cam şişeydi. Bu musluk sayesinde, dudaklar şişeye değdirilmeden şarap içilebiliyor ve *porrón* elden ele dolaşabiliyordu. *Porrón*'un kullanıldığını ilk gördüğüm an, hemen greve gittim ve bir içki kabı talep ettim. Bana sorarsanız bu nesne, özellikle beyaz şarapla doluyorsa, daha çok bir idrar şişesine benziyordu. Acemi askerlere kademeli olarak üniforma dağıtılmaya başlanmıştı; ama burası İspanya olduğundan, her şey parça bölük veriliyor, dolayısıyla da kimin ne aldığını kesinkes bilmek mümkün olmuyordu. Bel kayışı ve fişek kutusu gibi en ziyade ihtiyaç duyduğumuz çeşitli eşyalar, trenin bizi cepheye götürmek için beklediği en son ana kadar verilmiyordu. Bir milis «üniforma»sından bahsettim ama bu muhtemelen yanlış fikir veriyor. Tam mânâsıyla tek tip bir kıyafet ya da üniforma değildi çünkü. «çok tipli» (multiform) demek, muhtemelen, daha münasip olurdu. Herkesin giysileri aynı genel planı izliyordu ama kıyafeti birbirinin tıpatıp aynısı olan iki kişi bulmak mümkün değildi. Orduda herkes fitilli kadifeden kısa pantolon giyyordu ama bütün tek - tiplik de burada bitiyordu. Kimisi dolak takıyor, öbürleri fitilli kadi-

fedem tozluk kullanıyor, daha başkaları ise deri tozluklar ya da yüksek çizmeler giyiyordu. Herkesin fermuarlı bir ceketini vardı, ama bazısının deri, bir başkasının ise yünlüydü, üstelik bu ceketler akla hayale gelebilecek her renkte olabiliyordu. Kasketler neredeyse kasket giyen adam sayısı kadar çeşitliydi. Kasketin ön kısmına parti rozetini takmak âdeti, buna ilâveten herkes boyunda kızıl veya kırmızı - siyah renkli eşarp takıyordu. O tarihte milis kolu denen şey, olağanüstü düzensiz görünüşlü bir gürühtü. Ama, şu veya bu fabrika imal ettikçe, elbiselerin dağıtılması gerekiyordu; şayet şartlar dikkate alınır, hiç de kötü sayılmazlardı. Beri yandan, gömlekler ve çoraplar ise pek âdi şeylerdi ve soğuk havada hiç bir işe yaramıyorlardı. Henüz hiçbir şeyin doğru dürüst örgütlenemediği o ilk aylar zarfında, milislerin başlarına gelenleri hatırladıkça nefret ediyorum. İki ay öncesinin tarihini taşıyan bir gazetede, cepheyi tefişten dönen bir P.O.U.M. liderinin «her milisin bir battaniyeye kavuşması» için uğraşacakları şeklindeki bir beyânâtına rastladığımı hatırlıyorum. Hayatınızda eğer bir defa siperde uyuduysanız, böylesi bir ifade tüylerinizi diken diken etmeye yeter.

Kışladaki ikinci günümde, çok komik bir şekilde «talim» adını verdikleri şey başladı. Başlangıçta dehşet uyandırıcı karmaşa sahneleri cereyan etti. Acemi askerlerin çoğu, Barselona'nın arka sokaklarından gelmiş onbeş onaltı yaşında delikanlılardı. Hepsi devrimci şevkle doluydu ama savaşın neyin nesi olduğu konusunda tamamen cahildiler. Bu çocukları düzgün bir sıraya sokmak bile mümkün değildi. Disiplin diye bir şey yoktu; eğer askerin biri verilen emri beğenmezse, hemen sıradan çıkıp subayla hararetli bir münakaşaya başlıyordu. Bizi talim ettiren teğmen, önceden Nizamî Ordu'da muvazzaf subaylık yapmış, sağlam yapılı, temiz yüzlü, yiğit bir gençti. Şık tavırları ve gıcır gıcır üniformasıyla hâlâ parlak bir subay gibi görünüyordu. Ve gariptir, samîmî ve ateşli bir Sosyalist idi. Bütün rütbelere arasında ka-

tüksüz bir toplumsal eşitliğin sağlanması hususunda askerlerden daha bile ısrarlıydı. Câhil acemilerden biri boş bulunup kendisine *Senör* diye hitap ettiğinde, yüzünde beliren acılı hayreti hatırlıyorum. «*Ne Senör mu? Bana Senör diyen de kim? Hepimiz yoldaş değil miyiz?*» Bu tutumunun işini kolaylaştırdığından kuşkuluyum. Bu arada, acemi askerler kendilerine faydası dokunacak en ufak bir askeri eğitim dahi görmemekteydiler. Bana ecneblerin talimlere katılmak mecburiyetinde olmadıkları söylenmişti. (Dikkat ettiğim kadarıyla İspanyollar, bütün ecneblerin askeri konularda kendilerinden daha bilgili olduğuna inanıyorlardı.) Ama, gayet tabii ben öbürleriyle birlikte talimlere katıldım. Makineli tüfeğin nasıl kullanıldığını öğrenmeye pek hevesliydim; bu silâhı hiç elime alma fırsatı bulamamıştım. Askerî eğitim diye bir şeyin mevcut olmadığını keşfedince, tarifsiz kederlere garkoldum. Sözüm ona eğitim dedikleri, nuh-i nebiden kalma, budalaca bir yürüyüş talimiydi: sağa dönüş, sola dönüş, tam dönüş; üçlü sıralar halinde resmi geçit yürüyüşü, ve geri kalanı da, daha onbeş yaşındayken öğrendiğim bir alay saçma sapan şey. Bir gerilla ordusu için pek fevkalâdeden bir eğitimdi bu. Açıktır ki, bir askeri yetiştirmek için yalnızca bir kaç günün varsa, en çok ihtiyaç duyacağı noktaları öğretmen gerekir: nasıl siper alınır, açık arazide nasıl ilerlenir, nasıl nöbet tutulur ve nasıl istihkam siperi inşa edilir - ve hepsinden önemlisi, silâhları nasıl kullanılır. Gelin görün ki, birkaç güne kadar cepheye yollanacak bu hevesli çocuklar gürruhuna bir tüfeği nasıl ateşleyecekleri, hattâ bir bombanın pimini nasıl çekecekleri bile öğretilmemiştir. O sırada, bunun, kışlada eğitim amacıyla kullanılacak silâh bulunmayışından ileri geldiğini kavramamıştım. P.O.U.M.'da silâh kıtlığı öylesine had safhadaydı ki, cepheye varan taze birlikler, silâhlarını cephe hattında nöbeti devraldıkları birliklerden temin etmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Öyle zannediyorum ki, koca Lenin Kışlası'nda, nöbetçilerin kullandığının dışında bir tek tüfek yoktu.

Bir kaç gün sonra, (herhangi bir kıstasla dökülüyor sayılmamız lâzımken), insan içine çıkacak hale geldiğimize kanaat getirmiş olmalıdır ki, bizi, Plaza de España'nın ötesindeki tepede bulunan parklarda sabah yürüyüşüne çıkarmaya başladılar. Burası, parti milislerinin, Carabinerolar'ın ve yeni oluşturulan Halk Ordusu'na ilk kaydolan askerlerin ortak tâlim sahasıydı. Parktaki manzara tuhaf ve yüreklendiriciydi. Her patika ve geçitte, çiçek tarhlarının arasında, bölük bölük askerler dimdik halde bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyorlar; göğüslerini kabartarak umutsuzca askere benzemeye çalışıyorlardı. Hepsi de silâhsızdı, hiç birinin üniforması tamam değildi; üstelik çoğunun üstündeki üniformalar orasından burasından parçalanıyordu. Her seferinde hep aynı şeyi yapıyorduk. Üç saat ileri geri taban teptikten (İspanyol yürüyüş nizamı küçük adımlı ve çok hızlıydı) sonra duruyor, sıraları bozuyor ve susuzluktan ölmüş bir halde, tepeden inen yolun yarısındaki ortalığı çınlatarak ucuz şarap satan dükkâna koşuyorduk. Herkes bana çok dostça davranıyordu. Bir İngiliz olarak dehşet merak uyandırıyordum, bu nedenle Carabinero subayları benden azamî derecede istifade etmeye gayret sarfediyorlar ve bana içki ısmarlıyorlardı. Bu meyanda, bizim teğmeni ne zaman bir köşede sıkıştırmaya muvaffak olsam, makineli tüfeğin nasıl kullanıldığının bendenize öğretilmesi için feryat figan ricada bulunuyordum. Hemen cebimden Hugo'nun sözlüğünü çıkarıp dünya kötüsü İspanyolcamla anlatmaya başlıyordum :

«Yo sé manejar fusil. No sé manejar ametralladora, Quiero aprender ametralladora Quando vamos aprender ametralladora?»

Teğmenin cevabı her zaman tedirgin bir tebesüm ile *mañana* makineli tüfek eğitimi yapılacağı vaadi oluyordu. Söylemek bile gereksiz, *mañana* asla gelmedi. Çok günler geçti ve acemi askerler uygun adım yürüme-yi, anında çakı gibi hazırola geçmeyi öğrendiler ama, merminin tüfeğin hangi ucundan çıktığını bilmiyor idiysele,

tüm bildikleri de bundan ibaretti. Bir gün silâhlı bir Carabinero yanımıza geldi ve tüfeğini incelememize izin verdi. İşin sonunda, dahil olduğum takımda, bir tüfeğin nasıl doldurulduğunu benden başka bilen olmadığı meydana çıktı. Nasıl nişan alınacağını bilen daha da azdı.

Bu süre zarfında, İspanyolca ile olağan boğuşmam devam ediyordu. Ben hariç, koca kışlada sadece bir İngiliz vardı; subaylar dahil tek kelime Fransızca bilen yoktu. Yoldaşların kendi aralarında sohbet ettiklerinde Katalan lisanını tercih ettiklerinden, işim daha da zordu. Bu müşkülü aşmanın tek yolu, buhran anlarımda cebimden çıkarıverdiğim küçük bir sözlüğü her yere taşımaktı. Fakat İspanya'da, çoğu ülkelerden çok daha kısa süre yabancı kalınır. İspanya'da insanlarla ahbap oluvermek ne kolaydır! Bir iki gün içinde beni vaftiz isimle çağırın yirmi küsur adam oluvermişti; bana yol yordam gösterdiler ve beni büyük bir dostlukla kuşattılar. Bir propaganda kitabı yazmıyorum ve P.O.U.M. milisini yüceltmek gibi bir arzum da yok. Tüm milis sisteminde ciddi hatalar yapıyordu. Milislerin kendileri de karma bir gruptu. Daha o tarihte gönüllü asker yazılanların sayısında düşüş başlamıştı; üstelik en iyi adamların çoğu da ya cepheydi ya da ölmüştü. Aramızda her zaman belli bir nisbetle hiç bir işe yaramaz adam bulunuyordu. Onbeş yaşındaki delikanlıları milise kaydettirmek üzere ana babaları getiriyordu. Besbelli milislerin ücreti olan günde on pesata ile milislere mebzûl miktarda dağıtılan ve ihtimal, arada sırada eve de kaçırabilecekleri ekmeğin hatırınaydı bu. Ancak, benim olduğum gibi, İspanyol işçi sınıfının-belki de Katalan işçi sınıfı demem daha uygun olur; çünkü, bir kaç Aragonlu ve Endülüslü hariç, Katalanlar ile bir aradaydım- arasına karışıp da, onların köklü namusluluğundan etkilenmeyecek ve herşeyden ziyade dürüstlükleri ve cömertliklerinden çarpılmayacak insan düşünemiyorum. İspanyollar'ın cömertliği, kelimenin alelâde anlamıyla, kimi zaman neredeyse tedirgin edici olabiliyordu. Adamdan bir siga-

ra istesenez, bütün paketi almanız için sıkboğaz ederdi. Bunun ötesinde, en ümitsiz şartlarda tekrar tekrar yüz yüze geldiğim, daha derinlere inen bir cömertliğe, gerçek bir ruh zenginliğine sahiptiler. Savaş sırasında İspanya'ya giden bazı gazeteciler ve öbür ecnebler, İspanyollar'ın yabancı yardımı gizliden gizliye fena kalde kıskandıklarını açıkladılar. Bütün söyleyebileceğim, bu tür bir duyguyla hiç karşılaşmadığımdır. Kışladan ayrılışımdan birkaç gün önce, izinle cepheden dönen bir grup milisi hatırlıyorum. Büyük bir heyecan içinde cephe hattında edindikleri tecrübeleri anlatıyorlardı; ve, Huesca'da yanıbaşlarında savaşan Fransız askerlerinden muhabbetle bahsediyorlardı. Fransızlar'ın çok cesur olduğunu söyledikten sonra şevkle ilâve ettiler: «*Más valientes que nosotros*» (Bizden daha cesurlar!) Bittabiî hemen itiraz ettim; bunun üzerine Fransızlar'ın harp sanatını daha iyi bildiğini, bombalar, makineli tüfekler ve benzeri konularda uzman olduğunu izah ettiler. Lâkin, dile getirdikleri şey çok anlamlıydı. Bir İngiliz böyle bir şeyi itiraf etmektense parmağını kesip atmayı tercih ederdi.

Milise katılan her yabancı ilk birkaç haftasını İspanyollar'ı sevmeyi öğrenmekle ve kendilerine has özellikleri yüzünden öfkelenmekle geçiriyordu. Benim duyduğum öfke, cephe hattındayken bazan hiddet mertebesine erişiyordu. İspanyollar bir çok yönden harika insanlar, ama savaşırken asla. Savaşdaki ehliyetsizlikleri, ve herşeyden önce çıldırtıcı gayri dakiklikleri, bütün ecnebleri, eşit ölçüde dehşete düşürüyordu. Bir ecnebinin öğrenmekten kaçınamayacağı İspanyolca kelime *mañana* «yarın» (sözlük mânâsı «sabah») idi. Her mümkün olduğunda, bugünün işi *mañana*'ya bırakılıyordu. Bu huyları öylesine kötü bir şöhret kazanmıştı ki, İspanyollar bile kendi kendileriyle alay ediyorlardı. İspanya'da yemekten savaşa kadar hiçbir şey kararlaştırılan saatinde gerçekleşmez. Kural olarak daha geç vuku bulur; kırk yılda bir de erken olur. Bu yüzden hiçbir şeye «nasıl

olsa geç olur» diye güvenemezsiniz. Meselâ, normal olarak sekizde hareket etmesi gereken bir tren, dokuzla on arasında herhangi bir zaman kalkabilir. Fakat, ihtimal haftada bir de, makinistin aklına öyle estiği için, yedi buçukta kalkacağı tutar. Bu tür hadiseler yorucu olabiliyor. Teorik olarak, bizim kuzeyli zaman nevrozumuzdan nasiplerini almadıkları için, İspanyollar'a hayranlık duyuyorum. Ancak, maateessüf, ben de zaman nevrozu yaşayanlardan biriyim.

Ardı arkası kesilmeyen rivayetlerden, *mañana*'lardan ve tehirlerden sonra daha teçhizatımızın büyük bölümü dağıtılmamışken, iki saat içinde cepheye hareket etmemiz emredildi. İaşe subayının ambarında dehşetli bir patırtıdır gidiyordu; işin sonunda, çok sayıda milis teçhizatını tamamlamadan kışladan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Kışla birdenbire yerden bitmiş gibi, erkeklerinin battaniyelerini dürmesine ve avadamlıklarını yerleştirmesine yardım eden bir alay kadınla doluverdi. Yeni meşin fişek kutumu nasıl takınacağımı İspanyol bir genç kızın (öbür İngiliz milis Williams'ın karısı) göstermesi biraz gurur kırıcıydı doğrusu. Bu kara gözlü, zayıf nahif, fazlasıyla kadınsı mahlûk, hayat boyu hep beşik sallamış gibi görünüyor idiyse de, Temmuz'daki sokak çatışmalarında yiğitçe çarpışmıştı. O sırada, savaşın patlak verişinden tam on ay sonra doğacak ve belki de bir barikatın gerisinde peydahladığı çocuğuna hamileydi.

Trenin sekizde kalkması lâzımdı. Lâkin, sıkıntıdan kan ter içinde kalmış subaylar bizi kışla avlusunda bir hizaya dizmeye muvaffak olduklarında, saat sekizi on geçiyordu. Meşale tutuşturma sahnesini gayet canlı hatırlıyorum -o şamatayı ve heyecanı; meşalenin aydınlığında dalgalanan kıvrık bayrakları; sırt çantalarını omuzlarına atmış, dürülmüş battaniyelerini omuz kayışı gibi göğüslerine çapraz takmış milis kümelerini; o velveleci bağrıışmayı ve çizmelerle teneke tavalanın çıkarttığı takırtıyı; ve en nihayet sessizliği sağlayan o dehşetli ve ba-

şarılı ışığı; tepesinde dalgalanan muazzam bir kızıl bayrağın altında duran siyasi komiserin Katalan dilinde söylediği nutku. Sonunda, istasyona doğru yürüyüşe geçtik, ama bizi şehir halkına gösterebilmek maksadıyla üç ya da dört mil tutan en uzun güzergâh seçilmişti. Ödünç alınma bir banda bir iki devrimci şarkı çalarken, Rambblas'da biraz durakladık. Fetih ve kahramanlık edebiyatı al baştan yenilendi- bağırmalar, alabildiğine iyimserlik, her bir yanda uçurulan kızıl ve kırmızı - siyah bayraklar, bizi görebilmek için kaldırımlara yığılan dost kalabalıklar, pencerelerden el sallayan kadınlar. O gün bütün bunlar bana ne kadar doğal görünmüştü; bugünse ne kadar uzak ve ihtimal dışı geliyor! Tren milislerle öylesine tıka basa doluydu ki, bırakın koltukları, zeminde bile oturacak yer yoktu. Son anda, Williams'ın karısı perondan koşarak geldi ve bize bir şişe şarap ile tadı sabununu andıran ve insanı ishal yapan o parlak kırmızı sosislerden verdi. Tren, harp zamanının saatte yirmi kilometreyi bulmayan süratiyle, Katalonya'dan Aragon vadisine doğru, emeklemeye başladı.

2

Cepheden hayli uzak olmasına rağmen, Barbastro ürpertici ve budanmış göründü. Pejmürde uniformalar içinde yığınla milis, ısınmaya çalışarak sokaklarda bir aşağı bir yukarı kaynaşıyordu. Yıkılmış bir duvarda sekiz yakışıklı «boğa»nın arenada falanca gün öldürüleceğini ilân eden, savaşın bir önceki yılına ait bir afişe tesadüf ettim. Solmuş renkleriyle nasıl da terkedilmiş bir hali vardı! O meşhur yakışıklı boğalarla yakışıklı boğa güreşçileri acaba şimdi neredeydiler? Anlaşıldığı kadarıyla, bu aralar Barselona'da bile hemen hiç boğa güreşi

yapılmıyordu; çünkü, nedendir bilinmez ülkenin en iyi matadorları Faşist idi.

Benim de dahil olduğum bölüğü kamyonlar önce Sietamo'ya, sonra batıya doğru Zaragoza önlerindeki cephenin tam gerisine düşen Alcubierre'ye gönderdiler. Sietamo için, kesinlikle Anarşistler'in eline geçtiği Ekim'e kadar üç defa savaşılmıştı. Şehrin bazı kısımları şarapnelle paramparça olmuş, evlerin çoğu da yoğun tüfek ateşi yüzünden çiçek bozuğuna dönmüştü. Şimdi deniz seviyesinden 1.500 ayak irtifada idik. Berbat bir soğuk vardı, nereden geldiği anlaşılmayan yoğun bir sis her yanı sarıyordu. Kamyon şoförü Sietamo ile Alcubierre arasında bir yerde yolunu kaybetti (bu savaşın vak'a-i âdiyyelerinden biriydi), bu yüzden siste saatlerce dolaştık durduk. Gece geç saatlerde Alcubierre'ye vardık. Birisi çamur bataklarının arasından, ufalanmış saman kümelerinde eşelenip süratle uykuya daldığımız bir katır ahırına götürdü bizi. Temiz olduğu takdirde, ufalanmış saman, içinde uyumak için hayli iyi; ama biçilmiş kuru ot kadar değil, samandan ise daha iyi. İçinde uyuduğumuz kümenin ekmek kabukları, yırtılmış gazeteler, kemikler, sıçan leşleri ve kertikli süt tenekeleriyle dolu olduğunu keşfettiğimde şafak sökmüştü.

Artık cephe hattının yakınına gelmiştik -savaşın karakteristik kokusunu alacak kadar yakın. Bence bu, kazurat ve tefessüh eden yiyeceklerin çıkardığı pis kokuydu. Alcubierre hiç isabet almadığından cephenin hemen gerisindeki çoğu kasabadan daha iyi durumdaydı. Yine de İspanya'nın bu bölgesinde, barış zamanında bile, Aragon köylerinin alışılmadık sefilâne yoksulluğundan etkilenmeden gezmenin mümkün olmadığına inanıyorum. Birbirine sokulmuş çamur evler ve kiliseyi çevreleyen taş yığınlarıyla bir kale gibi inşa edilmiş bu köylerde, bahar aylarında bile bir tek çiçeğe rastlayamazdınız. Evlerin hiçbirinin bahçesi yoktu, yalnızca arka avluda katır gübresi birikintilerinin üstünde kümes hayvanları seke seke dolaşmaktaydı. Yağmur ve sisin bir-

birini takip ettiği iğrenç bir hava hüküm sürüyordu. Dar toprak yollar kimi yerde iki ayak derinliğinde birer çamur deryâsına dönüşmüştü. Bu yollarda tekerlekleri patinaj yapan kamyonlar güçlkle ilerliyor; köylüler ise, birbiri ardına dizilmiş, kimi yerde sayıları altıyı bulan katırların çektiği hantal yük arabalarını sürüyorlardı. Birliklerin daimî geliş - gidişleri köyü tarifi imkânsız derecede pis bir hale sokmuştu. Umumî helâ veya lâğım türü birşey bulmak söz konusu değildi, zaten hiç olmamıştı. Bastığınız yere dikkat etmeden yürüyebileceğiniz bir yurdalık toprak parçası bile bulunmuyordu. Kilise ve etrafındaki çeyrek millik saha uzun zamandan beri helâ olarak kullanılmaktaydı. Ne zaman savaştaki ilk iki ayımı düşünsem, köşeleri gübreye kabuk bağlamış biçilmiş soğuk tarlaları hatırlamadan edemiyorum.

İki gün geçtiği halde, bize hâlâ tüfek tevziatı yapılmamıştı. Comité de Guerra'ya gidip duvardaki sıra sıra kurşun deliklerinden -delikler tüfel salvolarının marifetiydi, çünkü burada çok sayıda Faşist kurşuna dizilmekteydi- baktığınızda, Alcubierre'nin sahip olduğu tüm manzarayı görebiliyordunuz. Aşağı pek az yaralı taşındığına göre, yukarda cephe hattında işler hayli sakindi anlaşılan. Başlıca heyecan kaynağı, cepheden köye muhafız refaketinde getirilen Faşist asker kaçaklarıydı. Cephenin karşı tarafındaki birlikler aslında Faşist falan değildi: savaş patlak verdiğinde silâh altında bulunan ve kaçmaya dünden razı, bezgin askerlerdi. Arada sırada birkaçı birleşip cephenin bizim tarafımıza kayma tehlikesini göze alıyorlardı. Eğer akrabaları Faşistler'in elinde bulunan bölgelerde yaşamasa, asker kaçaklarının artacağı kuşkusuzdu. Bu asker kaçakları hayatımda gördüğüm ilk «gerçek» Faşistler idi. Haki renkli tulumları dışında, bizden ayırdedilecek hiçbir yanlarının olmayışı beni çok şaşırtmıştı. Köye vardıklarında genellikle kurt gibi acıkmış oluyorlardı. Askerden arınmış bölgede bir iki gün oradan oraya kaçtıkları için aç olmaları pek doğaldı ama hep müzafferâne bir edayla Faşist birlikleri-

nin açlıktan kırıldığıının kanıtı olarak gösteriliyordu. Kaçaklardan birini, bir köylünün evinde karnını doyururken seyrettim. Hayli merhamet uyandırıcı bir sahneydi. Ondokuz yaşında, uzun boylu, fena halde rüzgâr yanığı, elbiseleri yırtık pırtık bir delikanlı, ateşin yanına çömelmiş, bir tava dolusu güveci umutsuz bir süratle gövdeye indirirken, gözleri fıldır fıldır, etrafından çember olmuş kendisini seyreden milisleri asabî nazarlarla inceliyordu. Sanırım, bu kana susamış «Kızıllar»ın yemeğini bitirir bitirmez kendisini kurşuna dizeceklerinden şüpheleniyordu. Onu köye getiren silâhlı adam durmaksızın omuzunu okşuyor ve emniyet telkin edici sesler çıkarıyordu. Unutulmaz bir gün, onbeş asker kaçağı birden çıkageldi. Bu kafile, başlarında beyaz ata binmiş bir muhafız olduğu halde, bir zafer nişânesi gibi köyde dolaştırıldı. Bu sahnenin, daha sonra çaldırıldığım, bulanık bir fotoğrafını çekmeyi becermiştim.

Alcubierre'deki üçüncü sabahımızda tüfekler geldi. Kaba koyu sarı çehreli bir çavuş, katır ahırında tüfekleri dağıttı. Bana verdikleri nesneyi görür görmez resmen şoke oldum. İmalat tarihi 1896 olan bir Alman maveriydi bu -yani yaşı kırktan fazlaydı! Kir pas içindeydi, süngüsü sıkışmıştı, tahta namlu maf hazası çatlaktı; üstelik, tüfek ağzından içeri şöyle bir göz atmak tüfeğin paslandığını ve asla iflâh olmayacağını keşfetmeye yeterliydi. Tüfeklerin çoğu eşit ölçüde kötüydü, bazıları daha bile beter haldeydi. Ayrıca, en çok bilgi sahibi olana en iyi tüfekleri vermek gibi bir çaba da gözlenmiyordu. On yıllık olan en iyi tüfek, herkesin *maricon* (ibne) diye tanıdığı on beş yaşında, geri zekâlı bir ufaklığa verilmişti. Çavuş bize, tüfeğin nasıl doldurulacağı ve süngünün nasıl parçalarına ayrılacağından ibaret, beş dakikalık bir «eğitim» yaptı. Milislerin çoğu, hayatları boyunca ellerine hiç silâh almamışlardı ve öyle zannediyorum ki pek azı nişangâhın ne işe yaradığından haberdardı. Adam başına elli adet olmak üzere, elden ele fişekler dağıtıldı; sonra saflar halinde dizildik, avadanlığımızı sırtımıza

bağladık ve yaklaşık üç mil ötedeki cephe hattına doğru yola düzüldük.

Seksen kişi ve çok sayıda köpekten müteşekkil *centuria* düzensiz bir halde yoldan yukarı kıvrıldı. Her milis kolunun kendisine maskot seçtiği en az bir köpeği oluyordu. Bizimle birlikte gelen biçare hayvanın üstüne kocaman harflerle P.O.U.M. damgalanmıştı ve sanki görünüşünde bir tuhaflik olduğunun farkındaymışçasına garip yürüyordu. Kolun başında kızıl bayrağın yanında, yürekli Belçikalı yoldaş Georges Kopp siyah bir atın üstünde ilerliyordu. Onun biraz ötesinde, eşkiya kolunu andıran milis süvarisinden bir delikanlı tepede yerden külliyetli miktarda toz kaldırarak atını ileri geri zıplattıyor, kendisine pitoresk pozlar takınıyordu. Devrim esnasında İspanyol süvari alaylarının, muhteşem atlarından çok sayıda ele geçirilmişti ve hepsi, onları, hiç kuşkusuz çatlatana kadar sürüp helâk etmekte olan milis gücüne devredilmişti.

Yol geçen yılki hasattan beri hiç dokunulmamış sarı ve kıraç tarlaların arasından büklüm büklüm kıvrılıyordu. Önümüzde ise Alcubierre ile Zaragoza arasında uzanan alçak dağ silsilesi görülüyordu. Artık cephe hattına, bombalara, makineli tüfeklere ve çamura yaklaşıyorduk. İçten içe korkuyordum. Şu anda cephe hattının hayli sakin olduğunu biliyordum ama çevremdeki adamlardan, muharebelere iştirak edecek kadar değilse bile, Büyük Savaş hatırlayacak kadar yaşıyordum. Bana göre harp, gümbürdeyen top gülleleri ve sıçrayan çelik parçaları; herşeyden önce de çamur, bit, açlık ve soğuk demektir. Tuhaf görünecek ama, soğuk beni düşmandan daha çok korkutuyordu. Soğuk korkusu Barselona'da geçirdiğim günler boyunca, hiç aklımdan çıkmamıştı; hattâ siperlerdeki soğuğu, tan yeri ağarırken dondurucu soğukta tetikte duruşları, buz tutmuş bir tüfekte saatlerce nöbet bekleyişleri, çizmemin konçlarından içeri dolan yarı donmuş çamuru düşünmekten kaç gece gözüme uyku girmemişti. Aralarında yürüdüğüm insanlara bir kaç

nazar atfettikçe de, bir tür dehşete kapıldığımı itiraf etmeliyim. Ne menem bir güruha benzediğimizi imkânı yok tasavvur edemezsiniz. Bir koyun sürüsünden çok daha gayri nizamî sürükleniyorduk; iki mil kadar bir mesafe katettiğimizde, kolun bir ucu görünmez olmuştu. Ve, adam dediklerimizin yarıdan fazlası çocuktuk. - bas-bayağı çocuk demek istiyorum, çünkü en büyüğü on-altı yaşındaydı. Gelin görün ki, en nihayet cepheye gidiyor olmaktan ötürü, son derece mutlu ve heyecanlıydılar. Cepheye yakınlaştıkça, en önde kızıl bayrağın yanındaki gençler, «Visca P.O.U.M!», «Fascistas maricones» ve benzeri sloganları haykırmaya başladılar. Bu bağırıışların savaşı ve korkutucu olması kastedilmişti ama çocuk hançerelerinden çıka çıka kedi enciklerinin viyaklaması gibi dokunaklı sesler duyuldu. Cumhuriyet'i savunacak kişilerin, nasıl kullanacaklarını bilmedikleri eski püskü tüfekler taşıyan bu pejmürde çocuklar olduğunu düşünmek, insanı ürkütüyordu. Tepemizden o anda bir Faşist uçağı geçse, ne olurdu dipe merak ettiğimi hatırlıyorum. Acaba pilot, zahmet edip, pike yapar ve makineli tüfeğini ateşler miydi? Çünkü, bizim gerçek birer asker olmadığımız o irtifadan bile görülebilirdi.

Dağ silsilesine vardığımızda, sola kıvrıldık ve dağın yamacından dolanan dar bir katır yolunu tırmandık. Atnalı şeklindeki yassı tepeleri ve derin ırmaklara inen çok sarp yamaçlarıyla İspanya'nın bu bölgesindeki dağların teşekkülü bir garipti. Yüksek yamaçlarında bodur çalılar ile süpürge otundan başka bir şey yetişmez; her yerde kireç taşı görülürdü. Cephe hattının bu kısmı, böylesi bir dağlık ülkede imkânsız olduğundan, mütemadî bir siperler dizisinden oluşmuyordu; bu düpedüz, her bayırın tepesine oturtulan ve hep «mevzi» denen, tahkim edilmiş mevziler zinciriydi. Tepesinde dalgalanan kızıl bayrağı ve siper oyuklarından tüten dumanıyla, kum torbalarından yapılmış sefil bir barikattan oluşan mevzimizi, uzaktan, at nalının üstünde bir başlık gibi görebilirdiniz. Daha yakına geldiğinizde ise, burun delikle-

rimden haftalar sonra dahi bir türlü çıkmak bilmeyen, tiksinti verici tatlımtırak kokuyu duyabilirdiniz. Mevzi- nin hemen gerisindeki yarıktaki ayların süprüntüsü birik- mişti - ekmek parçaları, kazurat ve paslı tenekelerden oluşmuş derin bir çöp yığını.

Bizim varışımızdan sonra cepheyi terkedecek olan bölük avadanlıklarını topluyordu. Üç aydır cephe hat- tındaydılar; üniformaları çamur kaplıydı, çizmeleri lime limeydi; çoğunun sakalı uzamıştı. Asıl adı Levinski ol- duğu halde herkesin Benjamin diye çağırdığı; Polonya doğumlu bir Yahudi iken anadili olarak Fransızca konu- şan mevzi komutanı yüzbaşı, sığınağından çıkıp bizi se- lâmladı. Kısa boylu, gür siyah saçlı, savaşın bu döne- minde daima çok pis olan solgun ve heves dolu yüzlü, yirmi beş yaşlarında bir delikanlıydı. Başımızın üstün- de bir kaç mermi çatırdayıp duruyordu. Mevzi yaklaşık elli yarda genişliğinde yarım daire biçimindeydi; istih- kâm siperi ise kısmen kum torbaları, kısmen de kireçtaşı topaklarından yapılmıştı. Sıçan delikleri misali toprağa oyulmuş otuz ya da kırk sığınak vardı. Williams, ben ve Williams'ın İspanyol kayınbiraderi, içinde barınılabilir intibamı veren en yakınımızdaki ilk ve boş sığınağa dal- dık. Önümüzde bir yerlerde, kayalık tepeler arasında ga- rip bir akis yapan tek tük tüfek ateşi, duyuluyordu. Biz tam avadanlığımızı sırtımızdan atmış, sığınaktan dışarı emekliyorduk ki, bir «bang» sesi daha işitildi; bizim bö- lükteki çocuklardan birinin, yüzü kan revân içinde istihkâm siperinden gerisin geriye koştuğunu gördük. Tü- feğini ateşlemiş ve, nasıl becerdiyse, sürgüyü patlatmış- tı. Kafatası derisi, patlayan hartuç sandığının kıymık- ları yüzünden şerit şerit yırtılmıştı. Bu bizim, pek tipik bir şekilde, kendi kendimize verdirdiğimiz ilk zâyat idi.

Akşamüstü ilk nöbetimizi tuttuk ve Benjamin bize mevziyi gezdirdi. İstihkâm siperinin önünde kayalara oyulmuş dar bir siper düzeni oluşturulmuştu; son derece ilkel mazgal delikleriyse kireçtaşı kümelerinden yapılmıştı. Siperlerin ve iç siperin arkasında çeşitli noktalara

şerpiştirilmiş oniki nöbetçi noktası vardı. Siperin önünde dikenli tel uzanıyordu; sonra, tepenin yamacı dibi görünmeyen dereye doğru kayıp kayboluyordu. Tam karşımızda tek tük sarp kayalıkların görüldüğü çıplak tepeler vardı; her şey gri ve soğuktu, hiç bir yerde hayat belirtisine, bir tek kuşa bile rastlanmıyordu. Faşist siperini bulmaya çalışarak, mazgal deliğinden dışarısını dikizledim.

«Düşman nerede?»

Benjamin elini coşkuyla dalgalandırdı. «Oğada.» (Benjamin İngilizce —dünya kötüsü bir İngilizce— konuşuyordu.)

«İyi de, nerede?»

Benim siper savaşımdan anladığıma göre, Faşistler'in elli veya yüz yarda ötede olması gerekiyordu. Ama hiçbir şey göremiyordum —anlaşılan, siperleri çok iyi gizlenmişti— sonra, Benjamin'in işaret ettiği noktayı hayretler içinde farkettim: en az yediyüz metre ileride, derenin öbür tarafında tam karşımıza düşen tepede hayal meyal seçilen istihkâm siperini ve kırmızı - yeşil bayrağı —Faşist mevzii— gösteriyordu. Tarif edilemez bir sukut-i hayale uğramıştım. Adamlara hiç de yakın değildik! Bu menzilde tüfeklerimiz kesinlikle hiç bir işe yaramazdı. Fakat tam bu esnada, heyecan dolu bir feriyat duyuldu. Uzaktan grimsi iki küçük heykelcik gibi görünen iki Faşist, tam karşıdaki çıplak tepede, yukarıya tırmanıyorlardı. Benjamin en yakınındaki adamın tüfeğini kapıp hemen nişan aldı ve tetiği çekti. Klik! Mermi patlamadı; bunun hiç de hayıra alâmet olmadığını düşündüm.

Yeni gelen askerler, siperlere girer girmez, hedef gözetmeksizin dehşetli bir tüfek ateşine başladılar. Karınca kadar minnacık Faşistler'i görebiliyordum, istihkam siperinin gerisinde, bir taraftan öbür tarafa sekip duruyor; bazen de, bir askerin siyah bir nokta gibi görünen başı, bir an için, küstahca duralayıp bakıyordu. Ateş etmenin hiç bir yararı olmayacağı aşikârdı. Ne var ki, so-

lumdaki asker siperinden çıkıp pek İspanyolvarî bir edayla yanıma sokuldu ve ateş açmam için beni kışkırtmaya başladı. Kaza eseri olmadığı taktirde, böylesine uzak bir menzilden ve elimizdeki türden tüfeklerle bir adama isabet ettirmenin imkânsız olduğunu izah etmeye çabaladım. Ama asker daha çocuktuktu, tüfeğiyle siyah noktaları işaret edip duruyor, bir taş atılmasını bekleyen bir köpek gibi, hevesle sırtıyordu. Sonunda, nişangâhımı yediyüz metreye ayarladım ve ateş ettim gitti. Nokta gözden kayboldu. Kurşunun adamı sıçratacak kadar yakınına düştüğünü umarım. Hayatımda bir insana ilk defa ateş ediyordum.

Cephede gördüklerim bende büyük bir bezginlik yaratmıştı. Buna savaş mı diyorlardı?! Düşmanla herhangi bir temasımız bile yoktu. Zahmet edip başımı siper seviyesinden aşağıda bile tutmuyordum. Kısa bir süre sonra, kurşunun biri şeytanî bir çatırtıyla kulağımı sıyırıp geçti ve gerideki arka siperine saplandı. Heyhât! Başımı eğiverdim. Tüm hayatım boyunca, üzerimden ilk kurşun geçtiğinde başımı eğmeyeceğime dair kendi kendime söz vermiştim; ama galiba insan insiyâkî hareket ediyor ve hemen herkes en az bir kez böyle bir şey yapıyor.

3

Siper çarpışmalarında beş unsur önemlidir: yakacak odun ,yiyecek, tütün, mum ve de düşman. Kışın Zaragoza cephesinde bunlar, düşman en sonuncusu olmak üzere, önemlerine göre böyle sıralanıyorlardı. Beklenmedik bir baskının her an olabileceği geceler dışında, hiç kimsenin düşmana aldıracağı yoktu. Düşman, uzakta, arasına oraya buraya sıçradıkları görülen, kara böcekler-

di düpedüz. İki ordunun da asıl uğraşısı ısınmaya çalışmaktı.

Sırası gelmişken, İspanya'da geçirdiğim tüm o zaman boyunca çok az çarpışma gördüğümü söylemeliyim. Ocak'tan Mayıs'a kadar Aragon cephesindeydim; ve bu cephede, Teruel'deki çarpışma bir yana, Ocak ile Mart'ın sonlarına kadar hemen hemen hiçbir şey olmadı. Mart ayında Huesca çevresinde yoğun çarpışmalar başladı, ama bana pek az iş düştü. Bir süre sonra, Haziran'da, Huesca'ya karşı bir tek gün içinde binlerce insanın öldüğü feci bir saldırı yapıldı; ama ben bu olaydan önce yaralanmış ve saf dışı olmuştum. Normal olarak savaşın dehşet verici yanları diye düşünülebilecek şeylerin çok azı başıma geldi. Hiçbir uçak yakınlarımda bir yere bomba atmadı, bana elli yardalık bir uzaklığın içinde hiçbir top mermisi patlamadı ve göğüs göğüse çarpışmaya da yalnız bir kere katıldım. (Bir keresi yetti de, arttı bile). Kuşkusuz, çok sık ağır makinalı tüfek ateşi altında kalıyordum, ama bu ateş hep uzakça menzillerden oluyordu. Huesca'da bile, insan bir parça ihtiyatlı davranırsa, genellikle güvenli sayılırdı.

Burada, Zaragoza'nın çevresindeki tepelerde önemli olan, durgun savaş halinin karışık can sıkıntısı ve rahatsızlığıydı. Bir şehir kâtibinin hayatı kadar olaysız ve neredeyse bir o kadar düzenli bir hayat. Nöbet tutmak, devriye gezmek, siper kazmak; siper kazmak, devriye gezmek, nöbet tutmak... Her tepede, Faşist ya da Cumhuriyetçi, pejmürde ve pis adamlardan bir küme, soğuktan titreyerek bayraklarının çevresinde dönüyor ve ısınmaya çalışıyordu. Bütün gün ve gece boyunca gayesiz kurşunlar boş vadilerde vızır vızır geziyor ve yalnız pek küçük bir olasılıkla bir insan vücudunda yerini buluyordu.

Sık sık, çevredeki kış manzarasına sabit gözlerle bakar, beyhudeliğine şaşardım. Böylesine bir savaşın sonunun gelmeyişi! Daha önce, Ekim başlarında, tüm bu tepeler için vahşi çarpışmalar yapılmıştı. Ne var ki, asker,

silâh ve özellikle topların yokluğu, geniş çaplı bir harekâtı olanaksız kılmış, her ordu siper kazıp kendi zaptettiği tepeye yerleşmişti. Sağımızda, o da yine P.O.U.M.' lu olan küçük bir ileri karakol; solumuzda, saatin akrebinin yediği gösterdiği yönde, sivri noktalarının üstünde birçok küçük Faşist karakollarının benek benek yayıldığı mahmuz gibi bir tepenin karşısında da bir P.S. U.C. mevzii vardı. Bir ileri, bir geri zikzak biçiminde uzanan, sözde cephe hattı denilen şey, eğer her mevzide bir bayrak sallanmasa, hiç de kolay anlaşılır birşey olmayacaktı. P.O.U.M. ve P.S.U.C. kırmızı, Anarşistler kırmızı ve siyah, Faşistler genellikle kralcı bayrağı (kırmızı - sarı - kırmızı), bazen de Cumhuriyetçi bayrağı (kırmızı - sarı - mor) kullanıyorlardı. Her dağ tepesinin birlikler tarafından işgal edildiğini, bu yüzden çevreye boş konserve kutularının karmakarışık saçıldığını ve herşeyin bokla kaplandığını unutabilseydiniz, görünüş hari-kulâdeydi. Sağımızda, dağ silsilesi güneydoğuya doğru kıvrılıyor ve geniş ebrulî bir vadi bırakarak Huesca'ya doğru uzanıyordu. Ovanın ortasına zarlar atılmış gibi birkaç küp serpilmmişti; bu, Cumhuriyet'e sâdik kalanların elindeki Robres şehriydi. Sabahları vadi sık sık bir bulut denizinin arasından düz ve mavi olarak yükselir ve görünüş, tuhaf bir biçimde, bir fotoğraf negatifine benzerdi. Huesca'nın daha ilerisinde bizimkilerle aynı düzende, biçimleri kar yüzünden günden güne değişen daha başka tepeler vardı. Çok uzakta, karın hiçbir zaman eremediği heybetli doruklarıyla Pireneler havada yüzer gibi görünüyordu. Aşağıdaki ovada bile herşey ölü ve çorağa benziyordu. Tam karşımızdaki tepeler fil derisi gibi kırış kırış ve griydi. Gökyüzünde hemen hiçbir zaman kış olmuyordu. Hayatımda kuşların bu kadar az olduğu başka bir ülke gördüğümü sanmıyorum. Arasına görülebilen kuşlar, bir çeşit saksağanla, âni kanat sesleri geceleyin insanı ürküten keklik sürülerinden ibaretti. Pek seyrek olarak da, aldırış etmek tenezzülünü göstermedikleri tüfek atışlarının izlediği, yavaşça havada süzülen kartal sürüleri görülüyordu.

Geceleri ve sisli havalarda vadiye, bizimle Faşistler' in arasına, devriyeler gönderiliyordu. Devriyelik hiç makbûl bir iş değildi, dışarı çok soğuk ve kaybolmak çok kolaydı; az bir zaman sonra, ne kadar istersem o kadar sık devriye çıkmak için izin alabileceğimi keşfettim. Kocaman pürüzlü uçurumlarda patika ya da dağ yolu cinsinden hiçbir şey yoktu; yolun girdisini çıktısını, ancak birbirini izleyen seyahatler yaparak ve her keresinde yeni işaretlere dikkat ederek bulabilirdiniz. Kuş uçuşu ile en yakın Faşist karakolu bizimkinden yediyüz metre uzaklıktaydı, ama tek geçilebilir yoldan giderse- niz bir buçuk mil tutuyordu. Tepenizde serseri kurşun- lar kuşlar gibi ötüşerek uçuşurken, karanlık vadilerde başıboş dolaşmak oldukça eğlenceliydi. Bazen bütün gün boyunca devam eden ve tepelerin doruğuna yapışıp va- dileri açıkta bırakan yoğun sis geceden daha iyiydi. Faşist hatlarının yakınlarında kaplumbağa gibi sürün- mek zorunda idiniz. Bu tepelerin yamaçlarında, çatır- dayan çalılar ve takırdayan kireçtaşları arasında gürül- tüsüz ilerlemek çok güçtü. Faşist hatlarına giden yolu ancak üçüncü yada dördüncü girişimde bulabildim. Çok yoğun bir sis vardı, seslerini dinlemek için dikenli te- lin oraya doğru süründüm. Faşistler'in içeride konu- ştuklarını ve şarkı söylediklerini işitebiliyordum. Sonra, beni fena halde telaşlandırarak birçoğunun tepeden aşı- ğı, bana doğru geldiklerini duydum. Korkudan, birden- bire çok küçük görünüveren bir fidanın arkasına sindim, gürültüsüzce tüfeğimi kurmaya çalıştım. Her nedense başka yöne gittiler ve benim görüş alanıma girmediler. Saklandığım fidanın arkasında önceki çarpışmaların bir sürü yadigârı ile karşılaştım —bir yığın boş fişek kovarı, üstünde mermi deliği olan bir deri kasket ve besbelli bi- zimkilerden kalma bir kırmızı bayrak. Bayrağı alıp mev- ziye götürdüm— insafsızca yırtıp temizlik bezi olarak kullandılar.

Cepheye varır varmaz onbaşı, onların deyişiyle *cobo* olmuşum - on iki kişilik bir muhafız mangasının

komutanı. Cobo'luk, özellikle ilk başta, ense yapılacak bir işe hiç benzemiyordu. *Centuria*, çoğu yirmisinin altında oğlan çocuklarından oluşan, eğitilmemiş bir güruhtu. Milis gücünde sık sık, hemen hep Faşistler'in bölgesinden göçmen olarak gelen ve bakılsınlar diye en kolayından milis kaydedilen onbir oniki yaşlarında çocuklara rastlıyordunuz. Kural olarak, bu çocuklar cephe gerisinde hafif işlerde kullanılıyorlardı, ama bazen cephe hattına kaymayı becererek hepimiz için ortak bir tehlike oluşturuyorlardı. Küçük bir canavarın, «şaka» diye sığınağın ateşine bir el bombası attığını hatırlarım. Monte Pocero'da onbeş yaşından küçük kimsenin bulunduğunu sanmıyorum ama yaş ortalaması kesinlikle yirmiden aşağıydı. Bu yaştaki çocuklar asla cephe hattında kullanılmamalıydılar. Çünkü, siper savaşının ayrılmaz bir parçası olan uykusuzluğa dayanamıyorlardı. Başlangıçta, geceleri mevzide gereği gibi nöbet tutturmak hemen neredeyse olanaksızdı. Benim kesimin fırlama oğlanları ancak ayaklarından çekip sürüklenerek sığınaktan çıkarılabiliyorlar ve daha sırtımızı döner dönmez, karakolu bırakıp sığınağa süzülüyorlardı; Dahası var, korkunç soğuğa rağmen siperin duvarına dayanıp derin bir uykuya bile dalıyorlardı. Bereket, düşman fazla atılğan değildi. Aslına bakarsanız, bazı geceler, hava tabancaları kuşanmış yirmi erkek izci ya da oyun labutları ile silâhlanmış yirmi kız izci, mevzimizi hallaç pamuğu gibi atabilirlermiş gibi geliyordu bana.

Bu dönemde, Katalonya milis güçleri hâlâ savaşın başındaki esaslar üzerindeydiler. Ve çok uzun bir süre böyle kaldılar, milis güçleri, Franco'nun başkaldırışının ilk günlerinde, aslında hepsi birer siyasî örgüt olan çeşitli sendikalar ve siyasî partiler tarafından toplanmışlardı. Milisler merkezî hükûmete olduğu kadar kendi partilerine de bağlıydılar. 1937 başlarında, «siyasî olmayan» ve aşağı yukarı olağan kurallara göre örgütlenen, Halk Ordusu kurulduğunda, parti milis güçleri ilkece bununla birleştirilmişlerdi. Fakat uzun zaman, tüm

değişiklikler yalnız kâğıt üstünde kaldı; Aragon cephesine, ta Haziran'a kadar, önemsiz sayıda yeni Halk Ordusu birlikleri ulaşabildi; üstelik, bu arada milis sistemi de değişmeden kaldı. Bu sistemin temel noktası, subay ve erler arasında sosyal eşitlikti. Generalden ere kadar herkes aynı parayı alıyor, aynı yemeği yiyor, aynı elbiseleri giyiyordu, ve herkes tam bir eşitlikle kaynaşmıştı. Tümen komutanından, ensesine tokat atıp bir sigara almak isteseniz, böyle birşey yapabiliyordunuz ve hiç kimse bunu tuhaf bulmuyordu. Teorik olarak bir milis birliği, en azından, hiyerarşi değil, demokrasiydi. Emirlerle itaat gereği anlaşılmişti ama, bunun yanısıra anlaşılacak ikinci şey de şuydu; bir emir verdiğiniz zaman, bunu üstten asta değil, bir yoldaştan bir başka yoldaşa veriyordunuz. Subay ve astsubay ayırımı vardı, ama olağan anlamında askeri rütbe hiç yoktu: ne ünvan, ne rozet, ne topuk çarpma, ne de selâm verme. Milis güçlerinde, geçici olarak işleyecek, bir çeşit sınıfsız toplum modeli oluşturmaya kalkmışlardı. Tabiatıyla katıksız bir eşitlik söz konusu değildi; ama şimdiye kadar gördüğümünden ya da savaş zamanında olabileceğini düşündüğümünden çok fazla eşitlik vardı.

Fakat itiraf etmeliyim, cephe hattında işlerin ne halde olduğunu ilk görüşümde dehşet içinde kaldım. Dünya yüzünde böyle bir tip ordu ile nasıl savaş kazanılabilirdi ki? O sırada zaten herkesin söylediği de buydu; ama, doğru olmakla birlikte, akla da aykırıydı bu. Çünkü, halihazırdaki şartlar altında milis güçleri olduklarından daha iyi olamazlardı. Modern, mekanize bir ordu yerden bitmez ve Hükûmet, yetiştirilmiş birlikler emrine hazır olana kadar beklemiş olsaydı, Franco'ya karşı hiçbir zaman direnilemezdi. Sonraları, milis güçlerini yermek, dolayısıyla da yetişme ve silâh yetersizliğinden ileri gelen hataların eşitlikçi sistemin sonucu olduğunu iddia etmek moda oldu. Gerçekten, yeni toplanmış bir milis birliği disiplinsiz bir güruhtu; subaylar erlere «Yoldaş» dediği için değil, acemi birlikler *her zaman* disiplinsiz

güruhtur da ondan. Uygulamada, demokratik devrimci tipi disiplin umulabileceğinden daha güvenlidir. İşçi ordusunda disiplin, teorik olarak, gönüllüdür. Sınıf sadâkati esasına dayanır; halbuki, burjuvaların askerliği zorunlu olan ordularında disiplin, döner dolaşır gelir korkuya dayanır. (Milis güçlerinin yerini alan Halk Ordusu, bu iki tip arasında bir yerdeydi.) Olağan ordularda sürüp giden zorbalık ve horlama, milis güçlerinde bir an bile hoş görülemezdi. Normal askerî cezalar vardı ama ancak çok ciddi durumlarda uygulanıyordu. Eğer erin biri emre uymayı reddederse ona hemen ceza verilmez, ilk önce yoldaşlık adına ısrar edilirdi. İnsanı yönetmekte hiç tecrübesi olmayan kuşkucu kişiler hemencecik bu usulün «yürümeyeceği»ni söylerler, ama gerçekte uzun vadede, bal gibi de «yürüyor». En kötü milis kıt'alarındaki disiplin bile zaman ilerledikçe gözle görülür bir biçimde düzeldi. Ocak ayında bir düzine acemi askeri eğitirim derken az kalsın saçlarım ağarıyordu. Mayıs'ta ise, kısa bir süre, İngiliz-İspanyol karışık otuz kadar adama teğmen vekili olarak kumanda ediyordum. Ateş altına gireli daha beş ay olmuştu ki, emre itaat konusunda ya da tehlikeli bir görev için gönüllü bulmakta en ufak bir güçlüğü uğramadım. «Devrimci» disiplin siyasal bilince dayanır - *neden* emirlere uyulması gerektiğinin anlaşılmasına: bu anlayışı yaymak zaman aldığı gibi, bir adamı kışla avlusunda talim ettire ettire robota çevirmek de zaman alır. Milis gücü-sistemini aşağılayan gazeteciler, Halk Ordusu geride yetiştirilirken, milis güçlerinin cephe hattını tutmak zorunda kaldıklarını pek hatırlamazlar. Milis güçlerinin savaş alanında kalması bile «devrimci» disiplinin kuvvetinin bir kanıtıdır. Çünkü, 1937 Haziranı'na kadar, milisleri oldukları yerde tutacak sınıf sadâkatından başka hiçbir güç yoktu. Tek tek asker kaçakları kurşuna dizilebilirdi —ara sıra kurşuna diziliyordu da— ama, bin kişi biraraya gelip cepheyi bırakmaya karar vermiş olsalardı, onları hiçbir güç durdurmazdı. Aynı şartlar altında, zorunlu askerliğe dayanan

bir ordu —savaş polisi uzaklaştırılmışsa— çoktan eriyip kaybolurdu. Halbuki milisler, tanrı bilir, pek az zafer kazandılar, ama cephe hattını da tuttular; tek tük asker kaçakları bile görülmüyordu. P.O.U.M. milisinde dört beş ay içinde sadece dört kişinin kaçtığını duydum; bunlardan ikisi de hayli kesin bir olasılıkla, milise bilgi edinmek için kaydolmuş casuslardı. Önceleri ortalıkta görünen karışıklık, genel eğitim noksanlığı, bir emre uyulmasını sağlamak için beş dakika tartışmak zorunda olmak beni hem öfkeden kudurttu hem de dehşet içinde bıraktı. Kafamda İngiliz Ordusu'nun ilkeleri vardı, İspanyol milisleriye kesinlikle İngiliz Ordusu'na uymuyordu. Fakat şartlar göz önünde tutulursa, insanın beklemeye hakkı olabileceğinden, daha iyi idiler.

Bu arada, yakacak odun sorunu devam ediyordu - hep yakacak odun. Bütün bu dönem boyunca günceme ne zaman birşey yazmışsam, yakacak odun sorunundan veya daha doğrusu yakacak odun yokluğundan söz etmediğim yer olmamış. Deniz seviyesinden iki üç bin ayak yüksekte ve, kış ortasındaydık, anlatılmaz bir soğuk vardı. Isı olağanüstü denecek kadar düşük değildi, birçok geceler hava dona bile çekmiyordu. Çoğu kez kış güneşi, gün ortasında bir saatliğine parlıyordu da; fakat, hava gerçekten çok soğuk değil idiyse bile, insanın bana, insana çok soğukmuş gibi geliyordu. Bazen insanı tir tir titreten rüzgârlar kasketinizi başınızdan çekip alıyor ve saçınızı her yönde karıştırıyordu; bazen de sis, siperin içine sıvı gibi doluyor ve insanın kemiklerine işliyormuş hissini veriyordu. Sık sık yağmur yağıyor ve çeyrek saatlik yağmur bile şartları büsbütün dayanılmaz bir hale getirmeye yetiyordu. Kireçtaşının üstündeki çok ince toprak tabakası hemen yağ gibi kayganlaşıyor, hep yamaçta yürdüğünüz için de, denizenizi korumanız imkânsız oluyordu. Karanlık gecelerde, çoğu kez yirmi yarıdalık bir yerde altı kere düşmüşümdür; üstelik düşmek, tüfek tetiğinin çamurdan tıkanıp sıkışmasına yol açtığı için tehlikeliydi de. Günler boyu, elbiseler, postallar, bat-

taniyeler ve tüfekler hemen baştan aşağı çamura bula-
nıyordu. Ben taşıyabildiğim kadar bir sürü kalın elbise
getirmiştım, ama adamların çoğu korkunç giyimsizdi.
Yüz kişilik bütün garnizonda, sadece oniki tane kaput
vardı, onlar da nöbetçiden nöbetçiye devredilmek zorun-
daydılar; yine milislerin çoğunda ancak bir tane batta-
niye bulunuyordu. Buzlu bir gece, üzerimdeki giyecek-
lerin bir listesini yaptım. Bir insan bedeninin taşıyabi-
leceği giyecek miktarını göstermesi bakımından hayli
ilginç. Üstümde kalın bir iç fanilâsı ve don, bir fanilâ
gömlek, iki kazak, bir yünlü ceket, bir domuz derisi ce-
ket, pamuklu kadifeden golf pantolon, dolaklar, kalın
çoraplar, postallar, sağlam bir trençkot, bir boyun at-
kısı, müflonlu deri eldivenler ve yün başlık vardı. Buna
rağmen soğuktan tir tir titriyordum. Fakat itiraf etme-
liyim ki, ben soğuğa karşı olağanüstü hassasımdır.

Yakacak odun gerçekten önemli bir sorundu - işin
en can alıcı noktası da, yakacak odunun resmen hiçbir
yerde bulunmamasıydı. Bizim sefil dağımız en iyi zama-
nında bile ağaç ve ottan yoksundu; kaldı ki, aylardır so-
ğuktan donan milisler tarafından talan edilmişti, dola-
yısıyla insan parmağından biraz kalın ne varsa çoktan
yakılmıştı. Yemek yemediğimiz, uyumadığımız, nöbet
tutmadığımız ya da angarya iş görmediğimiz zamanlar,
mevzinin gerisinde, vadide yakacak topluyorduk. Bu
zamana ilişkin tüm anılarım; neredeyse dimdik yamaç-
larda insanın postallarını param parça eden çentikli ki-
reçtaşının üstünde bir aşağı bir yukarı inip çıkmak ve
minik bir dal görünce, coşkunlukla üstüne atılmaktır.
İki saat durmadan yakacak arayan üç kişi, sığınağın
ateşini ancak bir saat yanar tutmaya yetecek kadar ıvır
zıvır toplayabiliyorlardı. Yakacak arama hevesi sonun-
da hepimizi botanist yaptı. Dağın yamacında yetişen her
bitkiyi yanma niteliklerine göre sınıfladık; çeşitli çalı
ve otlar ateş yakmak için çok iyiydi ama birkaç dakika-
da sönüp gidiyordu, vahşi biberiye ve karaçalı dalları
ateş iyice tutuşunca yanarlardı, beктаşi üzümünden da-

ha küçük olan bodur meşe ağacı ise hiç yanmıyordu. Bir çeşit kurumuş kamış ilk başta ateşi yakarken çok iyiydi, ama gelin görün ki, bunlar, yalnızca mevzinin so-lundaki tepenin doruğunda yetişiyordu; oraya gitmek için de ateş hattından geçmek gerekti. Faşist makineli tüfekçiler sizi görürlerse hemen koca bir şarjör dolusu fişeği üstünüze boşaltırlardı. Genellikle yükseğe nişan alıyorlardı ve mermiler insanın başının üstünde kuşlar gibi şakıyordu. Ama kurşunlar bazen çok rahatsız edici bir yakınlıkta kireçtaşını çatlatır ve yontarlardı, işte o zaman kendinizi hemen yüzüstü yere atardınız. Böyle olmasına rağmen yine kamış toplamaya giderdiniz, çünkü hiçbir şey yakacaktan daha önemli değildi.

Soğuşun yanında öbür rahatsızlıklar çok önemsiz görünüyordu. Şüphesiz hepimiz devamlı olarak pistik. Yiyeceğimiz gibi suyumuz da katır sırtında Alcubierre'den geliyor, adam başına günde bir çeyrek galon düşüyordu. Bu su, süttten biraz daha berrakça berbat bir şeydi ve teorik olarak yalnız içmek içindi. Ne var ki, ben sabahları yıkanmak için hep bir matra dolusu aşırıyordum. Zaten bir gün yıkanıp bir gün traş oluyordum, ikisine birden yetecek kadar su hiçbir zaman olmazdı. Mevzi iğrenç bir şekilde pis kokuyordu, barikatın küçük kapalı arazisinin dışında heryer kazurat doluydu. Milislerin bazısı siperde abdest bozmayı âdet edinmişlerdi, insan karanlıkta yürümek zorunda kalınca iğrenç şeyler oluyordu. Ama pislik beni asla tasalandırmadı. Pislik halkın üzerinde lüzumsuz yere gürültü kopardıkları bir şeydir. İnsanın mendilsizliğe ve içinde yıkandığı teneke tavadan yemek yemeğe ne kadar çabuk alıştığına şaşarsınız. Bir iki gün içinde, hiç zorluk çekmeden elbise ile uyumaya da. Kuşkusuz, insanın gece elbiselerini ve postallarını çıkarması olanaksızdı; herkes bir saldırı anında hemen ortaya çıkabilecek biçimde hazır olmak zorundaydı. Seksen gecenin ancak üçünde soyunup yattım, ama arasıra gündüzleri elbiselerimi çıkarmayı beceriyordum. Etrafta bit olabilmesi için hava henüz çok soğuk-

tu, ama sıçan da fare de bol bol bulunuyordu. Hep, sıçan ve farenin aynı yerde olmayacağı söylenir; yeteri kadar yiyecek olursa, bal gibi bulunuyor.

Başka ihtiyaçlar bakımından çok kötü durumda sayılmazdık. Yetecek kadar yiyecek ve bol şarap vardı. Sigara hâlâ günde bir paket dağıtılıyor, gün aşırı kibrit, hattâ mum bile veriliyordu. Herkesin kiliselerden yağma edildiğini tahmin ettiği bu mumlar, Noel pastasının üstündekiler gibi, gayet inceydi. Her sığınağa günde üç parmak uzunluğunda mum veriliyordu, bu da ancak yirmi dakika yanıyordu. O sırada henüz mum satın alınamıyordu, ben de beraberimde birkaç libre mum getirmiştim. Sonradan kibrit ve mum kıtlığı hayatı çekilmez hale getirdi. İnsan böyle şeylerin yokluğunu hissetmeden önemini kavrayamıyor. Örneğin, bir gece - alarmında, sığınakta herkes tüfeğini kapışır ve telâşla başkalarının suratına basarken, bir ışık yakabilmek hayatla ölüm kadar büyük fark yapabiliyordu. Her milis kav çakmağı ve birkaç yarda sarı fitil sahibiydi. Bunlar, tüfeğinden sonra bir milisin en önemli malıydı. Kav çakmağının en büyük avantajı rüzgârda çakılabilmesiydi, yalnız alevsiz yanıyordu, dolayısıyla ateş yakmaya hiçbir faydası yoktu. Kibrit kıtlığı had safhaya vardığında, alev elde etmek için tek çıkar yolumuz, merminin çekirdeğini çıkarmak ve kav çakmağı ile barutu tutuşturmak oldu.

Bizim yaşadığımız olağanüstü bir hayattı; savaşta oluşun da olağanüstü bir tarzıydı, eğer buna savaş diyebilirsiniz tabii. Bütün milisler hareketsizliğe sinirleniyor, durmadan neden hücum etmemize izin verilmediğini öğrenmek için gürültü patırdı ediyorlardı. Fakat besbelli, düşman başlatmadıkça, daha uzunca bir süre çarpışma olmayacaktı. Belli aralıklarla tekrarlanan teftiş turlarında Georges Kopp bizimle çok açık konuşuyor, «Bu savaş değil, ara sıra bir insanın ölüverdiği bir komik opera.» diyordu. Aslında, Aragon cephesindeki durgunluğun o sırada benim hiç bilmediğim siyasî sebepleri vardı; ama yedek birliklerin yokluğunun büs-

bütün dışındaki salt askeri güçlüklerin herkes farkındaydı.

Bir kere, en başta ülkenin doğal durumu geliyordu. Bizim ve Faşistler'in cephe hattı, kural olarak yalnız tek yandan yaklaşılabilen, uçsuz bucaksız doğal bir sağlamlık içinde uzanıyordu. Birkaç siperin kazılmış olması şartıyla bu gibi yerler, ezici sayıda olmadıkça, piyade askeri ile ele geçirilemezdi. Bizim mevzimizde ve etrafımızdaki mevzilerin çoğunda, iki makineli tüfek ve bir düzine adam, bir taburu asla yaklaştırmayabilirdi. Tepelerin doruğunda tünemiş halimizle nefis topçu hedefleri olabilirdik - ama topçu yoktu. Bazen çevredeki manzaraya dikkatle bakar, birkaç top bataryası olmasını —oh, hem de ne büyük bir iştiyakla— isterdim. İnsan çekiçle fındık kırar gibi kolaylıkla düşman mevzilerini birbiri arkasına yok edebilirdi. Fakat bizim tarafta, top falan yoktu. Arada sırada Faşistler Zaragoza'dan bir iki top getirmeyi beceriyor ve birkaç mermi atıyorlardı - bunlar da öylesine azdı ki, hiçbiri hedefini bulmuyor ve güller bir işe yaramadan boş uçuşumlara dalıyordu. Makineli tüfeğe karşı top olmadan ancak üç şey yapabilirsiniz: kendinizi güvenceli bir uzaklıkta, diyelim dört yüz yarda ötede sipere gömmek; açıklıkta ilerlemek ve kalbura dönmek ya da genel durumu değiştirmeyecek küçük ölçüde gece hücumları yapmak, Almaşıklar hemen hemen, ya hareketsizlik ya da intihardan ibarettir.

Dahası var, her cinsten savaş malzemesi noksandı. Milislerin o sırada ne kadar kötü silâhlanmış olduklarını kavrayabilmek büyük bir çaba ister. İngiltere'de herhangi bir özel okulun askerlik kampındaki yedek subay taburu bile, bir modern orduya bizden daha çok benzerdi. Silâhlarımızın kötülüğü ayrıntılarını kaydetmeye de-gecek kadar şaşırtıcıydı.

Cephe hattının bu kesiminde bütün topçu gücü, her bir silâh için *onbeş atım mermisi* bulunan dört havan topundan oluşmuştu. Tabii bu mermiler ateşlenemeye-

cek kadar çok kıymetli idiler ve havan topları Alcubi-
erre'de tutuluyordu. Aşağı yukarı elli kişiye bir maki-
neli tüfek düşüyordu, gerçi bunlar eskiydi, ama üç yüz
dört yüz yardalık bir uzaklıkta oldukça isabetliydiler.
Bunların ötesinde, yalnızca tüfeklerimiz vardı, çoğu da
hurda demirdi. Üç tip tüfek kullanılıyordu - birincisi
uzun *Mauser*'di. Bunlar çok ender olarak yirmi yaşın-
dan genç çıkıyordu, geze arpacığı kırık bir sürat ölçme
aleti ne kadar işe yararsa o kadar işe yarıyordu ve çoğu-
nun yivi -seti ümitsizce paslanmıştı; her nasılsa, on tü-
fekte biri fena sayılmazdı. Sonra bir de kısa *Mauser* ve-
ya *mousqueton* vardı ki, bu gerçekte bir süvari silâhıydı.
Bu bahsettiğim silâhlar, kolay taşındıkları ve siperde da-
ha az rahatsızlık verdikleri için beğeniliyordu; üstelik,
nispeten daha yeniydiler ve işe yarar görünüyordular.
Gerçekte, hemen tümü hiç bir işe yaramazdı. Ayrı ayrı
silâhlardan çıkarılıp yeniden birleştirilen parçalardan
yapılmışlardı, hiçbir sürgü üstündeki tüfeğe ait değildi
ve tüfek en iyi cinsten bile olsa, dörtte üçü beş atıştan
sonra tutukluk yapıyordu. Bir de, Winchester tüfekleri
vardı. Bunları kullanmak zevkliydi, ama dehşet isabet-
siz atışlar yapıyorlardı, şarjörleri olmadığı için tek se-
ferde ancak bir atım ateş edilebiliyordu. Cephane o ka-
dar azdı ki, cepheye her yeni gelene ancak, çoğu son de-
rece kötü, elli atımlık fişek veriliyordu. İspanyol fişek-
lerinin hepsi yeniden doldurmaydı, en iyi tüfeklerde bi-
le sıkışıklık yapıyordu. Meksika fişekleri daha iyiydi, bu
yüzden makineli tüfek için saklanıyordu. En iyisi tabii
Alman yapısı cephaneye idi, ama bu yalnız esirlerden ve
bizim tarafa kaçanlardan elde edildiği için pek bulun-
muyordu. Acil zamanlarda kullanmak için hep cebimde
Alman ya da Meksika mermisi dolu bir şarjör saklar-
dım. Fakat uygulamada, o anî tehlike geldiğinde tüfe-
ğimi pek ateşleyemedim; berbat şeyin sıkışmasından çok
korkardım ve işe yarayabilecek bir atımlık fişegi sakla-
maya da fazlasıyla meraklıydım.

Ne madenî miğferimiz, ne süngümüz vardı, taban-

camız da pek azdı; beş ya da on kişiye de bir el bombası düşüyordu. O sırada kullanılan elbombası, «F.A.I. bombası» diye bilinen korkunç bir nesneydi - savaşın ilk yıllarında Anarşistler tarafından imal edilmişti. Mills bombası ilkesine göre yapılmıştı, ama emniyet düzeni bir pimle değil bir parça şeritle tutturulmuştu. Şeriti kopardığınızda bombadan mümkün olan en yüksek hızla kurtuluyordunuz. Bu bombalar için «tarafsız» deniyordu, çünkü hem bombayı atanı hem de kendisine bomba atılanı öldürüyordu. Daha başka çeşitler de vardı; belki daha ilkel ama daha az tehlikeli olanları— bombayı atan için demek istiyorum. Atılmaya degecek bir bomba gördüğümde Mayıs ayını bulmuştuk.

Silâhlar bir yana, bir sürü ufak tefek zorunlu savaş gereçleri çok zor bulunuyordu. Örneğin, hiç haritamız ya da krokimiz yoktu. İspanya'nın bu zamana kadar tümüyle haritası çıkarılmamıştı, bizim bulduğumuz araziyi gösterenler eski askerî haritalardı —onların da hemen hepsi Faşistler'in elindeydi. Ayrıca, uzaklık ölçü aleti, teleskop, periskop, bazı milislerin elindeki bir iki tane dışında çiftli dürbün, işaret fişegi, tel kesici, silâh tamir takımlarından hiçbiri yoktu— temizlik malzemesi bile zor bulunuyordu. İspanyollar temizleme tıkaçı denen şeyin adını hiç duymamışa benziyorlardı, ben bir tane yapınca pek şaşırdılar. Tüfeğinizi temizlemek istediğiniz zaman çavuşa götürüyordunuz, onun uzun bir pirinçten harbisi vardı, ama bu harbi her zaman eğri büğrü olduğu için, namlunun içindeki set ve yivi kazırdı. Tüfek yağı bile yoktu. Tüfeğinizi zeytinyağı ile temizliyordunuz, bir yerden ele geçirebilirseniz tabii; birçok kez tüfeğimi vazelin, yağlı krem, hattâ domuz yağı ile yağlamak zorunda kaldım. Dahası var; fener ya da cep feneri de yoktu— sanıyorum bu sırada, cephenin bizim bütün kesimimiz boyunca cep feneri diye bir nesne yoktu, almak istesenz Barcelona'dan yakında bulamazdınız, Barcelona'da bile binbir güçlkle, bulunabilirdi.

Zaman geçtikçe ve düzensiz tüfek ateşi tepeler arasında atırdadıka, acaba herhangi bir Şey, Şu Şaşı göz-l savaşa bir canlılık ya da olay getirecek mi diye, git-tikçe artan bir kuŐkuyla, merak etmeye başladım. Bizim karşısında savaŐtığımız düşman değil, zatürre idi. Siperler birbirinden beŐyüz yardadan fazla uzaktaysa, kaza hariç, hiç kimse vurulmaz. Kuşkusuz, arada bazı kayıplar oluyordu, ama bunların büyük çoğunluğu durdukları yerde kendi kendilerine zarar veriyorlardı. Yanlış hatırlamıyorsam, İspanya'da gördüğüm ilk beş yaralı, kendi silâhları ile yaralanmıŐlardı - kasten demiyorum, ama muhtemelen, kaza ya da dikkatsizlik yüzünden. Bizim aŐınmıŐ tüfeklerimiz kendi başlarına birer tehlike idiler. Bazılarının, dipçik hafifçe toprağa vurulduğunda ateş almak gibi iğrenç bir huyu vardı; bu yüzden kendi elini yaralayan bir adam gördüm. Ayrıca acemi askerler karanlıkta durmadan birbirlerine ateş ediyorlardı. Bir gece, akşam karanlığı daha yeni kmŐken, nöbetçinin biri yirmi yarda uzaktan bana ateş etti; ama bir yarda ile kaçırdı - İspanyol niŐancılıĐının bu düzeyde olması tanrı bilir, kaç kere hayatımı kurtarmıŐtır. Başka bir keresinde, siste devriye çıkmış ve mevziden ayrılmadan önce muhafız komutanına tenbih etmiştim. Fakat, geri dönerken bir alıya takılıp tökezledim; rken nöbetçi, Faşistler geliyor diye bağırmaya başladı. Ben de muhafız komutanının benden tarafa hepbirden çabucak ateş açılması için emir verdiğini duymak zevkini tattım. Tabii derhal yere yattım, mermiler zarar vermeden üzerimden uçtular. Hiçbir Şey bir İspanyol'u, hiç değilse genç bir İspanyol'u, ateşli silâhların tehlikeli olduğuna inandıramaz. Bir keresinde, bu sonuncudan hayli zaman sonra, birkaç makineli tfekinin silâhlarını bana doĐrultmŐ bir Şekilde resimlerini çekiyordum.

Makineyi ayarlarken, yarı Şaka yollu, «Ateş etmeyin, ha!» dedim.

«Oh hayır, ateş etmeyiz.»

Hemen akabinde korkunç bir grleme oldu ve bir

kurşun yağmuru o kadar yakından yüzümü sıyırıp geçti ki, yanağım dumansız barut kırıntılarıyla kavruıldı. Bu önceden tasarlanmış birşey değildi, ama makineli tüfekçiler muazzam bir şaka olarak almışlardı. Oysa, bu arkadaşlar bir katır sürücüsünün kaza kurşunu ile vurulduğunu görelî daha birkaç gün olmuştu: otomatik tabanca ile oyun oynayan bir siyasî delege, sonunda katır sürücüsünün ciğerine tam beş kurşun yerleştirmişti.

Ordunun bu dönemde kullandığı çetrefil parolalar ikinci dereceden tehlike kaynağı oluyordu. Bunlar, şu, biri söylendi mi öteki ile karşılık verilmesi gereken usandırıcı çifte parolalardı. Genellikle, *Cultura-progreso* ya da *Seremos-invencibles* gibi coşturucu ve devrimci nitelikteydiler; ve cahil nöbetçilerin sık sık bu tumturaklı sözleri hatırlamaları imkânsız oluyordu. Hatırlıyorum bir gece, parola *Cataluna-eroica* idi, ablak yüzlü bir köylü delikanlısı, Jaime Domenech, bana yaklaştı, apışmış bir halde bu sözü açıklamamı istedi.

«*Eroica - eroica* ne demek?»

Ona, bunun *valiente* ile aynı anlama geldiğini söyledim. Biraz sonra, Jaime karanlıkta siperin üstünde tökezliyordu ki, nöbetçi bağırarak parola sordu :

«*Alto! Cataluna!*»

«*Valiente!*» diye bağırdı Jaime, doğru şeyi söylediğinden çok emindi.

Güm!

Nasıl oldu ise, nöbetçi isabet ettiremedi. Bu savaşta, insanî sınırlar içinde mümkün oldukça, herkes herkesi ıskalyordu.

4

Cepheye geleli yaklaşık üç hafta olmuştu, İngiltere'den I.L.P.'nin (Bağımsız İşçi Partisi'nin) gönderdiği

yirmi ya da otuz kişi Alcubierre'ye vardılar; İngilizler'i bu cephede birarada tutabilmek için Williams ve ben o gruba gönderildik. Yeni mevzimiz birkaç mil daha batıda, Monte Oscuro'da ve Zaragoza'dan görülebilecek bir yerdeydi.

Bir çeşit usturanın tersine benzeyen, kum kırlangıcı yuvaları gibi yarın içinde dikeyine oyulmuş sığınaklarıyla, mevzi, kireçtaşının üstüne tüneklemişti. Bunlar toprağın altında şaşılacak kadar uzaklara gidiyordu, içleri zifirî karanlıktı, öylesine alçaktılar ki ayakta durmak bir yana, dizüstü bile gidemezsiniz. Sol tarafta, tepelerin doruklarında iki tane daha P.O.U.M. mevzii vardı; bunlardan biri, yemek pişiren üç hatun kişi yüzünden her milis askeri için son derece çekiciydi. Bu hanımlar öyle pek aman aman güzel değildiler; yine de, bu mevzii öbür birliklerin askerlerinin gitmelerine izin verilen sınırların ötesine çıkarmak gerekmişti. Beşyüz yarda sağımızda, Alcubierre yolunun kıvrımında bir P.S.U.C. karakolu vardı. Burası tam yolun el değiştirdiği yerdii. Geceleyin, hem bizim Alcubierre'den gelen erzak kamyonlarının ışıklarını ve hem de Zaragoza'dan gelen Faşistler'inkini seyredebilirdiniz. Oniki mil güneybatıda ise, bir geminin aydınlatılmış lombozları gibi, ince bir ışık çizgisi halinde Zaragoza'nın kendisi seçilebiliyordu. Hükümet birlikleri, 1936 Ağustosundan beri şehri bu uzaklıktan gözlemişlerdi, hâlâ da gözlüyorlardı.

Burada, bir İspanyol (Ramön, Williams'ın kayınbiraderi) dahil olmak üzere hepimiz otuz kişi kadardık, bir düzine de İspanyol makineli tüfekçi vardı. Bir iki kaçınılmaz başbelâsının dışında —çünkü, herkesin bildiği gibi, savaş abur cubur kimseleri cezbeder— İngilizler, hem fizik hem zihin yönünden olağanüstü iyi bir gruptu. Muhtemelen takımın en iyisi, maden işçileri sendikalarının meşhur liderinin torunu, Bob Smillie idi; sonradan kötü ve anlamsız bir biçimde Valencia'da öldü. Dil güçlüğüne rağmen, İngiliz ve İspanyollar'ın devamlı

birarada çok iyi geçindiklerini söylemek, İspanyol insanının karakteri için çok şey ifade eder. Bütün İspanyollar'ın yalnızca iki söz bildiklerini keşfetmiştik. Biri «O. K. baby», öbürü ise Barselona'daki orospuların İngiliz denizcileriyle pazarlık ederken kullandıkları bir kelimeydi— korkarım matbaacılar bunu basmazlar.

Cephe hattı boyunca hâlâ hiçbir şey olmuyordu; sadece mermilerin rasgele çatırdıları ile, çok seyrek olarak da, şarapnellerin hangi tepelerde patladığını görmek için herkesi tepedeki sipere koşturan Faşist havan topunun tarrakası vardı. Düşman bize burada bir dereceye kadar daha yakın, muhtemelen üç dört yüz yarda ilerdeydi. En yakın mevzileri tam bizim karşımıza düşüyor, mazgalı makineli tüfek yuvası insanı baştan çıkarıyor, durmaksızın fişek israf etmemize yol açıyordu. Faşistler'in tüfek ateşi açmak pek umurlarında değildi ama azıcık kendini gösterene makineli tüfekle gayet isabetli atışlar yapıyorlardı. Mamafih, ilk kazamız on, on beş gün sonra oldu. Karşımızdaki birlikler İspanyol'du, ama asker kaçaklarından öğrendiğimize göre, aralarında birkaç Alman astsubayı vardı. Daha önceleri bir zamanlar orada Faslılar da bulunmuştu —fukaracıklar, kimbilir soğuktan neler çekmişlerdi!— çünkü, silâhtan arınmış bölgede o çevrenin en görülecek şeylerinden biri, ölü bir Faslı'nın cesedi idi. Bir iki mil solumuzda cephe hattı artık düz bir çizgi biçiminde uzanmıyordu, Faşistler'e de bize de ait olmayan, alçak uzanan ve sık ağaçlıklı, kırık bir saha uzanıyordu. Hem biz hem de Faşistler gün ışığında buraya devriyeler çıkarırdık. İzcilik oynamaya benzeyen bu iş hiç de fena eğlence değildi ama birkaç yüz yarda daha yakın bir mesafede hiç Faşist devriyesi görmedim. Göbeğinizin üstünde sürünerek Faşist hatları arasında kısmen yolunuzu bulabilir, hattâ Faşistlerin karargâh olarak kullandıkları, tepesinde monarşist bayrak dalgalanan çiftlik evini bile görebilirsiniz. Arada sırada, onlara tüfekle bir salvo açıp makineli tüfekçiler yerimizi bulmadan siper tümseğinin al-

tına kayıyorduk, ama uzaklık sağlam sekiz yüz metreydi ve bizim tüfeklerle bu menzilden koca bir evi bile vuracağınızdan emin olamazdınız.

Hava çoğunlukla açık ve soğuktu, bazen öğle üzeri güneşli oluyor, ama soğuk yine devam ediyordu. Etrafta toprağın arasından başını uzatmış susam çiçeklerini ya da yabancı çiğdemlerin yeşil gagalarını bulabilirdiniz. Besbelli bahar geliyordu, ama pek yavaştı bu geliş. Geceler her zamankinden daha soğuktu. Sabahın ilk saatlerinde nöbetten döndüğümüzde, mutfak ateşinden arta kalanı bir araya toplar, sonra kıpkızıl korların içinde ayakta dururduk. Bu, postallar için çok fena, ayaklar içinse çok iyiydi. Fakat öyle sabahlar oluyordu ki, dağların doruklarından doğan güneşi seyretmek için sabahın köründe yataktan kalkmaya değerdi. Dağlardan nefret ederim, pek gösterişli olsalar bile. Fakat bazen, seher vakti arkamızdaki dağlarda, karanlığı yaran kılıçlar gibi ilk beliren incecik altın ışınlar, sonra büyüyen aydınlık ve insan aklının alamayacağı uzaklıklara yayılan lâl rengi bulutlar denizi oluşuyordu. Bütün gece yatmamış olsanız, bacaklarınızın dizden aşağısı uyuşmuş olsa, ve en azından üç saat daha yemek bulamamanın umutsuzluğu ile irkilip somurttuğunuzda bile, bu manzara seyredilmeye değerdi. Bu sefer sırasında seyrettiğim şafaklar, ömrümde daha önce seyrettiklerim bir araya konsa, yine onlardan daha sıkı - ya da, ömrümün geri kalanı boyunca göreceğim şafaklardan da daha çok olacaktır, umarım.

Burada işlerin hepsine yetişemiyorduk, bu da daha uzun nöbetler ve daha fazla yorgunluk demektir. En durgun bir savaşta dahi kaçınılmaz olan uykusuzluğu çekmeye başlamıştım biraz biraz. Nöbet tutma ve devriyelerden ayrı olarak, aralıksız gece alarmları veriliyor, hazır-ola geçiliyordu. Bütün bunlar olmasa bile her halükârda, toprağa oyulmuş felâket bir delikte ayaklarınız soğuktan titrerken adam gibi uyuyamazdınız. Cephe hattındaki ilk üç dört ayımda, yirmidört saat üstüste hiç

uykusuz kaldığım, bir düzineden fazla olmadı sanırım. Öte yandan, adam gibi uyuduğum geceler de kesinlikle bir düzineyi geçmez. Haftada yirmi otuz saat uyku oldukça normaldi. Bunun etkileri sanıldığı kadar kötü değildi; insan gittikçe aptallaşıyor, tepelerde aşağı yukarı tırmanmak kolaylaşacağına zorlaşıyor; ama insan kendini gayet iyi ve devamlı aç hissediyordu - aman yarabbi, hem de ne aç! Bütün yiyecekler iyi görünüyordu, İspanya'da herkesin en sonunda görünüşünden nefret etmeyi öğrendiği demirbaş kuru fasulye bile. Suyumuz, o su denilen şey her ne idiyse, millerce öteden katır sırtında ya da çok eziyet edilen küçük eşeklerle geliyordu. Her nedense, Aragon köylüleri katırlarına çok iyi, eşeklerine ise çok kötü davranıyorlardı. Bir eşek yürümekte direnince, hayvanın husyelerini tekmelemek son derece olağandı. Mum dağıtımı durmuştu, kibritler de gittikçe azalıyordu. İspanyollar bize, küçük bir konserve tenekesi, boş bir mermi şarjörü ve bir çaput parçasından nasıl zeytinyağı lâmbası yapılacağını öğrettiler. Biraz zeytinyağımız olduğu zaman, pek sık olmuyordu ya, bu lâmbalar dumanlı bir alevle, bir mumun dörtte biri kuvvetinde ışık veriyordu, ancak yanınızda tüfeğinizi arayıp bulmaya yetecek kadar.

Ortalıkta gerçek bir çarpışma umudu görünmüyordu. Monte Pocero'dan ayrıldığımızda fişeklerimi saymıştım; ve baktım ki, neredeyse üç hafta içinde düşmana sadece üç kere ateş etmişim. Bir adamı öldürmek için bin mermi gerek derler; bu hesaba göre benim ilk Faşist'imi öldürmem yirmi sene alacak demekti. Monte Oscuro'da hatlar daha yakın ve ateş daha sıkı, ama birisini vurmuş olabileceğime kesinlikle aklım yatmıyor. Aslında, bu cephede ve savaşın bu döneminde, gerçek silâh, tüfek değil, megafondur. Düşmanı öldüremeyince, onun yerine karşınızdakine bağırıyordunuz. Bu savaş biçimi o kadar olağan dışı ki, açıklamak gerek.

Hatlar nerede karşılıklı seslenecek kadar yakınsa, devamlı bir siperden siperle bağırma dalgasıdır gidiyor-

du. Bizim taraftan; «*Fascistas—maricones!*», Faşistlerin tarafından: «*Viva España! Viva Franco!*»— ya da karşılarında İngilizler'in de olduğunu öğrendiklerinde, «Evine dön İngiliz! Burada yabancıları istemiyoruz!» Hükûmet tarafından, parti milislerinde ise, düşmanın moralini temelinden çürütmek için bağırarak propaganda yapma işi düzenli bir teknik olarak geliştirilmişti. Tüm uygun mevzilerde askerlere, (çoğu kere makineli tüfekçiler seçiliyordu bu iş için), megafonla haykırma nöbeti veriliyordu. Genellikle, Faşist askerlere düpedüz milletlerarası kapitalizmin satın alınmış adamları olduklarını, kendi sınıflarına ihanet ettiklerini v.s., v.s., anlatan devrimci sözlerle dolu önceden hazırlanmış parçalar haykırıyorlardı. Bu haykırış, hababam tekrarlanıyor; bazen de bütün gece devam ediyordu. Bütün bunların etkili olduğuna hemen hiç şüphe yoktu; damla damla artan Faşist asker kaçaklarının, kısmen de olsa haykırma propagandalarının sonucu olduğunda herkes hemfikir-di. Bir düşünün, çok muhtemelen kendi isteği dışında askere alınmış bir Sosyalist ya da Anarşist sendika üyesi olan zavallı nöbetçi, kulübesinde donarken, kulaklarında tekrar tekrar çınlayan «Kendi sınıfına ihanet etme!» sloganı, herhalde onun üzerinde ergeç bir etki yapar. Belki de bu, bizim tarafa kaçmakla kaçmamak arasındaki farkı yaratacak bir etkiydi. Kuşkusuz, böyle bir hareket tarzı İngiliz savaş kavramına sığmazdı. İtiraf edeyim, bu işin yapıldığını ilk gördüğümde çok şaşırılmış ve utanmıştım. Düşmanı vurmak yerine kandırmak fikri, ne demek efendim! Şimdi ise, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bu yapılan, haklı bir düzendi diye düşünüyorum. Topçu gücü olmadığı zaman, olağan siper savaşında, insanın, kendisine aynı oranda zarar vermeden, düşmanı vurması son derece güç bir işti. Belirli sayıda askeri kaçırarak hareketten alıkoyabilirdiniz, bu ne kadar çok olursa o kadar iyidir. Gerçekten asker kaçakları size cesetten daha çok faydalı olur, çünkü bol bilgi verebilirler. Fakat başlangıçta bu durum hepimizin cesa-

retini kırdı; İspanyollar bu savaşı yeterince ciddiye almıyorlar sandık. Bizden aşağıya doğru, sağımızdaki P.S. U.C. karakolunda, haykırma işini gören arkadaş olağan-üstü sanatkârdı. Bazen, devrimci sloganlar yerine, Faşistler'e bizim nasıl onlardan daha iyi beslendiğimizi anlatıyordu. Hükûmet'in çıkardığı tayını anlatışı azıcık hayal mahsulü olmaya yatkındı: «Tereyağlı kızarmış ekme!» - ıssız vadide baştan başa yankılanan sesini duyabilirdiniz. «Şimdi burada kızarmış tereyağlı ekmeğin başına oturuyoruz! Kızarmış tereyağlı ekmeğin nefis dilimleri!» Bu arkadaşın tıpkı öbürküler gibi haftalar ve aylardır tereyağı görmediğinden hiç kuşku yoktu, ama buzlu gecelerde kızarmış tereyağlı ekmeğin haberi pek çok Faşist'in ağzını sulandırmıştır. Yalan söylediğini bildiğim halde, benim bile ağzımın suyu aktıktan sonra.

Şubat ayında bir gün, yaklaşan bir Faşist uçağı gördük. Olağan olarak makineli tüfek açıklığa çekilmiş, namlusu dikilmişti, herkes iyi nişan alabilmek için sırtüstü yattı. Bizim tecrit edilmiş mevzilerimiz bombalanmaya değmezdi, kural olarak, yolu düşen birkaç Faşist uçağı, makineli tüfek ateşinden korunmak için daireler yaparak uçarlardı. Bu sefer uçak dümdüz üstümüze geldi, ateş etmek için çok yüksekteydi; üstelik, uçaktan bomba yerine havada dönen beyaz parıltılı birşeyler çıktı. Birkaç tanesi mevzinin içine düştü. Bunlar bir Faşist gazetenin, *Heralde de Aragon*'un, sayılarıydı; Malaga'nın düştüğünü bildiriyorlardı.

O akşam Faşistler başarısız bir saldırı yaptılar. Başımızın üstünde yoğun bir kurşun nehri akmaya başladığı ve birisi sığınaktan içeriye «Saldırıya geçtiler!» diye bağırdığında, ben tam döşeğime giriyordum. Tüfeğimi kaptım ve kayarak mevzinin tepesinde makineli tüfeğin yanındaki yerime gittim. Çok koyu bir karanlık ve şeytanî bir gürültü vardı. Sanırım beş makineli tüfek üstümüze kurşun yağdırıyordu ve Faşistler'in en budalaca bir biçimde kendi koruyucu duvarları üzerine hızla atışıkları bombaların marifetiyle bir seri yoğun yıkılmalar

oluyordu. Ortalık alabildiğine karanlıktı. Vadinin aşagısında solumuzda, muhtemelen bir devriye kolunun toprağı kazdığı yerde, küçük bir grup Faşist'in tüfeklerinin yeşilimsi alevlerinin aydınlığını görebiliyordum. Mermiler karanlıkta, çevrenizde çatırdayarak vınlayarak uçuşuyordu. Birkaç fişek ıslık çalarak geldi, ama çevremizde bir yere isabet etmedi; ve (bu savaşta olağan olduğu üzere) çoğu da patlamadı. Bizim kesimde, dağın tepesinin ön tarafında bir başka makineli tüfek ateşe başladığında bir an fenalık geçirdim - aslında bu bize destek olsun diye getirilmişti ama, o anda bana arkadan kuşatılmışız gibi geldi. O sırada, bu iğrenç fişeklerle hep başıma geldiği gibi, bizim makineli tüfeğin mekanizması sıkıştı ve mili gözgözü görmez karanlıkta kayboldu. Besbelli, ayakta durup vurulmaktan başka yapacak hiçbir şey kalmamıştı. İspanyol makineli tüfekçiler siper almaya bile tenezzül etmediler, bir de üstelik kasten kendilerini teşhir ettiler; ne yapayım, ben de aynısını yapmak zorunda kaldım. Önemsiz olmasına rağmen, tecrübe bütünüyle hayli ilgi çekiciydi. Bu, benim doğru dürüst ateş altında ilk bulunuşumdu, dehşet korktuğumu utanarak keşfettim. Dikkat ettim, insan ateş altında iken hep aynı şeyi hissediyor— o dehşet korku insana vurulacağından değil, *neresinden* vurulacağını bilemeyeşinden ileri geliyor. Bütün olan bitenler arasında acaba kurşun neremi yakacak diye merak ediyorsunuz ve bu vücuda hiç de hoş gitmeyecek bir hassaslık veriyor. Bir iki saat sonra ateş yavaşladı ve giderek söndü. Bütün bunlar olup biterken sadece bir kayıp vermiştik. Faşistler askerden arınmış bölgeye bir çift makineli tüfek sokmuşlardı; ama güvenli bir uzaklığı muhafaza etmiş, bizim koruyucu duvarımızı hallaç pamuğu gibi atmaya kalkışmamışlardı. Gerçekte Faşistler saldırmıyor, yalnız fişek harcıyor ve Malaga'nın düşüşünü kutluyor, şen şakrak gürültü ediyorlardı. Bu olayın en önemli tarafı, bana, gazetelerdeki savaş haberlerini daha bir inanmaz gözle okumayı öğretilmesiydi. Bir iki gün sonra, gazete-

ler ve radyo, (dimdik bir tepenin yamacında) kahraman İngilizler'in püskürttüğü, süvari ve tankla takviyeli korkunç saldırının raporlarını neşrediyorlardı.

Faşistler bize Malaga'nın düştüğünü haber verdiklerinde bunu bir yalan olarak kabul ettik, ama ertesi gün ortalıkta daha inandırıcı söylentiler dolaşıyordu: Bir iki gün içinde, Malaga'nın düştüğü resmen açıklandı. Bu düşüşün yüz kızartıcı öyküsü, derece derece sızıyordu: şehrin nasıl bir tek kurşun bile atılmadan boşaltıldığı, İtalyanlar'ın gazabının, nasıl şehri terkeden birlikler üstüne değil de, biçare sivil halk üstüne yağdığı, bazılarının yüz mil boyunca kovalanıp makineli tüfek ateşine tutulduğu. Bu haberler, cephe boyunca bir çeşit serin hava estirdi; çünkü, gerçek ne olursa olsun, milis gücünde herkes Malaga'nın kaybının ihanetten ileri geldiğine inanıyordu. İlk kez, ihanetten ve bölünmüş gayelerden söz edildiğini işitiyordum. Şimdiye kadar doğruların ve yanlışların çok güzel bir biçimde basit göründükleri bir savaşa ilişkin, belli belirsiz kuşkular, ilk defa, zihnimde yer ediyordu.

Şubat ayının ortasında Monte Oscuro'dan ayrıldık. Bu kesimdeki bütün P.O.U.M. birlikleri topluca, Huesca'yı kuşatan orduya katılmak üzere gönderiliyordu. Donuk ovayı kamyonla geçiş elli millik bir yolculuktu. Ovada budanmış asmalar yeni tomurcuklanmıştı, kış arpaalarının ince yaprakları yumru topraktan henüz başlarını uzatıyorlardı. Yeni siperlerimizden dört kilometre ötede, Huesca, kukla evlerden yapılmış bir şehir gibi küçük ve aydınlık, parıldıyordu. Aylarca önce Sietamo alındığında, Hükümet birliklerine komuta eden general neşeyle şöyle demişti : «Kahvemizi yarın Huesca'da içeceğiz!» Nasıl olduysa, general yanılmıştı. Çok kanlı bir saldırı yapılmış ama şehir düşmemişti. O günden sonra «Kahvemizi yarın Huesca'da içeceğiz!» sözü bütün orduya en çok tutulan şaka oluverdi. Eğer bir daha İspanya'ya dönersem, Huesca'da bir fincan kahve içmeyi ihmal etmeyeceğim.

Mart sonlarına gelinceye kadar Huesca'nın doğu tarafında hiçbir şey olmadı —hemen hemen hiçbir şey. Düşmandan bin ikiyüz metre uzaklıktaydık. Faşistler Huesca'ya geri püskürttükleri günlerde, cephenin bu kısmını elinde tutan Cumhuriyetçi Ordu ilerlemekte aşırı bir heves göstermemişti; bu yüzden, cephe cebe benzer bir biçim aldı. Daha sonraları ordu ilerlemek zorunda kalacaktı —ateş altında gayet nazik bir iş— ama şimdiki durumda ortalıkta düşman falan yok gibiydi; zihnimizi tek işgal eden şey, ısınmak ve yeterince yiyecek bulmaktı. Aslında, bu dönemde hayli ilgimi çeken şeyler oldu, bunlardan bazıalarını ilerde anlatacağım. Ancak, Hükûmet tarafındaki iç politika durumundan burada biraz söz edersem, olayların birbirini izleyiş sırasına daha sâdik kalmış olurum.

Başta savaşın siyasî yanını önemsememiştim, ancak bu sıralarda dikkatimi zorlamaya başladı. Parti siyasetinin dehşet verici yönleri sizi ilgilendirmiyorsa, lütfen buraları hemen atlayın; bu hikâyenin siyasî kısımlarını ayrı ayrı bölümlerde anlatmaya çalışıyorum. Öte yandan, İspanyol İç Savaşı'nı tümüyle askerî açıdan yazmak olanaksızdır. Herşey bir yana, İspanyol İç Savaşı siyasî bir savaştı. Savaşın ilk yılındaki hiçbir olay, en azından, Hükûmet hatlarının gerisinde olup biten parti - içi çatışmalar hakkında bir miktar fikre sahip olmadıkça anlaşılabilir.

İspanya'ya geldiğim zaman ve ondan bir süre sonra, siyasî duruma karşı yalnızca ilgisiz değil, üstelik habersizdim de. Sürüp giden bir savaş olduğunu biliyordum, ama ne biçim bir savaş olduğuna dair en ufak bir fikrim yoktu. Bana milis gücüne neden katıldığımı sorsaydınız, «Faşizme karşı döğüşmek için» diye cevap verirdim. Ve *neyin* uğruna savaştığımı sorsaydınız, «Dürüstlük uğruna» derdim. *News Chronicle* gazetesiyle *New*

Statesman dergisinin savaşın, Hitler tarafından parayla tutulmuş Albay Blimpler ordusunun manyakça başkaldırmasına karşı uygarlığın savunması olduğu yolundaki yorumunu kabul etmiştim. Barselona'nın devrimci havası beni çok derinden çekmişti, ama bunun neyin nesi olduğunu anlamak için hiçbir çaba göstermedim. Siyasal parti ve sendikaların renkleri dizisine gelince —P.S.U.C., P.O.U.M., F.A.I., C.N.T., J.C.I., J.S.U., A.I.T.— bunlar yorucu isimleriyle, yalnızca, sabrımı tüketiyorlardı. İlk bakışta insana, İspanyollar'ın musibet bir baş harfler hastalığı varmış gibi geliyordu. Adına P.O.U.M. denilen birşeyde görev aldığımı biliyordum (bir başkasına değil de, P.O.U.M. milisine girişim, sırf Barselona'ya vardığımda elimde Bağımsız İşçi Partisi'nin kâğıtları olduğu içindi), ama siyasî partiler arasında belli bir takım farklar bulunduğunu anlayamamıştım. Monte Pocero'da solumuzdaki mevziyi göstererek «Bunlar Sosyalistler» (P.S.U.C. anlamına) dedikleri zaman, bu bana bilmece gibi gelmiş, «Hepimiz Sosyalist değil miyiz?» diye sormuştum. Canları pahasına çarpışan insanların ayrı siyasî partilerden *olmasını* çok budalaca bulmuştum; benim tavrım her zaman «Neden bütün bu siyasî saçmalıklardan vazgeçip savaşın üstüne gitmiyoruz?» yönündeydi. Bu kuşkusuz, halkın mücadelenin gerçek niteliğini kavramasını önlemek için İngiliz gazetelerinin dikkatle yaydıkları, doğru «anti-Faşist» tutumdu. Fakat İspanya'da, özellikle Katalonya'da, hiç kimsenin tutmadığı ya da koruyamadığı bir tutumdu. Eninde sonunda herkes, istemese de, bir taraf tutuyordu. Çünkü, insan siyasî partileri ve onların çatışan «çizgi»lerini hiç takmasa bile, besbelli ki, işin içine kişinin kendi kaderi karışıyordu. Bir milis olarak, Franco'ya karşı savaşan bir askeriniz, ama aynı zamanda iki siyasî teoriden çıkan büyük bir mücadelenin aracı oluyordunuz. Dağ yamaçlarında yakacak odun aşırır ve bir yandan da, acaba bu gerçek bir savaş mı yoksa *News Chronicle*'in uydurması mı diye merak ederken; Barselona'daki ayaklanma-

da Komünist makineli tüfeklerinin ateşinden sakınmak için yerlere yatarken ve en sonunda, bir adım geriden polisin adımlarını duyarak İspanya'dan kaçarken bütün bunlar, bu biçimiyle, başıma hep P.S.U.C.'da değil de, P.O.U.M.'de görev aldığım için geldi. İki takım baş harf arasındaki fark, bu kadar büyüktü işte!

Hükûmet safındaki dizilmeyi anlayabilmek için, savaşın nasıl başladığını hatırlamak zorunludur. Temmuzun 18'inde çatışma patlak verdiğinde, muhtemelen Avrupa'da faşizme karşı olan herkes yüreğinde bir umut kıpırtısı hissetmişti. Çünkü bu noktada demokrasi, en sonunda, faşizmin karşısına dikiliyordu. Önceki yıllarda sözüm ona demokratik ülkeler her adımda faşizme teslim olagelmışlerdi. Japonlar'ın Mançurya'da canlarının istediğini yapmalarına izin verilmişti. Hitler iktidara gelmiş ve bunu, her düzeydeki siyasî muhaliflerini katletmesi izlemişti. Mussolini, elliüç devlet (sanırım elliüçtü) «off» diye sofu sesler çıkarırken, Habeşler'i bombalamıştı. Fakat, Franco ılımlı bir sol kanat hükümeti düşürmeye çabalayınca, İspanyol halkı, tüm beklenilen aksine, ona karşı çıktı. Bu bana, talihin dönüşü —muhtemelen öyleydi— gibi göründü.

Fakat herkesin dikkatinden kaçan birçok nokta vardı. Bir kere, Franco, Hitler ya da Mussolini ile bire bir oranlanabilecek biri değildi. Onun yaptığı, aristokrasi ve Kilise'nin desteklediği bir askerî isyandı ve işin aslında, özellikle başında, faşizmi zorlamaktan çok feodalizmi yeniden canlandırmaya yönelik bir girişimdi. Bu, Franco'nun karşısında yalnızca işçi sınıfını değil, modern biçimi ile ortaya çıktığında faşizmin en büyük destekleyicileri olan liberal burjuvazinin çeşitli kesimlerini de bulması anlamına geliyordu. Bundan daha önemlisi, İspanyol işçi sınıfı, aynı şey başımıza gelseydi muhtemelen bizim İngiltere'de yapabileceğimiz gibi, «demokrasi» ve *status quo* adına Franco'ya karşı direnmemişti; onların direnişi, mutlak devrimci bir patlayış ile birlikte gelmişti —hattâ neredeyse bu patlayıştan ibaretti

bile denilebilir. Toprak köylülerce, birçok fabrika ve taşınma araçlarının çoğu da sendikalarca ele geçirilmişti; kiliseler yıkılmış, papazlar ya kovulmuş ya da öldürülmüştü. *Daily Mail*, Franco'yu Katolik rahiplerin alkışları arasında, ülkesini zâlim «Kızıl» sürülerinden kurtaran bir yurtsever olarak gösterebiliyordu.

Savaşın ilk birkaç ayında Franco'nun asıl düşmanı Hükûmet değil, sendikalardı. Ayaklanma başlar başlamaz, örgütlenmiş şehir işçileri buna, bir genel grev çağrısı yaparak, devlet depolarından silâh talep ederek ve kısa bir mücadeleden sonra da bunları elde ederek cevap verdiler. Kendiliğinden ve bir miktar da bağımsız hareket etmemiş olsalardı, büyük bir olasılıkla Franco'ya karşı hiç direnilmeyecekti. Kuşkusuz, bu konuda kesin olan bir şey yoktur, ama hiç olmazsa böyle düşünmek için nedenler var. Hükûmet, çok önceden sezilemediği halde ayaklanmanın önüne geçmek için çok az çaba gösterdi ya da hiç göstermedi. Belâ başladığında Hükûmet'in tutumu çok zayıf ve çekingendi, o kadar ki, gerçekten, bir tek gün içinde İspanya'nın başına üç tane başbakan geldi geçti. (*) Dahası var, durumu kısa vadede kurtarabilecek olan tek adım, yani işçilerin silâhlandırılması, sırf şiddetli halk yaygarasına cevap olsun diye ve isteksizce gerçekleştirilmişti. Hernehâl ise, silâhlar dağıtılmıştı, doğu İspanya'nın büyük şehirlerinde Faşistler, Hükûmet'e sadık kalan bazı silâhlı kuvvetlerin (Hücum Taburları v.b.) yardımı ile başlıca işçi sınıfının muazzam çabaları sonunda bozguna uğratılmışlardı. Bu ancak, gerçek devrimci niyetiyle —yani, kurulu düzenden daha iyi birşey için çarpıştıklarına inanarak— çarpışan insanların gösterebileceği bir çabaydı. İsyanın çeşitli merkezlerinde bir tek günde, sokaklarda üçbin kişinin öldüğü sanılıyordu. Erkekler ve kadınlar ellerinde yalnızca dinamit çubukları ile açık meydanları geçip ma-

(*) Quiroga, Barrios ve Giral. İlk ikisi, sendikalara silâh dağıtılmasını reddettiler.

kineli tüfeklerle donanmış eğitimli askerlerin elinde bulunan taş binalara saldırmışlardı. Faşistler'in stratejik noktalara yerleştirdikleri makineli tüfek yuvaları, üzerlerinden saatte altmış mil hızla taksiler geçirilerek ezilmişti. Toprağı işçilerin işgal ettiğine, yerel sovyetlerin kurulduğuna v.b. dair hiçbir şey bilinmese bile, bunların, tüm direnişin belkemiği olan Anarşistler ve Sosyalistlerce —hele Anarşistler'in gözünde merkezileşmiş bir madrabazlık makinasından başka birşey olmayan, kapitalist demokrasinin savunması için— yapıldığına inanmak zor olurdu.

Bu arada, işçilerin ellerinde silâh vardı, bu aşamada onları teslim etmediler. (Bir yıl sonra bile, Katalonya'daki Anarşist - Sendikalistler'in 30.000 tüfeği olduğu hesaplanmıştı.) Faşizm yanlısı büyük toprak ağalarının pek çok yerde arazileri ele geçirilmişti. Endüstri ve ulaşımın kollektifleştirilmesinin yanısıra, yerel komiteler, eski kapitalizm yanlısı polis kuvvetinin yerini alacak işçi devriyeleri, sendikalara dayalı işçi milisleri gibi yollarla kurulacak bir işçi hükûmetinin ilkel başlangıcını yaratmak için çaba harcanıyordu. Kuşkusuz, bu süreç tek biçimli değildi ve Katalonya'da her yerden daha çok ileri gitti. Yerel hükûmetin kurumlarına hemen hiç dokunulmadan kaldığı yerler vardı; öbür bölgelerde ise bu kurumlar, devrimci komitelerle omuz omuza yaşıyorlardı. Birkaç yerde bağımsız Anarşist komünler kurulmuştu; bunların bazıları, Hükûmet bir yıl sonra zorla ortadan kaldırıana kadar devam ettiler. Katalonya'da ilk birkaç ay, iktidarın çoğu, bütün kilit endüstriyi denetimleri altında tutan Anarşist - Sendikalistler'in ellerindeydi. Aslında İspanya'da olan şey, yalnızca bir iç savaş değil, bir devrim başlangıcıydı. İşte, İspanya dışındaki anti-Faşist basın, özellikle bu durumu örtbas etmeyi kendine iş edinmişti. Dava, giderek «Demokrasiye karşı Faşizm»e indirgendi ve devrimci yönü olabildiğince gizlendi. Basının daha çok merkezileştiği ve halkın başka herhangi bir yerden çok daha kolay aldatıldığı İngiltere'de, İspanyol

savaşının kamuoyunda geçerlik kazanan yalnız iki türlü yorumu vardı: bunu, ellerinden kan damlayan Bolşevikler'e karşı Hristiyan yurtseverlerin savaşı olarak gösteren Sağ-kanat yorum ve askerî bir ayaklanmayı bastıran efendi Cumhuriyetçiler'in mücadelesi olarak gösteren Sol-kanat yorum, Asıl merkezî sorun başarıyla gizlenmişti.

Bunun pek çok nedenleri vardı. Bir kere, Faşizm yanlısı gazeteler dehşet verici zulümlere ilişkin yalanlar yayıyorlardı; iyi niyetli propogandacılar da İspanya'nın «kızıştığı»nı inkâr ederek, kuşkusuz, İspanyol Hükûmeti'ne yardım ettiklerini sanıyorlardı. Fakat, bunun asıl nedeni, her ülkede görülen küçük devrimci gruplar dışında, bütün dünyanın İspanya'daki devrimi önlemeye azimli olmasıydı. Özellikle, arkasında Sovyet Rusya olmak üzere, Komünist Partisi, tüm ağırlığını devrim karşı koymuştu. Devrimin bu aşamada ölüme mahkûm olduğu dolayısıyla İspanya'da işçi sınıfı egemenliğini değil, bir burjuva demokrasisini hedef almak gerektiği Komünist teziydi. «Liberal» kapitalist bakışın da neden aynı çizgide olduğuna ayrıca işaret etmeye hemen hiç gerek yok. İspanya'da çok fazla yabancı sermaye yatırımı vardı. Örneğin, Barselona Demiryolu Taşıma Şirketi'nde on milyon sterlin İngiliz sermayesi yatıyordu; bu arada, sendikalar Katalonya'daki tüm ulaştırma işlerini ellerine geçirmişlerdi. Devrim ilerlemiş olsaydı, hiçbir tazminat alma olanağı kalmayacak ya da çok az olacaktı; halbuki kapitalist cumhuriyet hüküm sürseydi yabancı yatırımlar güvence altında kalacaktı. Devrim nasıl olsa bastırılacağına göre, hiç devrim mevrim olmamış gibi davranmak birçok şeyi basitleştiriyordu. Bu yolla, her olayın gerçek anlamı örtülebilir, sendikalar dan merkezî Hükûmet'e her güç kayması, yeniden bir askerî örgütlenme için gerekli bir adım olarak gösterilebilirdi. Ortaya çıkan durum, adamakıllı tuhaf görünüyordu. İspanya'nın dışında çok az insan bu ülkede bir devrim olduğundan haberdardı; İspanya'nın içinde

ise bundan kuşku duyan yoktu. Komünist denetiminde bulunan ve devrimci olmayan bir politikaya bir hayli bağlanan P.S.U.C. gazeteleri bile, «şanlı devrimimiz»den söz ediyorlardı. Bu arada, yabancı ülkelerdeki Komünist gazeteler hiçbir yerde herhangi bir devrim belirtisi görülmediğini haykırıyorlardı; fabrikaların işgal edilmesi, işçi komitelerinin kurulması, v.b. hiç olmamıştı —ya da olmuştu, ama bunların «herhangi bir siyasî önemi» yoktu. 6 Ağustos 1936 tarihli *Daily Worker*'a göre, İspanyol Halkı'nın bir toplumsal devrim, ya da burjuva demokrasısından başka birşey uğruna döğüştüğünü söyleyenler «düpedüz yabancı hain»lerdi. Öte yandan, Valensiya Hükûmeti üyelerinden Juan Lopez, 1937 Şubatı'nda «İspanyol halkının kanını, demokratik Cumhuriyet ya da onun kâğıt üstünde kalan Anayasa'sı için değil, bir devrim için döktüğü»nü ilân etti. Görülüyor ki, düpedüz tümünden yabancı hainlere, uğruna savaşmamız istenilen Hükûmet'in üyeleri de dahildi. Yabancı anti-Faşist gazetelerin bazıları, kiliselere yalnızca Faşist müstahkemi olarak kullanıldıkları zaman saldırılmıştır diye yalan uyduracak kadar bile alçaldılar. Gerçekte, kiliseler her yerde yağma edilmiş ve zaten İspanyol Kilisesi'nin kapitalist dolandırıcılığının bir parçası olduğu gayet iyi anlaşılmıştı. İspanya'da geçirdiğim altı ay içinde tahrip edilmemiş yalnızca iki kilise gördüm; 1937 Temmuzuna kadar Madrid'teki bir ya da iki protestan kilisesi dışında, hiçbir kilisenin yeniden açılmasına ve âyin yapılmasına izin verilmemişti.

Fakat herşey bir yana, olan biten yalnızca bir devrimin başlangıcıydı, tamamı değildi. İşçiler, Katalonya'da kesinlikle ve muhtemelen başka yerlerde de, istediklerini yapabilecek güce sahip oldukları zaman bile Hükûmet'i devirmediler ya da tümüyle değıştirmediler. Franco'nun kapıları yumruklamaya başladığı ve orta sınıfın bazı kesimleri kendi taraflarında olduğunda, bunu yapamayacakları apaçıktır. Ülke tam bir geçiş dönemindeydi; durum ya sosyalist yönde gelişebilir ya da eskisi

gibi olağan bir kapitalist cumhuriyete dönebilirdi. Toprağın çoğu köylünün elindeydi ve Franco kazanmadığı sürece, bunu ellerinde tutmaya niyetli görünüyorlardı. Bütün büyük endüstri kolları kollektifleştirilmişti; ama, kollektifleştirilmiş kalsalar ve kapitalizm yeniden sokulsa da, eninde sonunda denetimi kazanan gruba bağlı olacaklardı. Başlangıçta, Merkezî Hükûmet ile *Generalite de Cataluna*'nın (yarı özerk Katalan Hükûmeti) her ikisinin de işçi sınıfını temsil ettiği söylenebilirdi. Hükûmet'in başı, sol-kanat bir Sosyalist olan Caballero idi; kabine üyeleri U.G.T. (Sosyalist sendikalar) ve C.N.T. (Anarşistler'in denetimi altındaki sendikalist işçi birlikleri) temsilcisi bakanlardı. Yerel Katalan Hükûmeti'nin yerine bir süre sonra, fiilen sendikalardan gelen delegelerin oluşturduğu Anti-Faşist Savunma Komitesi (*) geçti. Sonradan Savunma Komitesi feshedildi ve Generalite, işçi sendikalarını ve çeşitli sol kanat partileri temsil etmek üzere yeniden kuruldu. Fakat ondan sonraki her hükûmet değişikliği sağa doğru bir kayma oldu. İlk önce P.O.U.M. Generalite'den çıkarıldı, altı ay içinde Cabellero'nun yerine sağkanat Sosyalist Negrin getirildi; kısa bir süre sonra C.N.T. Hükûmet'ten atıldı. Sonra U.G.T., arkasından C.N.T. Generalite'den kapı dışarı edildi; en sonunda, savaşın ve devrimin patlak verişinden bir yıl sonra, ortada, tümüyle sağ-kanat Sosyalistler, Liberaller ve Komünistler'den oluşmuş bir Hükûmet kaldı.

Sağa doğru genel kayma, S.S.C.B.'nin Hükûmet'e silâh yardımına girişmesiyle iktidarın Anarşistler'den Komünistler'e geçmesine, 1936'nın Ekim-Kasım ayları-

(*) Comité Central de Milicias Antifascistas. Bu komitenin delegeleri, kendi örgütlerinin üyelik paylarına göre seçilmişti. Dokuz delege sendikaları, 3 delege Katalan liberal partilerini ve 2 delege de, P.O.U.M., Komünistler ve öbürleri gibi, çeşitli Marksist partileri temsil ediyordu.

na rastlar. Rusya ve Meksika hariç, hiçbir ülke Hükümet'in yardımına koşacak kadar namuskârlık göstermedi. Meksika, apaçık ortada olan nedenlerle, çok sayıda silâh yardımı yapamadığı için, Ruslar istedikleri şartları kabul ettirmek durumuna geldiler. Bu şartların, özetle, «Devrimin önünü alın, yoksa size silâh yok» olduğundan pek az kuşku duyuluyordu; devrimci unsurlara karşı ilk hareket olarak P.O.U.M.'un Katalan Generalite'sinden çıkarılması, S.S.C.B.'nin emirleriyle yapılmıştı. Rus Hükümeti'nce doğrudan baskı yapıldığı inkâr edilegelmiştir, ama bu nokta öyle çok önemli değildir. Çünkü, tüm Komünist ülkelerin partileri aynı politikanın izleyicileri diye düşünülebilir. İspanyol Komünist Partisi'nin de P.O.U.M.'a, sonra aynı biçimde Anarşistler'e ve Sosyalistler'in Caballero kesimine ve giderek, genellikle devrimci bir politikaya karşı baş eylemci olduğu inkâr edilmemektedir. Bir kere, S.S.C.B. işe karışınca Komünist Partisi'nin zaferi garanti edilmişti. Bunun yanı sıra, Rusya'ya duyulan şükran ve özellikle Enternasyonal Tugaylar'ın gelişinden sonra Komünist Partisi'nin savaşı kazanacak yetenekte görünmesi Komünistler'in prestijini dehşet yükseltti. İkincisi, Rus silâhları Komünist Partisi ve onunla anlaşmış partiler aracılığıyla sağlanıyordu, onlar da siyasî karşıtlarının ellerine olabildiğince az silâh geçmesine çalışıyorlardı (*). Üçüncüsü, devrimci olmayan bir politika isteyerek, daha önceleri aşırıların ödünü kopardığı unsurları kendi çevrelerinde toplamayı becermişlerdi. Örneğin, Anarşistler'in kollektifleştirme politikasına karşı, zengince köylüleri kendilerine çekmeleri bayağı kolay oldu. Partinin üye sayısında muazzam bir artış vardı ve bu akın

(*) Çoğunlukla Anarşist birliklerin çarpıştığı Aragon cephesinde çok az Rus silâhı olmasının nedeni de buydu. 1937 Nisanı'na dek, birkaç Rus uçağının (belki bunlar bile Rus uçağı değildi) dışında, cephede gördüğüm tek silâh, bir hafif makinalı tüfekti.

geniş ölçüde orta sınıftan kaynaklanıyordu —bakkallar, memurlar, subaylar, hali vakti yerinde köylüler, vb. Esasında savaş, üç köşeli bir mücadeleydi. Franco'ya karşı yürütülen savaş sürmeliydi, bununla beraber Hükümet'in aynı anda nişan aldığı bir başka hedef de, sendikaların elinde kalan iktidarı yeniden ele geçirmekti. Bu hedef, bir dizi ufak hamlelerle— birisinin dediği gibi, bir iğne-batırma (pin-pricks) politikasıyla- gerçekleştirildi. Bu eylemler tümüyle hayli kurnazcaydı. Ortada genel ve apaçık devrimciliğe karşı bir eylem yoktu, 1937 Mayısına kadar da kuvvet kullanmak pek gerekmedi. «Bunları, şunları ya da ötekileri yapamazsanız savaşı kaybederiz» demeye bile gerek kalmaksızın, işçileri her zaman yola getirmek olanaklıydı. Görüldüğü kadarıyla, askerî zorunluluk olarak ihtiyaç duyulan şey her durumda, işçilerin 1936'da kendileri için kazandıkları her ne ise onun teslimiydi besbelli, fakat bu iddianın etkisiz kalması zordu, çünkü savaşın kaybedilmesi partilerin en son istedikleri şeydi; eğer savaş kaybedilirse, demokrasi ve devrim, Sosyalizm ve Anarşizm anlamsız sözler olacaktı. Etkili olabilecek ölçüde büyük tek devrimci parti, Anarşistler, derece derece gerilemek zorunda kaldılar. Kollektifleştirme süreci durdurulmuştu, yerel komiteler dağıtılmış, işçi devriyeleri lâğvedilmiş, geniş ölçüde takviye edilen ve çok iyi silâhlandırılan savaş-öncesi polis gücü yeniden kurulmuştu, eskiden sendikaların denetimi altında olan çeşitli kilit endüstri kolları Hükümet'çe devralınmıştı. [Mayıs ayındaki çarpışmalara yol açan Barselona Telefon Santrali'nin zorla alınması, bu süreç içindeki olaylardan biriydi] En sonuncu ve en önemlisi, sendikalara dayalı işçi milisleri giderek parçalanmış ve üyeleri, farklılaştırılmış maaş, ayrıcalıklı subay kastı, vb. ile yarı-burjuva çizgisinde bir siyaset dışı bir ordu olan yeni Halk Ordusu arasına dağıtılmıştı. İçinde bulunduğumuz özel durumda bu, gerçekten, kesin sonucu belirleyen adım oluyordu; ama bu adım Katalonya'da herhangi bir başka yerdekenden daha geç atıldı, çünkü buradaki dev-

rimci partiler en güçlüleriydi. Apaçık görülüyordu ki, işçilerin kazandıklarını elden kaçırmamak için sahip olabilecekleri tek güvence, kendi denetimleri altında bir miktar silâhlı kuvvet tutmaktı. Her zaman olduğu gibi, milis güçlerinin parçalanması da askerî etkililik adına yapılmıştı; hiç kimse esaslı bir yeniden askerî örgütlenmeye ihtiyaç olduğunu inkâr etmiyordu. Ne var ki, bir yandan milis güçlerini yeniden örgütlemek ve daha etkili duruma getirmek, öte yandan da milis güçlerini sendikaların doğrudan denetimi altında tutmak pekâlâ mümkündü; değişikliğin temel nedeni, Anarşistler'in kendilerine özgü bir orduya sahip olmamalarını güvence almaktı. Dahası var, milis güçlerinin demokratik ruhu onları devrimci fikirlerin doğum yeri yapmıştı. Komünistler bu durumun gayet iyi farkındaydılar, dur durak bilmeden, acı bir dille P.O.U.M.'a ve tüm rütbelere eşit maaş ödenmesini isteyen Anarşist ilkesine sövdüler. Ortalıkta olup biten, genel bir «burjuvalaştırma» hareketi ve ilk birkaç aylık devrimin eşitlikçi ruhunun bile bile yıkılmasıydı. Herşey o kadar çabuk oluyordu ki, İspanya'yı birkaç ay arayla ziyaret edenler, her keresinde kendilerini sanki başka başka ülkelere gelmiş gibi hissettiklerini belirtmişlerdi; yüzeyde ve çok kısa bir an için bir işçi hükûmeti gibi görünen şey, insanın gözünün önünde olağan fakir-zengin ayırımı ile sıradan bir burjuva cumhuriyetine dönüşüyordu. «Sosyalist» Negrin 1937 sonbaharında yaptığı resmî konuşmalarda «özel mülkiyeti tanıdığımızı» ilân ediyor, ve savaşın başında faşizme sempati duyduklarından kuşkulanıldığı için kaçmak zorunda kalan Cortes üyeleri İspanya'ya dönüyorlardı.

Bu gelişmelerin faşizmin belli kalıplarda burjuvazi ve işçi sınıfı üstüne baskı yaparak kurduğu geçici bir ittifaktan ileri geldiği hatırlanırsa, tüm süreci anlamak kolaylaşır. Halk Cephesi diye bilinen bu ittifak temelinde bir düşmanlar ittifakıydı ve öyle görünüyordu ki, bir ortağın öteki-

ni yutmasıyla her an sona erebilirdi. İspanya'nın durumunda beklenilmeyen tek nokta —bu, İspanya dışında korkunç yanlış anlamalara yol açmıştı— Hükümet yanlısı partiler arasında, Komünistler'in, aşırı solun ilerisinde değil de aşırı sağın ilerisinde durmasıydı. Aslında, bu hiç hayret uyandırmamalı, çünkü başka yerlerdeki, özellikle Fransa'daki Komünist Partisi'nin taktiği, hiç değilse şimdilik, resmî komünizmin devrime-karşı bir güç olarak göz önüne alınması gerektiğini apaçık ortaya koymuştu. Şimdi Komintern politikasının tümü, dünyanın durumu gözönüne alınırsa —mazur görüleceği üzere— bir askerî ittifaklar sistemine dayanan S.S.C.B.'nin savunmasının gerekleriyle bağlantılıdır. Özellikle S. S.C.B., kapitalist - emperyalist bir ülke olan Fransa ile ittifak halindedir. Fransız kapitalizmi güçlü olmadıkça, bu ittifakın Rusya'ya çok az faydası olacaktı; bu nedenle, Fransa'daki Komünist politikası devrimci olmayan bir çizgi izlemek zorundaydı. Bu yalnızca, Fransız Komünistleri artık üç renkli bayrağın arkasında geçit resmi yapıp Marseillaise söyleyecekler anlamına gelmeyip, daha da önemlisi, Fransız kolonilerindeki bütün etkin kışkırtmalarını da yüzüstü bırakacaklar demektir. Fransız Komünist Partisi Sekreteri Thorez, (*) Fransız işçilerinin hiçbir zaman kanıp da Alman yoldaşlarına karşı savaşa sokulmayacaklarını ilân edeli üç yıldan az oldu; şimdi ise kendisi Fransa'daki ciğerleri en güçlü vatanseverlerden biri. Herhangi bir ülke Komünist Partisi'nin tutumunu açıklayan anahtar, o ülkenin S.S.C.B.'yle gerçek ya da gizli askerî ilişkilerinde saklıdır. Örneğin, İngiltere'de İngiliz Komünist Partisi hâlâ Millî Hükümet'e düşman ve görünüşte, yeniden silâhlanmaya karşı. Ve onun için de, durum belirsiz. Büyük Britanya, her nasılsa, S.S.C.B. ile ittifak ya da askerî anlaşmaya girerse, Fransız Komünist Partisi gibi İngiliz Komünist Partisi'nin de iyi bir vatansever ya da emperyalist olmak-

(*) Millet Meclisi, Mart 1935.

tan başka çıkar yolu yoktur. Nitekim şimdiden bunu haber veren belirtiler görülüyor. Rusya'nın müttefiki Fransa'nın devrimci bir komşuya şiddetle karşı olacağı ve İspanyol Fası'nın bağımsızlığını önlemek için dünyanın altını üstüne getireceği gerçeği, İspanya'daki Komünist «parti çizgisi»ni kuşkusuz çok etkilemişti. *Daily Mail*, Moskova'nın paraca desteklediği kızıl devrim masallarıyla her zamankinden bile daha çılgınca gerçek-dışıydı. Gerçekse, İspanya'da devrimi önleyenler, herkesten önce Komünistler'di. Sonradan, sağ-kanat güçleri tüm denetime sahip olduklarında Komünistler, devrimci önderleri avlamakta Liberaller'den çok daha ileri gitmeye istek gösterdiler (*).

İlk yıl boyunca İspanyol devriminin genel gidişini kabataslak vermeğe çalıştım; çünkü bunu bilmek, herhangi bir andaki durumu daha kolay anlaşılır hale getiriyor. Fakat, daha Şubat ayında yukarıda değindiğim bütün kanılara ulaşmıştım, demek istemiyorum. Bir ke-re, beni en çok aydınlatan şeyler henüz ortada yoktu; yakınlık duyduğum şeyler de şimdikilerden bir bakıma farklıydı. Bu, kısmen savaşın siyasal yönünün beni sık-masından ileri geliyordu; en çok işittiğim görüşe de—yani P.O.U.M. - I.L.P. görüşüne— doğal olarak tepki gösteriyordum. Aralarında olduğum İngilizler'in çoğu I.L.P. üyesiydi, birkaçı da Komünist idi ve bunların çoğu siyaset alanında benden çok daha bilgiliydiler. Huesca dolaylarında hiçbir şeyin olmadığı kasvetli dönem de, kendimi haftalar boyu hiç bitmeyen bir siyasal tartışmanın tam ortasında buldum. Konakladığımız çiftlik evinin kötü-kokan rüzgârlı ahırında, sığınakların havasız küflü karanlığında gece yarısının dondurucu soğukunda koruyucu duvarın arkasında, çatışan «parti çizgi»

(*) Hükümet'i oluşturan partiler arasındaki etkileşimi en iyi Franz Borkneau'nun *The Spanish Cockpit* adlı yapıtında anlatılmıştır. Bu, İspanyol İç Savaşı üzerine uzun bir süredir yayınlanmış en yetkili kitaptır.

leri durmadan tartışıyorlardı. İspanyollar arasında da durum hep aynıydı ve alabildiğimiz gazetelerin çoğu partilerarası çatışmayı konularının en önüne almışlardı. İnsanın çeşitli partilerin neyi savunduklarını bir nebze anlamaması için, sağır ya da budala olması gerekirdi.

Siyasal teori açısından önemli olan yalnızca üç partiydi; P.S.U.C. - P.O.U.M. ve kabataslak Anarşistler diye tanımlanan C.N.T. - F.A.I. Ben, en önemlisi olduğundan P.S.U.C.'yi ilk önce anlatmalıyım - bu parti en sonunda zafere ulaştı, o sırada bile gözle görülür bir biçimde yükselme yolundaydı.

P.S.U.C. «çizgi»sinden söz edildiğinde, gerçekte bunun Komünist Parti «çizgi»si anlamına geldiğini açıklamak gerekir. P.S.U.C. (*Partito Socialista Unificada de Cataluña*) Katalonya'nın (Birleşmiş) Sosyalist Partisi idi. P.S.U.C. Savaşın başında Katalan Komünist Partisi de dahil olmak üzere çeşitli marksist partilerin birleşmesiyle kurulmuştu, ama şimdi tümüyle, komünist denetimi altındaydı ve Üçüncü Enternasyonal'e bağlıydı. İspanya'nın bir başka yerinde Sosyalistler'le Komünistler arasında hiç böyle resmî bir birleşme olmamıştı, ama komünist görüşü ile sağ-kanat Sosyalist görüşü her yerde aynı sayılabilirdi. Kabaca söylendikte, P.S.U.C., U.G. T. (*Union General de Trabajadores*)'in, yani —sosyalist sendikaların, siyasal organıydı. Şimdi, bu işçi birliklerinin bir baştan bir başa İspanya'daki üyeliklerinin sayısı birbuçuk milyon kaddı. Bunlar, beden işçilerinin birçok kesimlerini içlerine almışlar, ancak savaşın patlamasından beri geniş orta sınıf üyelerinin akışı ile de şişmişlerdi; çünkü ilk «devrimci» günlerde her çeşit insan U.G.T. ya da C.N.T.'ye katılmayı faydalı bulmuşlardı. Sendikaların iki bloğu içiçe geçmişti ama bu ikisinden C.N.T., kesinlikle bir işçi sınıfı örgütüydü. Bundan ötürü, P.S.U.C. kısmen işçilerin kısmen de küçük burjuvazinin —bakkalların, memurların ve zengince köylülerin— partisiydi.

Komünist ve komünist yanlısı basın bütünü dünyaya yaydığı P.S.U.C. «çizgi»si aşağı yukarı şuydu :

«Şimdiki halde savaşı kazanmaktan başka hiçbir şey önemli değildir; savaşta zafer olmayınca herşey anlamsızdır. Bundan ötürü bu an, devrimi ileri götürmekten söz etmenin zamanı değildir. Kollektifleştirmeyi zorla uygulamaya kalkarak köylülerin yabancılaşmasına göz yumamayız ve bizim safımızda çarpışan orta sınıfları ürkütmenin sonuçlarına da katlanamayız. Herşey bir yana, etkili olabilmek için, devrimci kargaşalığı dağıtmak zorundayız. Yerel komiteler yerine, güçlü bir merkezî hükümetimiz, gereği gibi yetiştirilmiş ve birleşik komuta altında baştan aşağı silâhlandırılmış bir ordumuz olmalıdır. İşçilerin denetimi edebiyatına ve papağan gibi tekrarlanan devrimci sözlere sıkı sıkıya bağlanmak faydasızda değil, düpedüz kötüdür; yalnızca ilerlemeye engel olmakla kalmayıp, karşı-devrimci bile olabilir, çünkü Faşistler'ce bize karşı kullanılacak bölünmelere yol açar. Bu aşamada biz, proletarya diktatörlüğü için değil, parlamenter demokrasi için çarpışıyoruz. Her kim iç savaşı toplumsal devrime döndürmeye çabalıyorsa Faşistler'in ekmeğine yağ sürüyordur, niyeti bu olmasa bile, gerçekte ihanet halindedir.»

P.O.U.M. «çizgi»si, yukarıdaki açıklamalardan, kuşkusuz savaşın önemi dışında, bütün noktalarda ayrılıyordu. P.O.U.M. (*Partido Obrero de Unificación Marxista*), son birkaç yıl içinde birçok ülkede «Stalinizm»e, yani komünist politikasındaki görünür ya da gerçek değişmeye karşı muhalefet sonucunda ortaya çıkmış, esas çizgiden ayrılan komünist partilerden biriydi. Kısmen sabık komünistler, kısmen de İşçiler ve Köylüler Bloku denen daha eski bir partinin üyelerinden kurulmuştu. Üye sayısı açısından küçük bir partiydi (*). Katalonya

(*) P.O.U.M.'un çeşitli tarihlerdeki üye sayısı şöyleydi : Haziran 1936'da 10.000; Aralık 1936'da 70.000; Haziran 1937'de 40.000. Ancak, bu sayılar P.O.U.M.'un verileri-

dışında fazla etkili değildi ve başlıca önemi üyelerinin siyasal bilincinin olağanüstü yüksek olmasından ileri geliyordu. Katalonya'daki kalesi Lerida'ydı. Hiçbir sendika bloğunu temsil etmiyordu. P.O.U.M. milisleri çoğunlukla C.N.T. üyeleriydi, ama fiilî parti üyeleri genellikle U.G.T.'ye bağlıydılar. Ne var ki, P.O.U.M.'un bir miktar etkili olabildiği örgüt yalnızca C.N.T. idi. P.O.U.M. «çizgi»si de aşağı yukarı şuydu :

«Faşizme burjuva «demokrasi»si yoluyla karşı koymaktan sözetmek saçmadır. Burjuva «demokrasi»si yalnızca, kapitalizme verilmiş başka bir addır; Faşizm de öyledir; «demokrasi» adına faşizme karşı savaşmak, kapitalizmin bir biçimine karşı, yine onun her an birincisine dönüvermeye yatkın olan başka bir biçimi adına savaşmak demektir. Faşizme karşı tek gerçek seçenek işçi denetimidir. Bundan daha aşağı bir amaca razı olmanız halinde, ya zaferi Franco'ya kaptırabilirsiniz, ya da, olsa olsa faşizmi arka kapıdan içeri almış olursunuz. Bu arada işçiler, kazandıkları her hakka sıkı sıkıya yapışmalıdır, herhangi bir şeyi yarı-burjuva Hükûmet'e teslim ederlerse, kandırılacaklarına emin olabilirler. İşçi milisleri ve polis güçleri şimdiki durumlarında tutulmalı ve bunları «burjuvalaştırarak» her çabaya karşı direnilmelidir. İşçiler silâhlı kuvvetleri denetimleri altında tutmazlarsa, silâhlı kuvvetler işçileri denetimleri altına alır. Savaş ve devrim birbirinden ayrılamaz.»

Anarşist görüşü tanımlamak daha da zordur. Gevşek bir terim olarak «Anarşist» sözü, herhalde çok çeşitli kanılara sahip bir sürü kişiyi kapsayan bir biçimde kullanılıyordu. C.N.T.'yi (*Confederation Nacional de Trabajadores*) oluşturan, toplam iki milyon üyesiyle mu-

dir. Karşıt bir tahmin yukarıdaki sayıların, muhtemelen, dörtte birini doğru kabul ederdi. İspanya'daki siyasal partilerin üye sayılarına ilişkin olarak kesinlikle söylenebilecek tek şey, her partinin üye sayısını çok abarttığıdır.

azzam sendikalar blokunun siyasal organı F.A.I. (*Federation Anarquista Iberica*) idi ki, bu gerçek bir anarşist örgüttü. F.A.I. üyeleri bile, muhtemelen tüm İspanyollar'ın olduğu gibi, her zaman bir parça Anarşist felsefeye bulanmış olmakla birlikte, katıksız anlamında, zorunlu olarak, anarşist değildiler. Özellikle, savaşın başından beri olağan Sosyalizm yönünde hareket etmişlerdi, koşullar onları merkezî idarede görev almaya zorlamış, Hükümet'e girmekle de tüm ilkelerine karşı gelmişlerdi. Yine de P.O.U.M. gibi, parlamenter demokrasi yerine işçi denetimini hedef aldıkları için, Komünistler'den temelli olarak ayrılıyorlardı. Anarşistler daha az dogmatikçe olmakla birlikte, P.O.U.M.'un sloganını kabul etmişlerdi. C.N.T. - F.A.I. ana hatlarıyla şunları savunuyordu: (1) Ulaştırma, tekstil fabrikaları ...vb. gibi endüstri kollarında çalışan işçilerin bütün endüstri üstünde denetim sahibi olması. (2) Yerel komitelerle idare ve her türlü merkezî otoriteciliğe karşı direnme, (3) Burjuvazi ve Kilise'ye karşı taviz kabul etmez bir düşmanlık. En son nokta, en az belirgin olmasına karşın, en önemli olanıydı. Anarşistler, sözüm ona devrimcilerin çoğuna ters düşüyorlardı, o kadar ki, ilkeleri hayli belirsiz olmakla birlikte, ayrıcalığa ve adaletsizliğe olan nefretleri tümünden gerçekti. Felsefeci, komünizm ve anarşizm iki kutup gibi ayrı şeylerdir. Uygulamaya ilişkin olarak, yani toplumun hedef aldığı biçim bakımından bu ayrılık, bir vurgu davasıdır, ama bağdaştırılacak gibi de değildir. Komünist vurgusu daima merkezîyetçilik ve etkililik; anarşist vurgusu ise özgürlük ve eşitlik üzerindedir. Anarşizm İspanya'da derinlere kök salmıştır. Ve, Rus nüfuzu çekildiğinde komünizmi söndüreceğe benzer. Savaşın ilk iki ayı boyunca durumu kurtaranlar, herkesten çok, Anarşistler'di. Bundan çok sonra da Anarşist milis gücü, disiplinsizliklerine rağmen, adları dillere destan olarak, bütün İspanyol kuvvetleri arasında en iyi savaşçılardı. 1937 Şubat'ından itibaren, Anarşistler ve P.O.U.M., bir kerteye kadar biraraya gelebiliyorlardı.

Anarşistler, P.O.U.M. ve Sosyalistler'in sol kanadı, işin başında birleşecek ve gerçekçi bir politikayı dirençle yürütecek sağduyuya sahip olmuş olsalardı, savaşın tarihi başka türlü olabilirdi. Fakat, devrimci partilerin oyunu ellerine almış göründükleri ilk dönemde bu olanaksızdı. Anarşistler'le Sosyalistler arasında nuh-u nebiden kalma kıskançlıklar vardı; P.O.U.M. marksist olduğundan, anarşizme kuşku ile bakıyordu; aynı zamanda katıksız anarşist görüş açısından P.O.U.M.'un «Troçkizm»i de, «Stalinizm»e pek yeğinlenecek birşey değildi. Maamafih, komünist taktiği iki tarafı biraraya getirmeye eğilim gösteriyordu. P.O.U.M. Mayıs'ta Barselona'daki çarpışmaya katıldığı zaman, C.N.T.'yi desteklemeleri bir iç güdüden ileri gelmiş ve sonradan P.O.U.M. tepelendiğinde, onu savunmak için seslerini yükseltmeye cesaret edenler yalnızca Anarşistler olmuştu.

Kısacası, kabaca söylendikte, güçlerin sıralanması şöyleydi: Bir yanda, işçi denetimini savunan C.N.T. - F.A.I., P.O.U.M. ve Sosyalistler'in bir kesimi; öte yanda merkeziyetçi hükûmet ile silâhlı orduyu savunan sağ kanat Sosyalistler, Liberaller ve Komünistler.

Bu sırada benim komünist görüşü neden P.O.U.M.'unkine yeğinlediğimi anlamak çok kolaydır. Komünistler'in kesin pratik bir politikaları vardı ki, bu besbelli, birkaç ay ilerisini gören sağduyu açısından daha iyiydi. Üstelik, P.O.U.M.'un günü birliğine kararlaştırılan politikası, propagandası vb. sözü edilemeyecek kadar kötüydü; bundan önce de böyle olmuş olmalıydı, aksi takdirde daha büyük bir kitleyi peşlerinden sürükleyebilirlerdi. Herşeyi bastıran, Anarşistler ve biz iş yapmazken —bana öyle geliyordu— Komünistler'in savaşı sürdürmeleri oldu. O sırada, bu söylediğim şeyler herkeste ortak bir duyguydu. Komünistler güç kazanmışlardı ve üye sayısı, kısmen devrimcilere karşı orta sınıflara başvurarak, fakat kısmen de yalnız bu insanlar savaşı kazanmaya yetenekli göründüklerinden çok genişlemişti. Rus silâhları ve başlıca komünist denetimi altındaki

birliklerin yaptığı muhteşem Madrit savunması, Komünistler'i İspanya'nın kahramanları haline getirmişti. Birisinin söylediği gibi, tepemizde uçan her Rus uçağı bir Komünist propogandasıydı. P.O.U.M.'un devrimci arıklığı, mantığını anlamama rağmen, bana hayli abes görünüyordu. Ne de olsa, asıl önemli olan savaşı kazanmaktı.

Bu arada, gazetelerde, broşürlerde, afişlerde, kitaplarda, heryerde menhus bir partilerarası düşmanlık sürüp gidiyordu. Bu sırada, benim sık sık gördüklerim, *La Batalla* ve *Adelante* adlı P.O.U.M. gazeteleriydi, bunların «karşı-devrimci» P.S.U.C.'ye durmadan kusur bulmaları, bana ukalâca ve usandırıcı geliyordu. Sonradan, P.S.U.C. ve komünist basını yakından incelediğimde, karşıtlarına oranla P.O.U.M.'un neredeyse kusursuz olduğunu anladım. Herbirşey bir yana, onların olanakları çok daha dardı. Komünistler'in tersine, kendi ülkelerinin dışındaki basında hiçbir destekleyicileri yoktu, İspanya içinde de çok zarar gören bir durumdaydılar, çünkü basın sansürü başlıca komünist denetimi altındaydı; bu da, P.O.U.M. gazetelerinin, yıkıcı sayılan herhangi bir şey yazdıklarında, kapatılmak ya da para cezasına çarptırılmak tehdidiyle karşı karşıya bulunmaları demektir. P.O.U.M.'un hakkını yememek için, bunların devrim üstüne sonsuz söylevler çekmelerine ve Lenin'den *ad nauseam* (uyutuncaya kadar) parçalar vermelerine rağmen, genellikle kişisel iftiralara girişmediklerini söylemek gerekir. Hem, polemiklerini başlıca gazete makalelerine saklıyorlardı. Daha geniş halk kitlelerine yönelik büyük renkli afişleri (okuma yazma bilmeyenler çok olduğu için İspanya'da duvar ilânları önemlidir) partilere saldırmıyor, ancak düpedüz anti-faşist ya da soyut düzeyde devrimci oluyordu, Milislerin söyledikleri şarkılar da böyleydi. Komünistlerin saldırıları ise çok farklıydı. Bunlardan bazılarında bu kitapta daha sonra değinmek zorunda kalacağım. Burada yalnızca, komünist saldırı çizgisi hakkında kısa bir fikir verebilirim.

Yüzeyde, Komünistler'le P.O.U.M. arasındaki kavga taktik konusundaydı. P.O.U.M., hemen devrim taraftarıydı, Komünistler ise değildi. Buraya kadarı iyiydi ve her iki taraf için de söylenecek çok şey vardı. Üstelik, Komünistler P.O.U.M. propagandasının Hükümet kuvvetlerini böldüğünü ve zayıflattığını, böylece savaşı tehlikeye soktuğunu iddia ediyorlardı. Ben nihai olarak aynı kanıda olmamama rağmen, bundan Komünistler'i haklı gösteren kanıtlar çıkarılabilirdi. Fakat, işin içine komünist taktiklerinin niteliği girdi. İlk önce yavaş yavaş deneyerek, sonra daha yüksek sesle, P.O.U.M.'un Hükümet kuvvetlerini yalnız yanlış düşünmekten ötürü değil, bile bile böldüklerini iddia etmeye başladılar. P.O.U.M.'un, Franco ve Hitler'den para alan, faşist davaya yardım olsun diye sahte-devrimci bir politikada direnen, Faşistler'in kılık değiştirmiş bir çetesinden başka birşey olmadığı ilân edildi. P.O.U.M. «Troçkist» bir örgüttü ve «Franco'nun Beşinci Kolu»ydü. Demek ki, ön cephe siperlerinde donmakta olan sekiz on bin asker, faşizme karşı çarpışmak için İspanya'ya gelip hayatlarını ve milliyetlerini feda eden yüzlerce yabancı da dahil, işçi sınıfından yirmi bin kadar kişi düpedüz düşmandan para alan hainlerdi. Bu masal, duvar ilânları, vb. yoluyla bütün İspanya'ya yayılmıştı ve tüm dünyanın komünist ve komünist taraftarı basınında da durmaksızın tekrarlandı. Toplamaya kalksam, bu türlü alıntılarla bir düzine kitap doldurabilirdim.

İşte bizim için hep bunlar söyleniyordu; biz, Troçkist, Faşist hain, kaatil, korkak, casus ve böyle şeylerdik. Bunun pek hoş birşey olmadığını itiraf etmeliyim, özellikle insan bazı kişilerin bundan sorumlu olduğunu düşünürse... Onbeş yaşında yaralı bir İspanyol çocuğunun tezkere üstünde cephe gerisine taşınışını, gerilmiş bembeyaz bir yüzle battaniyeler arasından bakışını görmek, sonra Londra ile Paris'te gayet inandırıcı hirtakım kişilerin, bu çocuğun kılık değiştirmiş bir Faşist olduğunu ispatlamak için risaleler yazıp durduğunu düşün-

mek hiç de güzel değildi. Savaşın insanı en çok dehşete düşüren özelliklerinden biri, bangır bangır öten yalanlar ve nefretten oluşan tüm savaş propagandasının, hiç değişmez bir biçimde doğrudan doğruya savaşmayanlardan gelmesidir. Cephede tanıdığım P.S.U.C. milisleri, Enternasyonal Tugay'dan zaman zaman karşılaştığım Komünistler bana hiçbir vakit Troçkist yahut hain demediler; bu gibi şeyleri gerideki gazetecilere bırakıyorlardı. Bize karşı risaleler yazan ve gazetelerde bize kara çalanlar, kendi vatanlarında güvenlik içindeydiler; haydi bilemediniz, mermilerden ve çamurdan yüzlerce mil uzakta, Valencia'daki gazete idarehanelerindeydiler. Partiler-arası çatışmanın iftiraları bir yana, bütün o bilinen savaş-edebiyatı, şamatalar, cart curtlar, kahramanlık şişirmeleri, düşmanın kötülenmesi - bütün bunlar hep döğüşmeyen ve çoğu kez savaşmaktansa yüz mil koşmaya razı olacak kimseler tarafından yapılıyordu. Bu savaşın benim üstümdeki en müthiş etkilerinden biri, baştan aşağı sol basının da sağ basın kadar sahteci ve dürüstlükten uzak olduğunu öğrenmek oldu. (*)

Bütün içtenliğimle bizim tarafımızda —yani Hükümet tarafında— savaşın olağan, emperyalist savaşlardan farklı olduğunu hissediyordum, ama savaş propagandasının niteliği yüzünden bunu hiçbir zaman anlayamazdınız. Çarpışma daha başlar başlamaz, Sağ ve Sol gazeteleri aynı anda aynı kötülerin bok çukuruna dalıverdiler. *Daily Mail*'in duvar ilânını hepimiz hatırlarız: «Kızıklar Rahibeleri Haça Geriyor», öte yanda *Daily Worker* de Franco'nun Yabancılar Lejyonunun her Avrupa ülkesinin katil, beyaz kadın taciri, esrarkeş ve süpürüntü sürülerinden oluştuğunu söylüyordu. 1937 Ekim'

(*) *Manchester Guardian*'ın bir istisna olduğunu belirtmiyim. Bu kitaba ilişkin olarak, dosyalar dolusu İngiliz gazetesini incelemek zorunda kaldım. Bizim büyük gazetelerimiz içinde *Manchester Guardian*, dürüstlüğü ile, bende büyük bir saygı uyandırdı.

inde bile hâlâ *New Statesmen* bize Faşistlerin canlı çocuk gövdeleriyle yaptıkları barikat hikâyelerini (barikat yapmaya en yaramayacak şey) anlatıyordu, Mr. Arthur Bryant «Muhafazakâr bir tüccarın bacaklarını testereyle kesip atmanın» Hükûmetçi İspanya'da «olağan» bir şey olduğunu ilân ediyordu. Bunları yazanlar aslâ savaş gitmezler; muhtemelen, bunu yazmanın savaşmak yerine geçtiğine inanırlar. Bu, bütün savaşlarda böyledir; askerler çarpışır, gazeteciler bağırışır ve palavracı yurtseverlerin hiçbiri kısacık propaganda gezilerinin dışında, cephedeki siperlere yanaşmaz bile. Bazen, uçağın savaş koşullarını değiştirdiğini düşünerek rahatlıyorum. Belki de, bundan sonraki ilk büyük savaşta, tarihte daha önce eşine rastlanmamış bir manzara görebiliriz: gövdesinde kurşun deliğiyle bir savaş taraftarı.

Gazetecilerin ilgilendiği kadarıyla bu savaş bütün öbür savaşlar gibi bir üç kâğıtçılıktan ibaretti. Fakat ortada şu fark vardı: gazeteciler en öldürücü sözlerini, olağan olarak, düşman için söylerler; oysa bu olayda, zaman geçtikçe Komünistler ve P.O.U.M., birbirleri hakkında Faşistler için kullandıklarından daha acı sözler yazmaya başladılar. Mamaafih, zamanında bunu fazla ciddiye almamıştım. Partilerarası düşmanlık herkesin canını sıkıyordu, ama bana bir iç ağız kavgası gibi görünmüştü. Bu husumetin birşeyleri değiştireceğine ya da gerçekten bağdaştırılamayacak bir politika farklılığı olduğuna inanmıyordum. Komünistler'in ve Liberaller'in, devrimin ilerlemesine karşı direndiklerini kavramıştım; ama devrimi *geri* itmeye yetenekli olabileceklerini kavrayamamıştım.

Bunun için iyi bir nedenim vardı. Bütün bu zaman süresince cephedeydim; cephede toplumsal ve siyasal hava değişmiyordu. Barselona'dan Ocak başlarında ayrılmış ve Nisan'a kadar izine çıkmamıştım; bütün bu zaman —gerçekten, daha sonralarına kadar da— Anarşistler ve P.O.U.M. denetimi altındaki Aragon cephe şeridinde, hiç olmazsa dış görünüş bakımından, aynı ko-

şullar sürdü gitti. Devrimci atmosfer, onu ilk tanıdığım zamanki gibi kaldı. General ile er, köylü ile milis hâlâ eşit olarak biraradaydılar; herkes aynı parayı alıyor, aynı elbiseleri giyiyor, aynı yemeği yiyor ve herkese «sen» ve «yoldaş» diye hitap ediyordu; patron-sınıfı, uşak takımı, dilenci, orospu, avukat, rahip, çizme yalama, topuk vurup selâm verme hiç yoktu. Eşitlik havasını teneffüs ediyordum, bunun bütün İspanya'da da varolduğunu hayal edecek kadar safdildim daha. İspanyol işçi sınıfının aşağı yukarı en devrimci kesimi arasında, bir ölçüde bir rastlantı sonucu, başka kesimlerde olup bitenlerden soyutlanmış olduğumu idrak etmemiştim.

Siyasî yönden benden daha bilgili arkadaşlarım bana, savaş karşısında salt askerî bir tavır alınamayacağını, seçimin devrimle faşizm arasında yattığını söylediklerinde, içimden yüzlerine gülmek gelmişti. Bütün olarak ele alındıkta, «İleri gitmek zorundayız yoksa gerileriz» diyen P.O.U.M. görüşünü değil, «savaşı kazana dek devrimin sözünü edemeyiz» demeğe gelen komünist görüşünü kabul etmiştim. Sonradan P.O.U.M.'un haklı, daha doğrusu Komünistler'den daha haklı olduğuna karar verdiğimde, bu kaniya teorik bir noktadan gelmemiştim. Kâğıt üzerinde Komünistler'in görüşü iyi birşeye benziyordu; ancak, gerçekteki davranışları, bunu iyi niyetle önerdiklerine inanmayı güçleştiriyordu. Sık sık tekrarlanan «Önce savaş, sonra devrim» sloganı; savaş kazanıldığında devrimin devam edeceğine dürüstce inanan ortalama P.S.U.C. milisleri tarafından sofuca kabul edilmesine rağmen, bir göz boyamadan başka birşey değildi. Komünistler'in uğraştığı şey, İspanya'da devrimi uygun bir zaman kadar ertelemek değil, tersine böyle bir şeyin hiçbir zaman olmamasını güvenceye almaktı. Zaman ilerleyip iktidar işçi sınıfının elinden giderek daha çok sıyrıldıkça ve her renkten devrimciler daha çok kodese tıkıldıkça, bu tutum gitgide belirginleşiyordu. Her eylem askerî gereklilik adına yapılıyordu, bu bahane hep hazırdu, ama etkisi, işçileri üstün bir

durumdan geriye almak ve savaş sona erdiğinde kapitalizmin yeniden sahneye girmesine karşı direnemeyecekleri bir duruma itmek oluyordu. Lütfen, sıradan Komünistler'in, hele hele Madrid dolaylarında kahramanca can veren binlerce Komünist'in aleyhinde hiçbir şey söylemediğime dikkat ediniz. Fakat parti politikasına yön verenler bu adamlar değildi. Daha yukarıdakilere gelince, gözleri açık hareket etmedikleri e inanılmaz.

Fakat, devrim kaybedilse bile savaş kazanılmaya değerdi. Ne var ki, işin sonunda, komünist politikasının uzun vadede zafere yöneldiğinden de kuşkulandırmaya başladım. Çok az kişi, savaşın değişik dönemlerinde farklı politikaların uygun düşeceğini düşünmüş gibidir. Anarşistler, muhtemelen, ilk iki ayda durumu kurtardılar, ama belirli bir noktanın ötesinde direnişi örgütlemeye yetenekleri yoktu. Komünistler, muhtemelen, Ekim-Aralık aylarında durumu kurtardılar, ama savaş kazanmak ayrı bir davaydı. İngiltere'de komünist savaş politikası hiç kuşkusuz kabul edilmişti, çünkü bununla ilgili eleştirilerin basında yayınlanmasına pek izin verilmemişti, ayrıca, devrimci kargaşaya son vermek, üretimi hızlandırmak, orduyu etkinleştirmek diye özetlenen genel çizgisi, gerçekçi ve yetenekli bir izlenim yaratmıştı. Bu politikanın iç zayıflıklarına işaret etmek yerinde olur.

Her devrimci eğilimi denetim altına almak, savaş imkânlar elverdiği ölçüde olağan bir savaş yapmak için, fiilen var olan birtakım stratejik fırsatları fırlatıp atmak gerekli hale gelmişti. Aragon cephesinde nasıl silâhlendirdiğimizi, ya da silâhtan yoksun olduğumuzu anlatmıştım. Silâhların, bunları sonradan devrimci amaçlarla kullanacak olan Anarşistler'i eline geçmesinler diye kasten alıkonulduğunda çok az kuşku vardır. Bu yüzden, Franco'yu Bilbao ve muhtemelen Madrid'ten geri çekilmek zorunda bırakacak büyük Aragon hücumu hiçbir zaman gerçekleşmedi. Fakat bu nisbeten küçük bir davaydı. Daha önemlisi, bir kere savaşın amacı «demok-

rasi için savaş» olarak daraltılınca denizaşırı işçi sınıflarının yardımı için geniş ölçüde çağrıda bulunmak imkânsızlaşmıştı. Eğer gerçeklerle yüzyüze gelecekseniz itiraf etmek zorundayız ki, dünya işçi sınıfı İspanyol Savaşı'na benimsemeden bakıyordu. Bunların onbinlercesi döğüşmek için geldi, ama milyonlarcası da duyarsız kaldı. Savaşın ilk yılı boyunca tüm İngiliz halkının çeşitli «İspanya'ya yardım fonları»na çeyrek milyon sterlin kadar bağışta bulunduğu hesaplanmıştır —muhtemelen, bir tek haftada sinemaya giderek harcadıkları paranın yarısından azını. Demokratik ülkelerde işçi sınıfının gerçekten İspanyol yoldaşlarına yardım edebilecekleri yol, endüstriyel eylemlerdi— grev ve boykotlar. Bunun gibi şeyler hiç olmadı değil, başlamadı bile. İşçi ve komünist önderleri her yanda, bunun düşünülemez bir şey olduğunu ilân ettiler. Kuşkusuz haklıydılar, şunun için ki, seslerinin en yüksek perdesiyle «kızıl» İspanya'nın «kızıl» olmadığını haykırıyorlardı. 1914-18'den beri «demokrasi için savaş» kötü bir söz olagelmişti. Yıllardır Komünistler'in bizzat kendileri militan işçilere «demokrasi»nin kapitalizme verilmiş kibar bir isimden başka bir şey olmadığını öğretmişlerdi. Önce «demokrasi üç kâğıtçılıktır» demek, sonra da «demokrasi için çarpışın» demek iyi bir taktik sayılmaz. Arkalarında Sovyet Rusya'nın büyük prestijiyile, dünya işçilerine «demokratik İspanya» adına değil de, «devrimci İspanya» adına seslenmiş olsalar da, karşılık bulamayacaklarına inanmak güçtür. Fakat hepsinin en önemlisi, devrimci olmayan bir politikayla Franco'yu arkadan vurmak olanaksız değilse bile, zordu. 1937 yazında Franco, aşağı yukarı aynı sayıda birliklerle, Hükümet'in tuttuğundan daha geniş bir nüfusu denetim altında tutuyordu. —kolonileri de sayarsak bu nüfus çok daha fazlaydı. Herkesin bildiği gibi, geride düşman bir nüfus varsa, haberleşmeyi korumak, sabotajları önlemek v.s. için eşit sayıda asker olmadan, savaş alanında orduyu ayakta tutmak olanaksızdır. Onun içindir ki, besbelli Franco'nun gerisinde hiçbir

gerçek halk hareketi olmuyordu. Bölgesindeki halkın, en azından şehir işçileri ve fakir köylülerin, Franco'yu sevmeleri ya da istemeleri akıl almayacak birşeydi, ama sağa doğru her kaymada Hükûmet'in üstünlüğü daha az belirgin hale geliyordu. Herşeyi apaçık ortaya koyan, Fas örneğidir. Fas'ta neden hiç ayaklanma olmuyordu? Franco kepaze bir diktatörlük kurmaya çalışıyordu ve Faslılar onu Halk Cephesi Hükûmeti'ne tercih ettiler. Kolay anlaşılacak gerçek şudur ki, Fas'ta bir ayaklanmayı yüreklendirecek hiçbir atılım yapılmamıştı; çünkü böyle bir hareket, savaşa devrimci bir nitelik vermek demek olacaktı.

Faslılar'ı, Hükûmet'in iyi niyetine inandırmak için ilk yapılması gereken şey, Fas'ın bağımsızlığını ilân etmek olurdu. Fransızlar'ın bundan nasıl hoşnut olacaklarını tasavvur edebilirsiniz! Savaşın en iyi stratejik fırsatı, Fransız ve İngiliz kapitalizminin gönlünü etmek gibi boş bir umutla fırlatılıp atılmıştı. Komünist politikasının tüm eğilimi, savaşı, Hükûmet'in yoğun bir biçimde engellendiği olağan ve devrimci olmayan bir duruma indirmekti. Böyle bir tür savaş ise, mekanik unsurlarla kazanılmak zorundadır, yani sınırsız bir silâh stokuyla! Hükûmet'e silâh verenlerin başında gelen S.S.C.B., İtalya ve Almanya ile karşılaştırıldığında coğrafi yönden çok elverişsiz bir konumda bulunuyordu. Belki, P.O. U.M.'un ve Anarşistler'in «savaş ve devrim birbirinden ayrılamaz» sloganı, ilk bakışta sanıldığından daha az hayalciydi.

Komünistler'in devrim aleyhtarı politikasını yanlış saymakta hangi nedenlere dayandığımı gösterdim, ama savaş üstündeki etkisine gelince, yargımın doğru olmadığını umuyorum. Bu savaşın, ne gibi araçlar kullanılırsa kullanılsın kazanıldığını görmek isterim. Kuşkusuz, henüz neler olacağını söyleyemeyiz. Hükûmet yeniden sola kayabilir. Faslılar kendiliklerinden ayaklanabilirler, İngiltere İtalya'yı rüşvetle buradan uzaklaştırmaya karar verebilir, savaş işe hile karışmadan askerî araçlarla ka-

zanılabilir, bilinmez ki... Yukarıdaki fikirleri olduğu gibi bırakıyorum, nereye kadar haklı ya da haksız olduğumu zaman gösterecek.

Fakat 1937 yılının Şubat ayında olayları bu ışık altında görmüyordum. Aragon cephesindeki eylemsizlikten hasta olmuştum, henüz çarpışmada kendi payıma düşeni yapmadığının belirgin bilinci içindeyim. Bazı bazı Barselona'da asker toplamak için —yoldan geçenleri suçlayarak «*Sen demokrasi için ne yaptın?*» diye soran— asılmış duvar afişini hatırlar ve yalnızca «Ben tayınlarımı yedim» diye cevaplayabileceğimi düşünürdüm. Milise katıldığımda, kendi kendime bir Faşist öldüreceğime söz vermiştim —ne de olsa, hepimiz bir tane haklasak kısa sürede tükenirlerdi— oysa daha kimseyi öldürmemiştim, hemen hiç bir fırsat elime geçmemişti. Ve kuşkusuz, Madrit'e gitmek istiyordum. Orduda, siyasî fikirleri ne olursa olsun, herkes, hep Madrit'e gitmek isterdi. Bu da, Uluslararası Tugay'a geçmek demekti; çünkü şimdi P.O.U.M.un Madrit'te pek az birliği vardı, Anarşistler'in birlikleri de eskiden olduğu kadar çok değildi.

Şimdilik, cephe hattında kalmak zorunluydu kuşkusuz; ama herkese izne çıktığımızda Uluslararası Tugay'a geçeceğimi söylüyordum —bu da, kendimi komünist denetimi altına sokmak istiyorum demekti. Birçokları beni caydırmayı denedi, ama hiç kimse işime karışmaya kalkışmadı. Hakçası, P.O.U.M. da pek az sapık —düşünce avcılığı vardı, içinde bulunduğu özel koşulları düşünürsek, yeteri kadar yoktu bile; faşizm tarafı olmadıkça hiç kimse yanlış siyasî fikirlerinden ötürü kovuşturulamıyordu. Milisdeki zamanımın çoğunu P.O.U.M. «çizgi»sini acı bir dille eleştirmekle geçirdim, ama bu yüzden hiç başım belâya girmedi. Milislerin çoğunun böyle olduğunu sanmama rağmen, partiye siyasî üye olsunlar diye hiç kimseye baskı bile yapılmıyordu. Ben, kendim hiçbir zaman partiye katılmadım—sonradan, P.O.U.M. lâğvedildiğinde buna hayli üzülmüştüm.

Bu arada, günlük daha doğrusu gecelik devriye ortak görevimizdi. Nöbet, devriye, siper kazma, çamur, yağmur, acı acı öten rüzgârlar, ve arada sırada kar. Gecelerin fark edilecek kadar ısınması Nisan ayının ortalarını bulmuştu. Burada vadide, Mart günleri, parlak mavi gökyüzü ve durmadan uğuldayan rüzgârlarıyla İngiltere'deki Mart aylarına çok benziyordu. Kış arpası bir ayak yükselmiş, kiraz ağaçlarında kızıl tomurcuklar açmaya başlamıştı. Cephe hattı burada, çoraklaşmış meyve ağaçları ve sebze bahçeleri arasından geçiyordu, eğer hendekleri araştırırsanız menekşeler ve zavallı mostralık bir sümbüle benzeyen bir çeşit çiçek bulabilirsiniz. Hattın hemen berisinde, fevkalâde yeşil köpüklü bir ırmak akıyordu— bu, cepheye geldiğimden beri gördüğüm ilk şeffaf su idi. Bir gün, altı haftadır ilk banyomu almak için dişimi sıkıp ırmağa daldım. Sizin kısa banyo diyeceğiniz cinsten bir banyo idi bu, çünkü su esasında kar suyuydu ve donma noktasından da pek yukarıda değildi.

Bu dönemde hiç bir şey olmadı, zaten olup biten hiç bir şey yoktu. İngilizler bunun bir savaş olmadığını, kanlı bir pandomim olduğunu söylemeyi huy edinmişlerdi. Faşistler'den gelecek doğrudan bir ateş altında hemen hiç kalmıyorduk. Tek tehlike, her iki tarafta da hatlar ileriye doğru kıvrıldığı için her yönden gelen serseri mermilerdi. Bu arada verdiğimiz tüm kayıplar bu serseri kurşunların marifetiydi. Arthur Clinton'a sol omuzunu parçalayan ve kolunu hareket edemez hale

getiren esrarengiz bir kurşun isabet etmişti. Korkarım, hiç bir zaman iyi olmayacaktı. Çok az top ateşi vardı, ama fevkalâde tesirsizdi. Şarapnel parçalarının çılgılığı ve çarpışı gerçekten vahşi bir eğlence gibi görünüyordu. Faşistler güllelerini bizim koruyucu duvar üzerine hiç bir zaman atmadılar. Bizim bir kaç yüz yarda arkamızda, çevresindeki büyük çiftlik müstemelâtı, cephenin bu kesimi için dükkân, genel kurmay ve mutfak, olarak kullanılan, La Granja isimli bir kır evi vardı. Faşistler'in asıl vurmaya çabaladıkları yer burası idi, ama beş altı kilometre uzaktaydılar ve iyi nişan alamadıklarından pencereleri çatır çatır parçalamaktan ve duvarları yontmaktan başka bir şey yapamıyorlardı. Yalnızca, ateş başladığı ve şarapnel parçaları her bir yanınızda yere saplandığında, tesadüfen yoldan yukarı geliyor iseniz, tehlikede sayılırdınız. İnsan güllenin sesine kulak vererek, aşağı yukarı ne yakına düşeceğini çıkarmanın esrarengiz sanatını hemencecik öğrenirdi. Faşistler'in bu sırada ateşledikleri gülleler felâket kötü şeylerdi. 150 mmlik olmalarına rağmen yalnızca altı ayak genişliğinde ve dört ayak derinliğinde bir krater açıyor ve hiç olmazsa dört tanesinden bir tanesi patlamıyordu. Faşist fabrikalarındaki sabotajlar ve içinde barut yerine 'Kızıl Cephe' yazılı kâğıt parçaları taşıyan patlamamış mermilerle ilgili her yerde anlatılan hikâyeler vardır, ben böyle bir şey hiç görmedim. Gerçek şudur ki top mermileri artık hiç ümit kalmamışçasına eskiydi; birisi, üzerine tarih damgalanmış pirinç bir demir başlık buldu, tarihi 1917 idi. Faşist tüfekleri bizimkilerle aynı çapta ve aynı değerdedi; patlamamış mermiler sık sık tamir edilip yenileniyor ve yeniden ateşleniyordu. Kendi kendine özel bir takma ad edinen eski bir güllenin, her gün bir o yana bir bu yana seyahat ettiği ve bir türlü patlamadığı anlatılıyordu.

Geceleri, silâhtan arınmış bölgeye, Faşist hatlarının yakınlarındaki hendeklere yatıp Huesca'daki faaliyetlerini gösteren sesleri dinlemek için (düdük sesleri,

otomobil kornaları ve bunun gibileri) devriyeler gönderiliyordu. Faşist birlikleri devamlı olarak gidip geliyordu ve bunların sayıları dinleyicilerin raporlarıyla belli bir uzaklıktan kontrol edilebiliyordu. Her zaman kilise çanlarını haber vermemiz emredilmişti. Anlaşılan Faşistler çarpışmaya girmeden önce hep ayin yapıyorlardı. Tarlaların ve yemiş bahçelerinin arasında çamur duvarlı kulübeler, pencereleri yumruklayıp açtığınızda içerisi yakılmış bir kibritle araştırılmaya elverişliydi. Bazen küçük bir balta ya da bir Faşist matarası (bunlar bizimkilerden iyiydi ve hararetle aranılıyordu) gibi değerli ganimet parçasına rastgelirdiniz. Gündüz vakti de aynı şekilde araştırma yapabiliirdiniz, ama bu araştırma dört ayak üzerine yerde sürünerek yapılmak zorundaydı. Her şeyin tam harman zamanı durdurulduğu bu bomboş verimli tarlalarda sürünerek ilerlemek çok tuhaf oluyordu. Geçen senenin ürününe hiç dokunulmamıştı. Budanmamış asmalar toprağın üzerinde yılan gibi uzanıyordu, mısır koçanları taş gibi olmuş, hayvan pancarı ve şeker pancarları aşırı büyüyerek muazzam odun yığınları haline gelmişlerdi. Bazen bir takım adamlar parti parti silâhtan arınmış bölgeye patates toplamaya gidiyordu. Sağımızda, bir mil ötede, hatların bir birine daha yakın olduğu yerde hem Faşistler'in hem de bizim dadandığımız küçük bir patates tarlası vardı. Biz oraya gündüzleri giderdik; tarla bizim makinalı tüfeklerin hâkimiyeti altında olduğundan Faşistler yalnız gece gelebiliyorlardı. Bir gece, Faşistler bizi dehşet kızdıran bir biçimde topluca gelip bütün tarlayı temizlediler. Daha ilerde bir tarla daha bulduk, ortalıkta siper alınacak hiç bir şey olmadığından patatesleri göbeğinin üstünde çalmak zorundaydınız— yorucu bir iş. Eğer Faşist makinalı tüfekçiler sizi farkedirse bir kaç tarla berinizde kurşunlar toprağı keserken kendinizi bir kapının altında solucan misali kıvrılan sıçan gibi, yamyassı etmek zorundaydınız. Sırasında bütün bunlara degecek bir iş gibi görünüyordu, çünkü patatesler gittikçe azalı-

yordu. Bir çuval dolusu bulursanız, aşağı mutfağa götürebilir ve bir şişe dolusu kahveye trampa edebilirdiniz.

Ve, hâlâ hiç bir şey olmuyordu, bir şey oluyormuş gibi bile görünmüyordu. «Ne zaman saldıracağız? Niçin saldırmıyoruz?» soruları, İspanyollar ve İngilizler'den gece gündüz işitilen sorulardı. Çarpışmanın ne demek olduğunu düşünürseniz askerlerin döğüşmek istemesi tuhaftır, ama yine de hiç kuşkuya yer vermiyecek biçimde döğüşmek istiyorlardı. Durgun savaş halinde askerlerin istedikleri üç şey vardır: çatışma, daha çok sigara, ve bir haftalık izin. Biz şimdi, her nasılsa, daha önce olduğundan daha iyi silâhlanmıştık. Her askerın elli atımlık cephanesi vardı; derece derece süngüler, çelik miğferler ve az miktarda bomba dağıtılıyordu. Benim sırf birliklerin çarpışma ruhunu ayakta tutmak için önceden tasarlanarak yayıldığını düşündüğüm gelecek çatışma söylentileri ortalıkta dolaşıyordu. Huesca'nın bu tarafında, hiç olmazsa şimdilik, herhangi bir esaslı eylemin olmayacağını görebilmek için fazlaca bir askerî bilgiye ihtiyacım yoktu. Stratejik nokta, Jaca'ya giden yoldu. Sonradan, Anarşistler Jaca yoluna saldırıya geçtiklerinde bizim görevimiz «tutma saldırıları» yapmak ve Faşistler'i birliklerini öteki taraftan boş yere çevirmeye zorlamak olmuştı.

Bütün bu altı haftalık süre boyunca, cephe hattının bizim kesimimizde yalnız bir tek hareket görüldü. Bu, Baskın Birlikleri'miz Monicomio'ya —Faşistler'in tahkim ettiği metruk bir tımarhaneye— saldırdığı sırada oldu. P.O.U.M.'da görevli bir kaç yüz Alman mülteci vardı. Bataliön de Choque adı verilen özel bir tabur halinde örgütlenmişlerdi. Askerî görüş açısından, milis gücünün geri kalan kısmından çok farklı bir düzeyde idiler— gerçekten, İspanya'da gördüğüm herhangi bir kimseden daha çok askere benziyorlardı, Hücum Birlikleri ve Enternasyonal Tabur'un bir kısmı hariç. Her zaman olduğu gibi saldırı berbat olmuştu. Merak ediyorum, acaba bu savaşta Hükümet tarafındaki harekâtın

kaç tanesi berbat olmamıştı? Baskın Birlikleri Manicomio'yu şiddetle hücum ederek zaptettiler, ama hangi milisten olduğunu unuttum, Manicomio'ya komşu hâkim tepeleri ele geçirerek Baskın Birliklerini desteklemekle görevlendirilmiş birlikler çok kötü oyuna gelmişlerdi. Bunları idare eden yüzbaşı, muvazzaf ordu subaylarından biriydi— sadakâtlerinin derecesi kuşku götürür olduğu halde Hükümet bu subayları hizmete almakta ısrar etmişti. Yüzbaşı, ani bir korku ya da hiyanet yüzünden, iki yüz yarda uzaktayken bir bomba fırlatarak Faşistler'i uyardı. Askerlerin onu hemen oracıkta öldürdüklerini söylemekten çok hoşnudum. Fakat, baskın hareketi artık baskın olmaktan çıkmıştı; milisler yoğun ateşle biçildiler, tepeden püskürtüldüler ve gece inerken Baskın Birlikleri Manicomio'yu bırakmak zorunda kaldılar. Bütün gece boyunca sıra sıra cankurtaranlar Sietamo yoluna dizildiler; ağır yaralıları da sarsıntıdan öldürdüler.

Bu sırada hepimiz bitliydik, hâlâ soğuk olmasına rağmen hava bitli olmaya yetecek kadar ısınmıştı. Çeşitli vücut haşereleri üstüne büyük bir tecrübe edindim, namussuzlukta hiç birisi bitin eline su dökemezdi. Öteki böcekler, örneğin sivrisinekler insana daha çok sıkıntı çektirir, ama hiç olmazsa onlar vücutta yerleşmiş haşereler değildir. İnsan biti bir bakıma küçük bir istakoza benzer ve başlıca mekânı pantolonlardır. Bütün giydiklerimizi yakmanın dışında bilinen bir başka kurtuluş yolu da yoktur. Pantolonunuzun ek yerlerine, yumurtdan çıkınca korkunç bir hızla kendi ailesini üreten, parıltılı minik pirinç tanelerine benzeyen beyaz yumurtalarını bırakırlar. Pasifistler savaş aleyhtarı bildirilerini büyütülmüş bit fotoğraflarıyla süslemeyi hayli yararlı bulabilirler sanırım. Savaşın Görkemi, gerçekten!... Savaşta *bütün* askerler bitlidir, hiç olmazsa hava yeterince ısındığı zaman. Verdun, Waterloo, Flodden, Senlac ve Thermopylae'de döğüşmüş insanlardan herbirinin husyelerinde ağır ağır gezinen bitler vardı. Biz yumurtalarını yakmak ve katlanabildiğimiz kadar sık yıkan-

mak yoluyla, bu alçak hayvanları en aşağı bir kertede tutmayı becerdik. Bitten başka hiç bir şey beni o buz gibi soğuk ırmağa girmeye zorlayamazdı.

Herşey gittikçe azalıyordu —postallar, giyim eşyaları, tütün, sabun, mum, kibrit, zeytinyağı. Üniformalarımız lime lime olmuştu, adamların çoğunun postalları yoktu, yalnızca tabanları ip örgülü sandallar giyiyorlardı. Her yerde hurda postal yığınlarına rastgeliyordunuz. Bir keresinde, bir ocak ateşini iki gün aralıksız yalnızca ve yalnızca postallarla yaktık— hiç de fena yakıt değildi. Bu sırada karım Barselona'daydı ve bana, ortalıkta bulunabildiği zaman, çay, çikolata, hattâ püro gönderirdi; ama Barselona'da bile herşey, özellikle tütün, azalıyordu. Hiç sütümüz olmamasına, şeker çok seyrek bulunmasına rağmen, çay bir tanrı nimetiydi. İngiltere'den buradaki İngiliz askerlerine devamlı olarak paketler gönderiliyor, ama hiç bir zaman yerlerine ulaşmıyorlardı; yiyecek, giyecek, sigara, her şey ya oradaki postahanedede reddediliyor ya da bunlara Fransa'da el konuluyordu. İlginç olan şu ki, karıma çay paketleri — unutulmayacak bir keresinde de bir teneke bisküvi— göndermeyi başaran tek firma, Army and Navy Stores'du. Hey gidi Army and Navy Stores!. Görevlerini soyluca yerine getirdiler, ama belki de, tütün barikadın Franco tarafına gidiyor olsaydı, kendilerini daha mutlu hissederdilerdi. Tütün kıtlığı hepsinden kötüydü. Başlangıçta, günde bir paket sigara veriliyordu, sonra günde sekiz taneye, sonradan da beş taneye düştü. Nihayet hiç tütün dağıtılmadığı on ölümcül gün geçirdik. Londra'da hergün gördüğümüz bir şeyi hayatımda ilk defa, İspanya'da gördüm— yerden izmarit toplayan insanlar.

Mart sonlarına doğru elim iltihapladı ve yarılıp boynuma asılması gerekti. Hastaneye gitmek zorundaydım, ama böyle ufak tefek bir yara için beni Sietemo'ya göndermeye değmezdi, bundan ötürü Monflorite'deki sözüm ona hastaneye gittim. Bir kısmını yatakta geçirmek üzere orada on gün kaldım. Hastane hademeleri

(practicates), fotoğraf makinem ve bütün resimlerim de dahil, sahip olduğum her türlü kıymetli nesneyi çaldılar. Cephede herkes çalışıyordu, bu da kıtlığın kaçınılmaz bir sonucuydu; ama hastanedekiler her zaman hepsinin en kötüsüydü. Sonradan Barselona'daki hastanede, bir İtalyan denizaltısının batırdığı bir gemiyle Enternasyonal Tabur'a katılmaya gelen bir Amerikalı baba, yaralı olarak kıyıya nasıl taşındığını anlattı— cankurtarana taşırken bile, teskereciler kol saatini aşmışlar.

Kolum askıdayken kırlarda gezip dolaşarak bir sürü mutlu gün geçirdim. Monflorite, o alışlagelmiş çamur ve taş evler karması kasabalardan biriydi; kamyonlar dar dolambaçlı yollarını ayın kriterlerine dönünceye kadar aşındırıp durmuştu. Kilise çok kötü harap olmuştu ama askerî depo olarak kullanılıyordu. Bütün çevrede yalnızca iki tane şöyle böyle durumda çiftlik -Torre Lorenzo ve Torre Fabián- besbelli bir zamanlar bu araziye hükmetmiş toprak sahiplerinin evleri, olan iki tane büyük bina vardı; bunların, köylülerin sefil kulübelerine yansıyan zenginliklerini görebilirdiniz. Nehrin hemen berisinde, cephe hattının yakınında, kendisine bitişik bir çiftlik eviyle kocaman un değirmeni vardı; büyük ve pahalı makinenin bir işe yaramadan paslanmış öylece durduğunu, tahtadan un oluklarının yakacak odun diye kopartılıp alındığını görmek çok hayıflandırıcıydı. Sonradan, daha gerilerdeki birliklere yakacak bulmak için, burasını sistematik olarak tahrip etmek üzere, kamyonlarla parti parti adamlar gönderilmişti. Odaların döşemelerini içerde el bombası patlatarak parçalıyorlardı. Bizim depo ve mutfak olarak kullandığımız La Granja, muhtemelen, bir zamanlar manastır idi. İçinde otuz kırk kadar at barındıran bir ya da daha fazla dönümlük kocaman avlulara ve müstamelâta sahipti. İspanya'nın bu bölgesindeki kır evleri mimarî yönden hiç de ilginç değildir, ama kireçle badanalanmış taşdan yuvarlak kemerli ve muhteşem çatı

kirişleri olan çiftlik binaları —muhtemelen yüzyıllar boyunca değişmemiş bir plân üzerine inşa edilmiştir—soylu şeylerdir. Bazan, milislerin ellerine geçirdikleri evleri nasıl kullandıklarını görmek, insana, bu evlerin eski Faşist sahiplerine karşı sinsi bir sempati duygusu veriyordu. La Granja'da kullanılmayan her oda apteshaneye dönmüştü —korkunç bir parçalanmış mobilya mezbahası ve kazurat. Ona bitişik küçük kilisenin duvarları şarapnel oyuklarıyla eleğe dönmüştü, döşemesi de birkaç karış kalınlığında bokla kaplı idi. Ahçıların kepçe ile karavana dağıttıkları büyük avluda paslı teneke, çamur, katır gübresi ve çürüyen yiyecek döküntüsünün dünya kötüsü bir görünüşü vardı. Bu durum, eski bir ordu şarkısını doğruluyordu :

Fareler var, fareler,
Kediler kadar fareler,
Levazımcının deposunda...

La Granja'daki fareler hani neredeyse kedi kadar büyüktüler gerçekten; pislik yığınları arasında badi badi gezinen göbeği yağ bağlamış koca koca canavarlar, üzerlerine ateş etmedikçe kaçmıyacak kadar arsızdılar.

Nihayet, bahar gerçekten gelmişti. Gökyüzünün mavisi daha yumuşak, hava aniden daha bir huzur verici olmuştu. Hendeklerin içinde kurbağalar gürültüyle çiftleşiyorlardı. Köydeki katırların yararlandığı su birikintisinin çevresinde bir peni büyüklüğünde gayet hoş yeşil kurbağalar buldum, öylesine parlaktılar ki berilerindeki taze çimen donuk görünüyordu. Köylü delikanlıları canlı canlı saç levhalar üzerinde kızartacakları salyangozları avlamak için kovalarla araziye çıkıyorlardı. Hava düzelir düzelmez, köylüler ilk bahar için çift sürmeye çıktılar. İspanyol toprak reformunun büründüğü aşırı belirsizliğin tipik bir örneği şuydu ki, buradaki toprak kollektifleştirilmiş mi yoksa düpedüz köylüler toprağı kendi aralarında mı paylaşmışlar, doğru dürüst keşfedemedim bile. Burası P.O.U.M., yani Anar-

üst bölgesi olduğuna göre, teorik olarak kollektifleştirildiğini sanırım. Hiç olmazsa toprak ağaları ortadan kalkmıştı; tarlalar işleniyor ve halk hoşnut görünüyordu. Köylülerin bize gösterdikleri dostluk beni sürekli şaşırtıyordu. Savaş, aralarındaki bazı yaşlılara mutlaka anlamsız görünüyordu; çünkü gözle görülür bir biçimde her şeyde kıtlık ve herkes için kasvetli iç karartıcı bir yaşam demektir ve en iyi zamanlarda bile köylüler askerî birliklerin kendi sırtlarına yerleştirilmesinden hiç hazetmezler. Yine de bize, değişmez bir biçimde dostça davranıyorlardı —sanıyorum, düşündükçe başka bakımlardan ne kadar çekilmez olsak da, biz, köylülerle onların eski toprak ağaları arasında yer alıyorduk. Toprak ağalarının geri gelmesini biz önlüyorduk. İç savaş tuhaf bir şeydir. Huesca beş milden daha yakındı, orası bu insanların pazar yeri idi, hepsinin akrabaları vardı, hayatları boyunca her hafta tavuk ve sebze satmaya gitmişlerdi. Ve şimdi sekiz aydır, arada dikenli tel ve makineli tüfekten yapılmış geçilmez bir engel uzanıyordu. Bu engel arada sırada belleklerinden uçup gidiyordu. Bir keresinde, elinde, İspanyollar'ın içinde zeytinyağı yaktıkları ufak kandillerden taşıyan yaşlı bir kadınla konuşuyordum. «Bunun gibi bir kandili nereden satın alabilirim?» dedim. Düşünmeden, «Huesca'dan» diye cevap verdi, sonra ikimiz birden güldük. Köylü kızları kömür gibi kapkara saçlı, salına salına yürüyen, herhalde devrimin bir yan ürünü olan, dürüst, erkeksi tavırlı mükemmel canlı yaratıklardı.

Partial mavi gömlekli, siyah fitilli kadifeden kısa pantolonlu, geniş kenarlı hasır şapkalı adamlar, kulakları âhenkle inip kalkan katır sürülerinin gerisinde, çift sürüyorlardı. Sabanları pek zavallı şeylerdi, toprağı yalnızca karıştırıyor, ama saban izi diyebileceğimiz bir biçimde yarmıyordu. Bütün tarım araçları Nûhî nebîden kalma idi; madenlerin pahalılığı herşeye hâkimdi. Örneğin, kırık bir sabanın uç demiri yamalıydı ve kimi yerde, baştan ayağa yamalı olana dek tekrar tekrar yaman-

mıştı. Tırmık ve çatallar tahtadan yapılmıştı. Beller nâdiren postal sahibi olan bir halk arasında bilinmiyordu; toprağı, Hindistan'da yaptıkları gibi kartal çapalarla kazıyorlardı. Taş Devri'nin sonlarından kalmışa benzeyen bir çeşit düven de kullanılıyordu. Bu araç bir mutfak masası büyüklüğünde levhalardan yapılmıştı, üzerine yüzlerce delik açılmış ve her deliğe de insanların onbin yıl önce yonttuklarının tıpkısı yontulmuş taş parçaları sckulmuştu. İlk defa, bunlardan birini askerden arınmış bölgede terk edilmiş kulübede gördüğümde, neredeyse dehşete benzer duygulara kapıldığımı hatırlıyorum. Düven olduğunu kavrayana dek uzun bir süre bunun üzerinde kafa yormak zorunda kalmıştım. Böyle bir nesne ortaya çıkarmak için yapılması zorunlu çalışmayı ve çelik yerine çakmak taşı kullanmayı gerektiren yoksulluğu düşünmek beni hasta etti. O zamandan beri sanayileşmeye karşı daha yumuşak hislerle doluyum. Fakat köyde, hiç kuşkusuz büyük toprak sahiplerinden kaldırılmış, iki tane zamana uygun çiftlik traktörü de vardı.

Bir iki kere, köyden bir mil kadar uzaktaki, çevresi alçak bir duvarla çevrilmiş mezarlığa doğru gezintiye çıktım. Normal olarak cepheden gelen ölümler Sietamo'ya gönderilirdi; bunlar köyün ölüleriydi. Burası bir İngiliz mezarlığından tuhaf denecek kadar farklıydı. Ölümlere saygı diye birşey yok burada!. Herşeyi dallar ve âdî çayır otu örtmüş, insan kemikleri her yere dağılmıştı. Fakat gerçekten şaşırtıcı olan şey; hepsinin tarihi devrimden önce olmasına rağmen, hemen tüm mezar taşlarının her türlü dinî yazıdan yoksun olmasıydı. Yalnız bir kere «Bilmem kimin ruhu için dua ediniz» diye Katolik mezarları için olağan sayılan bir yazı gördüm sanıyorum. Merhumun erdemlerine dair gülünç şiirlerle dolu kitâbelerin çoğu hâlishâne bir biçimde dünyevî idi. Belki, dört beş mezardan birinde küçük bir haç ya da Tanrı'ya ilişkin baştan savma bir işarete rastlanıyordu, ancak bu da çoğucası gayretkeş bir dinsizin çelik keskiyle yontulup çıkartılmış olurdu.

İspanya'nın bu bölgesindeki halkın kesinlikle dinsel duygulardan —dinsel duygu deyince, genellikle kabul edilen fikirleri kastediyorum— yoksun olmaları beni çok çarptı. İspanya'da olduğum sürece, bir kere bile haç çıkaran birini görmedim; devrim olsun ya da olmasın, böylesine bir hareketin içgüdüleşmiş olacağı düşünülebilir. İspanyol kilisesi geri gelecek besbelli, (meşhur deyimle, gece ve Cizvitler her zaman geri dönerler), ama devrimin patlayışının onu çökerttiğine ve bir dereceye kadar —benzer şartlar altında Anglikan Kilisesi için dahi düşünülemez ölçüde— parçaladığına hiç kuşku yok. İspanyol halkının gözünde, hiç olmazsa Katalonya ve Aragon'da, Kilise gerçekten, düpedüz bir dolandırıcılık şebekesiydi. Ve muhtemelen, Hıristiyan inancı bir dereceye kadar, etkisi çok yaygın ve hiç kuşkusuz bir çala dinsel kokan anarşizm tarafından yerinden edilmişti.

Hastahanedeki geri geldiğim gün, cephe hattını gerçekten uygun bir yere getirmişlerdi. Şu anda cephe hattımız, bin yarda kadar ilerideki bir küçük ırmak boyunca uzanıyordu ve, faşist hattının da bir kaç yüz yarda ilerisideydi. Bu hareket aylarca önce yapılmış olmalıydı. Şimdi yapılmasının amacı Jaca yoluna doğru hücumla geçen Anarşistler'in bu tarafa ilerleyebilmek için birlikleri bizimle karşı karşıya getirmiş olmalarıydı.

Altmış yetmiş saat süren uykusuzluk anılarımı bir çeşit maviliştiriyor ya da daha çok bir seri resim arasında yutuluyordu. Faşist cephe hattının bir parçası olan Casa Francesa adlı tahkim edilmiş çiftlik evinden yüz yarda uzakta, silâhtan arındırılmış bölgede dinleme nöbetindeydik. Korkunç bir bataklıkta yedi saat yatış, insanın vücudunun giderek daha derine indiği sazlık kokan su: sazlık kokusu, uyuşturucu soğuk, kapkara gökyüzünde hiç kımıldamayan yıldızlar, kurbağaların kulakları tırmalayan vıyaklayışları. Nisan ayı olmasına rağmen bu, İspanya'da hatırladığım en soğuk geceydi. Yalnızca yüz yarda berimizde bir iş bölümü sıkı sıkıya çalışıyordu,

ama kurbağaların korosunun dışında tam bir sessizlik vardı. Tüm gece boyunca yalnızca bir tek ses —kürekle düzlenen bir kum torbasının tanıdık sesini— duydum. İspanyollar'ın nasıl olup da arasına parlak bir örgütçülük başarısı gösterebildikleri tuhaftır. Bütün hârekât gayet güzel planlanmıştı. Yedi saat içinde altıyüz adam— faşist hatlarından yüz ya da yüzelli ilâ üçyüz yarda uzaklıkta— binikiyüz metre uzunluğunda siper ve korunma duvarı inşa ettiler; bu işlerin hepsi öyle bir sessizlik içinde oldu ki Faşistler hiç bir şey işitmediler. Bütün gece boyunca yalnızca bir tek kayıp verdik. Kuşkusuz, ertesi gün daha fazla kayıplar oldu. Herkese görev dağıtımı yapılmıştı, iş tamamlandığında içine bren'di katılmış kovalar dolusu şarapla aniden geliveren mutfak hizmetlilerine bile.

Ve sonra, şafağın söküşüyle birlikte Faşistler'in birden bizim orada olduğumuzu farkedişleri. Casa Fran-cesa'nın kare biçimindeki beyaz bloku, ikiyüz yarda ötede olmasına rağmen, tepemizde kule gibi yükseliyormuş; kum torbaları konulmuş yukarı pencerelerindeki makinelili tüfekler doğrudan doğruya siperin içini hedef almış gibi görünüyordu. Hepimiz, Faşistler'in bizi neden görmediklerini merak ederek, hayretten ağızımız açılmış, alık alık orada durup makineli tüfeklere bakıyorduk. Sonra, felâket bir kurşun yağmuru başladı; herkes kendini hızla dizlerinin üstüne atmıştı, siperi çılgınca kazıyor, daha derinleştiriyor ve yanlarda küçük sığınaklar oyuyordu. Kolum hâlâ sargılı olduğundan ben siper kazamadım ve o günün büyük bir bölümünü bir dedektif hikâyesi okuyarak geçirdim— adı «*Kaybolan Alacaklı*» idi. Konusunu hatırlamıyorum, ama orada oturup kitap okurken neler hissettiğimi çok iyi hatırlıyorum; altımda siper zemininin nemli kili, adamlar aceleyle gelip gitkiçe devamlı olarak bacaklarımın yerini değiştirişim, bir iki karış yukarıda mermilerin çatırtısı. Thomas Parker kalçasının üst kısmına bir kurşun yedi; dediğine göre, bu yara onu madalya almaya kendi istediğinden da-

ha fazla yaklaştırmıştı. Bütün cephe hattı boyunca kayıplar oluyordu ama bu, bizi gece harekât esnasında yakalamış olsalardı vereceğimiz kaybın yanında hiç bir şeydi. Bir asker kaçağının sonradan bize söylediğine göre, beş Faşist nöbetçisi görevi ihmal nedeniyle kurşuna dizilmişti. Şimdi bile, birkaç havan topu getirecek kadar girişken olsaydılar, bizi toptan imha etmeleri işten değildi. Yaralıları dar ve kalabalık siper boyunca taşımak sıkıntılı bir işti. Dizleri kanla kararmış bir zavallıyı sedyesinden fırlamış, heyecandan nefes nefese gördüm. Yaralıların bir iki mil taşınması gerekiyordu, çünkü yol olsa bile cankurtaranlar hiçbir zaman cephe hattının çok yakınına gelemiyorlardı. Cankurtaranlar çok yakına gelse bile, Faşistler bunlara ateş açmayı adet edinmişlerdi—haklı olarak, çünkü modern savaşlarda cankurtaranları cephane taşımak amacıyla kullanmaktan kimse çekinmez.

Ve sonra, ertesi gece, Torre Fabian'da bir hücum beklerken, son anda telsizle iptal edilmesi. İçinde beklediğimiz ahırın tabanı, insan ve sığır kemikleri karışımı kemik tabakalarının üzerine örten bir saman katından oluşmuştu ve fırl fırl sıçanlarla doluydu. Toprak zeminin her yanından pis hayvan kokuları kaynıyordu. Hayatta en nefret ettiğim şey, bir sıçanın karanlıkta üzerimde dolaşmasıdır. Her neyse, birine bir yumruk yapıştırmak ve havada uçurmak mutluluğuna erdim.

Ve sonra, Faşistler'in koruma duvarından elli altmış yarda ötede saldırı emrini bekleyiş... Tarlaları sulamak için açılmış bir hendeğin içine, uzun bir sıra halinde dolmuş bir sürü adam, süngüleri dışarı çıkmış, karanlıkta gözlerinin akları parlıyor...

Kopp ve Benjamin arkamızda, omuzlarına kayışla bir telsiz alıcısı bağlı bir adamla çömelmiş oturuyorlar. Batı ufkunda muazzam patlamalar saniye aralıklarıyla ardınca gül rengi top alevlerinin aydınlıklarını izledi. Sonra telsizden gelen pip-pip-pip sesi ve her şey iyi giderken bulunduğumuz yerden çıkmamız gerektiğini bil-

diren fısıltılı emir. Öyle de yaptık, ama yeterince çabuk kıvıramadık. J.C.I. üyesi bir düzine zavallı çocuk (P.O. U.M.'un gençlik kolu, P.S.U.C.'nin J.C.U.'na karşılık), faşist koruma duvarından yalnızca kırk yarda ötede iken, ansızın şafak bastırırverdi —kaçmalarına olanak yoktu. Bütün gün orada, üzerlerini doğru dürüst örtmeyen kırtpil ot tutamlarıyla yerde yatmak zorunda kaldılar; her-bir kıvıldaışlarında Faşistler ateş açıyordu. Gece indiğinde yedisi ölmüştü, öbür beşi ise karanlıkta sürünerek kaçmayı becerdiler.

Ve sonra, bunu izleyen günler boyunca Huesca tara-fında Anarşist saldırılarının gürültüleri duyuldu. Hep aynı ses. Ansızın, kısa sürelerle, bazı zamanlar aynı an-da patlayan yirmi librelik bombalarının, millerce uzak-tan bile kulağa şeytanî ve yırtıcı gelen, sesleri duyulurdu. Bunu, tüfek ve makineli tüfeklerin aralıksız gürleyişi iz-ledi. Tuhaftır, bu gürlleme, sürekli trampet çalınışına benzeyen yoğun, yuvarlanan bir sestir. Ateş alanı Huesca'yı çevreleyen cephe hatlarına derece derece yayılacak ve biz, düzensiz ve anlamsız bir ateş yağmuru tepemizi sıyırıp geçerken, koruma duvarına uyuşuk uyuşuk yas-lanmak için kendimizi sipere atacaktık.

Toplar gündüzleri ahenkle gürlüyordu. Yeni mutfa-ğımız Torre Fabian, bombardıman edilmiş ve kısmen yı-kılmıştı. Tuhaftır, topçu ateşini güvenceli bir uzaklıktan seyrettiğiniz zaman, topçunun hedefine, hedefte akşam yemeğiniz ve bazı yoldaşlarınız da olsa, isabet ettirme-sini istersiniz. O sabah Faşistler çok iyi ateş ediyorlardı, belki de iş görenler Alman topçularıydı. Faşistler Torre Fabian'ı güzelce makasa aldılar. Bir gülle arkaya, bir gülle öne, sonra bir vızıltı ve boru! Çatının parçalanmış tahtaları yükseliyor ve bir uralit levhası, saçılmış bir dizi iskâmbil kâğıdı gibi, havadan süzüle süzüle iniyor. Bundan sonraki gülle bir binanın köşesini, ancak bir de-vin bıçakla yapabileceği kadar düzgün bir biçimde, aldı götürdü. Fakat ahçılar akşam yemeğini zamanında ye-tiştirdiler— hayranlık uyandırıcı, unutulmaz bir başarı.

Günler geçtikçe, gözle görmediğimiz fakat seslerini işittiğimiz toplar farklı bir kişilik kazanmaya başladılar. Hemen berimizde çok yakından ateş eden ve her nedense belleğimde golf topuna vuran şişko bir adamı çağrıştıran iki tane 75 mm. lik Rus bataryası vardı. Bunlar gördüğüm —ya da daha doğrusu seslerini işittiğim— ilk Rus toplarıydı. Alçak bir mahrekleri ve çok yüksek bir ivmeleri vardı, onun için fişegin infilâkini, vızıltıyı ve güllenin patlamasını neredeyse aynı anda duyuyordunuz. Monflorite'nin arkasında, günde birkaç kez zincire vurulmuş ejderhaların uluması gibi boğuk bir gürelemeyle ateşlenen iki top bulunuyordu. Daha yukarıda Mount Aragon'da (söylendiğine göre tarihinde ilk defa olarak) Hükûmet birliklerinin geçen yıl ele geçirdiği orta çağdan kalma bir kalede (bu kale, Huesca'ya giden yollardan birini koruyordu,) geçmişi mutlaka ondokuzuncu asra uzanan büyük bir top vardı. Bu topun kocaman gülleleri ıslık çalarak öylesine yavaş giderdi ki, birlikte koşup yetişeceğinize emin olabiliydiniz. Gülleler, bisikletine binmiş ıslık çalarak giden bir adam gibi ses çıkarıyordu. Küçük olmalarına rağmen, siper havanlarının sesi hepsinin en kötüsüydü. Mermileri gerçekten kanatlı bir çeşit torpidoydu. Barlarda elle hedefe atılan ucu iğneli arkası tüylü oklar gibi, ufak bir şişe büyüklüğündeydiler. Şeytanî bir madenî patlamayla, tıpkı kocaman bir çelik bilya bir örsün üstünde dağılıyormuş gibi infilâk ederlerdi. Bazan bizim uçaklarımız tepemizde uçar ve düşman hedeflerine hava torpidoları atardı, bunların yankılanan gümbürtüleri iki mil uzaktan bile toprağı titretirdi. Faşist uçaksavar toplarının attığı mermiler, kötü bir sulu-boya tablosunun bulutçukları gibi göğü noktalardı, ama ben bunlardan birinin bir uçağa binyardadan fazla yaklaştığını hiç görmedim. Bir uçak pike yapıp makinalı tüfeklerini kullanmaya başlayınca mermilerin tıkırdısı, aşağıdan kuşların kanat sesleri gibi gelir.

Cephenin bizim tarafımızda kalan kısmında fazla

bir şey olmuyordu. İki yüz yarda sağımızda, Faşistler'in daha yukarıda kaldığı yerden ateş eden gizli nişancılar birkaç yoldaşımızı vurdular. İkiyüz yarda solumuzda, ırmağın üstündeki köprüde, faşist havan toplarıyla, köprü üstünde bir beton barikat kuranlar arasında bir çeşit düello sürüp gidiyordu. Felâket saçan ufak güller tepede vızıldıyordu— asfalt yola kondukları zaman iki kat şeytanî bir ses çıkararak zınk edip patlamalar, zınk edip patlamalar! Yüz yarda ötede, güvenceli bir uzaklıktan, sihirli ağaçlar gibi havaya yükselen toprak sütunlarını ve kara dumanları seyredebilirdiniz. Köprünün çevresindeki zavallılar günün büyük bir kısmını siper tarafında oyulan küçük insan çukurlarında saklanarak geçiriyorlardı. Fakat kayıplar beklendiği kadar çok olmadı; iki makineli tüfek ve bir sahra topu mazgalıyla barikat, yükseldi; betondan yapılmış iki kadem kalınlığında sağlam bir duvardı, bu. Beton eski karyola kirişleriyle pekiştiriliyordu— bu amaç için bulunabilecek tek demir oydu besbelli.

7

Bir akşamüstü Benjamin onbeş gönüllü istediğini söyledi. Geçen kere iptal edilen faşist palankasına yapılacak saldırı bu gece gerçekleştirilecekti. Meksika yapısı on fişegimi yağladım, süngümü kirlettim (fazla parlak olursa derhal yerinizi belli eder) ve iri bir ekmek parçası, üç parmak kalınlığında sucuk ve uzun zamandan beri sakladığım, karımın Barselona'dan gönderdiği, bir püroyu paket ettim. Her birimize üçer tane bomba dağıtıldı. İspanyol Hükûmeti nihayet adama benzer bir bomba imalinde başarıya ulaşmıştı. Bu, milis bombası

esasına göre yapılmıştı, ama bir yerine iki pimi vardı. Pimleri çektikten sonra bomba patlayana dek, yedi saniyelik bir süre geçiyordu. En büyük kötülüğü, pimlerden birinin çok sert, öbürünün çok gevşek olmasıydı. Bu yüzden iki şeyden birini yapabiliydiniz: ya her iki pimi de yerde bırakmak ve acil bir durumda sıkışık olanı çıkarmamak ya da sıkışık olanı çıkarmak ve cebinizde ha patladı ha patlayacak diye ecel terleri döke döke dolaşmak. Fakat yine de atmaya elverişli, ele yatkın küçük bir bombaydı.

Gece yarısından az önce Benjamin topumuzu alıp Torre Fabian'a götürdü. Akşamdan beri bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Sulama hendekleri taşmıştı; hendeklere her düşüşünüzde, belinize kadar su içinde kalıyordunuz. Zifiri karanlık ve ortalığı çarşaf gibi örten yağmurun altında, hayâl meyal seçilen bir insan topluluğu çiftlik avlusunda bekliyordu. Kopp bize önce İspanyolca sonra İngilizce hitap ederek saldırı planını açıkladı. Faşistler'in buradaki cephe hattı L biçiminde bir kıvrım yapıyor, bizim saldırmamız gereken korunma duvarı ise, L kıvrımının köşesinde yükselen arazi üzerinde uzanıyordu. Tabur komutanımız (milis gücünde tabur aşağı yukarı dört yüz kişi kadardı). Jorge Roca ve Benjamin'in komutası altında, yarısı İngiliz yarısı İspanyol otuz kadarımız yukarı doğru tırmanacak ve Faşistler'in telgraf tellerini kesecektik. İlk işaret bombasını, Jorga atacak, geri kalanımız Faşistler'i bomba yağmuruna tutarak koruma duvarının dışına sürecek ve yeniden toparlanmalarına fırsat vermeden koruma duvarını ele geçirecektik. Biz bu işleri kıvrırırken, aynı zamanda yetmiş Baskın Birlikçisi, ikiyüz yarda ötede uzanan ve öbürüne bir haberleşme siperiyle kenetlenmiş bir sonraki faşist «mevzii»ne aniden saldıya geçeceklerdi. Bizim karanlıkta birbirimizi vurmamızı önlemek için beyaz pazubent takılacaktı. Tam bu sırada, bir haberci hiç beyaz pazubent bulunmadığını bildirmeye geldi. Karanlığın içinden yırtınırcasına bir ses yükseldi: «Bizim

yerimize Faşistler'in beyaz pazubent takmalarını sağla-
yamaz mıyız?»

Bu işe daha bir iki saat vardı. Katır ahırının üzerindeki zahire anbarı şarapnel ateşiyle öylesine harap olmuştu ki, ışık olmadan içeride hareket etmek olanaksızdı. Buraya düşen bir gülle zeminin yarısını koparmış, aşağıdaki taşlara kadar yirmi ayak bir boşluk oluşturmuştu. Birisi sivri bir kazma buldu ve kaldıraç gibi kullanılarak yerden parçalanmış bir kalas söktü; birkaç dakika içinde ateşimiz tutuşmuştu, sırlıklam olmuş elbiselerimizden buharlar çıkıyordu. Bir başkası bir iskambil destesi çıkarıverdi. Konyaklı sıcak kahve dağıtılacağına dair bir söylenti —savaş sırasında devamlı salgın halinde olan o esrarlı söylentilerden biri— aramızda dolaşıverdi. Sıraya girip çökmek üzere olan merdivenden dolanarak hevesle aşağıya indik; karanlık avluda kahvenin nerede olduğunu araştırdık durduk. Heyhât! Kahve falan yoktu. Kahve verecek yerde bizi biraraya çağırdılar, tek sıraya dizdiler; sonra Jorge ve Benjamin karanlığa daldı, geri kalanımız da onları izledik.

Yağmur hâlâ yağıyordu, etraf koyu karanlıktı ama rüzgâr durmuştu. Çamur, sözü edilemeyecek kadar berbattı. Pancar tarlaları arasından geçen patikalar yağlı bir direk gibi kaygan bir dizi bataklığa dönüşmüştü. Her yerde kocaman havuzlar oluşmuştu. Bulduğumuz yere gelmeden çok önce, herkes daha koruma duvarımızdan ayrılırken birçok kereler düşmüş, tüfeklerimiz çamurla kaplanmıştı. Koruma duvarında aracı olarak küçük bir küme adam, doktor ve bir dizi sedyeci bekliyordu. Korunma duvarındaki gedikten sırayla çıktık ve başka bir sulama hendeğinde yürümeğe başladık. Foşş!? Yeniden yarı belimize kadar suya girmiştik; postallarımızın tepesinden pis, balçık çamur sızıyordu. Jorge, dışarda otların üstünde hepimiz çıkana kadar bekledi. Sonra, ileriye doğru iki büklüm emeklemeye başladı. Faşist korunma duvarı yüzelli yarda kadar ötedeydi. Oraya varabilmemiz sessiz hareket etmemize bağlıydı.

Ben, Jorge ve Benjamin ile önde gidiyordum. İki büklüm ama kafalarımız kalkık, zifiri karanlıkta hani nerdeyse her adımda daha yavaşlayarak dört ayak üzerinde emekliyorduk. Yağmur inceden inceye yüzümüzü dövüyordu. Geriye baktığımda, bana en yakından emekleyen adamları, ileriye doğru kayan kocaman siyah mantarlar gibi bir takım kambur şekiller halinde görebiliyordum. Her başımı kaldırışında, çok yakınımından gelen Benjamin kötü bir İngilizceyle bana, «Başını aşağıda tut! Başını aşağıda tut!» diye fısıldıyordu. Ona, tasalanmasına gerek olmadığını söyleyebilirdim. Karanlık bir gecede, yirmi adımdan daha yakında olmadıkça hiç kimsenin görülemeyeceğini tecrübelerimle biliyordum. Sessiz ilerlemek çok daha önemliydi. Bir kere bizi duyarlarsa işimiz bitikti. Bütün yapacakları, makineli tüfekleriyle karanlığı taramaktan ibaretti, böyle bir durumda kaçmak ya da vurulmaktan başka yapılacak bir şey yoktu.

Fakat vıcık vıcık çamur olmuş toprakta ses çıkarmadan hareket etmek nerdeyse olanaksızdı. Ayaklarımız çamura saplanmış, her adım atışınızda şap şap sesler çıkınca ne yapabiliirdiniz ki... İşin kötü tarafı, rüzgâr durmuştu ve yağın yağmura rağmen gece çok sakindi; herhangi bir ses çok uzaklara gidebilirdi. Bir teneke kutuya çarptım; millerce uzaktaki Faşistler'in bu sesi mutlaka duyacaklarını düşünerek ölümcül anlar yaşadım. Fakat hayır, bir ses, cevap veren bir atış, faşist hatlarında bir hareket yoktu. Gitgide yavaşlıyarak durmadan ileriye doğru ilerliyorduk. Oraya varmak için nasıl derin bir arzu duyduğumu size ifade edemem. Onlar sizi duymadan bir bomba atılabilecek kadar yakına gelebilmek!! Böyle zamanlarda korku duymazsınız bile, yalnızca araya giren uzaklığı aşmak ister, haddi hesabı olmayan umutsuz bir özleyiş duyarsınız. Bir vahşi hayvanı sinsi sinsi izlerken de tam tamına aynı şeyi hissetmiştim. Menzile girebilmek için aynı işkenceden kıvrandıran arzu, bunun olanaksız olduğunu bildiren aynı rü-

yamsı kesinlik!! Uzaklık nasıl da büyüyordu! Araziyi çok iyi tanıyordum, ancak yüzelli yarda kadardı ama bana bir milmiş gibi geliyordu. Dört ayak üstünde süründüğünüz zaman, bir karınca gibi, arazideki eğri büğrülüklerin ne kadar büyük olduğunun farkına varırsınız. Orada burada yumuşak otların parlak tarhları, dünya kötüsü yapışkan küçük çamur gölcükleri, kaçınmanız gerekli hisirdayan uzun sazlar, gürültü etmeden üzerinden aşılması olanaksız görünen, nerdeyse insana umudunu kaybettirecek taş yığınları.

Asırlar kadar uzun gelen bir zamandır sürünüp duruyorduk, artık yanlış yola girdiğimizi düşünmeye başlamıştım. Sonra karanlıkta, iyice kapkara birşeyden belli belirsiz paralel çizgiler görüldü. Dışdaki tel örgü olacaktı (Faşistler iki sıra tel kullanıyordu). Jorge dizlerinin üstüne çökerek beceriksiz bir tavırla cebini aradı. Tek tel makasımız ondaydı. Kırt kırt! Uzanan nesne itinayla bir yana kaldırıldı. Jorge geridekiler yaklaşınlar diye bekledi. Gelenler korkunç gürültüler çıkarıyorlar gibiydi. Şimdi herhalde faşist koruma duvarına elli yarda uzaklıktaydık. Durmadan ileriye, hem de iki büküm! Hırsızlama sinsisi bir adım, bir fare yuvasına yaklaşan kedinin becerebileceği kadar nâzikâne ayağınızı alçaltacak, sonra dinlemek için duracak ve bir adım daha atacaksınız. Bir keresinde başımı kaldırdım, sessizlik. Benjamin elini enseme koyarak başımı aşağı çekti. İçteki telin koruma duvarından ancak yirmi yarda uzakta olduğunu biliyordum. Otuz adamın duyulmadan oraya kadar gidebilmesi bana akıl almaz görünüyordu. Nefes alışlarımız bile bizi ele vermeye yeterliydi. Yine de, nasıl olduysa hedefe vardık. Faşist koruma duvarı artık seçilebiliyordu tepemizde bir karaltıya benzeyen silik siyah bir tümsek. Jorge bir kere daha dizlerinin üstünde eğildi ve beceriksizce teli kesti. Kırt, kırt! Bu nesneyi ses çıkarmadan kesmenin yolu yoktu.

Demek içteki tele varmıştık. Biraz daha çabuk hareket ederek dört ayak üstünde geçtik. Şimdi yayılacak

zamanımız olursa, herşey iyi gidiyordu. Jorge ve Benjamin sürüne sürüne sağa doğru gittiler. Fakat geride yayılmış olanlar, teldeki küçük gedikten geçebilmek için tek bir sıra olmak zorundaydılar; tam bu anda faşist koruma duvarından bir şimşek çaktı ve bir patlama oldu. Nöbetçi, en sonunda bizi duymuştu. Jorge dizlerinin üstünde pozunu aldı, krikette top atan oyuncu gibi kolunu kıvırdı. Bir patlama! Attığı bomba koruma duvarı üzerinde bir yerlerde patladı. Birden, düşünülemez kadar büyük bir hızla, faşist koruma duvarından on yirmi tüfek gürlmesi geldi. Demek ki Faşistler bizim yolumuzu gözlüyorlardı. Patlamaların kızıl ışığında kum torbaları teker teker görülüyordu. Çok gerideki adamlar bombalarını fırlatıyor, bunların bazıları koruma duvarına kadar yetişemiyordu. Her mazgal, oluktan fıskıran bir alev fıskiyesi gibi görünüyordu. Karanlıkta üstünüze ateş açılması her zaman Allahın belâsı bir şeydir —her tüfek alevi dosdoğru size nişan alıyormuş gibi gelir. Ama en kötüsü bombalardı. Bir bombanın çok yakınında patlayışını görmeden bunların ne dehşet verici şeyler olduğunu kavrayamazsınız. Gündüz vakti yalnızca infilâkin patlama sesi duyulur, karanlıkta ise bir de insanı kör eden kamaştırıcı kızıl ışık vardır. İlk ateşte kendimi yere atmıştım. Bu işler olur biterken yapış yapış çamurun içinde yan yatıyor, bombanın birinin pimiyle yirtinircasına güreşiyordum. Lânet şey, bir türlü dışarı çekilmiyordu. En sonunda pimi yanlış yöne çektiğim kafama dank ediverdi. Pimi dışarı çekerek dizlerimin üstünde doğruldum, bombayı fırlattım, kendimi tekrar yere attım. Bomba koruma duvarının dışında sağda bir yerde patladı; korku hedefimi şaşırtmıştı. Tam bu anda, başka bir bomba önümde patlayıverdi, öylesine yakınımdaydı ki infilâkin sıcaklığını duyabiliyordum. Kendimi yere yapıştırdım, yüzümü çamura hızla çarpınca boynumu incittim ve yaralandığımı sandım. O şamataın arasından usul usul «vuruldum» diye İngilizce konuşan birinin sesini duydum. Gerçekten, bana dokun-

mayan bomba, çevremdeki pek çok insanı yaralamıştı. Dizlerimin üstünde doğruldum ve ikinci bombayı fırlattım. Nereye gittiğini hatırlamıyorum.

Faşistler ateş ediyordu, geride bizimkiler ateş ediyordu ve ben, tam aralarında kaldığımın bilincindeydim. Bir atışın ani patlayışını duyunca hemen arkamda bir adamın ateş etmekte olduğunu farkettim. Ayağa kalkıp adama bağırdım: «Bana ateş etmesene aptal herif!» O anda on onbeş yarda sağımda Benjamin'in kolunun, bana doğru kımıldadığını gördüm. Ona doğru koştum. Bu, alev püskürten mazgal şeridini bir baştan bir başa geçmek demekti; koşarken sol elimi yanağıma yapıştırdım —sanki bir insan eli kurşunu durdurabilirmiş gibi. Budalaca bir hareket, ama yaralandım diye dehşet duyuyordum. Benjamin yüzünde hoşnut, şeytanî bir ifadeyle tek dizinin üstünde eğilmiş, otomatik tabanca-sıyla tüfek alevlerine dikkatle ateş ediyordu. Jorge ilk atışta yaralı düşmüş, ortalıkta görünmüyordu— bir yerlerde olmalıydı. Benjamin'nin arkasında diz çöktüm ve üçüncü bombayı fırlattım. Ah! Bu kere kuşkusuz yerini bulmuştu. Bomba, koruma duvarının içinde, köşede, tam makineli tüfek yuvasının yanında patladı.

Aniden Faşistler'in ateşi durgunlaşmış gibi görünüyordu. Benjamin ayağa sıçradı, «İleri! Hücum!» diye bağırdı. Koruma duvarının yükseldiği alçak yamaca doğru atıldık. «Atıldık» diyorum; «hantal hantal yürüdük» demek daha doğru olurdu; gerçek şu ki, sırsıklam ısladığınız ve baştan ayağa çamur içinde olduğunuzda ağır bir tüfek, bir süngü ve yüzelli fişekle aşağı doğru çekilirken hızlı hareket edemezsiniz. Tepede mutlaka bir Faşist beni bekliyordu. Adam bu menzilden ateş ederse, mümkünü yok, beni ıskalayamazdı, yine de, her nedense ,onun bana ateş edeceğini hiç beklemiyor, yalnızca süngüyle üstüme geleceğini düşünüyordum. Bir yerde, peşinen süngülerimizin çarpıştığını hissediyor ve onun kollarının benimkinden güçlü olup olmayacağını merak ediyordum. Her nedense, bizi bekleyen hiçbir Fa-

sist yoktu. Belli belirsiz bir rahatlama duygusuyla koruma duvarının alçak olduğunu ve kum torbalarının ayak basacak iyi bir destek verdiğini keşfettim. Kural olarak, bunların üstünden aşmak pek zordur. İçerde herşey paramparça olmuş, kirişler ortalığa dağılmış, büyük uralit parçaları her yere yığılmıştı. Bombalarımız bütün kulübeleri ve sığınakları tahrip etmişti. Ve, hâlâ ortalıkta in cin top oynuyordu. Toprak altında bir yerde gizlenmiş olduklarını sanıyordum, İngilizce olarak (o anda tek kelime bile İspanyolca düşünecek halde değildim) «Dışarı çıkın! Teslim olun!» diye bağırdım. Cevap yok. Sonra yarı ışık altında gölgeli bir silüet, bir adam, harap olmuş kulübelere birinin tepesinden aşağı zıpladı ve sola doğru atıldı. Süngümü karanlığın içine gelişi güzel sallayarak peşinden koşmaya başladım. Kulübenin köşesini dönünce bir adam gördüm— önceden gördüğüm adam mıydı bilmiyorum— ulaşım siperinden öbür faşist mevziine kaçıyor. Herhalde pek yakın olacağım ki, adamı açık seçik görebiliyordum. Başı açıktı, omuzlarına sardığı battaniyeden başka üstünde bir şeyi yok gibiydi. Ateş etsem adamı biçivermem işten bile değildi. Fakat birbirimizi vururuz korkusuyla koruma duvarına girdiğimizde yalnızca süngü kullanmamız emredilmişti. Zaten ateş etmeyi aklıma bile getirmedim. Aklım yirmi yıl geriye dönerek, bana Çanakkale Boğazı'nda bir Türk'ü nasıl süngülediğini canlandırarak gösteri yapan, okuldaki boks öğretmenine gitti. Tüfeğimi dipçiğinden tutup adamın sırtına doğru salladım. Kıl payı farkla kurtuldu. Başka bir hamle daha yaptım, yine kurtuldu. Küçük aralarla aynı şeyi yapmaya devam ediyorduk; o siper doğru kaçıyor, ben de peşinden kovalıyordum; hiçbir zaman tam olarak yetişemiyor, adamın kürek kemiklerini ancak dürtüştürüyordum. Şimdi geriye baktığımda, bu olay benim için oldukça komik bir anı, ama onun için daha az komiktir, sanıyorum.

Kuşkusuz, adam araziyi benden daha iyi biliyordu, kısa zamanda elimden kaçıp kurtuldu. Mevziye döndü-

ğümde ortalık bir sürü bağırgan adamla dolmuştu. Ateşin gürültüsü, her nasılsa, daha azalmıştı. Faşistler hâlâ üç yandan bize ateş yağıdırıyorlardı, ama bu çok uzaktan geliyordu. Şimdilik onları geri püskürtmüştük. Kehanette bulunmuş gibi «Burasını bir buçuk saat elimizde tutabiliriz, daha fazla değil.» dediğimi hatırlıyorum. Neden bir buçuk saati uygun gördüğümü bilmiyorum. Sağ koldaki koruma duvarının üstünden baktığınızda karanlığı delen yeşilimsi sayısız tüfek alevlerini görebilirdiniz; ama bunlar yüz ikiyüz yarda kadar gerilerde kalmışlardı. Bizim işimiz mevziyi araştırmak ve yağmalanmaya değer herşeyi yürütmektir. Benjamin ve birkaç kişi daha, mevzinin ortasındaki büyük kulübe sığınaklarını eşelemeye başlamışlardı bile. Benjamin, bir cephane sandığının ipten sapını çekerek heyecanla seslendi.

«Yoldaşlar! Cephane! Burada çok cephane var!»

«Cephane istemiyoruz» dedi birisi, «Biz tüfek istiyoruz.»

Doğruydum bu. Tüfeklerimizin yarısı çamurla dolmuştu ve kullanılmaz haldeydi. Tüfekler temizlenebilirdi, ama karanlıkta tüfeğin mekanizmasını çekip çıkarmak tehlikelidir; mekanizmayı tutar bir yerlere koyar, sonra da kaybedersiniz. Karımın Barselona'dan becerip aldığı bir ufak elektrik feneri de olmasa, içimizde hiç kimsenin buna benzer bir ışığı olmayacaktı. İyi tüfekli birkaç kişi uzaktan rasgele ateşe başladılar. Hiç kimse çok süratli ateş etmeye cüret edemiyordu; en iyi tüfek bile çok ısınınca sıkışmaya yatkın olurdu. Koruma duvarının içinde, bir ikisi de yaralı olmak üzere, onaltı kişiydik. İngiliz ve İspanyol karışık birkaç yaralı dışarıda yatıyordu. İlk yardım konusunda bir miktar eğitim görmüş Belfastlı bir İrlandalı, Patrick O'Hara, elinde sargı bezleriyle gidip geliyor ve tabiatıyla, koruma duvarına her geri gelişinde, «POUM» diye feryat etmesine rağmen üstüne ateş açılıyordu.

Mevziyi araştırmaya başladık. Yerde bir sürü ölü

yatıyordu, ama durup incelemedim. Ben asıl, makinalı tüfeğin peşindeydim. Dışarda yattığımız sürece, belirsiz bir biçimde, makinalı tüfeğin neden ateşlenmediğini merak etmiştim. Makinalı tüfek yuvasında elektrik fenerini yaktım. Acı bir düş kırıklığı! Makinalı tüfek falan yoktu! Sehпасı, bir sürü cephanе sandıkları ve yedek parçaları oradaydı, ama makinalı tüfek yoktu. İlk alarmda söküp götürmüş olmalıydılar. Emir üzerine hareket ettikleri kuşkusuzdu, ama makinalıyı götürmek budalaca ve korkakca birşeydi, çünkü makinalıyı yerinde tutsalar topumuzu biçmeleri işten bile değildi. Korkunç öfkelenedik. Bir makinalı tüfek ele geçirmeyi içtenlikle istemiştik.

Orayı burayı araştırdık, ama dişe dokunur fazla birşey bulamadık. Yerde bir sürü faşist elbombaları vardı— bunlar, bir ipi çekince emniyet tertibatları açılan, hayli âdi, ikinci derecede bombalardı— bir ikisini hatıra eşya diye alıp cebime koydum. Faşist sığınaklarının açık sefaleti karşısında çarpılmamak olanaksızdı. Bizim sığınaklarda görülen yedek elbise, kitap, yiyecek, özel eşya gibi pılı pırtı yığınları hiç yoktu; bu zavallı maaşsız kur'a askerlerinin battaniye ve ıslak birkaç ekmek parçasından başka birşeyleri yoktu anlaşılan. En uçta, kısmen toprağın üzerinde kalan, küçük pencereci ufacı bir sığınak vardı. Feneri pencereden içeri doğru tuttuk, lâhzada bir yaşa sesi yükseldi. Dört ayak uzunluğunda, altı parmak çapında, silindir biçimde bir nesne, deri bir kılıf içinde duvara dayalı duruyordu. Bu besbelli bir makineli tüfek namlusuydu. Hızla sığınacağın çevresini dolaşıp kapısından içeri girdik, girdik ama bulduğumuz nesne makinalı tüfek değil, silâhsızlıktan canı çıkmış ordumuzda ondan bile daha kıymetli birşeydi. En azından altmış yetmiş büyüteçli, katlanır sehпасı olan kocaman bir sahara dürbünüydü. Bu cins teleskoplar cephenin bizim tarafında yoktu ve bunlara şiddetle ihtiyacımız vardı. Teleskopu bir zafer alayıyla getirdik ve sonradan taşınmak üzere koruma duvarına dayadık.

Bu sırada birisi bağırarak Faşistler'in yaklaştıklarını haber verdi. Kuşkusuz, ateşin gürültüsü daha da artmıştı. Fakat Faşistler'in sağdan karşı saldırıya geçmeyecekleri besbelliydi; çünkü bu, silâhtan arınmış bölgeyi geçmek ve kendi koruma duvarlarına saldırmak demektir. Eğer az buçuk akılları varsa, cephe hattının içinden üstümüze gelirlerdi. Sığınakların öte tarafına gittim. Mevzi, sığınaklar ortada olmak üzere, kabaca atnalı biçimindeydi, böylelikle bizi soldan ateş altına alabilecek başka bir koruma duvarı vardı. Bu yönden yoğun bir ateş geliyordu, ama gerçekte pek büyük, bir dert değildi. Tehlikeli nokta, doğrudan hiçbir siperin olmadığı ön cephede idi. Tepemizden bir kurşun yağmuru akıyordu. Hattın yukarısındaki öbür faşist mevziinden geliyor olmalıydı; Baskın Birlikleri burasını ele geçirmemişlerdi. Fakat bu kere gürültü sağır ediciydi. Bu seferki, kısa mesafeden duymağa alıştığım kesintisiz, davul gürlemesini andıran bir tüfekler yığınının gürlemesiydi; böyle bir şeyin ilk olarak tam ortasında kalıyordum. Şimdi ateş, kuşkusuz, birkaç millik çevreye yayılıyordu. Yanımda, bir işe yaramadan sarkan yaralı koluyla Douglas Thompson koruma duvarına dayanıyor ve tek eliyle alevlere ateş ediyordu. Tüfeği sıkışan bir başkası da onun tüfeğini dolduruyordu.

Bu tarafta dört beş kişi kadardık. Ne yapmamız gerektiği apaçık ortadaydı. Cephedeki duvardan kum torbalarını sürükleyerek savunmasız tarafa yığmalı ve orada bir barikat kurmalıydık. Ve bu işleri çok çabuk yapmak zorundaydık. Hâl-i hâzırda ateş geliyordu, ama her an ateşi indirebilirlerdi; her tarafta görülen alevlere bakarak, bize karşı yüz ikiyüz kişi kadar olduklarını anlayabiliyordum. Kum torbalarını yerinden kaldırmaya başladık, yirmi yarda ileriye taşıyor ve kabaca üstüste yığıyorduk. Berbat bir işti bu. Kum torbaları pek büyüktü, her biri elli kilo ağırlığındaydı ve bunları kaldırmak gücünüzün her dirhemini alıp götürüyordu. Ve sonra, çürümüş çuval yırtılıyor, üstünüzden başınız-

dan —ensenizden kığınızza kadar— nemli topraklar dökülüyordu. Herşeye karşı derin bir dehşet duyduğumu hatırlıyorum; kaos, karanlık, korkutucu şamata, çamur içinde kayarak gidiş gelişler, patlayan kum torbalarıyla boğuşma— bütün bu zaman süresinde tüfeğimi taşıyordum, çünkü kaybederim korkusuyla bir yere bırakamıyordum. Arada bir torba, birisiyle sendeleye sendeleye yürürken «Buna savaş diyorlar!», «Ne Allahın belâsı şey değil mi?» diye bağırdım bile. Birden bire koruma duvarının cephesinden ardarda bir takım uzun boylu şekiller atladi. Daha yakına geldikçe, Baskın Birlikçileri'nin uniformalarını giymiş olduklarını gördük ve destek kuvvetleri diye düşünerek tezahürat yaptık. Ne var ki, gelenler yalnızca dört kişiydi; üç Alman ve bir de İspanyol. Baskın Birlikleri'nin başına gelenleri sonradan duyduk. Araziyi iyi bilmiyorlarmış ve karanlıkta yanlış yere yönelip faşist tel örgülere yapışmışlar ,birçokları vurulmuş, bu gelenler ise bir şans eseri kaybolan dört tanesiydi. Almanlar tek kelime İngilizce, Fransızca ya da İspanyolca konuşmuyordu. Güçlkle ve bir sürü el kol işaretleriyle ne yaptığımızı açıkladık da, bize yardım etmelerini sağlayabildik.

Faşistler şimdi bir makinalı tüfek getirmişlerdi. Yüz ikiyüz yarda öteden, kestane fişegi gibi tükürüşünü görebilirdiniz —mermileri üstünüze devamlı ve ayaz bir çatırdamayla geliyordu. Çok geçmeden, mevzinin bu tarafındaki birkaç adam yere yatarak ateş edebilsinler diye, alçak bir siper kurmak için yeterince kum torbası çektik. Onların arkasında dizlerimin üstüne çökmüşüm. Bir havan mermisi tepemizde vızıldadıktan sonra silâhtan arınmış bölgede bir yerlerde patladı. Bu da hayli tehlikeliydi ama onlar bizim menzili bulana kadar epeyi zaman kaybedeceklerdi. Şimdi, o dünya kötüsü kum torbalarıyla güreşi bitirmiştik. Bir yerde fenâ eğlence değildi hani; gürültü, karanlık, yaklaşan alevler, alevlere ateş açan adamlarımız. Azıcık düşünecek kadar bile zaman bulunuyordu. Acaba korkuyor muyum diye merak

ettiğimi ve korkmadığıma karar verdiğimi hatırlıyorum. Dışarıda, muhtemelen daha az tehlikede iken, korkudan yarı yarıya hasta olmuşum. Aniden, bir bağırış Faşistler'in yeniden bastıracağı haberini verdi. Bu kere kuşkuya hiç yer yoktu, çünkü tüfek alevleri çok yakındaydı. Topu topu yirmi yarda ötede bir alev gördüm. Besbelli ulaşım siperinden yol bulup geliyorlardı. Uzaklık yirmi yarda olunca bomba atacak kadar yakına gelmiş olacaklardı; sekiz dokuz kişi biraraya toplanmıştık ve bir tek, adam gibi atılmış bomba topumuzu paramparça edebiliyordu. Yüzündeki küçük bir yaradan boyulu boyunca kan akan Bop Smillie, dizlerinin üstüne kalkarak bir bomba fırlattı. Patlamayı beklerken hepimiz siper aldık. Bombanın fitili havada uçarken kırmızı kırmızı fıs diye ateş aldı ama bomba patlamadı. (Bu bombaların en azından dörtte biri işe yaramazdı.) Elimde faşist bombalarından başkası kalmamıştı ve bunların nasıl işlediğini iyice bilemiyordum. Ötekilere fazla bombanız var mı diye bağırdım. Douglas Moyle cebini yokladı ve elden ele geçirerek bir bomba yolladı. Bombayı fırlatıp kendimi yüzüstü yere attım. Hani şu insana senede bir kere rastlayan talih vardır ya, onun sayesinde bombayı tam-tamına tüfeğin ateşlendiği yere düşürmeyi becerdim. Bir infilâk gümbürtüsü, ve hemen sonra şeytani çığlıklar ve iniltiler duyuldu. Birini yakalamıştık; öldü mü ölmedi mi bilmiyorum, ama hiç kuşkusuz çok kötü yaralanmıştı. Zavallı adam, zavallı! Çığlığını duyunca besirsiz bir hüznün duydum. Fakat aynı anda, tüfeğin daha önce ateş aldığı yerde, ayakta duran bir şekil gördüm. Tüfeğimi doğrulttum ve ateş ettim. Başka bir çığlık daha, ama halâ bombanın etkisi devam ediyordu sanıyorum. Daha başka bir sürü bombalar atılmıştı. Ondan sonra gördüğümüz tüfek alevleri yüz yarda hattâ daha da ötedeydi. Yani sonunda, geçici bir süre için onları geri püskürtmüştük.

Herkes lânet okumaya ve neden destek kuvvetleri göndermediler diye söylenmeye başladı. Bir hafif maki-

nalı tüfekle ya da temiz tüfekli yirmi adamla burasını bir tabura karşı tutabilirdik. Bu sırada Benjamin'in muavini ve emir vermek için geriye gönderilmiş olan Paddy Donovan cephe duvarından atladı.

«Merhaba! Haydi çıkın buradan! Herkes hemen geri çekilsin!»

«Ne?»

«Geri çekilin! Çıkın buradan!»

«Neden?»

«Emir böyle. Kendi hattımıza koşar adım geri çekilin.»

Millet cephe duvarının ön tarafına tırmanmaya başlamıştı bile. Bir kaçı ağır bir cephane sandığıyla boğuşuyordu. Birden belleğim mevzinin öte tarafında, korunma duvarına yastı bıraktığım teleskoba uçtu gitti. Fakat bu sırada, önceden aldıkları bir takım esrarlı emirlere göre hareket ettiklerini sandığım dört Baskın Birlikçisi'nin haberleşme siperinden yukarı doğru koşmaya başladıklarını gördüm. Bu yol öteki faşist mevzine- eğer oraya varırlarsa tabii-kuşkusuz ölüme gidiyordu. Karanlığın içinde kaybolmak üzereydiler. İspanyolca «ricat» nasıl denilir diye düşünürken arkalarından koştum, en sonunda «Atrás!, Atrás!» diye bağırdım; her halde düşündüğüm anlama geliyordu. İspanyol olan dediğimi anladı, öbürlerini de geri getirdi. Paddy korunma duvarında bekliyordu.

«Haydi çabuk olun.»

«Ama teleskop!»

«Boşver teleskoba.» «Benjamin dışarda bekliyor.»

Duvarın dışına çıktık. Paddy geçebilmem için teli yana çekti. Faşist korunma duvarının barınağından uzaklaşır uzaklaşmaz, her yönden geliyormuş gibi görünen, şeytanî bir ateş altında kalıyorduk. Kuşkusuz bunun bir kısmı, bütün cephe boyunca herkes ateş ettiği için, bizimkilerden geliyordu. Hangi yana dönsek yeni bir mermi akını tozumuzu alıp geçiyordu; koyun sürüsü gibi karanlıkta bir o yöne bir bu yöne sürükleniyorduk.

Üstüne üstlük, ele geçirilen bir cephane sandığıyla —hani şu 1750 atımlık, 112 librelük kutulardan biri— bir bomba kutusu ve bir çok faşist tüfeğini de sürüklemek hiç kolay olmuyordu. Bir kaç dakika içinde, bir koruyucu duvar ile öteki arasındaki uzaklık ikiyüz yarıdan az olmasına ve de çoğumuzun araziye tanınmasına rağmen, hepimiz yolumuzu kaybetmiştik. Mermilerin her iki yandan yağışından başka birşey düşünemez halde, kendimizi çamurlu tarlada yılan gibi sürünür bulduk. Bize yol gösterecek ayışığı da yoktu, ama gökyüzü azıcık aydınlıktı. Bizim hatlarımız Huesca'nın doğusunda uzanıyordu; ben şafağın ilk ışıkları bize nerenin doğu nerenin batı olduğunu gösterinceye kadar olduğumuz yerde kalmak istedim, ama ötekiler buna karşı çıktılar. Bir çok kereler yönümüzü değiştirerek ve cephane sandığını sırayla yedekte çekerek daha ilerilere doğru süründük. En sonunda, koruyucu duvarın karanlıkta önümüzde hayâl meyal, seçilen alçak çizgisini gördük. Bizimki de olabilirdi, Faşistler'inki de; kimsenin ne yöne gittiğimiz konusunda en ufak bir fikri yoktu. Benjamin göbeğinin üstünde ,otların arasından koruyucu duvara yirmi yarda kalana kadar süründü ve parolayı denedi. «P.O.U.M.» diye bir haykırış cevap verdi, ayağa fırladık. Koruyucu duvarın yolunu bulduk, bir kere daha sula ma hendeğine daldık —Şap— ve artık emniyettediriz.

Kopp koruyucu duvarın içinde bir kaç İspanyol ile bizi bekliyordu. Doktor ve sedyeciler gitmişti. Jorge ile Hiddlestone adında bir adamımız hariç bütün yaralılar götürülmüşse benziyordu. Kopp bir aşağı bir yukarı adımlıyor, çok solgun görünüyordu; alçak koruyucu duvarın üstünde uçuşan ve başının çok yakınında çatırdayan mermilere hiç aldırış ettiği yoktu. Çoğumuz sığınmak için koruyucu duvarın gerisinde çömelmiş oturuyorduk. Kopp mırıldanıyordu. «Jorge! *Cagño!* Jorge!» sonra işi İngilizceye döküyor: «Jorge gittiyse felâket. Müthiş birşey bu! Müthiş!» Jorge onun yakın arkadaşı ve en iyi subaylarından biriydi. Aniden bize dönerek kaybolan-

ları aramak için beş gönüllü istedi - iki İngiliz üç İspanyol. Üç İspanyolla birlikte Moyle ve ben talip olduk.

Biz dışarı çıkarken, İspanyollar ortalık tehlikeli olacak kadar aydınlanıyor diye mırıldanıyorlardı. Doğruydum bu —gökyüzü bulanık maviydi. Faşist palankasından gelen heyecanlı seslerin muazzam gürültüsü duyuluyordu. Apaçık ortada olan şey şu ki, buldukları yeri eskisinden daha büyük bir güçle yeniden ele geçirmişlerdi. Koruyucu duvardan altmış yetmiş yarda ötedeydik, mutlaka bizi görmüş ya da duymuş olacaklar ki, üstümüze yoğun bir ateş açtılar. Hepimiz yüzü koyun yere kapandık. Biri koruyucu duvar üzerinden bir bomba fırlattı —paniğe kapıldığının açık bir işareti, Faşist seslerinin daha yakından geldiğini duyduğumuz ya da duyduğumuzu sandığımızda (düpedüz hayâl gücü olduğuna hiç kuşku yok, ama zamanında gerçek görünüyordu), ilerlemek için fırsat kollayarak otların üstünde yatıyorduk. Koruyucu duvarı bırakmış üstümüze geliyorlardı. Moyle'a «Koşun!» diye bağıırıp ayağa fırladım. Ve Tanrı için, nasıl da koştum! Gecenin daha önceki saatlerinde insan tepeden tırnağa kadar sıırıslıklamken ve fişeklerle tüfek ağırlık yaparken nasıl koşar diye düşünmüştüm. Şimdi, arkadan kovalayan silâhlı elli yüz adamı düşününce her ahval ve şerâit altında, nasıl *her zaman* koşulduğunu iyice öğrenmiş oluyordum. Fakat, ben hızlı koşabiliysem, başkaları benden daha hızlı koşuyordu. Olsa olsa bir gök taşı sağanağına denk olabilecek gibi bir şeyler hızla beni geçip gitti. Önde gidenler üç İspanyol'du. Hiç durmadan bizim koruyucu duvara geldiler, ben de onlara yetişebildim. Gerçek şu ki, sinirlerimiz lâçka olmuştu. Her neyse, yarı aydınlık ışıkta beş kişi görülebilir ama tek kişinin görünmeyeceğini biliyordum, böylece gerisin geriye döndüm. Tel örgüye kadar gelmeyi becerdim ve elimden geldiğince iyi bir biçimde araziyi araştırdım— göbeğimin üstünde yatmak zorunda kaldığım için, bu işi çok da iyi yapamadım. Jorge ve Middlestone'dan hiçbir iz yoktu, emekliyerek

geri döndüm. Sonra öğrendik ki, Jorge ve Middlestone daha önceden sargı yerine götürülmüşlerdi. Jorge omuzundan hafif yaralanmıştı. Middlestone ise korkunç bir yara almıştı— bir kurşun kemiğini bir çok yerden kırarak sol kolunda ta tepeye kadar tırmanmıştı; toprağın üstünde hiç yardımsız yatarken bombanın biri yanında patlamış ve vücudunun çeşitli kısımlarını hallaç pamuğu gibi atmıştı. Sevinerek söyleyeyim, sonradan iyileşti. Aradan zaman geçince bana, yolun bir kısmını sırt üstü giderek katettiğini; sonra da yaralı bir İspanyol'a abanarak, birbirlerine destek ola ola koruyucu duvara geldiklerini anlattı.

Artık ortalık aydınlanıyordu. Bir kaç millik çevrede, hat boyunca düzensiz ve anlamsız ateş sesi fırtınadan sonra hâlâ devam eden yağmur gibi gürüldüyordu. Herşeyin meyus ve perişan görünüşünü hatırlıyorum; çamur batakları, üzerinden sular damlayan salkım söğütler, siperlerin dibindeki kirli sarı su ve insanların traşsız, çamur ve dumanla gözlerine kadar kapkara kesilmiş haşat suratları... sığınağa döndüğümde burasını paylaştığım üç arkadaş derin bir uykuya dalmış bulunuyordu. Üzerlerinde bütün teçhizatlarıyla, çamurlu tüfeklerine sımsıkı sarılmış bir halde kendilerini yere atıvermişlerdi. Sığınağın içi de dışı gibi sırlı sıklamdı. Uzun süren araştırmalardan sonra ufak bir ateş yakmaya yetecek kadar kuru odun parçaları toplamayı becerdim. Sonra ne zamandır bir yerimde sakladığım püroyu içtim - şaşılacak şey: bütün gece boyunca üstümde olduğu halde kırılmamıştı.

Sonradan öğrendik ki harekât başarılı olmuş —bu gibi harekâtlarda başarı her ne demek oluyorsa. Zaten, baskının amacı Faşist birlikleri, Anarşistler'in yeniden saldırıya geçtikleri Huesca'nın öteki tarafından bu yana kaydırmaktan başka bir şey değildi. Faşistler'in karşı saldırıya yüz ya da iki yüz adam sürdüklerine hükmetmiştim, ama bir asker kaçağı bize altıyüz olduğunu söyledi. Yalan söylediğini sanıyorum— asker kaçakları bes-

belli nedenlerden ötürü karşı tarafa yaranmaya çalışırlar. Sahra dürbününe yazık olmuştu; bu güzel ganimeti aşırımadığımızı düşünmek şimdi bile beni kederlendiriyor.

Gün geçtikçe hava ısınıyor, geceler bile hayli ılınyordu. Bizim koruyucu duvarın önündeki kurşunlarla delik deşik olmuş ağaçta çitlenbikler biçimleniyordu. İrmakta yıkanmak bir işkence olmaktan çıkıp nerdeyse bir zevk olmuştu. Torre Fabian çevresindeki gülle oyuklarında koca koca yabanî pembe güller açmıştı. Cephe hattının gerisinde, kulaklarına yabanî güller takmış köylülere rastlıyordunuz. Akşamları yeşil ağlar ile bildircin avlamaya dışarı çıkıyorlardı. Ağı otların üstüne yayar, sonra yere yatıp dişi bildircin gibi ses çıkarırdınız. Bu sesi duyacak kadar yakında olan her erkek bildircin koşarak üstünüze doğru gelirdi; ağın altına girince ürkütme için taş atardınız, bildircin havaya sıçrar ağa dolardı. Anlaşılan, yalnızca erkek bildircinler yakalanıyordu, bu da bana büyük bir haksızlıkmiş gibi geldi.

Şimdi artık cephe hattında, bize komşu bir Endülüslü taburu vardı. Bu cepheye nasıl geldiklerini kesin olarak bilmiyorum. O sıra yapılan açıklamaya göre, Malaga'dan öylesine hızlı kaçmışlardı ki, Valencia'da durmayı unutmuşlardı. Kuşkusuz, bu söylenti, Endülüslüler'e yarı-vahşi bir ırk diye yukardan bakmayı adet edinmiş Katalanlar'dan çıkıyordu. Gerçekten Endülüslüler çok câhildiler. Aralarında pek azı okuma biliyordu; dahası, İspanya'da herkesin mutlaka bildiği şeyden bile haberleri olmadığı görülüyordu— kendilerinin hangi

partiden olduklarını bilmiyorlardı. Anarşist olduklarını sanıyorlardı, ama çok emin değildiler, belki de Komünist idiler. Çarpık çurpuk, köylü gibi adamlardı! Güneyin yırtıcı güneşi yüzünden koyu koyu lekelenmiş yüzleriyle ya çobanlık yapıyorlar ya da zeytinliklerde işçi olarak çalışıyorlardı. Kurutulmuş İspanyol tütününden sigara sarmakta olağan üstü bir beceriye sahip olduklarından bize çok yararlı oluyorlardı. Sigara dağıtımı sona ermişti, ama arada sırada Monflorite'de —görünüşü ve dokusu kırılmış samana benzeyen— en ucuzundan tütün paketleri satın alma olanağı vardı. Tadı çok kötü değildi, ama o kadar kuruydu ki, sigarayı sarmayı başardığınızda hemencecik dökülüyor ve geriye boş bir kâğıt silindir bırakıyordu. Endülüslüler'in sigara sarışları hayranlık uyandırıcıydı. Sigaraların uçlarını içlerine tıkmak için özel bir teknikleri vardı.

İki İngiliz güneş çarpmasından serilmiş yatıyordu. Bu zamana ilişkin anılarım şunlar; öğle güneşinin sıcaklığı; yarı çıplak bir halde, zaten güneşten derisi soyulmuş omuzlarımızın iflâhını kesen kum torbalarıyla uğraşmak; tam anlamıyla lime lime olmuş dökülen elbise ve pantollarımızın sefilliği; tayınımızı getiren ve tüfek sesine aldırmayan, fakat şarapnel havada patlayınca korkup kaçan katırla boğuşmalar; yeni yeni eyleme geçen sivrisinekler ve herkesin başına belâ olan, deri kemirlerle fişek torbalarını bile kemiren fareler. Arada sırada bir gizli nişancının kurşunuyla verilen kayıp, tek tük topçu ateşi ve Huesca'ya yapılan hava baskınlarından başka bir şey olmuyordu. Ağaçlar şimdi baştan ayağa yapraklarla dolmuştu. Nişancıların yuvalarını cephe kenarındaki kavak ağaçlarının ardına kurduk. Huesca'nın öte yanındaki saldırılar yavaş yavaş azalıyordu. Anarşistler ağır kayıplar vermişler ve Jaca yolunu kesmeyi başaramamışlardı. Her iki yandan da yeterince yanaşıp Jaca yolunu devamlı makineli tüfek ateşi altına alarak gidiş gelişi imkânsız kılmayı becermişlerdi. Fakat aradaki uzaklık bir kilometreyi buluyordu ve

Faşistler içinden belli sayıda kamyonun gidip geleceği bir çeşit uzun siper gibi bir yol kurmuşlardı. Karşı tarafın asker kaçakları Huesca'da bir sürü cephane ve çok az yiyecek olduğunu rapor etmişlerdi. Fakat anlaşılan şehir düşmeyecekti. Elimizdeki doğru dürüst silâhlendirilmemiş onbeş bin adamla bu şehri almak, muhtemelen imkânsızdı. Sonradan, Haziran ayında, Hükümet Madrit cephesinden birlikler gönderdi ve Huesca'ya muazzam miktarda uçakla birlikte otuz bin asker yığıldı, ama şehir hâlâ düşmüyordu.

İzne çıktığımda yüz onbeş gündür cephedeydim; bu devre o zaman bana tüm hayatımın en boş yere geçen kısmı gibi görünmüştü. Faşizme karşı savaşmak için milise girmiştım, henüz hemen hiç çarpışmadığım gibi, aldığı tayının karşılığında soğuk ve uykusuzluktan çekmediği kalmayan bir çeşit pasif nesne olarak yaşamaktan başka bir şey yapmamıştım. Belki de böylesi, çoğu savaşlarda pek çok askerin kaderidir. Fakat şimdi, bu döneme şöyle bir uzaktan bakıyorum da, tümüne birden pişman olamıyorum. Gerçekten, İspanyol Hükümeti'ne daha etkili bir biçimde hizmet edebilmiş olmayı istedim; ama kişisel bir açıdan —benim kendi gelişmem açısından— bakıldığında, şu cephede geçirdiğim üç dört ay düşündüğümden daha az beyhûde geçmişti. Bu aylar yaşamımda, daha önce olmuş ve belki daha sonra olacak her şeyden çok farklı bir ara dönemi oldu; ve bana başka bir yolla öğrenemeyeceğim şeyler öğretti.

Canalıcı nokta şu ki, bütün bu zaman içinde, kabaca ama çok yanlış olmayan bir biçimde, devrimci diye tanımlanabilecek insanlar arasında yalıtılıp kalmıştım —çünkü, cephede insan her zaman dış dünyadan yalıtılır: Barselona'da bile ne olup bittiğine dair yalnızca bulanık bir fikrimiz olurdu. Bu, Aragon cephesinde 1937 Haziranı'na kadar temelden bir değişiklik geçirmeden kalan milis sisteminin sonucuydu. Her biri aşağı yukarı aynı siyasî fikirlere sahip insanların oluşturduğu sendikalarına dayanan işçi milisleri, ülkedeki en dev-

rimci duyguları bir araya topluyordu. Batı Avrupa'daki, siyasî bilinçle kapitalizme inanmazlığın karşıtlarından daha olağan olduğu biricik topluluğa, ben aşağı yukarı, bir rastlantıyla düşmüştüm. Aragon'da insan hepsi aynı düzeyde yaşayan ve birbiriyle eşit ilişkiler kuran, tümü değilse bile çoğu işçi kökenli onbinlerce kişi arasındaydı. Kuramsal planda bu eşitlik mutlak ve uygulamada dahi bundan çok uzaklaşmıyordu. Bir anlamda SOSYALİZM'in gelecekteki mutluluğu şimdiden tadılıyordu demek doğru olur —böyle söylemekle, hüküm süren manevî havanın Sosyalistçe bir hava olduğunu anlatmak istiyorum. Uygar yaşamın bir çok normal etkenleri—züppelik, para peşinde koşmak, patrondan korkmak v.b.— düpedüz sona ermişti. Toplumun olağan sınıf ayırımı, İngiltere'nin para kokan havasında neredeyse düşünülemez bir dereceye inmişti; bizden ve köylülerden başka kimse yoktu ve kimse kimsenin efendisi değildi. Kuşkusuz, böyle bir durum devam edemezdi. Bu, düpedüz tüm yeryüzünde oynanmakta olan bir oyunun içinde, geçici ve yerel bir aşamaydı. Fakat onu yaşayan bir kimse üzerinde etkisini bırakmaya yetecek kadar uzun sürdü yine de. Her neyse, insan zamanında ne kadar sövüp saysa da, garip ve değerli birşeylere dokunmuş olduğu sonradan kafasına dank ediyordu. Umut, uyuşukluk ya da herşeyde kötülük görmekten, daha normal sayıldığı, «Yoldaş» sözünün çoğu ülkelerde olduğu gibi zıvrık için değil, gerçekten yoldaşlık anlamında kullanıldığı bir toplulukta bulunulmuştu. Sahiden eşitlik havası teneffüs edilmişti. Şu sıralar, sosyalizmin eşitlik ile uzaktan yakından bir ilişkisi olduğunu inkâr etmenin moda haline geldiğini pekâlâ biliyorum. Dünyanın her ülkesinde, kocaman bir kiralık kalem ve besili küçük profesörler güruhu, sosyalizmin mal edinme dürtüsüne hiç dokunulmamış plânlı bir devlet —kapitalizminden başka bir şey olmadığını harıl harıl «kanıtlamak»la uğraşıyorlar. Neyse ki, bundan çok farklı bir başka sosyalizm görüşü de yaşıyor. Sıradan

insanı sosyalizme çeken ve hayatını bu yolda tehlikeye atmaya hazır kılan sosyalizmin «mistiği» -eşitlik fikri- halkın büyük çoğunluğu için sosyalizm sınıfsız bir toplum demektir; eğer bu değilse başka hiç bir anlamı yoktur. Bu bakımdan, milis gücünde geçirdiğim bir kaç ay benim için çok değerliydi. Çünkü varlıklarını devam ettirdikleri sürece İspanyol milisleri sınıfsız toplumun bir çeşit küçültülmüş örneğiydiler. Hiç kimsenin ne yapıp yapıp zengin olmaya çalışmadığı, her şeyin kıt olmasına rağmen hiç bir ayrıcalık ve ayak yalayıcılığın bulunmadığı bu toplulukta, belki de insan, sosyalizmin başlangıç devrelerinin nasıl şeyler olacaklarına dair kabataslak bir ön fikir ediniyordu. Ve, her şey bir yana, bu deney beni hayâl kırıklığına uğratacak yerde çok derinden çekmişti. Üstümdeki etkisi, sosyalizmin şimdiye kadar olduğundan çok daha elle tutulabilir bir biçimde kurulduğunu görmeyi istemek oldu. Belki de, bu duygum kısmen, İspanyollar arasında olmak şansından ileri geliyordu. Onların yaratılıştan dürüstlükleri ve her zaman ki anarşist eğilimleri, eğer fırsatını bulurlarsa, sosyalizmin başlangıç devrelerini bile dayanılabilir bir dönem yapacaktı.

Kuşkusuz, o sırada kendi zihnimdeki değişikliklerin hiç farkında değildim. Çevremdeki herkes gibi, ben de başlıca sıkıntı, sıcak, soğuk, pislik, bit, yoksunluk ve arada sırada gelen tehlikenin bilincindeydim. Şimdi ise durum çok farklı. O zaman pek boş ve olaysız görünen bu dönemin şimdi benim için çok büyük bir önemi var. Bu dönem, yaşamımın geri kalan kısmından çok farklı, kural olarak ancak iyice yıllanmış anıların büründüğü sihri niteliği şimdiden kazandı. Olaylar olup biterken çok berbat görünüyordu. Ama bunlar bugün, belleğimde dönüp dolaşıp üstünde durulacak aydınlık bir bölüm oluşturuyor. Size o zamanın havasını olduğu gibi aktarabilmeyi çok isterdim. Şimdiye kadar anlattıklarım ile kitabın ilk bölümlerinde bunu birazcık başarabildiğimi umarım. Tüm bunlar kışın soğuğu, milislerin li-

me lime olmuş üniformaları, beyzî İspanyol yüzleri, telsiz telgraf gibi tıkırdayan makinalı tüfekler, sidik ve çürüyen ekmek kokusu, alelacele temizlenmiş saç tabakalarda aç kurtlar gibi yutulmuş fasulye plâkisinin teneke tadı olarak belleğimde çakılıdır.

Tüm bu dönem benliğimde tuhaf bir canlılıkla yaşıyor. Belleğimde hatırlamaya değmeyecek kadar ufak tefek olayları yaşıyorum. Monte Pocero'da bir siperde yatak diye kullanılan kireçtaşının raf gibi yerinde yatıyorum, yine Genç Ramon kürek kemiklerine dayadığı yamyassı olmuş burnuyla durmadan horluyor. Çevremde bir anafor gibi dolanan sis, soğuk bir buhara benzetmesine rağmen, çamurlu bir sipere doğru sürünüyorum. Dağın yamacında bir tümseğin yarısına kadar tırmanmış, bir yandan dengemi bulmaya bir yandan da topraktan yabancı biberiye kökünü sökmeye çalışıyorum. Başımın üstünde bir yerlerde anlamsız mermiler şakıyıp duruyor. Monte Oscuro'nun batı tarafındaki alçak arazide Kopp, Bop Edwards ve üç İspanyol ile küçük köknar ağaçlarının arasında saklanmış yatıyorum. Sağımızdaki gri çorak tepenin üstünde bir sıra halinde Faşistler karınca misalî tırmanıyorlar. Cephe yakın, faşist hatlarından bir boru sesi ortalığı çınlatıyor. Kopp'a gözüm ilişiyor, ne göreyim okul çocukları gibi nanik yapmıyor mu?

La Granja'da yahni kazanının çevresinde teneke tavalarıyla boğuşan adamların arasında, çamurlu bir avludayım. Milletın sıkıştırdığı şişko ahçı herkesi kepeyle kovalıyor. Yandaki masada, kemerine kayışla koca bir otomatik tabanca bağlanmış sakallı bir adam ekmek somunlarını beş parçaya bölüyor. Arkamda Cockney lehçesiyle, birisi şarkı söylüyor. Bill Chambers bu, onunla kavga ettim ve sonradan Huesca'nın dışında vuruldu.

Fareler var, fareler

Kediler kadar fareler

Levazımcının...

Güllenin biri haykırarak geliyor, onbeş yaşında çocuklar kendilerini yüzüstü yerlere atıyorlar. Ahçı kazanın ar-

kasına kaçıyor. Gülle yüz yarda ötede bir yere saplanıp gürlerken, yüzünde süklüm püklüm ifadeyle yattığı yerlerden doğruluyor. Nöbetçi şeridi boyunca kavakların karanlık gövdeleri altında bir aşağı bir yukarı yürüyorum. Dışarıda taşmış hendeklerin suyunda sıçanlar hani su samurları gibi büyük bir gürültüyle oynuyorlar. Tanyeri arkamızda ağarırken, harmaniyesine sarılıp sarmalanmış Endülüslü nöbetçi şarkı söylemeye başlıyor. Silâhtan arınmış bölgede yüz ya da iki yüz yarda ötede, Faşist nöbetçinin de şarkı söylediğini işitebilirsiniz.

Nisanın yirmibeşinde, olağan *manana*'lardan sonra, bir başka tabur yerimizi aldı, tüfeklerimizi onlara devrettik, eşya torbalarımızı topladık ve gerisin geriye, Monflorite'ye doğru yürüyüşe geçtik. Cephe hattından ayrıldığım için üzgün değildim. Pantolonumdaki bitler, benim onları katletmemden çok daha büyük bir hızla ürüyorlardı; bir aydan fazla bir zamandır ayağымda çorap yoktu, postallarımın tabanından geriye pek bir şey kalmamıştı, bu yüzden hemen hemen yalınayak yürüyor gibiydim. Sıcak bir banyoda yıkanmayı, temiz elbiseler gimeyi ve çarşafklar arasında bir gece geçirmeyi öyle çok istiyordum ki! Normal, uygar bir yaşam sürerken hiç bir şeyi bu kadar tutkuyla isteyemezsiniz. Monflorite'de bir ambarda bir kaç saat uyuduk, sabaha karşı bir kamyonu dolmuştuk bile, Barbastro'da saat beş trenini yakaladık, Lerida'da iyi bir şans eseri bir eksprese aktarma yapmamız sayesinde, Nisan'ın yirmialtısında öğleden sonra üçte Barselona'ya vardık. Asıl dertler ondan sonra başladı.

9

Yukarı Birmanya'da Mandalay'dan, Shan yaylasının kenarındaki, eyaletin tek dağ istasyonu, Maymyo'-

ya trenle gidilebilir. Hayli tuhaf bir tecrübedir bu. Yolunuz tipik bir doğu kentinin havasıyla başlar, —kavurucu güneşi, tozlu hurma ağaçları, balık, baharat ve sarmısak kokusu, yumuşak ve sulu tropikal meyvalar, her yanda vıcır vıcır kara tenli insanlar— bu görünüşe çok alışık olduğunuz için havasını da öylece olduğu gibi vagonunuzda taşırsınız. Tren deniz seviyesinden bin dört-yüz metre yükseklikte, Maymyo'da durduğunda aklınız hâlâ Mandalay'da kalır. Fakat vagonun dışarı adımınızı attığınız anda, başka bir yarı küreye inmiş olursunuz. Birden bire İngiltere'de olabilecek kadar serin, tatlı bir havayı teneffüs eder ve çevrenizde yeşil çimen, büyük serhas ve köknar ağaçları, sepetlerle çilek satan pembe yanaklı dağlı kadınlar görürsünüz.

Cephede geçen üçbuçuk aydan sonra Barselona'ya dönüş bana hep bunları hatırlattı. Yine o aynı, ânî ve çarpıcı atmosfer değişikliğini yaşadım. Barselona'ya kadar yol boyunca, trende, cephenin havası sürdü gitti —kir, pas, gürültü, rahatsızlık, lime lime olmuş elbiseler, yoksunluk duygusu yoldaşlık ve eşitlik. Barbastro'dan ayrıldığımızda tren milislerle zâten tıklım tıklım dolmuştu. Bir de, her yeni istasyonda durmadan binen köylülerce işgal ediliyordu; sebze çıkınları, başaşağı devriliş taşıyan dehşete uğramış tavuklar, yere yayılmış sonradan canlı tavşanlarla dolu olduğunu keşfettiğimiz kıpır kıpır oynayan çuvallar— son olarak, hatırı sayılır büyüklükte bir koyun sürüsünün kompartımanlara sokulmasıyla geriye kalan en ufak boşluk ta doldurulmuş oldu. Milisler haykırarak trenin takırtısını bastıran devrimci şarkılar söylüyor, hat boyunca gördükleri her güzel kıza kırmızı - siyah mendillerini sallıyor ya da elleriyle öpücük gönderiyorlardı. Anason katılmış şişeler dolu pis bir Aragon içkisi elden ele dolaşıyordu. İspanyollar'ın keçi derisinden su matralarıyla, ince bir çizgi halinde, vagonun karşı köşesinde oturan arkadaşınızın ağzına şarabı fışkırtabiliyordunuz, bu da insanı bir sürü zahmetten kurtarıyordu. Hemen yanımda, onbeş yaş-

larında kara gözlü bir çocuk, kendisine ait heyecan verici ve hiç kuşku yok, tamamıyla gerçek dışı kahramanlık hikâyelerini, onu ağızları bir karış açık dinleyen meşin suratlı iki köylüye anlatıyordu. Bize ikram olsun diye, köylüler çıkınlarını açtılar ve koyu kırmızı yapışkan şaraplarından verdiler. Herkes son derece mutluymuştu, öylesine mutluymuştu ki size anlatamam. Fakat tren Sabadell'den geçerek Barselona'ya girdiğinde, bize ve bizim soyumuza Paris ya da Londra'dan daha az yabancı ve daha az düşman olmayan bir ortama adımımızı attık.

Barselona'ya karşı sırasında, bir kaç aylık aralıklarla giden herkes burada olup biten olağanüstü değişikliklere dikkat etmiştir, Tuhaf olan şey şu ki, ilkin Ağustos'ta, ikincisinde Ocak'ta ya da benim yaptığım gibi ilk kere Aralık'ta ve sonra Nisan'da gitmiş olsunlar, söyledikleri hep aynıydı: devrimci hava kaybolmuştu. Sokaklarda kan lekelerinin yeni kuruduğu ve milis askerlerinin şık otellere yerleştirildiği Ağustos ayında orada olan bir kimseye, Barselona hiç kuskusuz, Aralıkta burjuva görünürdü; İngiltere'den yeni gelmiş olan bana ise, mümkün olduğunu düşünebileceğim herhangi bir şeyden çok daha fazla bir işçi şehri gibi görünmüştü. Şimdi, işler tersine dönmüştü. Barcelona yeniden, savaş yüzünden biraz yıpranmış ve sıkıntı çekmiş, ama işçi sınıfı egemenliğinin hiçbir belirtisi kalmayan alelâde bir şehire dönüşmüştü.

İnsanların görünüşündeki değişme ürkütücüydü. Milis üniforması ve tulumlar neredeyse büsbütün ortadan kalkmıştı, herkes İspanyol terzilerinin özellikle ustası olduğu şık yaz takımları giyiyordu. Her yerde göbekli zengin adamlar; zarif hanımlar ve pırl pırl arabalar görülmüyordu. (Özel otomobiller yok gibiydi, yine de «adam olan» herkes bir arabadan yararlanmak fırsatını elde ediyordu.) Yeni Halk Ordusu'nun subayları —ben Barselona'dan ayrıldığımda ortalıkta hiç böyle tipler görünmüyordu— şaşılacak sayıda çoğalmışlardı. Halk

Ordusu, her on askere bir subay dūŕecek biçimde donatılmıŕtı. Bu subayların bir kısmı miliste görev almıŕ ve teknik eğitim için cepheden alınıp getirilmiŕlerdi, ama çoğunluğu milise katılmak yerine Harp Okulu'na gitmeyi yeęlemiŕ gençlerdi. Bu subayların emrindeki adamlarla iliŕkileri bir burjuva ordusundakinin aynı olmamakla birlikte, aldıkları para ve giydikleri üniformaların belirlediği kesin bir toplumsal farklılık görölüyordu. Erler bir çeŕit kaba kahverengi tulum, subaylar ise zarif, Britanya Ordusu'nun subayları gibi beli oturan, yalnız onlardan biraz daha sıkı oturan, haki üniforma giyiyorlardı. İçlerinde her yirmi kiŕide birinin bile cephenin ŕöyle kenarına dahi gittiğini sanmıyorum. Ama gelin görün ki, hepsinin kemerlerine kayıŕla bağlanmış otomatik tabancaları vardı; oysa biz cephede bir tek tabancayı ne para ne de hatır için bulamıyorduk. Caddenin yukarisına doğru yürüdüğümüzde dikkat ettim, millet bizim kirli görünüşümüze dik dik bakıyordu. Kuŕkusuz, aylarca cephede bulunmuŕ bütün insanlar gibi korkunç bir manzara arz ediyorduk. Bostan korkuluğuna benzediğimin bilincindeydim. Deri ceketim lime lime olmuŕtu; yünlü kekim ŕeklini ŕemalini kaybetmiŕ, hiç durmadan bir gözümün üstüne kayıyordu; postallarımın geriye, içi dıŕına çıkmıŕ yüzü dıŕında pek az ŕey kalmıŕtı. Hepimiz aŕaęı yukarı aynı durumdaydık; bir de üstelik kirli ve traŕsızdık, dolayısıyla milletin bize dik dik bakmasında pek ŕaŕılacak birŕey yoktu. Fakat bu bakıŕlar içime azıcık korku dūŕürmedi değil, son üç aydır tuhaf ŕeylerin olageldiğini anlamama yardım etti.

Sonraki birkaç gün boyunca, sayısız belirtiler sayesinde ilk izleniminin yanlış olmadığını keŕfettim. ŕehrin üstüne derinliğine bir deęiŕiklik çökmüŕtü. Bütün deęiŕikliklerin temelinde iki gerçek yatıyordu. Biri: halk, sivil nüfus, artık savaŕı takmıyordu. Öbürü: toplumun zengin-fakir ya da yukarı sınıf-aŕaęı sınıf biçimindeki normal ayırımı yeniden kendisini gösteriyordu.

Savaŕa karŕı genel ilgisizlik, ŕaŕırtıcı ve hayli tik-

sindiriciydi. Barselona'ya Madrit'ten, hâttâ Valeniia'dan, gelenleri dehşete düşürüyordu. Bu, kısmen Baiselona'nın fiilî savaştan uzakta olmasından ileri geliyordu; aynı şey bir ay sonra, her zamanki şık sahil şehri yaşantısının hemen hiç bozulmadan devam ettiği Tarragona'da da dikkatimi çekti. Fakat, Ocak ayından beri İspanya'nın her yanında gönüllü asker kayıtlarının giderek azalması oldukça anlamlıydı. Şubat ayında, Katalonya'da, Halk Ordusu'na asker yazılırken, ilk atılımda bir coşkunluk dalgası olmuştu, ama asker toplama açısından bu, çok büyük bir artışa yol açmadı. İspanyol Hükûmeti, bir dış savaşta doğal karşılanabilecek, ama bir iç savaşta çok kuraldışı kaçan, zorunlu asker almaya başvurmak gereğini duyduğunda, savaş daha altı ayını ancak doldurmuştu. Savaşla birlikte başlayan devrimci fikirlerde herkesin hayâl kırıklığına uğraması, muhakkak ki, bunda büyük rol oynamıştı. Milis gücü olarak örgütlenen ve savaşın ilk bir kaç haftasında Faşistler'i Zaragoza'ya kadar kovalayan sendika üyeleri, geniş ölçüde işçi sınıfının egemenliği uğrunda çarpıştıklarına inandıkları için bu işleri başarmışlardı. Oysa şimdi, işçi sınıfı egemenliğinin güme gitmiş bir amaç olduğu gittikçe daha belirginleşiyordu. Dış ya da iç savaş olsun her savaşta safları doldurmak durumunda olan sokaktaki adam, özellikle de proletarya, belli bir uyusukluk içinde diye ayıplanamazdı doğrusu. Savaşın kaybedilmesini kimse istemiyordu, çoğunluk bir an önce bitmesine taraftardı. Nereye gitseniz, bu hava dikkatinizi çekiyordu. Her karşılaştığınız kişi, âdet yerini bulsun kabilinden bir ifadeyle soruyordu: «Şu savaş —korkunç birşey değil mi? Ne zaman bitecek dersiniz?» Siyasî bilince sahip kişiler, Franco'ya karşı yürütülen mücadeleden çok, Anarşistler ile Komünistler arasında süren öldürücü boğuşmanın bilincindeydiler. Yiyecek kıtlığı büyük halk kitlesi için önemli sorundu. «Cephe», genç adamların kayboldukları, dönmedikleri ya da üç dört ay sonra cepelerinde büyük miktarda paralarla geri geldikleri, uzak,

efsanevî bir yerdi. (Milislere paraları izne çıktıkları zaman ödenirdi.) Yaralılar koltuk değnekleriyle tek ayak üstünde seke seke dolaşsalar bile özel bir ilgi görmüyorlardı. Milis gücüne katılmanın modası geçmişti. Halk zevkinin herdaim barometresi olan dükkânlar bunu açıkça gösteriyordu. Barselona'ya ilk gelişimde yoksun ve külüstür şeyler olmalarına rağmen, dükkânlar özellikle milis donanımında uzmanlaşmışlardı. Her vitrinde yumuşak asker kasketleri, fermuarlı ceketler, Som Browne kemerleri, av-bıçakları, matralar, tabanca kılıfları teşhir ediliyordu. Dükkânlar şimdi besbelli daha şıktı, ama savaş ansızın arka plâna itilivermişti. Sonradan, cepheye dönmeme birkaç gün kala avadanlığımı satın alırken keşfettiğim gibi, cepheye şiddetle ihtiyaç duyulan belirli bazı eşyaları bulmak hayli zordu.

Bütün bu değişimlerin yanısıra parti milislerine karşı ve Halk Ordusu'dan yana sistemli bir propaganda yürütülüyordu. Burada durum hayli tuhaftı. Şubat ayından itibaren bütün silâhlı kuvvetler teorik olarak Halk Ordusu ile birleştirilmiş ve milis güçleri kâğıt üstünde bozularak farklı ödeme dereceleri, resmî rütbe v.b. ile Halk Ordusu düzeni içinde yeniden kurulmuştu. Tümenler yarı yarıya Halk Ordusu birlikleriyle milis gücünden oluşan «karma-tugay»lardan yapılmıştı. Fakat fiilî tek değişiklik isimlerde olmuştu. Örneğin, önceleri Lenin Tümeni'nden P.O.U.M. birlikleri şimdi 29. Tümen diye biliniyordu. Haziran ayına kadar pek az Halk Ordusu birliği Aragon cephesine gönderilmişti; bundan ötürü, milisler kendilerine özgü yapılarını ve özel karakterlerini korumaya olanak buldular. Fakat Hükümet ajanları her buldukları duvara «Halk Ordusu isteriz» diye çiziktiriyorlardı, milislere karşı radyo ve komünist basında kesintisiz ve bazan çok menhus bir kötöleme kampanyası açmıştı. Milisler kötü eğitilmiş, disiplinsiz, v.b., v.b. diye gösteriliyordu; Halk Ordusu her zaman «kahraman»dı. Bütün bu propagandadan, cepheye gönüllü gitmenin hoşça gitmeyecek bir yanı varmış da as-

kere alınmayı beklemek takdir edilmesi gereken bir şeymiş gibi bir izlenim çıkarabiliydiniz. Ne var ki, şimdilik Halk Ordusu geride eğitilirken milisler cepheyi ellerinde tutuyorlardı, bu gerçek ise olabildiğince az duyuluyordu. Cepheye dönen milis askerleri artık caddelerde trampet çalarak, bayraklar dalgalandırarak resmi geçit yapmıyorlardı. Sabahın beşinde tren ya da kamyonla uzaklara kaçırılıveriliyorlardı. Halk Ordusu'nun bazı askerleri cepheye gitmeye başlamışlardı. Bu askerler, önceden olduğu gibi caddelerden törenlerle geçiyorlardı. Ne var ki, bu geçit törenleri bile, savaşa duyulan genel ilgisizlik yüzünden görece daha az bir coşkuyla karşılandılar. Milis birliklerinin de artık kâğıt üzerinde Halk Ordusu birliklerine dönüşmesi Basın Propagandası'nda beceriyle kullanılıyordu. Yerilecek ne olsa milislerin üstüne yıkılırken övülecek herşey hemen Halk Ordusu'na yakıştırılıyordu. Bazan, aynı birliklerin bu sıfatlardan biriyle övüldüğü, bir başkasıyla ise yerildiği oluyordu.

Fakat bütün bunların yanısıra toplumun havasında ürküntü veren bir değişim vardı —insan bizzat kendi yaşamadıkça kavranması güç birşeydir bu. Barselona'ya ilk vardığımda burasını, sınıf ayrılıkları ile büyük farklılıkların varolmadığı bir şehir olarak düşünmüştüm. Kesinlikle, herşey böyle gözüküyordu. «Şık» elbiseler anormal görülüyor, herkes bahşiş vermekten sakınıyor ya da hiç kimse bahşiş almıyor, garsonlar, çiçekçi kadınlar ve ayakkabı boyacıları gözlerinizin içine bakarak size «yoldaş» diyorlardı. Bunun daha çok bir umut ve gizleme karışımı olduğunu kavrayamamıştım. İşçi sınıfı başlamış, ama asla pekiştirilmemiş bir devrime inanıyor, burjuvazi ise korkuyor ve geçici bir süre için işçi kılığında dolaşıyordu. Devrimin ilk aylarında binlerce insan, hiç kuşkusuz, sırf postu kurtarmak için sırtlarına işçi tulumları giyerek devrimci sloganlar haykırmışlardı. Şimdi her şey normale dönüyordu. Yiyecek fiyatları, çalışan nüfusun, ücretlerinde herhangi bir paralel yükselme olmaksızın, korkunç fırlarken, şık oteller ve lokantalar pa-

halı yemekleri aç kurtlar gibi yutan zengin insanlarla doluydu. Herşeyin parlaklığından başka, bazı maddelerin kıtlığı da çekiliyordu; ama tabiatıyla, böyle sıkıntılar her zaman zenginden çok yoksulu vurur. Görünüşe bakılırsa lokantalar ve oteller neye ihtiyaçları varsa güçlük çekmeden buluyorlardı; fakat işçi sınıfının oturduğu mahallelerde ekmek, zeytin yağı ve öbür ihtiyaç maddeleri için oluşan kuyruklar yüzlerce metre uzayıp gidiyordu. Önceleri Barselona'da dilenci bulunmayışi çok çarpıcı gelmişti, şimdiyse sürü ile dilenci vardı. Ramblas'ın tepesindeki ince zarif dükkânların dışında bir yalın ayaklı çocuklar güruhu devamlı olarak her çıkmanın çevresinde kümelenmek için bekliyor, yaygaralar kopararak yiyecek artıkları istiyorlardı. Devrimci tarzda konuşmalar artık kullanılmıyordu. Bu dönemde yabançılar size pek seyrek olarak «tú» ve «*camarada*» diye hitap ediyorlardı; bunların yerini her zamanki «*senor*» ve «*ustet*» almıştı. «*Buenos dias*» da «*salut*»un yerini almıştı. Garsonlar yeniden kolalı gömleklerini giyiyorlar, büyük mağazalardaki tezgâhtarlar yine alışık olduğumuz köpekleşen tavırlarını takınıyorlardı. Karım ve ben birkaç çorap almak için Ramblas'da bir çorapçıya girdik. Dükkândaki adam yirmi otuz yıl önceden kalma, şimdi İngiltere'de bile yapılmayan bir biçimde başını eğdi ve ellerini oğuşturdu. Bahşış verme usulü el altından, kaçamaklı bir yolla geri geliyordu. İşçi devriyelerinin dağıtılması emredilmişti, caddelerde polis kuvvetleri yeniden arz-ı endam ediyordu. Bunun sonucunda, çoğu işçi devriyelerince kapatılmış kabareler ve yukarı sınıf genelevleri çabucak açılıverdi (*). Herşeyin şimdi daha zengin olan sınıfın yararına nasıl yerleştiğinin küçük, fakat anlamlı bir örneği tütün kıtlığıdır. Geniş halk kitleleri için tütün kıtlığı öylesine umutsuz birşeydi ki, caddelerde kıyılmış meyanköküyle sarılmış sigaralar sa-

(*) İşçi devriyelerinin, genelevlerin % 75'ini kapattığı söyleniyordu.

tılıyordu. Bunları denedim bir kere. (Pek çok kimse bir kere denemiştir.) İspanya'nın tüm tütününün yetiştiği Kanarya Adaları Franco'nun elindeydi; dolayısıyla Hükümet'in elindeki bütün tütün stokları savaş öncesinden kalanlardı. Bunlar haftada yalnız bir kere açılan tütüncü dükkânlarında azar azar satılıyordu; kuyrukta saatlerce bekledikten sonra, yalnızca dörtte üç onsluk bir tütün paketi, o da şansınız varsa, alabiliyordunuz. Teorik olarak Hükümet, dışarıdan tütün satın alınmasına izin vermezdi, çünkü bu altın rezervlerinin azalması demek olurdu, altın rezervleri silâh ve öbür ihtiyaçlar için saklanmalıydı. Lucky Strikes ve bunun gibi daha pahalı cins sigaralar kaçakçılık yoluyla devamlı elde ediliyor. bu da tatlı kârlara fırsat yaratıyordu. Kaçak sigaraları şık otellerde açıktan açığa, cadde üstünde ise pek açık etmeden, paket başına on pesetayı toslayınca (bir milisin günlük ücreti) alabilirdiniz. Kaçakçılığa zengin halkın yararına olduğu için göz yumuluyordu. Yeterince paranız olduktan sonra, canınızın istediği kadarını bulamayacağınız hiç bir şey yoktu —adam başına düşen miktarı sıkı sıkıya karneye bağlandığı için, muhtemelen, ekmek hariç olmak üzere. Zenginlik ve fakirlik arasındaki bu açık karışıklığı, işçi sınıfının hâlâ iktidarda olduğu ya da öyle gözüktüğü birkaç ay önce görmek olanaksızdı. Fakat bu değişikliği yalnızca iktidarın el değiştirmesine atfetmek hakbilirliğe sığmaz. Kısmen de, seyrek hava akınları dışında insana savaşı hatırlatacak pek az şeyin olduğu Barselona'da hayatın güvenlik içinde oluşunun bir sonucuydu bu. Madrit'te bulunan herkes, durumun orada tamamıyla farklı olduğunu söylüyordu. Madrit'te, ortak tehlike her cinsten insanı bir çeşit yoldaşlık duygusuna itmmişti. Çocuklar bir dilim ekmek için dilenirken şişko bir herifin bıldırcın tıkinması tiksindirici bir manzardır, ama silâh sesleri arasında böyle bir şeyi görme olasılığı daha azdır.

Sokak çarpışmalarında bir ya da iki gün sonra, sosyal caddelerin birinden geçerken, vitrini, insanı afalla-

tacak derecede pahalı ve en nefis cinsinden pasta ve bombomlarla dolu bir şekerçi dükkânına raslamıştım. Bu ancak Bond Street ya da Rue de la Paix'de göreceğiniz cinsten bir dükkândı. Açlıktan kıvranan, savaşın darbesini yemiş bir ülkede bu gibi şeylere para harcandığının görünce, belli belirsiz bir dehşet duygusuna kapıldığımı ve ağzımın hayretten açık kaldığını hatırlıyorum. Ama hâşâ, herhangi bir kişisel üstünlük iddiasında bulunmuyorum. Aylarca süren rahatsızlıktan sonra doğru dürüst ekmek, şarap, kokteyl, Amerikan sigarası ve bunun gibi şeylere karşı doymak bilmez bir arzu duyuyordum; paramın yettiği her çeşit lüks maddeyi satın almaktan geri durmadım. Sokak çarpışmaları başlamadan önceki bu ilk hafta boyunca tuhaf bir biçimde birbiri üzerinde etki yapan çeşitli uğraşlarım vardı. İlk önce, daha evvel de söylediğim gibi, kendimi olabildiğince rahat ettirmek derdindeydim. İkinci olarak, haddinden fazla yemek içmek yüzünden, bütün o hafta boyunca sağlığım biraz bozulmuştu. Kendimi biraz kötü hissedince günün yarısını yatakta geçirir, sonra kalkar yeniden yemek yer ve yeniden hasta olurdu. Aynı zamanda bir tabanca satın almak için gizli görüşmeler yapıyordum. Tabanca almayı şiddetle arzu ediyordum —siper çarpışmalarında, tüfekten çok daha yararlı oluyordu— bulması da hayli güçtü. Hükûmet bunları polislere ve Halk Ordusu'na dağıtmış fakat milislere vermeyi reddetmişti; tabancaları Anarşistler'in gizli dükkânlarından kanunsuz yollardan satın almak zorundaydınız. Bir sürü telâş ve sıkıntıdan sonra bir Anarşist arkadaş bana, ufacık 26 mm.lik otomatik bir tabanca bulmayı becerdi —beş yardadan öteye işe yaramıyordu, ama hiç yoktan iyiydi. Bütün bunların yanısıra P.O.U.M. milislerinden ayrılarak, Madrit cephesine gönderilmemi sağlayacak başka bir birliğe katılabilmek için de hazırlık temasları yapıyordum.

P.O.U.M.'dan ayrılacağımı çok önceden herkese söylemiştim. En katıksız kişisel tercihlerim göz önüne alınırsa, Anarşistler'e katılmak istiyordum. C.N.T.'ye üye

olunursa F.A.I. milisine girmek olanağı vardı, ama F.A.I.'nın beni Madrid'ten çok Teruel'e gönderme ihtimali olduğunu söylemişlerdi. Madrid'e gitmek istiyorsam Enternasyonal Kol'a katılmalıydım; bu da bir Komünist Parti üyesinden tavsiye mektubu alınam demek oluyordu. İspanyol Sağlık Yardım Örgütü'ne bağlı bir Komünist arkadaşı arayarak derdimi ona açtım. Beni kaydetmeğe pek hevesli göründü, mümkünse I.L.P.'li öbür İngilizler'i de benimle birlikte gelmeye ikna edip edemeyeceğimi sordu. Sağlığım azıcık iyi olsaydı, hemen orada anlaşacaktım herhalde. Bunun neleri değiştireceğini söylemek şimdi hayli güç. Çok muhtemelen Barselona çarpışmaları başlamadan önce Albacate'ye gönderilmiş olacak, böylece çarpışmaları yakın bir bölgeden izleyemeyecek, olaylar için yayımlanan resmî bildiriye baştan aşağı doğru diye kabüllenecektim. Öte yandan, çarpışmalar sırasında Barselona'da bulunsaydım, Komünist disiplini altında olacağım, ama P.O.U. M.'deki yoldaşlarıma da bir çeşit kişisel bağlılık duyacağım için durumum iyice içinden çıkılmaz bir hâl alacaktı. Fakat iznimin bitmesine daha bir hafta vardı, cepheye dönmeden sağlığımı düzeltmeyi çok istiyordum. Hem üstelik —her zaman kişilerin geleceğine yön veren bir ufak ayrıntı— ayakkabıcının bana bir çift yeni postal yapmasını beklemek zorundaydım. (Bütün İspanyol ordusunda ayağıma gelecek kadar büyük bir çift postal bulunamamıştı.) Komünist arkadaşşıma kesin anlaşmayı daha sonra yapacağımı söyledim. Bu arada dinlenmek istiyordum. Karımla ben, iki üç günlüğüne deniz kenarına bile gidebiliriz sanmıştım. Aman ne fikir! Siyasî atmosfer, bu sıra böyle şeyler yapılamıyacağını bana anlatmış olmalıydı.

Şehrin yüzeydeki görünüşünün, lüks ve büyüyen fakirliğin, çiçek sergileri, çok renkli bayrakları, propaganda ilânları, dolup dolup taşan kalabalığı ile caddele-
rin görünüşteki neşesinin altında, gözden kaçmayacak korkunç bir siyasî rekabet ve nefret vardı. Her türlü fi-

kirden bir sürü insan, bir kâhin edâsıyla, «Çok geçmeden bir gürültü kopacak!» demekte birleşiyorlardı. Tehlikenin varlığının anlaşılması çok basit ve kolaydı. Bütün dava, devrimi daha ileri götürmek isteyenlerle durdurmak ya da önlemek isteyenler, yani dönüp dolaşıp, Komünistler'le Anarşistler arasındaki karşıtlıktı. Siyasî açıdan, Katalonya'da P.S.U.C. ve onun liberal müttefikleri dışında hiçbir iktidar yoktu. Fakat buna karşılık, daha az iyi silâhlanmış, düşmanlarına göre ne istediklerinden daha az emin, ama sayıları ve kilit endüstrilerdeki üstünlüklerinden ötürü, güçlü olan C.N.T.'nin belirsiz kuvveti vardı. Güçler böyle konulunca aralarında bir çatışma çıkması zorunluymuştu. P.S.U.C. denetimi altındaki Generalite'nin görüş açısından, durumlarını güvenli kılmak için ilk yapılması gereken, C.N.T. işçilerinin silâhlarını ellerinden almaktı. Daha önce de değindiğim gibi, parti milislerini bölmek temelde bu amaca yönelmiş bir manevraydı. Aynı zamanda, savaş öncesi- nin silâhlı polis kuvvetleri olan Güvenlik Askerleri ve benzeri örgütler yeniden kullanılmaya başlanmış, çok güçlendirilmiş ve silâhlandırılmıştı. Bu ancak bir anlama gelirdi. Özellikle yüz yıla yakın bir süredir, mülk sahipleri sınıfının özel muhafızları olarak iş gören Güvenlik Askerleri, Avrupa tipi olağan bir jandarma örgütüydü. Bu arada, özel kişilerin ellerinde bulunan tüm silâhların teslim edilmesi gerektiği yolunda bir kararname yayınlandı. Tabiatıyla, bu emre uyulmamıştı. Anarşistler'in ellerinden silâhlarının ancak zor kullanılarak alınabileceği açıktı. Bütün bu dönem boyunca Katalonya'nın her yerinde görülen ufak tefek çatışmalara dair, her zaman belirsiz ve gazete sansürü yüzünden biri ötekiyle çelişen, söylentiler dolaşıyordu. Bir çok yerlerde silâhlı polis kuvvetleri Anarşist üslerine saldırılarda bulunmuşlardı. Fransa sınırındaki Puigcerda'da bir Carabineros birliği, Anarşistler'in denetimi altındaki Gümrük Dairesi'ni ele geçirmek için gönderilmiş ve tanınmış bir Anarşist olan Antonio Martin öldürülmüştü. Ben-

zeri olaylar Figueras'da ve sanıyorum, Tarragona'da da olmuştu. Barselona'daki işçi-sınıfı banliyölerinde de aşığı yukarı gayri resmî nitelikte bir çatışma olagelmişti. C.N.T. ve U.G.T. üyeleri bir süredir şu ya da bu biçimde öldürülüyorlardı; pek çok keresinde katil olaylarından sonra siyasî husumeti kıskırtmak amacıyla muazzam cenaze törenleri düzenlenmişti. Kısa bir süre önce bir C.N.T. üyesi öldürülmüştü, C.N.T.'den cenaze alayını izleyenler binleri buldu. Barselona'ya varışından az sonra, Nisan sonlarında, U.G.T.'nin ileri gelen üyelerinden Roldan, her halde C.N.T. li biri tarafından, öldürüldü. Hükûmet bütün dükkânların kapatılmasını buyurdu; çoğunluğu Halk Ordusu birliklerinden oluşan muazzam cenaze kortejinin belirli bir noktadan geçmesi iki saat sürüyordu. Bir otel penceresinden olan biteni hiç heyecan duymadan seyrettim. Bu sözüm ona cenaze töreninin aslında bir kuvvet gösterisinden başka bir şey olmadığı apaçıktı; böyle bir olayda azıcık daha ileri gidilse işin sonunda kan dökülebilirdi. Aynı gece karım ve ben, bir iki yüz metre ötede, Plaza de Cataluña'dan gelen ardarda silâh sesleriyle uyandık. Ertesi gün, muhtemelen U.G.T.'li biri tarafından, bir C.N.T.'linin vurulmuş olduğunu öğrendik. Kuşkusuz, bütün bu cinayetlerin «ajan provokatör»lerce işlenmiş olması pekâlâ mümkündür. Dış kapitalist basının Komünist-Anarşist düşmanlığı karşısındaki tutumu; Roldan'ın katline geniş yer verirken karşı katil olayını hiç üzerinde durmadan geçiştirmesinden belirlenebilir.

Mayıs'ın biri yaklaşıyordu, ve C.N.T. ile U.G.T.'nin birlikte katılacakları devasâ bir gösteriden söz ediliyordu. İzleyicilerinin çoğundan daha ılımlı olan C.N.T. önderleri, uzun zamandan beri, U.G.T. ile uzlaşmak için uğraşıyorlardı. Gerçekten de politikalarının kilit noktası, iki sendika blokunu büyük bir koalisyonda birleştirmekti. Düşünülen, C.N.T. ve U.G.T.'nin birlikte yürümesi ve dayanışmalarının gösterilmesi idi. Fakat son dakikada bu gösteri yürüyüşü iptâl edildi. Böyle bir

yürüyüşün sonunda bir ayaklanmaya yol açacağı gün gibi ortadaydı. Böylece, Mayısın birinde hiç bir olay çıkmadı. Her şeyin tuhaf olduğu bir durumdu bu. Sözüm ona devrimci şehir Barselona, o gün, faşist olmayan Avrupa şehirleri içinde, muhtemelen, hiç bir kutlama töreni yapılmayan tek şehirdi. Fakat ben bir hayli rahatlamış olduğumu itiraf etmeliyim. I.L.P.'den gelen işçilerin yürüyüşe P.O.U.M. kesiminde katılması gerekiyordu; ve herkes bir patırtı çıkmasını da bekliyordu. Anlamsız bir sokak çarpışmasına katılmak kadar istemediğim bir şey yoktu. İnsanın heyecanını kabartıcı sloganlar çizilmiş kırmızı bayrakların ardından sokaklarda resmi geçit yapmak ve de elindeki hafif-makineli tüfeğiyle sanki bana tümüyle yabancı biri tarafından vurulmak— benim yararlı bir yolda ölmekten anladığım bu değildi.

10

Mayıs'ın üçünde öğle üzeri otelin holünden geçerken bir arkadaşım rastgele teklifsiz bir tavırla: «Duyduğuma göre Telefon Santralı'nda karışıklıklar çıkmış» dedi. Bunu duyduğumda, nedense, hiç önem vermemiştim.

O günün akşam üstü, üçle dört arasında, Ramblas'ının yarı yolunu inmiştim ki, arkamda birçok tüfek atışları işittim. Dönüp baktığımda ellerinde tüfekler, boyunlarına dolanmış kırmızı —siyah Anarşist fularlarıyla bazı gençlerin yan sokaklardan birinin köşesini döndüklerini ve Ramblas'ının kuzeyine doğru koşarak gözden kaybolduklarını gördüm. Besbelli, yan sokağa hakim sekiz köşeli yüksek kuledekilerle —bir kiliseydi

saniyorum— biribirlerine karşılıklı ateş ediyorlardı. Hemen «Başladı!» diye düşündüm. Fakat bunu düşünürken çok büyük bir hayrete kapılmadım— çok uzun zamandan beri herkes «bu»nun her an başlamasını bekliyordu. Otele gidip karıma birşey olup olmadığına bakmam gerektiğini düşünürdüm. Fakat yan sokağın caddeye açıldığı yerde, ufak Anarşist topluluğu halkı geriye itiyor, ateş hattını geçmemeleri için haykırıyorlardı. Üstüste gelen silâh atışları ortalığı çınlattı. Kulenin tepesinden gelen mermiler caddeyi uçarak geçiyor, dehşete düşmüş halk panik içinde Ramblas'dan aşağıya, ateşin uzağına doğru akın ediyordu. Bütün cadde boyunca dükkân sahiplerinin çat!, çat! kepenklerini indirdikleri duyuluyordu. Halk Ordusu'ndan iki subayın elleri tetikte, ihtiyatla ağaçtan ağaca gerilediklerini gördüm Önümdeki kalabalık sığınak olsun diye dalga dalga Ramblas'nın orta yerindeki metro istasyonuna doğru atılıyordu. Hemen orada kalabalığı izlememeye karar verdim. Saatlerce yeraltında kapana kısıtılmış kalmak gerekebilirdi.

Tam bu anda, bizimle birlikte cephede bulunmuş bir Amerikalı doktor yanıma koştu, elimden yakaladı.

«Haydi gel, Hotel Falcôn'a gitmeliyiz.» (Hotel Falcôn P.O.U.M.'un işlettiği bir çeşit pansiyondu, başlıca, izindeki milisler tarafından kullanılırdı.) «P.O.U.M.'lu arkadaşlar orada toplanıyorlar. Kargaşalık başlıyor. Anca beraber kanca beraber olmak zorundayız.»

«Bu Allahın belâsı şey de ne demek oluyor?» dedim.

Doktor beni kolumdan tutmuş biryerlere sürüklüyordu. Merâmını açık seçik anlatamıyacak kadar heyecanlıydı. Anlaşılan; silâhlı Güvenlik Askeri dolu bir sürü kamyon başlıca C.N.T.'li işçilerin çalıştığı Telefon Santralı'na ânî bir baskın yapmak için Plaza de Cataluña'dan geçerken, orada imiş. Sonra bazı Anarşistler yetişmiş, genel bir arbede olmuş. Kargaşalığın daha erken saatlerde, Hükûmet'in Telefon Santralı'nın kendisi-

ne devredilmesi talebi yüzünden çıktığını anlayıverdik; bu istek, tabii reddedilmişti.

Biz caddeden aşağıya yürürken karşı yönden bir kamyon hızla gelip geçti. Kamyon, ellerinde tüfeklerle tıka basa Anarşist doluydu. Önde bir hafif makinalı tüfeğin arkasında, bir çuval yığınının üstüne pejmürde kılıklı bir delikanlı uzanmıştı. Ramblas'ının sonundaki Hotel Falcón'a geldiğimizde, giriş holünde bir kalabalık kaynaşıyordu, korkunç bir kargaşalık vardı, hiç kimse de ne yapması gerektiğini bilirmiş gibi bir hal yoktu. Üstelik, devamlı binayı korumakla görevli Hücum Muhafızları'ndan başka kimsede silâh yoktu. Tam binanın karşısına düşen P.O.U.M.'un Comité Local'ine gittim. Yukarıda, normal olarak milislerin ücretlerini almaya gittikleri odada, başka bir kalabalık kaynaşıyordu. Otuz yaşlarında, uzun boylu, sivil elbiseli, hayli yakışıklı bir adam düzeni korumaya çabalıyor ve köşedeki yığından kemerler, fişek kutuları dağıtıyordu. Daha ortalıkta tüfek falan yoktu. Doktor gözden kaybolmuştu —öyle sanıyorum ki bazı yaralananlar olmuş ve doktorlar çağrılmıştı bile— ama başka bir İngiliz geldi. Şimdi, içerdeki bürodan, kucak dolusu tüfekler getirilmeye ve dağıtılmaya başlanmıştı. Öbür İngiliz'le ben, yabancı olarak azıcık kuşku altında olduğumuz için önceleri kimse bize tüfek vermeye hevesli görünmüyordu. Sonra, cephede arkadaş olduğum bir milis geldi ve beni tanıdı— bize ondan sonra biraz da istemiyerek tüfek ve birkaç fişek verdiler.

Uzaktan silâh sesleri geliyordu ve caddeler tamamiyle boştu. Herkes Ramblas'ya gitmenin imkânsız olduğunu söylüyordu. Güvenlik Askerleri hâkim noktadaki binaları ele geçirmişler, her geçene ateş ediyorlardı. Bunu göze alıp otele gidecektim, ama «Comité Local'e her an bir baskın olabilir, iyisi mi biz buralarda olalım» diye belirsiz bir fikir kafamda dolaşıyordu. Binanın her yanında, merdivenlerde ve dışarda kaldırımında halk ufak ufak kümelenmiş, heyecanla konuşuyordu. Hiç kimse

olan biten hakkında açık seçik bir fikre sahip görünmüyordu. Bütün kavrayabildiğim şey; Güvenlik Askerleri'nin Telefon Santrali'na saldırdığı, işçilere ait çeşitli binalara hâkim olan öbür binaları ellerine geçirdikleriydi. Genel izlenim, Güvenlik Askerleri'nin C.N.T. ve genel olarak işçi sınıfının «peşinde» olduğuydu. Bu aşamada hiç kimsenin Hükûmet'i suçlamadığı dikkati çekiyordu. Barselona'daki yoksul sınıf Güvenlik Askerleri'ne İrlanda Polisleri gibi bir şey gözûyle bakıyordu. Bu saldırıyı daha çok kendi girişimleriyle başlattıklarını veri olarak kabul ediyorlardı. Her şeyin nasıl yürüdüğünü bir kere öğrendikten sonra zihnim daha bir ferahladı. Mesele yeterince açıldı. Bir yanda C.N.T., öte yanda polis vardı. Burjuva komünistlerinin kafasında belirlediği biçimiyle idealleştirilmiş «işçi» tipine özel bir sevgim yoktu; ama etiyile ve kanyla somut işçileri doğal düşmanlarıyla, yani polisle, gerçek bir çatışmada görünce, kendi kendime hangi yanda olduğumu sormam gerekmiyordu.

Uzun bir zaman geçti, kentin bizim tarafında hiçbir şey olduğu yoktu. Otele telefon ederek karımın iyi olup olmadığını sormak hiç aklıma gelmedi; artık Telefon Santrali'nin çalışmadığından kesinlikle emindim —ama işin aslını ararsanız, çalışmayı yalnızca birkaç saat için durdurmuştu. İki binada toplanmış üçyüz kişi vardı, herhalde. Hâkim çoğunluk rihtimin yanındaki şehrin arka sokaklarında oturan en yoksul sınıftan gelmeydi; aralarında birkaç kadın vardı, bazısı kucağında bebeklerini taşıyordu, bir de pejmürde küçük oğlan çocuklar kalabalığı. Çoğunun ne olup bittiğinden haberi olmadığını ve P.O.U.M. binasına sığınmak için geldiklerini tahmin ediyordum. İzne çıkmış birkaç milis ve bir yabancılar serpintisi de vardı. Tahmin edebildiğim kadarıyla hepimizde topu topu altmış kadar tüfek bulunuyordu. Yukardaki ofis, dur durak bilmeden tüfek isteyen kalabalık tarafından kuşatılmıştı; kendilerine hiç tüfek kalmadığı söyleniyordu. Bütün bu olanlara sanki piknikmiş gibi bakan genç milis delikanlıları sinsi sinsi

ortalıkta geziyor ve kimde tüfek varsa dil dökerek kandırmaya ya da aşırıya çabalyorlardı. Çok geçmeden açığız bir madrabaz benim de tüfeğimi yürüttü ve ortalıktan toz oluverdi. Böylece, minicik tabancamı saymazsam, yine silâhsız kalmıştım. Onun da bir tek şarjörü vardı.

Hava kararıyordu, ben acıkmaya başlamıştım, gördüğünü kadarıyla da Falcón'da hiç yiyecek yoktu. Ben ve arkadaşım azıcık yiyecek bulmak umuduyla onun pek uzakta olmayan oteline sıvıştık. Caddeler aşırı karanlık ve sessizdi, ortalıkta, bir tek canlı yoktu. Bütün dükkânların vitrinlerindeki çelik kepenkler indirilmiş, ama henüz barikatlar kurulmamıştı. Bizi, kapıları kilitlenmiş ve kol demiri vurulmuş otelle almadan önce bir sürü gürültü patırdı ettiler. Geri döndüğümüzde Telefon Santralı'nın çalıştığını öğrendim ve yukarı ofise çıkarak karıma telefon ettim. Karakteristik olan şey, binada hiç telefon rehberi bulunmamasıydı. Continental Oteli'nin telefon numarasını bilmiyordum, bir saat boyunca o da senin bu oda benim arandıktan sonra numarayı veren bir rehber bulabildim. Karımla bağlantı kuramadım, ama Barselona'daki I.L.P. temsilcisi John Mc Nair'i yakalamayı becerdim. Bana her şeyin yolunda olduğunu, hiç kimsenin vurulmadığını söyledi; Comité Local'de nasıl olduğumuzu sordu. Ben «azıcık sigaramız olsa daha iyi olacağız» diye cevap verdim. Bunu şaka niyetine söylemişim, ne var ki yarım saat sonra Mc Nair, elinde iki Lucky Strikes paketiyle boy gösterdi. Zifirî karanlık caddeleri cesaretle geçmiş, Anarşist devriyeleri kendisini iki kere durdurarak tabancaları burnuna dayalı bir halde kâğıtlarını incelemişlerdi. Bu küçük ama yiğitçe hareketini hiçbir zaman unutmayacağım. Sigaralar bizi çok hoşnut etmişti.

Pencerelerin çoğuna silâhlı nöbetçiler yerleştirilmişti, aşağıda caddede Hücüm Muhafızları'ndan bir grup gelip geçen birkaç kişiyi durduruyor, kimlik soruyorlardı. Silâhlarla donanmış bir Anarşist devriye arabası cad-

deden yukarı geldi. Şoförün yanında, dizlerinin üstünde bir hafif makinalı tüfek tutan onsekiz yaşlarında koyu- renk saçlı güzel bir genç kız oturuyordu. Girdisini çıktısını öğrenmek olanağı bulunmayan bu düzensiz binada dolaşarak hayli zaman geçirdim. Her yerde, devrinin kaçınılmaz ürünleri gibi görünen, olağan karmakarışıklık; kırık mobilya parçaları ve yırtık kâğıtlara rastlanıyordu. Millet her yana uzanmış uyuyordu; holde kırık bir kanepenin üzerinde şehrin kenar mahallelerinden iki fukara kadın barış içinde horluyorlardı. Burası P.O.U.M.'un eline geçmeden önce bir kabare tiyatrosuydu. Odaların çoğunda yükseltilmiş sahneler, bunlardan birinde de kırık dökük bir kuyruklu piyano vardı. Nihayet, aradığımı buldum —silâh deposunu. Bu olayın nasıl bir yol tutturacağını bilemediğim için silâh bulmayı dehşet istiyordum. Bütün rakip partilerin— P.S.U.C.'nin, P.O.U.M.'un, C.N.T. - F.A.I.'nin hepsinin Barselona'da silah istif ettiklerine dair söylentiler duymuştum; merkezî iki P.O.U.M. binasında topu topu elli altmış silâh görüp de bütün silâhlar bunlar dedikleri zaman inanmamıştım. Silâh deposu yerine kullanılan odada nöbetçi yoktu, kapağı da pek entepüftüdüdü, öbür İngiliz ile ben açmakta hiç güçlük çekmedik.

İçeriye girince bize söylenenin doğru olduğunu keşfettik —*daha başka* silâh yoktu. Bütün bulabildiğimiz, modeli nuhnebiden kalma, ufak saplı iki düzine tüfekte birkaç çifteden ibaretti; ne bunların ne de berikilerin fişeği vardı. Yukarı ofise çıkarak yedek tabanca mermisi olup olmadığını sordum— hiç kalmamıştı. Her nasılsa, Anarşistler'in devriye arabalarından birinin bize getirdiği birkaç kutu bomba bulunuyordu. Bir iki tanesini fişekliklerime yerleştirdim. Bunlar ilkel bombalardı, tepelerine bir çeşit kibrit sürülerek tutuşturuluyordu; kendi keyiflerine göre patlamaları da pek muhtemeldi.

Millet baştan başa yerlere serilmiş uyuyordu, odalardan birinde bir bebek ağlıyor, durmadan ağlıyordu. Aylardan Mayıs olmasına rağmen gece gitgide serinliyor-

du. Kabare sahnelerinden birinin perdesi hâlâ yukarı çekilmiş duruyordu; bıçağım la söküp indirdim, ona sarındım ve birkaç saat uyudum. Üstlerine sertçe abanırsam beni havaya uçurabilecek bombaları düşünmekten hayli rahatsız uyuduğumu hatırlıyorum. Sabahın üçünde, herkese emir verir görünen uzun boylu yakışıklı bir adam beni uyandırdı, elime bir tüfek verdi, pencerelerden birine nöbetçi olarak dikti. Telefon Santralı'na yapılan baskının sorumlusu olan Polis Şefi Salas'ın tutuklandığını söyledi. (Gerçekte, sonradan öğrendiğimize göre, görevinden alınmıştı o kadar. Mamaafih, haberler Güvenlik Askerleri'nin emir almadan kendiliklerinden eyleme geçtikleri yolundaki genel izlenimi doğruluyordu.) Barselona caddeleri barikat örmeye elverişli arnavut kaldırımını taşlarıyla döşenmiştir, kaldırımların altında da kum-torbalarının doldurulduğu bir çeşit çakıl taşı vardır. Barikatların kurulma ameliyesi tuhaf, fevkalâde bir görünüm arz ediyordu. Bunun bir resmini çeke bilmek için çok şeyler verebilirdim. İspanyollar herhangi bir işe başlamaya kesinlikle karar verdiklerinde tutkulu bir enerjiyle erkek, kadın ve minnacık çocuklar uzun sıralar halinde arnavut kaldırımını taşlarını söküp, bir yerlerden bulunmuş bir el arabasına dolduruyor ve kum torbaları altında iki büklüm, bir ileri bir geri gidip geliyorlardı. Comité Local'in kapı ağzında bir Alman Yahudisi (Yidiş) kız, ayağına —diz düğmeleri bileklerine gelen— bir milis pantolonu geçirmiş, gülümseyerek çevreyi seyrediyordu. Bir iki saat içinde barikat bir adam boyu yükselmiş, gözetleme deliklerine tüfekçiler yerleştirilmişti; barikatlardan birinin gerisinde ateş yanıyor, erkekler yağda yumurta pişiriyorlardı.

Yine tüfeğimi elimden almışlardı, yapılacak yararlı bir iş de yok gibiydi. Öbür İngiliz arkadaşım la birlikte Continental Oteli'ne dönmeye karar verdik. Uzaklardan yoğun ateş sesleri geliyordu, ama görüldüğü kadarıyla Ramblas'da birşey olmuyordu. Yukarıya doğru yürürken yiyecek pazarına bir göz attık. Tezgâhlardan pek azı

açılmıştı, bunlar da Ramblas'ın güneyine düşen işçilerin oturduğu mahallelerden sükun eden bir halk kalabalığı tarafından kuşatılmıştı. Tam oraya vardığımızda, dışardan yoğun bir tüfek ateşinin çatırtısı duyuldu, çatıdaki bazı camlar şangırdadı, kalabalık uçar gibi çıkış kapısına seğirtti. Her nasılsa, birkaç tezgâh açık kalmıştı. Kendimize birer fincan kahve bulabildik ve bombaların yanına tıkaştırdığım keçi sütünden yapılmış biraz da peynir satın almayı becerdik. Aradan birkaç gün geçince bu peynirden çok hoşnut kalmıştım.

Önceki gün Anarşistler'in ateşe başladıklarını gördüğüm caddenin köşesinde şimdi bir barikat yükseliyordu. Arkamdaki adam, (ben caddenin öteki tarafında duruyordum) bana dikkatli ol diye bağırdı. Güvenlik Askerleri hiç adam ayırımı yapmadan caddeden geçen herkese ateş ediyorlardı. Bir an durdum ve açıklığı bir kışta geçtim, bir kurşun rahatsız edecek kadar yakından vınladı. P.O.U.M.'un Yürütme Kurulu Binası'na yaklaştığımda hâlâ caddenin öteki yanındaydım, kapı ağzında duran Hücüm Muhafızları'nın bazılarında — o anda ne olduğunu hiç anlamadığım— uyarıcı bağırışmalar geliyordu. Bina ile aramda ağaçlar ve bir gazete kulübesi duruyordu, (İspanya'da bu tip caddelerin ortasında hep geniş bir refüj uzanır.) o yüzden neyi gösterdiklerini anlayamıyordum. Continental Oteli'ne gittim, herşeyin yolunda olduğuna kanaat getirdim, yüzümü yıkadım ve yeni emirler almak için gerisin geriye P.O.U.M.'un Yürütme Kurulu Binası'na döndüm. (Otelden yüz metre ötedeydi.) Bu sırada, çeşitli yönlerden gelen tüfek ve makineli tüfek sesleri nerdeyse bir muharebenin gümbürtüsüyle kıyaslanabilir hale gelmişti. Tam Kopp'u bulmuş ne yapmamız gerektiğini soruyordum, aşağılardan ürkütücü bir seri patlama sesleri geldi. Gümbürtü öylesine kuvvetliydi ki, garanti biri bize sahra topuyla ateş ediyor, dedim. Gerçekte bunlar yalnızca, taş binalar arasında patlayınca olağanın iki katı gürültü çıkaran el bombalarıydı.

Kopp pencereden dışarıya bir göz attı, sopasını sırtına dikti, «Haydi, bir araştıralım bakalım» dedi. Her zamanki umursamaz tavrıyla merdivenlerden ferah ferah indi, ben de onu izledim. Tam kapı ağzının iç tarafında, Hücum Muhafızları'ndan bir grup, kaydırak oynar gibi aşağılara doğru bombalar yuvarlıyorlardı. Bunlar yirmi yada ötede, tüfeklerin sesine karışan korkutucu kulakları sağır edici bir gümbürtüyle patlıyorlardı. Caddenin ortasında bir yerde, gazete kulübesinin gerisinde, bir baş çıkıp duruyordu, —gayet iyi tanıdığım Amerikalı bir milisin başıydı bu— tıpkı bir panayırda nişan hedefi diye dikilen Hindistan cevizlerine benziyordu. Gerçekten neler olup bittiğini neden sonra öğrenebildim. P.O.U.M. binasının yanında, üstü otel olarak işletilen Café Moka diye bir kahve vardı. Önceki gün yirmi otuz kadar silâhlı Güvenlik Askeri kahveye gelmişler, çarpışmalar başlayınca hemen binayı ele geçirmiş ve tahkim edivermişlerdi. Muhtemelen, sonradan P.O.U.M.'a yapılacak baskına hazırlık olarak kahveyi işgal etmeleri kendilerine emredilmişti. Sabahın erken saatlerinde kahveden çıkmaya teşebbüs etmişler, karşılıklı ateş açılmış, bir Hücum Muhafızı ağır yaralanmış, Güvenlik Askerleri'nden biri de ölmüştü. Güvenlik Askerleri gerisin geriye kahveye kaçmışlar, ama Amerikalı sığınmak için kendisini gazete kulübesinin arkasına atmıştı, Hücum Muhafızları da Güvenlik Askerleri'ni yeniden binanın içine sokmak için üstlerine bomba fırlatıyorlardı.

Kopp olan biteni bir bakışta kavradı, ileri doğru atıldı ve o sırada dişlerinin ucuyla elindeki bir bombanın iğnesini çeken, kızıl saçlı bir Alman Hücum Muhafızı'nı geriye itti. Herkesin kapı ağzından çekilmesini haykırdı; bize birkaç dilde, kan dökülmesine engel olmak zorunda olduğumuzu söyledi. Sonra, Güvenlik Askerleri'nin gözü önünde kaldırıma çıktı ve herkesin görebileceği bir biçimde tabancasını çıkararak yere bıraktı. İki İspanyol milis subayı da aynı şeyi yaptılar; üçü ağır ağır Güvenlik Askerleri'nin sığındıkları kapı ağzına doğ-

ru yürüdüler. Bu, yirmi sterlin verseler bile benim yapmayacağım birşeydi. Silâhsız olarak, korkudan ödleri patlamış, ellerindeki tüfekleri dolu adamların üstüne yürüyorlardı. Kısa kollu gömlek giymiş bir Güvenlik Askeri, korkudan titriyordu. Heyecan içinde, kaldırımın üstündeki hâlâ patlamamış iki bombayı işaret edip duruyordu. Kopp geri gelerek bombaları patlatmamızın iyi olacağını söyledi. Bombaların öyle yerde durması herkes için tehlikeliydi. Hücum Muhafızları'ndan biri tüfeğini ateşleyerek bombalardan birini patlattı, sonra ötekine ateş etti ama tutturamadı. Tüfeğini bana vermesini söyledim, dizlerimin üstüne çöktüm, ikinci bombaya ateş ettim. Üzgünüm, ama ben de tutturamadım.

Bu, bütün karışıklıklar boyunca benim yaptığım tek atıştı. Kaldırımın üstü Café Moka'nın tabelâsından yayılan kırk camlarla kaplanmıştı; dışarıda park etmiş biri Kopp'un resmî aracı olan iki araba, mermilerle delik deşikti, camları ise patlayan bombalar yüzünden parçalanmıştı.

Kopp beni yine yukarı çıkardı ve durumu açıkladı. Saldırıya geçerlerse P.O.U.M. binalarını savunmak zorundaydık, ama P.O.U.M.'un önderleri savunmada kalmamız, eğer önlemek olanağımız olursa, ateş açmamız yolunda talimat göndermişlerdi. Hemen karşımızda Poliorama denilen bir sinema, üzerinde bir müze, damların genel düzeyinin çok üstünde de ikiz kubbeleri yükselen küçük bir rasatevi vardı. Kubbelere caddeye hâkimdi, ellerinde tüfeklerle oraya yerleşecek birkaç adam P.O.U.M. binalarına yapılacak herhangi bir saldırıyı önleyebilirdi. Sinemadaki hademeler C.N.T. üyeleri idi, bizim geliştiğimize izin veriyorlardı. Café Moka'daki Güvenlik Askerleri'ne gelince, onlarla başımız artık belâya girmeyecekti; çarpışmak istemiyorlardı, yaşamaktan ve bizi yaşatmaktan pek hoşnut olacaklardı. Kopp, verilen emirlerin, bize ateş edilmedikçe ve binalarımıza saldırılmadıkça ateş açmamak olduğunu tekrarladı. Onun söylemesine rağmen, P.O.U.M. önderlerinin bu olaya sürük-

lenmiş olmaktan dolayı son derece öfkeli olduklarını ama C.N.T.'yi desteklemek zorunluluğunu duyduklarını kavrayabildim.

Rasatevine gözcüler yerleştirmişti bile. Bunu izleyen üç gün üç geceyi ,kısa sürelerle karşıdaki otele yemek yemeğe sıvışmak dışında, devamlı olarak Poliorama'nın damında geçirdim. Tehlikede değildim, açlık ve can sıkıntısından başka çekilecek çile yoktu, yine de bütün yaşamımın en dayanılmaz dönemlerinden biri oldu, bu üç gün. Sokak çarpışmalarının şu kötü günlerinden daha hasta edici, daha hayal kırıcı ya da en sonunda daha sinir bozucu çok az tecrübe olabilir sanıyorum.

Damda oturur, bütün bu işlerin anlamsızlığına şaşır dururdum. Rasatevinin küçük pencerelerinden kilometrelerce çevreyi görebilirdiniz —ardarda tabaka tabaka gelen yüksek ince binalar, cam kubbeler ve parıltılı yeşil - bakır renkli kiremitleriyle fantastik süslü damlar; doğu yönünde ışıldayan mavi deniz— İspanya'ya geldiğimden beri gördüğüm ilk deniz görüntüsü. Ve, iki milyonluk koca şehir vahşi bir uyuşukluk içinde kapalı kalmıştı —hareketsiz bir gürültü kâbusu gibi. Güneş altında pırıl pırıl caddeler bomboştu. Barikatlardan ve kum torbaları yerleştirilmiş pencereler arasından gelen kurşun yağmuru dışında hiçbirşey olmuyordu. Caddelerde bir tek motorlu araç kımıldamıyor, Ramblas boyunca orada burada, çarpışmalar başlayınca vatmanların bırakıp kaçtıkları tramvaylar hareketsiz duruyordu. Bütün bu zaman boyunca, binlerce taş binaya çarparak yankılanan şeytanî gürültü, tropik bir kasırga gibi sürüyor, sürüyor, sürüyordu. Çatır-çatır, takır-takır, güm bazan tek tük atışlara kadar sönüyor, bazan de kulakları sağır edici bir ateş yağmuru gibi hızlanıyor, ama gün ışığı devam ettiği sürece hiç dinmiyor ve ertesi gün tam zamanında şafakla birlikte gene başlıyordu.

Olan biten ne Allahın belâsı ise, kim kiminle çarpışıyorsa ve kim kazanıyorsa, bunu baştan keşfetmek pek zordu. Barselona halkı sokak çarpışmalarına ve ma-

hâllî coğrafyaya öylesine alışkındı ki, bir çeşit içgüdü ile hangi siyasî partilerin hangi caddeleri ve hangi binaları tutacağını biliyordu. Bir yabancı ise, onlara oranla umutsuz bir durumdadır. Rasatevinden dışarı bakarken, şehrin ana caddelerinden biri olan Ramblas'ın ayırıcı bir hat oluşturduğunu anlayabiliyordum. Ramblas'ın sağındaki işçi mahalleleri koyu Anarşist'ti; solundaki dolambaçlı sokak aralarında karışık bir çarpışma devam ediyordu, ama bu yanda P.S.U.C. ve Güvenlik Askerleri aşağı yukarı kontrolü ellerine almışlardı. Ramblas'ın yukarı ucunda, Plaza de Cataluňa çevresinde durum öylesine karmakarışık ki, her binada ait olduğu partinin bayrağı dalgalanmasa ne olduğunu kavramak hayli güç olacaktı. Buradaki asıl nirengi noktası, P.S.U.C.'nin Plaza de Cataluňa'ya hâkim olan karargâh binası, Hotel Calón idi. Otelin ön cephesini boylu boyunca kaplayan kocaman «Hotel Calón» yazısının son o'suna yakın bir pencerede, meydanı öldürücü bir etkiyle silip süpürebilecek bir makineli tüfekleri vardı. Bizim yüz metre sağımızda, Ramblas'dan aşağı doğru, J.S.U., (P.S.U.C.'nin İngiltere'deki Komünist Gençlik Birliği'nin muadili Gençlik Derneği) kum torbalarıyla kaplanmış yan pencereleri bizim rasatevinin önüne gelen büyük mağazalardan birini elinde tutuyordu. Kırmızı bayraklarını direkten indirmiş, Katalan ulusal bayrağını çekmişlerdi. Bütün bu belâların başladığı yer olan Telefon Santralı'nda Katalan ulusal bayrağıyla Anarşist bayrağı omuz omuza dalgalanıyorlardı. Orada bir çeşit uzlaşmaya varılmıştı; santral kesintisiz çalışıyor ve binadan hiç ateş açılmıyordu.

Bizim mevzi tuhaf bir biçimde sessizdi. Café Moka'daki Güvenlik Askerleri çelik kepenkleri indirmişler, kahvedeki eşyaları yığıp barikat yapmışlardı. Biraz sonra yarım düzine kadarı tam karşımızda dama çıktılar, torbalarla bir başka barikat daha kurdular, üstüne de Katalan ulusal bayrağını diktiler. Fakat bir çatışma başlatmaya hevesli olmadıkları apaçıktı. Kopp onlarla kesin

bir anlaşma yapmıştı; bize ateş açmazlarsa ,biz de onlara ateş etmeyecektik. Bu arada Kopp Güvenlik Askerleriyle ahbaplığı ilerletiyordu, pek çok kereler Café Moka'da ziyaretlerine gitmişti. Tabiatıyla, kahvehanede içecek cinsinden ne varsa tümünü yağma etmişler ve Kopp'a onbeş şişe bira hediye etmişlerdi. Karşılık olarak, Kopp'da onlara, önceki gün her nasıl olduysa kaybettikleri tüfeğin yerine, bizim tüfeklerden birini verdi. Mamaafih, o damda pineklemeğe insana tuhaf bir duygu veriyordu. Bazan, bütün bu dava beni sıkıyor, saatlerimi, cehennemî gürültüye metelik vermeden, bir talih eseri birkaç gün önce satın aldığım Penguin dizisi kitaplarıyla geçiriyordum; bazan, beni elli metre öteden gözetleyen bir takım adamların olduğu bilincine varıyordum. Kendimi biraz da yeniden siperdeymişim gibi hissediyordum, birçok kereler kendimi alışkanlığın etkisiyle Güvenlik Askerleri'nden «Faşistler» diye söz ederken yakaladım. Genellikle yukarıda altı kadar adamımız oluyordu. Rasatevinin her kulesine bir adam yerleştiriyor, geri kalanlarımız taş bir çıkıntıdan başka sığınacağın olmadığı alttaki kurşun damda oturuyorduk. Güvenlik Askerleri'nin her an telefonla alacakları bir emir üzerine ateşe başlayabileceklerini pekalâ biliyordum. Böyle bir işe girişmeden önce bizi uyarmayı kabul etmişlerdi, ama sözlerine sâdik kalacakları kesin değildi ki.. Yalnızca bir keresinde, belâ başlıyormuş gibi oldu. Güvenlik Askerleri'nden biri eğilerek barikatın öbür tarafına ateş etmeye başladı. Bu sırada ben rasatevinde nöbette idim. Tüfeğimi ona doğru kaldırarak bağırdım:

«Hey, oradaki! Bize mi ateş ediyorsun?»

«Ne?»

«Bize ateş ediyorsan, karşılık veririz!»

«Hayır, hayır. Size ateş etmiyordum. Baksana aşağıdakine!»

Tüfeğiyle bizim binanın dibinden geçen yan sokağa doğru işaret etti. Gerçekten de, elinde tüfeğiyle mavi tulum giymiş genç bir çocuk köşeden sıvıştıyordu. Besbelli, damdaki Güvenlik Askerleri'ne ateş etmişti.

«Ben ona ateş ediyordum, ilk önce o ateş açtı.» (Söyledikleri doğrudur sanırım.) «Biz sizi vurmak istemiyoruz. Biz de sizler gibi işçiyiz.»

Bana anti-faşist selâm yaptı, ben de karşılık verdim. Binadan binaya bağırdım:

«Daha biranız var mı?»

«Hayır, hepsi bitti.»

Aynı gün, ortada hiç belli bir neden yokken, J.S.U. binasından bir adam, caddenin hayli aşağısındaki evinden tüfeğini doğrultarak, bana ateş etti. Belki de tahrik edici bir hedef teşkil ediyordum. Ateşe karşılık vermedim. Adam yalnızca yüz yarda ötede olmasına rağmen, kurşun öyle açıktan geçti ki rasatevinin damına bile isabet etmedi. Herzaman olduğu gibi, İspanyollar'ın nişancılıktaki ustalıkları hayatımı kurtarmıştı. Bu binadan bana pek çok kereler ateş edildi.

Tüfek ateşinin şeytanî cümbüşü devam ediyordu. Duyduğum ve gördüğüm kadarıyla, çarpışma her iki yanda da savunma halindeydi. Millet düpedüz binaların içinde ya da barikatların arkasında pinekliyor, karşısındakilere alev saçıyordu. Bizden yarım mil kadar uzakta, G.N.T. ve U.G.T.'nin merkez binalarının neredeyse tam karşı karşıya oldukları bir cadde vardı, bu yönden gelen gürültü dehşet vericiydi. Çarpışmalar sona erdikten bir gün sonra bu caddeden geçtim; vitrinlerin camları kalbura dönmüştü. (Barselona'daki dükkâncıların çoğu, camlarına kurşun çarptığında parça parça olmasın diye vitrinlerine çaprazlama kâğıt yapıştırıyorlardı. Bazan, tüfek atışı ve makineli tüfek seslerini el bombalarının patlaması noktalyordu. Ve uzun aralarla, belki hepsi on, on iki kere, infilâk anında ne olduğunu anlayamadığım muazzam yoğun patlamalar oluyordu. Havadan atılan bombalar gibi ses çıkarıyorlardı, ama bu olanaksızdı, çünkü ortalıkta uçak yoktu. Sonradan bana söylendiğine göre, —çok muhtemelen doğrudur— *agents provocateur*'ler yığınlarla patlayıcı maddeyi, genel gürültü ve paniği çoğaltmak için kasten infilâk ettirmişlerdi. Ma-

maafih, hiç top sesi yoktu. Acaba duyar mıyım diye kulak kabartıyordum, çünkü toplar ateşe başlarsa, bu, işin giderek ciddiyet kazanması demekti —topçu sokak çarpışmalarında sonucu etkileyen unsurdur. Sonradan gazetelerde, cadde ortasında ateşlenen bataryalara dair vahşi hikâyeler çıktı; ama birisi çıkıp da şarapnelle tahrip olmuş bir bina gösteremiyordu. Her halükârda, kulağı alışkın olan biri topçu ateşinin sesini hiç yanılığsız tanır.

Hemen işin başından beri yiyecek azdı. Büyük zorluklarla ve karanlıktan yararlanarak (Güvenlik Askerleri Ramblas'a devamlı ateş ediyorlardı), P.O.U.M. Yönetim Binası'ndaki onbeş yirmi milis için Hotel Falcón'dan yiyecek getiriliyordu, ama bu yiyecek hepimize yetişmiyordu pek. Ve, mümkün olduğu kadar çoğumuz yemek için Hotel Continental'e gidiyorduk. Hotel Continental, öbür otellerin çoğu gibi C.N.T. ya da U.G.T. tarafından değil, doğrudan doğruya Generalite'ce «kollektifleştirilmiş»ti ve tarafsız bölge sayılıyordu. Daha çarpışma başlar başlamaz, otel misli görülmemiş bir insan koleksiyonuyla ağızına kadar dolmuştu. Yabancı gazeteciler; her çeşidinden siyasî zanlı kişiler; Cumhuriyet Hükümeti'nin hizmetinde bir Amerikalı havacı; takma adı Charlie Clan olup, Ogpu'nun ajanı olduğu söylenen, şişman, uğursuz görünüşlü bir Rus da dahil (bu herifin kemerine bir tabanca ile zarif bir bomba bağlıydı) çeşitli komünist ajanları; Faşist sempatizanı görünen bazı iyi halli İspanyol aileleri; Uluslararası Tugay'dan yaralı iki üç adam; Fransa'ya portakal götürürken çarpışmalar yüzünden burada bağlı kalan kocaman Fransız kamyonlarının bir sürü şoförü; birkaç da Halk Ordusu subayı. Halk Ordusu bir bütün olarak, birkaç askerin kışladan tüymesine, birey olarak taraf tutmalarına karşın, çarpışma boyunca tarafsız kalmıştı; salı sabahı bunlardan bir ikisinin P.O.U.M. barikatlarında görmüştüm. İşin başında, yiyecek kıtlığı henüz vahim bir hal almadan ve gazeteler nefret kışkırtıcılığına başlamadan önce, bütün

bu olanlara şaka diye bakmak eğilimi vardı. Halkın söylediğine göre, böyle şeyler Barselona'da her yıl olurdu. Bizim iyi arkadaşımız olan bir İtalyan gazetecisi, George Ticli, pantolonu kana bulanmış bir halde içeri girdi. Dışarda neler olup bitiyor diye bakınmaya gitmişti, kaldırımında yatan yaralı bir adama yardım ederken, biri oyun olsun der gibi üstüne bir elbombası atıvermiş, neyse ki bomba çocuğu ciddi biçimde yaralamamıştı. Onun, «Barselona'daki kaldırım taşlarını numaralamak gerekir» dediğini hatırlıyorum: barikatları kurar ve yıkar-ken bu bizi bir sürü sıkıntıdan kurtarırdı. Ve Uluslararası Tugay'dan bir iki adam da bir nöbet gecesinin ertesinde, yorgun, aç bilâç ve kir pas içinde içeriye girdiğimde odamda yangelmiş oturur bulduğumu hatırlıyorum. Hâl ve tavırları tamamiyle tarafsızdı. Eğer sıkı partili olsalardı, sanıyorum, beni taraf değiştirmeye zorlarlar ya da en azından, ceplerimdeki bir dolu bombaları almaya kalkıştırlardı; oysa izin günlerimi damda nöbet tutarak geçirmeme benimle birlikte üzdüler. Genel tutum şuydu: «Bunun, Anarşistler'le polis arasındaki bir toz-alma hikâyesinden başka bir anlamı yoktur.» Çarpışmaların geniş bir alana yayılmasına ve kayıp sayısına rağmen, bu düşüncemin, resmî bildirimini olayı plânlanmış bir ayaklanma olarak göstermesinden daha çok gerçeğe yaklaştığına inanıyorum.

Çarşamba (5 Mayıs) günüydü sanırım, herşeyi bir değişiklik sarmaya başladı. Kepenkleri örtük caddeler korkunç gözüküyordu. Şu ya da bu nedenle sokağa çıkmak zorunda kalmış bir iki yaya, beyaz mendiller sallıyarak sürüne sürüne o yana bu yana gidiyor ve Ramblas'ının ortasındaki mermilerden korunmuş bir yerde, birtakım adamlar da boş caddelere avaz avaz bağırarak gazete satıyorlardı. Salı günü, Anarşist gazetesi *Solidaridad Obrera*, Telefon Santralı'na yapılan saldırıyı «canavarca kışkırtma» diye (ya da buna yakın kelimelerle), tasvir ediyordu, ama çarşamba günü havasını değiştirerek herkesin işine dönmesini istemeye başladı. Anarşist

önderleri de, radyodan aynı çizgide çağrılar yayınlıyorlardı. P.O.U.M.'un gazetesi *La Batalla*'nın savunmasız çalışma yeri Güvenlik Askerleri tarafından Telefon Santralı ile aynı günde ele geçirilmişti; fakat gazete başka bir adreste yine basılıyor ve birtakım sayıları dağıtılıyordu. Ben herkesi barikatların gerisinde kalmaya teşvik ediyordum. Halk fikir olarak bölünmüş, kendilerini rahatsız hissediyor ve bu Allahın belâsı şeyin nasıl sonuçlanacağını merak ediyordu. Henüz hiç kimsenin barikatlarını terkettiğini sanmıyorum, ama doğru dürüst bir sonuca varamayacağı besbelli olan bu anlamsız çarpışma herkesi hasta ediyordu; Çünkü hiç kimse, bu çarpışmaların Franco'ya karşı savaşı kaybetmek anlamına gelebilecek tam bir iç savaş biçiminde gelişmesini istemiyordu. Bu korkunun ifade edildiğini bütün taraflardan işitiyordum. O sırada çevremdekilerin söylediklerinden toparlanabildiği kadarıyla, C.N.T. üyelerinin istediği, ve başındanberi istediği, yalnızca iki şey vardı: Telefon Santralı'nın geri verilmesi ve nefret edilen Güvenlik Askerleri'nin silâhsızlandırılması. Generalite bu iki şeyi yerine getireceğine ve yiyecek vurgunculuğunun önünü alacağına bir söz verse, barikatların iki saat gibi kısa bir sürede kaldırılacağından hiç kuşku yoktu. Fakat Generalite'nin taviz vermeyeceği de apaçıktı. Ortalıkta çirkin söylentiler dolaşıyordu. Valencia Hükûmeti'nin Barcelona'yı işgal etmek için altıbin asker gönderdiği, bunlara karşı durmak için de beşbin Anarşist ve P.O.U.M. askerinin Aragon cephesinden ayrıldığı söyleniyordu. Bu söylentilerin yalnız ilki doğrudu. Rasatevinin kulesinden çevreyi seyrederken limana yanaşan savaş gemilerinin gri şekillerini gördük. Daha önce denizcilik yapmış Douglas Moyle bunların İngiliz destroyerlerine benzediğini söyledi. Gerçekten de İngiliz destroyerleriymiş, ama biz bunu çok sonra öğrendik.

O günün akşamı, Plaza de Cataluña'da Güvenlik Askerleri'nden dört yüzünün Anarşistler'e teslim olduğunu, silâhlarını verdiklerini duyduk; bir de, banliyö-

lerde (özellikle emekçi sınıfı mahallelerinde) C.N.T.'nin denetimi elinde tuttuğuna dair belirsiz haberler sızıyordu. Görünüşe bakılırsa, biz kazanıyorduk. Fakat aynı akşam Kopp beni çağırttı ve çok ciddi bir yüzle, hemen şimdi aldığı haberlere göre, Hükûmet'in P.O.U.M.'u lağvetmek ve ona karşı savaş açmak üzere olduğunu söyledi. Sonradan meseleye nasıl bir yorum getirileceği konusunda, bana ilk ışık tutan bilgi bu olmuştu. Çarpışmalar sona erdiğinde, olayların tüm sorumluluğunun, partilerin içinde en zayıf, dolayısıyla en uygun günah keçisi olan P.O.U.M.'un üstüne atılacağını şimdiden belli belirsiz seziyordum. Bu arada, bizim yerel tarafsızlığımız da sonuna gelmişti. Hükûmet bize karşı savaş açtığı takdirde, kendimizi savunmaktan başka bir seçeneğimiz olmayacaktı, buradaki İdare Binası'nda komşumuz Güvenlik Askerleri'nin bize saldırmak yolunda emir alacakları muhakkaktı. Tek çıkar yol, ilk önce bizim onlara saldırmamızdı. Kopp telefonda emir bekliyordu; P.O.U.M.'un kesinlikle yasa-dışı bırakıldığını duyarsak, hemen Café Moka'yı ele geçirmek için hazırlık yapmalıydık.

Binayı tahkim etmekle geçirdiğimiz uzun kâbüslü geceyi hatırlıyorum. Çelik kepenkleri öndeki giriş kısmına çaprazlama taktık, arkasına binada bazı değişiklikler yapmakta olan işçilerin geride bıraktıkları taşlardan bir barikat kurduk. Silâh stokumuzu gözden geçirdik. Karşıda Poliorama'nın damındaki altı tüfeği de sayarsak, biri bozuk yirmi bir tüfeğimiz; her tüfek için elli atımlık cephanemiz, birkaç düzine de bombamız vardı; bunların dışında bir iki tabancadan başka birşey yoktu. Çoğu Alman bir düzine kadar adam, gerekirse, Café Moka'ya baskın yapmak için gönüllü çıktılar. Hiç kuşkusuz, gece yarısından sonra damdan saldırarak onları gafil avlayacaktık; sayıca bizden fazlaydılar, ama bizim moralimiz daha iyiydi ve kahvehaneyi hallaç pamuğu gibi atacağımıza emindik. Ama, arada birtakım insanlar ister istemez ölecekti. Binada birkaç çikolata diliminden başka hiç yiyecek kalmamıştı; «onlar»ın suyumuzu da

kesecekleri yolunda bir söylenti dolaşıyordu. (Hiç kimse «onlar»ın kim olduğunu bilmiyordu. Su işlerini idare eden Hükûmet ya da C.N.T. olabilirdi - kimse bilmiyordu.) Teker teker tuvaletlerdeki yıkanma yerlerini, elimize geçirdiğimiz her kovayı ve son olarak da, Güvenlik Askerleri'nin Kopp'a verdikleri, şimdi boşalmış olan, onbeş bira şişesini doldurmak için hayli zaman harcadık.

Uykusuz geçen altmış saat yüzünden korkunç bir ruh hâli içinde ve köpekler gibi yorgundum. Şimdi artık gece ilerlemişti. Aşağıdaki barikatların gerisinde, millet yerlere serilmiş uyuyordu. Yukarıda, sargı yeri olarak kullanmayı düşündüğümüz sedirli küçük bir oda vardı. Ama, söylemesi gereksiz, ne tentürdiyot ne de sargı bezi bulunmadığını keşfettik. Belki hemşireye ihtiyaç duyulur diye karım otelden kalkıp buraya gelmişti. Moka'ya saldırmadan önce, yarım saatcik dinlenmek için sedire uzandım, saldırıda pekalâ öldürülebilirdim. Kemerime kayışla bağlanmış, boş böğrüne batan tabancanın verdiği felâket rahatsızlığı hatırlıyorum. Ondan sonra hatırladığım şey ise, birdenbire sarsılarak uyandığımda karımı başımda dikilmiş bulduğumdu. Ortalık iyice aydınlanmıştı, hiçbir şey olmamış, Hükûmet P.O.U.M.'a savaş ilân etmemiş, su kesilmemiş, caddelerdeki tek tük ateş dışında herşey normale dönmüştü. Karım, beni uyandırmaya kıyamadığını, ön odalardan birinde bir koltuk üstünde uyduğunu söyledi.

O günün akşamüstü bir çeşit ateşkes anlaşması yapıldı. Ateş sesleri yavaş yavaş söndü ve şaşırtıcı bir hızla halk caddeleri dolduruverdi. Birkaç dükkân kepenklerini kaldırmaya başladı, sergiler neredeyse bomboş olmasına rağmen, yaygara ile yiyecek isteyen muazzam bir kalabalık pazara toplanmıştı. Ancak, tramvayların çalışmaya başlamadığı dikkati çekiyordu. Güvenlik Askerleri hâlâ Moka'daki barikatlarının gerisindeydiler; iki tarafın da tahkim edilen binaları daha boşaltılmamıştı. Herkes telâşla oraya buraya koşuşturuyor ve yiyecek satın

almaya uğraşıyordu. Her yerde aynı soruları duyuyordunuz: «Durdu mu dersin? Yeniden başlar mı acaba?» Çarpışma, şimdi hepimizin başına gelen ve durdurmaya gücümüzün yetmediği bir çeşit doğal âfet, bir kasırga ya da deprem gibi düşünülüyordu. Gerçekten de, hemen arkasından —aslında bırakışma birkaç saat sürdü sanıyorum, ama saatten çok dakika gibi gelmişti— Haziran ayında göğün gürleyişi gibi âni tüfek sesleri üzerine herkes bir yerlere kaçıştı; çelik kepenkler hemen indirildi; caddeler sihirli bir değneğin ucuyla dokunulmuş gibi boşalıverdi; barikatların gerisi adamlarla doldu ve çarpışma yeniden başladı.

Yoğunlaşmış bir tiksinti ve öfkeyle damdaki mevziime döndüm. Bu gibi olaylara karıştığımız zaman, öyle sanıyorum ki, küçük çapta da olsa tarih yapıyorsunuzdur; hesapça kendinizi tarihî bir karakter gibi hissetmeniz gerekir. Fakat hiç böyle yapmazsınız, çünkü bu zamanlarda maddî ayrıntılar başka herşeye ağır basar. Çarpışmalar boyunca, yüzlerce mil uzaktaki gazeteciler bu işi parlak bir biçimde yaptıkları halde, ben durumun doğru dürüst bir «tahlil»ini yapamadım. Başlıca düşündüğüm, bu her iki taraf için de öldürücü rezil kavganın doğru ve yanlış yönleri değil, şu Allahın belâsı damda gece gündüz oturmanın verdiği rahatsızlık ve sıkıntı, gittikçe kötüleyen açlıktı —pazartesi gününden beri hiçbirimiz adam gibi yemek yememiştik. Bütün bu süre içinde, kafamda, bu iş biter bitmez cepheye dönmem gerekeceği fikri dolaşıp duruyordu. Bu düşünce beni çileden çıkarıyordu. Yüzelli gün cephede bulunmuş, Barselona'ya azıcık dinlenebilmek ve rahat etmek için hevesle gelmişim, ama bunun yerine, en azından benim kadar canları sıkılan ve zaman zaman bana el sallayarak kendilerinin de birer işçi olduğunu söyleyen, (onlara ateş etmeyeceğimi ümit ettiklerinden yapıyorlardı bunu) ama emir geldiğinde kesinlikle ateş açacak olan Güvenlik Askerleri'nin karşısında, damda oturarak vakit geçiriyordum. Eğer tarih dedikleri buysa, hiç de öyle bir

duygu vermiyordu. Daha çok cephede az adam olduğu, bu yüzden anormal uzunlukta sürelerle nöbet tutmanız gerektiği, kahramanlık etmek yerine, sıkıntı içinde, bazan uykudan başı önüne düşerek, ne olup bittiğiyle hiç ilgilenmeyerek yalnızca olduğunuz yerde oturmanız gereken, çok kötü bir döneme benziyordu.

Otelde, çarpışmalar boyunca burunlarını kapı ucundan uzatmaya korkan karmakarışık kalabalığın arasında korkunç bir kuşku havası doğmuştu. Çoğu kimse casus görme deliliğine tutulmuş, milletin kulağına başka herkesin Komünistler'in, Troçkistler'in, Anarşistler'in ya da bilmem kimin casusu olduğunu fısıldayarak ortalıkta dolanıyordu. Şişko Rus ajanı, sırayla bütün yabancıları bir yana sıkıştırıyor, inandırıcı bir biçimde, bütün bu oyunu Anarşistler'in düzenlediğini izâh ediyordu. Adamı biraz ilgiyle seyrettim; çünkü, gazetecileri saymazsanız, hayatımda ilk defa, mesleği yalan söylemek olan birini görüyordum. Tüfek takırtılarının ortasında ve kepenkleri kapalı pencerelerin berisinde sürüp giden bu küçük otel hayatında iğrenç birşeyler vardı. Öndeki yemek salonu, pencereden gelen bir kurşun sütunlardan birini yonttuktan sonra terkedilmiş, konuklar, hiçbir zaman herkese yetecek kadar masa bulunmayan arkadaki loş odaya doluşmuşlardı. Garsonlar geniş ölçüde azaltılmıştı, bazıları C.N.T. üyesi oldukları için genel greve katılmışlar ve şimdilik beyaz kolalı gömleklerini çıkarmışlardı, ama yemek servisleri hâlâ yapmacık bir tören görüntüsüyle devam ediyordu. Aslında, ortalıkta yenecek pek birşey yoktu. O perşembe akşamı, yemek olarak adam başına bir *tek* sardalya düşüyordu. Otelde günlerdir ekmek bulunmuyordu, şarap öylesine azalmıştı ki, gitgide daha eski şarapları daha yüksek fiatlara içiyorduk. Yiyecek kıtlığı, çarpışmalar sona erdikten birkaç gün sonra da devam etti. Üç gün boyunca karım ve ben bir parça keçi peyniriyle kahvaltı ettik, ekmek ve içecek birşey yoktu. Bol miktarda bulunan tek şey portakaldı. Fransız kamyon sürücüleri otele bir sürü por-

takal getirmişlerdi. Bu şoförler kaba görünüşlü bir güruhtu, yanlarında birtakım çok boyalı, takmış takıştırılmış İspanyol kızları ve siyah gömlekli pek iri bir hamal vardı. Başka zaman olsa, züppe otel müdürü bunları rahatsız etmek için elinden geleni ardına komaz, hattâ daha başından otele kabul etmezdi, ama şu anda pek itibâr görüyorlardı. —bizim hiç yokken, onların herkesin otlanmaya çabaladığı özel bir ekmek stokları vardı.

O son geceyi damda geçirdim, ertesi gün çarpışma sona erecek gibi görünüyordu. O gün —Cuma günü— çok ateş açıldığını sanmıyorum. Hiç kimsenin, Valencia'dan birliklerin gerçekten gelip gelmediğinden haberi yoktu —aslında, o gece birlikler geldiler. Hükûmet radyodan yarı yatıştırıcı, yarı tehdit edici bildirimlerle herkesin eve gitmesini isteyen, belli bir saatten sonra üzerinde silâhla yakalananların tutuklanacağını söyleyen yayınlar yapıyordu. Hükûmet yayınlarını kimsenin takdığı yoktu, ama millet her yerde barikatlardan yavaşça toz oluyordu. Bu durumun belli başlı sorumlusunun yiyecek kıtlığı olduğuna eminim. Her yanda aynı sözler işitiliyordu: «Hiç yiyeceğimiz kalmadı, yeniden dönüp çalışmak zorundayız.» Öte yandan, şehirlerde yiyecek olduğu sürece tayınlarını alacaklarını bilen Güvenlik Askerleri yerlerinde kalabiliyorlardı. Akşamüstü olduğunda, terkedilmiş barikatlar hâlâ yerlerinde durduğu halde, caddeler hemen hemen normale dönmüş, Ramblas halkla dolmuştu; dükkânların hemen hepsi açıktı ve —hepsinin en güven vericisi— uzun süre donmuş kalıplar halinde duran tramvaylar harekete geçtiler. Güvenlik Askerleri hâlâ Café Moka'yı ellerinde tutuyorlardı, barikatlarını yıkmamışlardı ama bazısı kaldırıma sandalye çıkarıp dizlerinin üstünde tüfeklerini yatırmış oturuyorlardı. Birinin yanından geçerken göz kırptım; düşmanlıktan hayli uzak bir sırıtmayla karşılık verdi —hiç kuşkusuz, beni tanımıştı. Telefon Santrali'nden Anarşist bayrağı indirilmişti, yalnız Katalan bayrağı dalgalanıyordu. Bu, işçilerin kesinlikle yenildikleri anlamına ge-

liyordu— siyasî bilinçsizliğim yüzünden kafamda yeterince açıklık olmamasına rağmen— Hükûmet'in, kendini daha güvenli hissettiği zaman hesap sormaya kalkacağıını anlamıştım. Fakat o sırada, olayların bu yönleriyle ilgilenmiyordum. Bütün bildiğim, şeytanî silâh seslerinin sona ermesinden derin bir rahatlama duyduğum ve cepheye dönmeden önce, biraz yiyecek satın alarak, azıcık dinlenip huzur bulabileceğimdi.

Valencia'dan gelen birlikler, o akşam caddelerde ilk kez göründüklerinde vakit hayli ilerlemiş olmalıydı. Bunlar, Güvenlik Askerleri'ne ve Carabineros'a benzer (yani, başlıca polis görevlisi) bir başka sınıf olan Hücum Muhafızları ve Cumhuriyet'in seçme birlikleriydi. Çok âniden, adeta yerden bitercesine ortaya çıkmışlardı; nereye baksanız, onar kişilik gruplar halinde caddelerde devriye gezdikleri görülüyordu —kocaman tüfekleri omuzlarından aşağı sarkan, uzun boylu, gri ya da mavi üniformalı adamlar, grup başına da bir makineli tüfek. Bunlar olurken bizim yapılacak gayet nâzık bir işimiz vardı. Rasatevinin kulelerinde nöbet tutarken kullandığımız altı tüfek hâlâ oldukları yerde duruyordu ve ne yapıp yapıp onları P.O.U.M. binasına geri götürmek zorundaydık. Tek sorun, bu tüfekleri caddenin bir yanından öbür yanına geçirmektir. Bunlar, binadaki silâh deposuna aittiler, ama caddeye çıkarmak Hükûmet emrine karşı gelmek demektir; ellerimizde bunlarla yakalanırsak tutuklanacağımız kesindi— daha kötüsü, tüfeklere de el konurdu. Binada yalnızca yirmibir tüfek varken, altısını kaybetmeyi göze alamazdık. En uygun yolu bulmak için, uzun tartışmalar yapıldıktan sonra, kızıl saçlı bir İspanyol çocukla ben tüfekleri dışarı kaçırmaya başladık. Hücum Muhafızları'nı uyutmak çok kolaydı; asıl tehlike, rasatevinde tüfeklerimiz olduğunu gayet iyi bilen Moka'daki Güvenlik Askerleri'nin bizim caddeden karşıya tüfek taşıdığımızı görünce işi bozmalarıydı. Yarı yarıya soyunduk, sol omuzumuza birer tüfek astık, dipçikleri koltuk altımıza sıkıştırdık, namluları da

paçalarımızdan aşağı sarkıttık. Bu Mavzerler'in uzun olması ayrı bir talihsizlikti. Benim gibi uzun boylu bir adam bile uzun bir Mavzeri rahatsızlık duymadan pantolonunun paçasında taşıyamazdı. Rasatevinin kıvrım kıvrım merdivenlerinden aşağı kütük gibi bir bacakla inmek dayanılmaz bir işti. Bir kere caddeye çıkınca, hareket etmek için tutulacak tek yolun, dizlerimizi bükme-yecek kadar yavaş yürümek olduğunu keşfettik. Sinemanın önünde bir grup adamın, kaplumbağa hızıyla cadde boyunca yürüyüşümü büyük bir ilgiyle seyrettiklerini gördüm. Acaba ne derdim olduğunu düşündüler diye merak eder dururum. Savaşta yaralanmıştır demişlerdi belki de. Her neyse, bütün tüfekler kazasız belâsız karşıya geçirildi.

Ertesi gün, Hücum Muhafızları her yanı kaplamıştı, caddelerde fâtihi edâsıyla yürüyorlardı. Hükûmet'in, direnme göstermeyeceğini önceden bildiği halkı dehşette bırakmak için kuvvet gösterisi yaptığına hiç kuşku yoktu; bazı patlamalar olacağından herhangi bir korkuları olsa, Hücum Muhafızları küçük mangalar halinde caddelere dağıtılmaz, barikalarda tutulurdu. Bunlar pek mükemmel birliklerdi, İspanya'da gördüklerimin en iyisiydiler ve bir anlamda «düşman» olmalarına rağmen, görünüşlerinden hoşlanmaktan kendimi alamıyordum. Fakat, onların ileri geri gezinmelerine bir çeşit şaşkınlıkla bakıyordum. Ben, Aragon cephesindeki pejmürde, pek kötü silâhlanmış milislere alışmıştım; Cumhuriyet'in böyle birlikleri olduğunu bilmiyordum. Beni asıl şaşırtan, bunların seçilmiş adamlar olmaları değil, ellerindeki silâhlardı. Hepsi, «Rus tüfeği» denilen (bu tüfekler İspanya'ya S.S.C.B. tarafından gönderilmişti, ama sanıyorum, Amerika'da imâl ediliyorlardı) yeni bir cins tüfekte donatılmışlardı. Bir tanesini inceledim. Mükemmel bir tüfek olmaktan pek uzaktı ama bizim cephe-deki eski püskü, ağzı yayvan korkunç karabinalardan kat kat iyiydi. Hücum Muhafızları'nın on adamına bir hafif makinelî tüfek, herbirine de bir otomatik tabanca düşü-

yordu; bizimse cephede aşağı yukarı elli adamımıza bir makeneli tüfek düşüyordu, tabancalara gelince; bunları yalnızca kanunsuz yollardan elde edebildiniz. Şimdiye kadar farketmemiş olmama rağmen, gerçek şuydu ki, bu her yerde böyleydi, hiç de cepheye gönderilmek niyetiyle yetiştirilmemiş olan Güvenlik Askerleri ve Carabinero'lar daha iyi silâhlendirilmiş, bizden çok daha iyi giydirilmişlerdi. Bunun her savaşta böyle olduğunu sanıyordum —gerideki besili polis ile cephe hattındaki pejmürde askerler arasındaki tezâd! Tüm olarak alındıkta, bir iki gün sonra Hücum Muhafızları halkla gayet iyi geçinmeye başladılar. İlk günü, bazıları —herhalde, emir aldıkları için— kışkırtıcı bir tavırla davranışlarda bulunmaya kalkınca birkaç yerde kargaşalık çıktı. Bazısı gruplar halinde tramvayları basmış, yolcuları aramış, cebinden C.N.T. üyelik kartı çıkanların kartlarını parça parça etmişlerdi. Bu, silâhlı Anarşistler'le kavgalaşmaya yol açtı; bir iki kişi öldü. Ama çok kısa bir süre sonra, Hücum Muhafızları muzaffer istilâcı havalalarını bıraktılar ve ilişkiler daha dostâne bir hale geldi. Çoğunun bir iki gün içinde kendilerine birer kız arkadaş buluverdikleri dikkati çekiyordu.

Barselona çarpışmaları, Valencia Hükûmeti'ne Katalonya bölgesinin tüm denetimini eline almak için uzun zamandır aradığı bahaneyi vermişti. İşçi milisleri dağıtılacak ve Halk Ordusu birlikleri arasında yeniden paylaşılacaktı. Barselona üzerinde Cumhuriyetçi bayrağı dalgalanıyordu —Cumhuriyetçi bayrağını faşist siperlerinin dışında, sanırım, ilk burada görmüş oluyordum. İşçi mahallelerinde barikatlar yıkılıyor, ama bu iş pek yavaş oluyordu; çünkü barikat kurmak taşları gerisin geri yerine koymaktan çok daha kolaydır. P.S.U.C. binalarının önündeki barikatların yerlerinde kalmasına izin verilmişti; gerçekten Haziran sonu geldiğinde pek çoğu hâlâ duruyordu. Güvenlik Askerleri stratejik noktaları ellerinde tutmaya devam ediyorlardı. Esaslı bir miktarının kaçırıldığından hiç kuşku yok, ama C.N.T. mer-

kezlerinde muazzam sayılarda silâha el konuyordu. *La Batalla* hâlâ ortalıkta gözükiyordu, ama ilk sayfası hemen neredeyse bomboş kalacak derecede sansür edilmişti. P.S.U.C. gazeteleri sansüre uğramıyor, P.O.U.M.'un lağvedilmesini talep eden, ortalığı alevlendirici makaleler yayınlıyorlardı. P.O.U.M.'un gizli bir faşist örgütü olduğu ilân edilmiş, P.O.U.M.'nı, orak ve çekiç işaretli bir maskeden sıyrılarak ortaya çıkan iğrenç, gamalı haç işaretli manyak bir yüz olarak gösteren bir karikatür, P.S.U.C. ajanları tarafından kentin dört bir yanına yayılmıştı. Besbelli, Barselona çarpışmalarının resmî ifadesi, yalnız P.O.U.M. tarafından ustaca düzenlenen bir faşist «beşinci kol» ayaklanmasından başka bir şey değil, diye kararlaştırılmıştı.

Çarpışmaların bittiği şu sırada, oteldeki korkunç kuşku ve düşmanlık havası daha da kötülemişti. Durmadan ortaya atılan suçlamalar karşısında tarafsız kalmak olanaksızdı. Postahaneler yeniden çalışıyordu, yabancı komünist gazeteleri elimize geçmeye başlamıştı; çarpışmalara ilişkin haberleri yalnızca azılı partizanca değil, fakat hiç kuşkusuz, gerçeklere de aykırıydı. Neyin nasıl olduğunu gerçekten gören Komünistler'in bazıları, sanırım, olaylar için uydurulan yorumlar karşısında hayretten dona kalıyorlardı; ama, tabiatıyla kendi taraflarına sıkıca bağlı kalmak durumundaydılar. Komünist arkadaşımız bana bir kere daha yanaştı ve Uluslararası Tugay'a transfer olmayı isteyip istemediğimi sordu. Hayli şaşırılmıştım. «Sizin gazeteleriniz benim faşist olduğumu yazıyor.» dedim. «P.O.U.M.'a bağlı olduğum için, mutlaka siyasî bir zanlı olmalıyım.»

«Oh, bu mesele değil canım, Ne de olsa siz yalnızca verilen emri yerine getiriyordunuz.»

Ona, bu olaydan sonra Komünistler'in denetimi altındaki hiçbir birliğe katılamayacağımı söylemek zorunda kaldım. Eninde sonunda, bu, İspanyol emekçi sınıfına karşı kullanılabilirdi. Böyle bir patlamanın bir daha ne zaman olacağı bilinemezdi ve ben bir daha böyle bir

davada tüfeğimi elime almak durumunda kalırsam, onu emekçi sınıfa karşı değil, emekçi sınıfın yararına kullanacaktım. Adam bu konuda çok dürüsttü. Fakat bütün hava değişmişti. Artık, önceden olduğu gibi, «farklı kalmakta anlaşıl» aslında siyasî hasmımız olması gereken birisiyle içki içemiyordunuz. Otelin holünde bazı çirkin ağız dalaşmaları yapıyordu. Bunlar olurken, hapishaneler dolup taşıyordu. Çarpışmalar sona erdikten sonra, hiç kuşkusuz, Anarşistler esirlerini salıvermiş, ama Güvenlik Askerleri kendi esirlerini bırakmamış ve bunların çoğu hapse atılmış, birçoğları muhakeme edilmeksizin, aylarca hapiste tutulmuşlardı. Her zaman olduğu gibi, polisin beceriksizliği yüzünden tamamen suçsuz zavallılar tutuklanıyordu. Daha önceden, Douglas Thompson'un Nisan başında yaralandığından söz etmiştim. Sonra onunla temasımızı kaybettik; biri yaralandı mı zaten hep böyle olurdu, çünkü yaralılar sık sık bir hastaneden öbürüne yer değiştirirlerdi. Aslında Tarragona hastanesindeydi, çarpışmalar başladığı sıralarda gerisin geriye Barselona'ya gönderilmişti. Salı sabahı ona sokakta rastladım, her yanda uğuldayan tüfek ateşinden hayli tedirgindi; o da herkesin ağızındaki soruyu sordu :

«Nedir bu Allahın belâsı şey?»

Elimden geldiği kadarıyla anlattım herşeyi. Thompson hemen, «Ben bu işin dışında kalacağım. Kolum hâlâ kötü. Otelime dönüp orada oturacağım.» dedi.

Oteline döndü, ama ne yazık ki kaldığı otel şehrin Güvenlik Askerleri'nce denetim altında tutulan kesimindeydi —sokak çarpışmalarında yerel coğrafyayı bilmek ne kadar önemli! Otel basılmış, Thompson yakalanmış, hapse tıkmış ve sekiz gün süreyle, hiç kimse için uzanacak bir yer bulunmayacak derecede ağızına kadar dolu bir hücrede tutulmuştu. Buna benzeyen daha bir sürü olay oluyordu. Çok sayıda siyasî zanlı yabancı, peşlerinde polis ve devamlı ele verilme korkusuyla saklanıyordu. Pasaportsuz olan ve genellikle kendi ülkelerinde gizli polise aranan İtalyan ve Almanlar'ın durumu en kötüsüy-

dü. Yakalandıkları takdirde, sınırdışı edilerek Fransa'ya gönderileceklerdi ki, bu, Tanrı bilir onları ne korkunç olayların beklediği, İtalya ya da Almanya'ya geri yollanmaları demektir. Bir iki yabancı kadın İspanyollar'la «evlenerek» durumlarını çabucak usulüne uydurdular. Hiç kimlik belgesi olmayan bir Alman kızı günlerce bir adamın metresi pozuna girerek polisi uyutmuştu. Adamın yatak odasından çıkarken kazârâ çarpıştığımızda, zavallı kızın yüzündeki utanç ve sefalet ifadesini hatırlıyorum. Kuşkusuz, kız adamın metresi falan değildi, ama benim onu öyle sandığımı düşünmüştü. Bütün bu zaman boyunca, içinizde, bir arkadaşınızın şimdiye kadar sizi polise gammazlamış olabileceği gibi nefret uyandıran bir duygu taşıyordunuz. Çarpışmanın uzun süren kâbûsu, gürültüsü, yiyecek ve uykudan yoksunluk, damda oturup acaba bir dakika sonra vurulacak mıyım, yoksa bir başkasını mı vurmaya zorunda kalacağım diye ölesiye sıkılmak, karmakarışık gerginlik sinirlerimi sonuna kadar zorlamıştı. Öyle bir noktaya gelmişim ki, her kapı çarpışında tabancama sarılıyordum. Cumartesi sabahı caddeden bir silâh gümbürtüsü koptu; herkes «yine başladı» diye bağırdı, caddeye koştuğumda birkaç Güvenlik Askeri'nin kudurmuş bir köpeği vurduklarını öğrendim. O zaman, hattâ aradan aylar geçtikten sonra Barselona'da bulunmuş bir kimse, korku, kuşku, nefret, sansürlü gazeteler, tika basa doldurulmuş hapishaneler, muazzam yiyecek kuyrukları ve sinsi sinsi gezinen silâhli adamların yarattığı korkunç havayı hiç unutamayacaktır.

Barselona çarpışmalarının ortasında olan bitenlerin neye benzediğine dair bir fikir vermeye çabaladım, ama zamanın tuhaflıklarından birçoğunu aktarmakta başarılı olduğumu sanmıyorum. Geriye baktığımda belleğime takılan şeyler o sırada rastgele yapılan gözlemler, bütün davanın kendilerine anlamsız bir gürültü gibi geldiği savaşın dışında kalanların bir anlık görüntüleri. Bir iki sokak ötede tüfeklerin çatırtı ve gümbürtüsü duyul-

lurken, modaaya uygun giyinmiş bir kadını koluna alıŖ-veriŖ sepetini takmıŖ, önünde kıvrıcık tüylü beyaz bir köpekle, Ramblas'dan aŖađı doğru yürüyüŖ yaparken gördüğümü hatırlıyorum. Tek akla gelen, kadının sağır olabileceğiydi. Bir de, tamamen boŖ Plaza de Cataluđa'da aceleyle karŖıdan karŖıya koŖarken her iki elinde beyaz mendiller sallayan bir adam. BaŖtan aŖađı siyahlar giyinmiş büyük bir kalabalığın da bir saat boyunca Palaza de Cataluđa'dan geçmeye çalıŖtıklarını ve hep baŖarısızlıđa uğradıklarını hatırlıyorum. Ne zaman yan sokaktan baŖlarını uzatsalar, köŖedeki Hotel Colón'dan P.S.U.C. makineli tüfekleri ateŖ açıyor ve onları geri püskürtüyordu— neden bilmiyorum, çünkü silâhsız oldukları açıkça görülüyordu.

Sonradan, bunların bir cenâze alayı olduğunu düŖündüm. Poliorama'nın üstündeki müzede kapıcı olarak çalıŖan ve bütün bu olanlara toplumsal yaŖayıŖın gereği olan Ŗeyler diye bakan küçük adam. İngilizler'in kendisini ziyarete gelmesinden çok hoŖnut olmuŖtu. İngilizler'i çok *simpatico* bulduğunu söyledi. Bu belâ sona erdiğinde hepimizin yeniden onu görmeye geleceğimizi umuyordu— gerçekten de onu görmeye gittim. BaŖıyla Plaza de Cataluğa'daki cehennemî ateŖe doğru iŖaret ederek (sanki bu sabahın çok güzel olduğunu söylüyormuŖ gibi) «Eh, Temmuz'un 19'u geldi yine» diyen öbür küçük adam. Ayakkabı dükkânında postallarımı yapan adamlar. Oraya, çarpıŖmadan önce, çarpıŖma sona erdikten sonra ve birkaç dakika için 5 Mayıs'dakine kısa süreli ateŖkes sırasında gittim. Pahalı bir dükkândı, çalıŖanlar da U.G.T.'nin adamlarıydı, P.S.U.C. üyesi de olabildiler— herneyse, siyasî açıdan karŖı tarafın adamlarıydı ve benim P.O.U.M.'lu olduğumu biliyorlardı. Yine de davranıŖları tümüyle tarafsızdı. «Böyle Ŗeylerin olması çok kötü değil mi? İŖ için de çok kötü. Bir türlü sona ermemesi ne yazık! Cephede olanlar yetmiyormuŖ gibi» vb. vb. Halk arasında bir sürü insan, belki de Barselona'da oturanların çoğu bütün çarpıŖmaya, bir ilgi kayması olmadan,

ya da bir hava baskınında duyacaklarından zırnık fazla olmayan bir ilgi ile bakıyorlardı.

Bu bölümde yalnız kendi kişisel gözlemlerimi anlattım. Bundan sonraki bölümde, elimden geldiğince iyi bir biçimde daha kapsamlı konuları tartışmam gerekiyor —gerçekte olan nedir, ve ne gibi sonuçlar doğurmuştur, olayın doğru ve yanlış yönleri nelerdi, eğer sorumlusu var ise bu sorumlu kimdi? Barselona çarpışmaları pek çok siyasî tartışmaya sermaye edildiği için, bunun dengeli bir görünümünü vermeye çalışmak önemli birşeydir. Şimdiden bu konu üstüne bir çok kitabı doldurmaya yetecek miktarda yazı yazılmıştır, bunların onda dokuzunun gerçek dışı olduğunu söylersem abartmaya kaçmış olmam sanıyorum. O sırada yayınlanan gazete haberlerinin hemen hepsi savaştan uzaktaki gazeteciler tarafından uydurulmuştu; yalnızca yanlış haber vermekle kalmayıp, okuyucuları maksatlı olarak da yanlış yöne çekiyorlardı. Her zaman olduğu gibi, sorunun tek bir yönünün, halka geniş olarak yansıtılmasına izin verilirdi. O sırada, Barselona'daki herkes gibi, ben de yalnızca kendi mahalleimde neler olup bittiğini gördüm, ama ortalığa yayılan yalanların pek çoğunun tersini kanıtlayacak kadar çok şey duydum ve olaylara tanık oldum. Önceden olduğu gibi, siyasî çatışmalarla (tıpkı bir Çin savaşındaki generallerin adları gibi) insanın aklını karıştıran partiler ve alt-partilerin isim kalabalığıyla ilgilenmiyorsanız, lütfen bu bölümü atlayın. Partiler içi polemiklerin ayrıntılarına girmek korkunç bir iş, lâğım çukuruna dalmaya benziyor. Fakat gerçeği olabildiğince ortaya çıkarmaya çabalamak ve kurmak gereklidir. Uzak bir şehirdeki bu sefil dalaşma, ilk bakışta sanıldığından daha büyük bir önem taşımaktadır.

Gerekli kayıtların olmaması yüzünden, Barselona çarpışmalarının tümüyle doğru ve tarafsız bir öyküsü hiçbir zaman yazılamayacaktır. Gelecekteki tarihçiler, üzerinde çalışmak için bir yığın suçlama ve parti propagandasından başka birşey bulamayacaklar. Ben bile, gözlerimle gördüklerimin ve sözlerini güvenilir saydığım başka görgü tanıklarından öğrendiklerimin ötesinde pek az malzemeye sahibim. Böyle olmakla birlikte, bazı sunturlu yalanların aksini kanıtlayabilir ve bu olayın belirli bir perspektife sokulmasına yardımcı olabilirim.

Her şeyden önce, gerçekten olan neydi?

Uzun bir süreden beri Katalonya'nın her yanında gerilim yükseliyordu. Bu kitabın daha önceki bölümlerinde Komünistler'le Anarşistler arasındaki çatışmaları bazılarına anlatmıştım. 1937 Mayıs'ında herşey öyle bir noktaya ulaştı ki, artık büyük bir patlayışa kaçınılmaz gözüyle bakılıyordu. Sürtüşmenin bardağı taşırان nedeni, bütün özel silâhların teslim edilmesine ilişkin Hükümet emri idi; bunun yanı sıra, iyi silâhlarla donanmış «gayri siyasî» bir polis kuvveti kurulmasına da karar verilmişti. Bu örgüte sendika üyeleri alınmayacaktı. Bundan sonraki adımın, C.N.T. denetimindeki kimi kilit endüstrilerin ele geçirilmesi olacağı herkesce apaçık biliniyordu. Ayrıca, işçi sınıfı saflarında servetle sefalet arasındaki karşıtlığın gittikçe artmasından ileri gelen belli bir kırgınlık ve devrimin sabote edildiği yolunda genel ve muğlak bir duygu da vardı.

1 Mayıs'ta hiçbir baş kaldırma hareketinin olmayışı herkesi sevindirmiş ve şaşırtmıştı. 3 Mayıs'ta Hükümet, savaşın başından beri çoğunlukla C.N.T.'li işçilerin çalıştırdığı Telefon Santralı'nı, kötü yönetildiği, ayrıca resmî görüşmelerin dinlendiği ve banda alındığı gibi gerekçe-

ler öne sürerek devralmaya karar verdi. Sivil giyinmiş silâhlı polisler caddelerde yol açılırken, Polis Şefi Salas, (kendisine verilen emirlerin sınırını aşılıyor muydu aşmıyor muydu bilinmez) binayı ele geçirmeleri için üç kamyon dolusu silâhlı Güvenlik Askeri gönderdi. Aşağı yukarı aynı saatlerde, takım takım Güvenlik Askerleri stratejik noktalardaki başka birçok binaları da zaptettiler. Asıl niyetleri her ne idiyse, herkes bunun C.N.T.'ye karşı Güvenlik Askerleri ve P.S.U.C. (Komünistler ve Sosyalistler) tarafından yapılacak bir saldırının işareti olduğuna inanıyordu. İşçilerin binalarına bir saldırı olacak diye bir söylenti şehri dolaştı; caddelerde silâhlı Anarşistler belirdi; işler durdu ve hemen ardından çarpışma patlak verdi. O gece ve ertesi gün, şehrin her yanında barikatlar kurulmuştu ve çarpışmalar 6 Mayıs sabahına dek aralıksız sürdü. Ne var ki, çarpışma, her iki tarafta da savunma niteliğindedir. Bildiğim kadarıyla, binalar kuşatılmış ama hiçbiri zaptedilmemiş ve hiç topçu da kullanılmamıştı. Durum kabataslak şöyleydi: C.N.T. - F.A.I. - P.O.U.M. kuvvetleri emekçi banliyölerini, silâhlı polis kuvvetleri ve P.S.U.C. de şehrin merkez ve resmî kesimlerini tuttular. 6 Mayıs'ta ateş kesildi, ama, muhtemelen Güvenlik Askerleri'nin silâhsız C.N.T. işçileri üstüne, ani saldırısı yüzünden yeniden bozuldu. Bununla birlikte, ertesi sabah millet kendiliğinden barikatları farketmeye başladı. 5 Mayıs gecesine kadar C.N.T. daha iyi durumdaydı sayılır; ayrıca çok sayıda Güvenlik Askeri teslim olmuştu. Fakat genel olarak kabul edilmiş bir önderlik ve belirli bir plân yoktu —gerçekten, Güvenlik Askerleri'ne karşı direnmeyi öngören belirsiz bir kararın dışında, anlaşıldığı kadarıyla, hiçbir plân yapılmamıştı. C.N.T.'nin resmî önderleri U.G.T. önderleri ile birlikte herkesi işlerinin başına dönmeye çağırıyorlardı. Herşey bir yana, yiyecek gitgide azalıyordu. Bu koşullar içinde hiç kimse çarpışmaya devam etmeyi göze alacak kadar davaya güvenemiyordu. 7 Mayıs öğleden sonra şartlar hemen hemen normale dönmüştü. O akşam deniz

yoluyla Valencia'dan gönderilen altı bin Hücüm Muhafızı Barselona'ya vardı ve şehrin denetimini eline aldı. Hükûmet, muvazzaf kuvvetlerin elindekiler dışında bütün silâhların teslim edilmesine ilişkin bir emir yayınladı ve ertesi birkaç gün içinde çok sayıda silâh ele geçirildi. Çarpışmalar sırasındaki kayıplar, resmî bildirilere göre, dört yüz ölü ve bin kadar yaralı idi. Ölü sayısı abartmalı verilmiş olabilir, ama bu rakamı çürütecek delillerden yoksun olduğumuz için, doğru kabul etmek zorundayız.

İkinci olarak, çarpışma sonrasının etkilerini herhangi bir kesinlikle söylemek de imkânsızdır. Bu patlamanın savaşa doğrudan bir etkisi olup olmadığı konusunda bir delil yok, ama biraz daha uzasaydı etkisi olacağı kuşkusuzdu. Bu patlama, Katalonya'nın Valencia denetimi altına girmesine, milis güçlerinin dağıtılmasına, P.O.U.M.'un ilgasına bahane edilirken, hiç kuşkusuz, Cabellero Hükûmeti'nin düşürülmesinde de etkili oldu. Fakat, kesinlikle, bunlar zaten olacaktı diye düşünebiliriz. Asıl dava, sokaklara dökülen C.N.T. emekçilerinin bu çarpışmada pes dememekle birşey kaybedip kaybetmedikleridir. Barselona Telefon Santralı'nın ele geçirilişi, düpedüz uzun bir süreç içindeki tek bir olaydı. Doğrudan iktidar geçen yıldan beri, manevrayla sendikacıların ellerinden kaydırılmıştı. Genel eylemin yönü, emekçi sınıfın denetiminden çok uzakta, merkezî denetime, devlet kapitalizmine ve muhtemelen, özel kapitalizmin yeniden sunuluşuna doğruydu. Gerçek şudur ki; bu noktada direnmenin varlığı, sürecin hızını herhalde azaltmıştır. Savaşın patlak vermesinden bir yıl sonra Katalonya emekçileri iktidarlarını büyük ölçüde yitirmişlerdi, ama nispeten hâlâ iyi durumdaydılar. Ne türlü kıskırtma olursa olsun yan gelip yatacaklarını açıkça belirtmiş olsalardı, daha da büyük kayba uğramış olabilirlerdi. Çarpışıp da yenilmenin, hiç savaşmamaktan daha iyi sonuç verdiği örnekler vardır.

Üçüncü olarak, bu patlamanın gerisinde ne gibi bir gaye —herhangi bir gaye var idiyse tabii— vardı? Bu bir çeşit *coup d'état* ya da ihtilâl girişimi miydi? Gerçekten Hükûmet'i düşürmeyi mi hedef almıştı? Önceden tasarlanıp üzerinde karar verilmiş miydi?

Benim fikrimce, çarpışma yalnızca herkesin onu beklemesi anlamında, önceden düşünülmüş ve tasarlanmıştı. Her iki tarafta da hiçbir belirli plân işareti yoktu. Anarşistler'in safında eylem nerdeyse kesinlikle kendiliğinden oluşmuştu, çünkü bu başlıbaşına sıradan insanların çıkardığı bir olaydı. Herkes sokağa fırlamış, siyasî önderleri de onları istemiyerek izlemişler ya da hiç izlememişlerdi. Devrimci bir çizgide *konuşanlar*, yalnızca Durruti Dostları —F.A.I. ve P.O.U.M.'un içinde küçük bir aşırı grup— idi. Bunlar da yine, önderlik etmiyor, izliyorlardı. Durruti Dostları bir çeşit devrimci bildiri dağıttılar, ama bu bildiri 5 Mayıs'tan önce çıkmadı; dolayısıyla, daha iki gün önce kendiliğinden başlamış olan çarpışmayı onların başlattığı söylenemez. C.N.T.'nin resmî liderleri daha başından olayla ilgileri olmadığını açıkladılar. Bunun birçok nedeni vardı. En başta, C.N.T.'nin hâlâ Hükûmet'te ve Generalite'de temsil edilmesi, önderlerin izleyicilerinden daha tutucu olmalarını sağlıyordu. İkinci olarak, C.N.T. önderlerinin asıl gayesi U.G.T. ile ittifak kurmaktı; çarpışma ise hiç değilse şimdilik, C.N.T. ile U.G.T. arasındaki ayrılığı zorunlu olarak genişletecekti. Üçüncü olarak, Anarşist önderleri —o sırada herkesce bilinmemekle birlikte— olaylar belli bir noktanın ötesine sızar da, belki 5 Mayıs'ta yaklaştıkları gibi, emekçilerin şehre egemen olması halinde, yabancı bir müdahale yapılmasından korkuyorlardı. Bir İngiliz kruvazörü ve iki İngiliz destroyeri limana girmişlerdi, kuşkusuz yakınlarda daha başka savaş gemileri de vardı. İngiliz gazeteleri bu gemilerin Barselona'ya «İngiliz çıkarlarını korumak için» gittiğini ilân etti. Ama gerçek şuydu ki, gemiler bunu gerçekleştirmek için hiçbir eylemde bulunmadılar; yani, karaya hiç

usker çıkarmadılar ya da hiçbir mülteci kabul etmediler. Bu noktada kesin bir şey söylenemez, ama hiç değilse içten içe muhtemeldir ki, İspanyol Hükûmeti'ni Franco'dan kurtarmak için parmağını kıpırdatmayan İngiliz Hükûmeti, aynı hükûmeti kendi emekçi sınıfından kurtarmak için yeterince çabuk müdahale edecekti.

P.O.U.M.'un önderleri bu olayda mesuliyet taşımadıklarını söylemediler, hattâ izleyicilerini barikatlarda kalmaya teşvik ettiler ve Durriti Dostları'nın yayınladığı aşırılık yanlısı bildiriye bile onayladılar (6 Mayıs, *La Batalla*). Görüldüğü kadarıyla hiç kimsenin elinde bir kopyası bulunmayan bu bildiri hakkında büyük belirsizlikler vardır. Kimi yabancı gazetelerde bu bildiri, şehrin her yanına yapıştırılmış «ortalığı alevlendirici bir afiş» olarak tanımlanmıştı. Kesinlikle böyle bir afiş falan yoktu. Çeşitli kaynakları karşılaştırdıktan sonra, bu bildirin (1) İhtilâlcî bir konseyin (cunta) kurulması, (2) Telefon Santralı'na yapılan saldırının sorumlularının bulunması, (3) Güvenlik Askerleri'nin silâhsızlandırılması için çağrıda bulunduğunu söyleyebilirim. *La Batalla*'nın bildiriye nereye kadar kabul ettiğine gelince, orası da meçhûldür. Ben kendim ne bildiriye ne de o tarihli *La Batalla*'yı gördüm. Çarpışmalar sırasında gördüğüm tek el ilânı, küçük bir grup Troçkist'in (Bolşevik - Leninistler) 4 Mayıs'ta çıkardıkları bildiriydi. Bunun da başlıca söylediği şey, «Herkes barikatlara gitsin —savaş sanayii dışındaki bütün sanayi kollarında genel grev yapılsın» idi. Bir başka deyişle, zaten olan şeylerin yerine getirilmesini istiyordu.) Fakat gerçekte P.O.U.M. önderlerinin tutumları tereddütlüydü. Franco'ya karşı sürdürülen savaş kazanılmadan önce asla ayaklanmaktan yana değildiler. Ne var ki, emekçiler sokağa dökülmüşlerdi; P. O.U.M. önderleri de, emekçiler sokağa döküldü mü, onlarla birlikte olmak devrimci partilerin görevidir diyen, hayli ukalâca, bir marksist çizgiyi tutarak hareket ettiler. Bu nedenle «19 Temmuz'un ruhunu yeniden uyan-

dırmak» ve benzeri sloganlara rağmen, emekçilerin ey-
lemlerini savunma ile sınırlamak için ellerinden geleni
yaptılar. Meselâ, herhangi bir bina üzerine saldırı emri
asla vermediler; yalnızca taraftarlarının uyanık kalma-
sına ve son bölümde değindiğim gibi, önlemek imkânı
oldukça ateş açılmamasını emrettiler. *La Batalla* ayrıca
hiçbir birliğin cepheden ayrılmaması yolunda talimâtlar
da yayınlandı (*). Kestirilebileceği kadarıyla P.O.U.M.'
un sorumluluğunun, herkesi teşvik etmekten ve muh-
temelen bir kısım ahaliyi orada kalacaklarından daha
uzun süre kalmaya ikna etmiş olmaktan ibaret bulundu-
ğunu söyleyebilirim. O sırada P.O.U.M. önderleri ile ki-
şisel ilişkileri olanlar (benim ilişkim yoktu) bana ger-
çekte bu işten tümüyle hiç hoşlanmadıklarını, ama ka-
tılmak zorunluluğunu da duyduklarını söylediler. Sonra-
dan hiç kuşkusuz, bu da, hep yapıldığı gibi, siyasî bir ser-
maye haline getirilmişti. P.O.U.M. önderlerinden biri
olan Gorkin, sonradan «Mayıs'ın görkemli günleri»nden
bile dem vurdu. Propaganda açısından, haklı çizgi bu
olabilirdi; kuşkusuz P.O.U.M.'un yasaklanmadan önce-
ki kısa dönemde üye sayısı bir dereceye kadar artmıştı.
Taktik açısından, çok küçük bir örgüt ve genellikle P.O.
U.M.'un düşmanı olan Durriti Dostları'nın bildirisini
desteklemek, muhtemelen, bir hata olur.

Genel heyecan ve her iki tarafta da söylenen şeyler
düşünülecek olursa, bildirinin «Barikatlarda kalınız» de-
mekten fazla bir tesiri olmadı. Ama Anarşist gazetesi
Solidaridad Obrera buna karşı çıkarken, P.O.U.M. ön-
derlerini benimser gibi görünmekle, bu çarpışmanın yal-
nızca P.O.U.M. tarafından yürütülmüş bir çeşit ayak-

(*) Inprecor'un (International Press Correspondence'in kısıl-
tılmış adı — Komünist Enternasyonal'in gazetesi.) son sa-
yılarında tam tersini, yani *La Batalla*'nın P.O.U.M. birlik-
lerinin cepheden ayrılmasını emrettiğini söylüyor. Bu nok-
ta, adı geçen tarihli *La Batalla*'ya bakılarak kolaylıkla tes-
pit edilebilir.

lanma olduğunu yazınlarını kolaylaştırdılar. Ne var ki, zâten Komünist basınının her hâlûkârda böyle söyleyeceğine kesinlikle inanabiliriz. Üstelik bu, daha az delille gerek önceden gerek sonradan yapılan suçlamalarla oranlanırsa hiçbir şey değildi. C.N.T. önderleri tedbirli tutumlarından fazla birşey kazanamadılar; bağlılıklarından ötürü övündüler, ama fırsat çıkar çıkmaz hem Hükümet'ten hem Generalite'den atıldılar.

O zaman insanların söylediklerinden anlaşılacağı kadarıyla, herhangi bir yerde gerçek bir ihtilâlcî niyet yoktu. Barikatların gerisindekiler muhtemelen, aralarında bir tutam da U.G.T. işçileri olan, alelâde C.N.T. işçileriydi; kalkıştıkları şey, Hükümet'i devirmek değildi, doğru ya da yanlış olarak polisten gelen bir saldırı diye gördükleri harekete karşı direnmekti. Eylemleri temelde savunma niteliğindeydi ve hemen neredeyse bütün yabancı gazetelerde yapıldığı gibi, bir «ayaklanma» diye tanımlanması gerektiğinden kuşkuluyum. Ayaklanma, saldırgan eylem ve belirli bir plân demektir. Daha doğrusu buna bir kalkışma denebilirdi— çok kanlı bir kalkışma; çünkü, her iki tarafında ellerinde ateşli silâhlar vardı ve bunları kullanmaya istekliydiler.

Fakat, karşı tarafın niyetleri neydi? Eğer bir Anarşist «*Coup d'état*»sı değil idiyse, acaba bir Komünist «*Coup d'état*»sı olmasın — bir vuruşta C.N.T.'nin gücünü yerle bir etmek için plânlı bir çaba?

Böyle olduğunu sanmıyorum, ama bazı şeyler insanı kuşkuya düşürüyor. Buna çok benzer bir olayın (Barselona'dan gelen emirlerle hareket eden silâhlı polislerin Telefon Santralını ele geçirmelerine çok benzeyen) iki gün sonra Tarragona'da da cereyan etmesi çok manîdardır. Zaten Barselona'da da Telefon Santralına yapılan baskın tek başına soyutlanmış bir eylem değildi. Şehrin çeşitli kesimlerinde takımlarla Güvenlik Askerleri ve C.N.T. taraftarları, eğer gerçekten çarpışma başlamadan önce değilse bile, insanı şaşkırtan bir çabuklukla stratejik noktalardaki binaları işgal ettiler. Fakat hatır-

İlamak gerekir ki, bütün bunlar İngiltere'de değil İspanya'da oluyordu. Barselona sokak çarpışmaları konusunda uzun tarihi olan bir şehirdir. Böyle yerlerde herşey çabucak oluverir, hizipler hazırdır, herkes yerel coğrafyayı bilir; silâhlar ateşlenmeye başladığında, bir yangın alarmında olduğu gibi herkes yerini alıverir. Anlaşıldığına göre, Telefon Santrali'nin işgalinden sorumlu olanlar (belki bu ölçüde değil, ama) belâ çıkacağını beklemişler ve ona göre hazırlanmışlardı. Fakat, bundan C.N.T. üstüne genel bir saldırı plânladıkları anlamı çıkmaz. Her iki tarafın da geniş ölçüdeki bir çarpışma plânladığına inanmayışımın iki nedeni var:

(1) Her iki taraf da Barselona'ya önceden birlik göndermedi. Çarpışma yalnızca hâlihâzırda Barselona'da olanlar arasında, başlıca da sivil halkla polis arasında geçti (2) Çarçabucak yiyecek kıtlığı baş gösterdi. İspanya'da orduda hizmet görmüş olan herkes bilir ki, İspanyollar'ın yüzlerini ak çıkardıkları tek savaş harekâtı, birliklerinin beslenmesidir. Her iki tarafın, bir iki haftalık sokak çarpışması ve genel grevi uzun uzun düşünüp de önceden yiyecek stok etmemiş olmaları akla çok aykırı geliyor.

Son olarak, olayın doğru ve yanlışlarına gelelim.

Anti-Faşist yabancı basında bu konu müthiş bir mesele yapıldı ama her zaman olduğu gibi davanın sadece tek yönü duyurulabildi. Sonuç olarak, Barselona çarpışması, «İspanya Hükûmeti'ni arkadan bıçaklayan» vb. sadâkatsiz Anarşistler ve Troçkistler tarafından yapılmış bir ayaklanma olarak gösteriliyordu. İş bu kadar basit değildi. Kuşkusuz, amansız bir düşmanla savaşırken kendi aramızda çatışmaya başlamamak çok iyi olur. Fakat, kavganın en az iki kişiyle yapıldığını ve ahalinin kışkırtma diye bakacakları bir şeye hedef olmadan barikat kurmaya başlamayacakları da hatırlanmaya değer.

Kargaşalık, doğal olarak, Hükûmet'in Anarşistler'in ellerindeki silâhlarını teslim etmelerini emretmesinden

doğmuştur. İngiliz basınında bu, İngiliz terimlerine çevrilmiş ve ortaya şu ifade çıkmıştı: Aragon cephesinde silâha şiddetle ihtiyaç vardı ve vatanseverlikten yoksun Anarşistler silâhlarını alakoyduklarından, oraya silâh sevkedilemiyordu. Bunu böyle koymak İspanya'da gerçekten mevcut şartları dikkate almamak olur. Hem Anarşistler hem de P.S.U.C.'nin silâh istif ettiğini herkes biliyordu, ve Barselona'da çatışma patlak verdiğinde, bu daha da açığa kavuşmuştu; her iki taraf bol bol silâh çıkardılar. Anarşistler kendi silâhlarını teslim etmeler bile, Katalonya'nın en büyük gücü olan P.S.U.C.'nin silâhlarını elinden bırakmayacağını gayet iyi biliyorlardı; nitekim çarpışmalar nihayete erdikten sonra, aynen böyle olmuştu. Bunlar olurken, cephede pek makbûle geçecek bir sürü silâh caddelerde açıkca görülüyordu, ama bunlar gerideki «siyasî-olmayan» polis güçleri için alikonuyordu. Bunun altında da, Komünistler'le Anarşistler arasındaki, er geç bir çeşit boğuşmaya varacak ayrılık vardı. Savaşın başından beri İspanya Komünist Partisi üye sayısı bakımından muazzam büyümüş ve siyasî iktidarın çoğunu ele geçirmişti; çoğu Franco'ya karşı savaş kazanılır kazanılmaz Anarşizm'i «tasfiye etmek» niyetlerini açıkca ifade eden binlerce yabancı Komünist de İspanya'ya gelmişti. Bu koşullar altında Anarşistler'in 1936 yazında elde ettikleri silâhları teslim etmesi pek beklenemezdi, doğrusu.

Telefon Santralı'nın işgali, düpedüz, zâten mevcut olan bombayı ateşleyen kibrit oldu. Belki de, bu işin sorumlularının bir belâ çıkacağını düşünmemiş olmaları akla yakındır. Katalonya Cumhurbaşkanı Companys, birkaç gün önce gülerek, Anarşistler'in ne olursa katlanacaklarını söylemişti (*). Fakat bu kesinlikle akıllıca bir davranış değildi. Aylardan beri İspanya'nın çeşitli kesimlerinde Komünistler'le Anarşistler arasında uzun silâhlı çatışmalar olageliyordu. Katalonya ve Barselona,

(*) *New Statesman* (14 Mayıs).

şimdiden sokak arbedeleri, suikastler ve bunun gibi olaylara yol açan bir gerilim yaşıyordu. Âniden şehirde, işçilerin temmuz çarpışmasında ele geçirdikleri ve çok büyük duygusal önem atfettikleri binalara silâhlı adamların saldırmakta olduğu haberi dolaştı. Güvenlik Askerleri'nin emekçi kitle tarafından sevilmediğini hatırlamak gerekir. Kuşaklar boyunca *la guardia* ağa ya da patronun düpedüz kuyruğu olagelmmişti; Faşistler'e karşı hükûmete sadâkatsizliklerinden hayli haklı olarak kuşku duyulduğu için, Güvenlik Askerleri'nden iki kat nefret edilirdi (*). İlk saatlerde milleti sokağa döken heyecan, savaşın başında halkı isyancı generallere karşı direnmeye götüren heyecana herhalde çok benziyordu. Hiç kuşkusuz, C.N.T. emekçilerinin Telefon Santrali'ni hiç karşı koymadan devretmeleri gerektiği de tartışılabilir. Bu noktada bir kimsenin fikri, merkezî hükûmet işçi sınıfı denetimi sorununa ilişkin tutumuyla belirlenecektir. Daha doğrusu şöyle söylenebilir; «Evet, muhtemelen, C.N.T. davasında haklıydı. Fakat, herşey bir yana, sürüp giden bir savaş vardı ve cephe gerisinde çatışma çıkartmamalıydılar.» Buna baştan sona tümüyle katılıyorum. İçimizdeki herhangi bir kargaşalık, Franco'ya yardım olurdu. Fakat, gerçekten çarpışmayı kim çıkarmıştı? Hükûmet'in Telefon Santrali'ni ele geçirmeye hakkı vardı ya da yoktu; bu bir yana, önemli olan şurası ki, böyle bir davranış o zamanki koşullarda zorunlu olarak bir çatışmaya götürecekti. Bu, kışkırtıcı bir eylemdi; «sizin iktidarınız sona erdi, artık biz devralıyoruz» anlamına gelen bir hareketti; zâten, herhalde, bu anlama gelsin diye yapılmıştı. Direnmeden başka birşey beklemek sağduyuya sığmazdı. Eğer bir oran duygusu muhafaza edilirse, hatanın tek bir yanda olmadığı, böyle

(*) Savaş başladığı zaman, Güvenlik Askerleri her yerde güçlü olan tarafa katılmışlardı. Daha sonra, savaş sırasında da birçok kereler, meselâ Santander'de, yerel Güvenlik Askerleri topluca Faşistler'den yana geçmişlerdi.

bir meselede olamayacağı kavranabilir. Tek yönlü bir açıklamanın kabul görmesinin nedeni, düpedüz İspanyol devrimci partilerinin yabancı basınla herhangi bir teması olmamasıydı. Özellikle İngiliz basınında, savaşın herhangi bir döneminde İspanyol Anarşistler'i lehinde bir söz bulabilmek için çok uzun zaman araştırma yapmak zorunda kalırsınız. Bunlar sistematik olarak kötüleniyorlardı ve kendi tecrübemden bildiğime göre, Anarşistler'i savunan bir yazınızı basacak birini bulmak neredeyse olanaksızdı.

Objektif açıdan Barselona çarpışmalarını yazmaya çalıştım; buna rağmen, böyle bir sorun üzerinde hiç kimse tümüyle objektif olamayacağı apaçıktır. İnsan taraf tutmak zorunda kalır, benim hangi yandan olduğum yeterince açık olmalıdır. Tekrar söylüyorum, yalnız burada değil, öykümün öbür kısımlarında da gerçeği iletirken kaçınılmaz olarak hatalar yapmışımdır. Propaganda niteliği taşımayan belgelerin eksikliği yüzünden, İspanya savaşını doğru olarak anlatmak çok güç. Herkesi, kendi ön yargılarına ve yanılgılarına karşı uyarıyorum. Gene de dürüst olmak için elimden geleni yaptım. Fakat benim anlattıklarımın, yabancı ve özellikle Komünist basında çıkan haberlerden tümüyle farklı olduğu görülecektir. Hikâyenin, Komünist basın organlarında verilen biçimini ayrıca incelemek gereklidir, çünkü dünyanın herbir yanında yayınlanmış, o zamandan bu zamana kısa aralıklarla eklemeler yapılmış ve muhtemelen en fazla kabul görmüş olan tarihi budur.

Komünist ve komünist tarafı basında, Barselona çarpışmalarının bütün suçu P.O.U.M.'un üstüne yıkılmıştır. Olay, kendiliğinden oluşan bir patlama değil de, Hükûmet'e karşı yanlış yola yöneltilmiş birkaç «ele avuca sığmaz»ın yardımıyla, bütün bütün P.O.U.M. tarafından önceden ustaca düşünülüp plânlanmış ve uygulanmış bir isyan olarak gösterilmişti. Dahası var. bu isyan, kesinlikle, Faşist buyrukları altında yürütülmüş, geride bir iç savaş başlatarak Hükûmet'in felce uğratılması-

nı amaçlayan bir Faşist dümeniydi. P.O.U.M., Franco'nun «beşinci kol»uydu — Faşistler'le birlik olup çalışan bir «Troçkist» örgüttü. 11 Mayıs tarihli (İngiliz Komünist Partisi'nin yayın organı) *Daily Worker*'a göre :

Sûretâ [Troçkist] «Dördüncü Enternasyonel'in Kongresi»ni «hazırlamak» için Barselona'ya akın eden Alman ve İtalyan ajanlarının büyük bir görevi vardı. Bu görev şuydu :

Yerel Troçkistler'le işbirliği yaparak kargaşalı ve kanlı bir ortam hazırlayacaklar, Alman ve İtalyanlar da Barselona'da hüküm süren karışıklıklar yüzünden «Katalonya kıyılarını deniz egemenliği altında tutmaya olanakları kalmadığını» ve bu yüzden «Barselona'ya asker çıkartmaktan başka çareleri olmadığını» ilân edivereceklerdi.

Başka türlü söylendikte, Alman ve İtalyan Hükümetleri'nin Katalonya kıyılarına açıktan açığa kuvvet çıkarabileceği ve bunu «düzeni korumak için yaptığını» ilân edebileceği bir ortam hazırlanıyordu.

Bütün dalaverenin aracı, Troçkist bir örgüt görünümündeki P.O.U.M. olarak Alman ve İtalyanlar için hazırды.

İyi bilinen cânî unsurlarla ve Anarşist örgütlerdeki belli öbür kandırılmış kişilerle işbirliği içinde hareket eden P.O.U.M., cephe gerisinde, cephede Bilbao'ya yapılan hücumla aynı zamana getirilen bir saldırı plânlamış ve örgütlemiştir vb., vb.

Makalenin sonlarına doğru Barselona çarpışması «P.O.U.M. saldırısı» haline geliyor ve aynı sayıdaki bir başka makalede «Katalonya'da kan dökülmüş olmasının sorumluluğu P.O.U.M.'a aittir» deniliyordu. 29 Mayıs tarihli *Inprecor* [Komünist Enternasyonel Haber Bülteni] Barselona'da barikat kuranların «Parti içinden sırf bu amaçla örgütlenmiş P.O.U.M. üyeleri» olduğunu söylüyordu.

Daha bir sürü ayrıntı verebilirm, ama bu kadarı da yeterince açık sanıyorum. P.O.U.M. tüm olanların so-

rumlusuydu ve Faşist buyruklarıyla hareket ediyordu. Şimdi Komünist basında görülen haberlerden daha başka bir takım alıntılar vereceğim — bunların toptan değersiz sayılacak kadar kendi içlerinden çelişkili olduğu görülecektir. Fakat buna girişmeden önce, Mayıs çarpışmalarının Faşistler'ce düşünülüp P.O.U.M. tarafından uygulandığı yolundaki yorumun niçin inanılmaz yakın bir iddia olduğunun çeşitli *a priori* nedenlerine değinmekte yarar vardır.

(I) P.O.U.M.'un bu büyüklükte bir kargaşalık kıskırtabileceği sayıda adamı ve etkisi yoktu. Hele genel bir grev başlatacak gücü hiç yoktu. Sendikalarda hiçbir belirgin tabanı olmayan bir siyasî örgüttü; diyelim, İngiliz Komünist Partisi'nin Glasgow'da bir genel grev başlatması ne kadar zor bir işse, o da bütün Barselona'da bir grev çıkarmaya o ölçüde yeteneksizdi. Önceden söylediğim gibi, P.O.U.M. önderlerinin tutumu kapışmaların uzamasına bir dereceye kadar yardım etmiş olabilirdi, ama isteselerdi bile bu karışıklığı kendileri oluşturmazlardı.

(II) Bu işin bir Faşist oyunu olduğu ise, desteksiz bir iddiadan ibarettir ve bütün kanıtlar tam tersini göstermektedir. Plânın, Alman ve İtalyan Hükümetleri'nin Barselona'ya asker çıkartması olduğu söyleniyor, ama hiçbir Alman ya da İtalyan çıkartma gemisi kıyıya yanaşmadı. «Dördüncü Enternasyonal Kongresi» ve «Alman - İtalyan ajanları»na gelince — bunların hepsi hâlis muhlis efsâneydi. Bildiğim kadarıyla «Dördüncü Enternasyonal'in Kongresi» diye bir şeyin lâfı bile edilmemiştir. P.O.U.M. ve onun kardeş partileri (İngiliz I.L.P., Alman S.A.P., vb., vb.) için bir kongre toplanması yolunda belli belirsiz plânlar vardı; bu tasarının tarihi Temmuz ayına — iki ay sonraya — konmuş ve daha bir tek delege gelmemiştir. «Alman ve İtalyan ajanları» *Daily Worker*'ın sayfaları dışında hiçbir yerde varolmamışlardı. İspanya'ya «akın» etmeye gelince, o zamanlar sınırı geçen herkes bunun (aslına bakarsanız, girmek kadar çıkmanın da) ne denli kolay (!) bir iş olduğunu bilir.

(III) P.O.U.M.'un başlıca üssü olan Lerida'da da, cephede de hiçbir şey olmadı. Eğer P.O.U.M. Faşistler'e yardım etmek isteseydi, besbelli ki, kendi milislerine cepheyi terketmelerini emredip Faşistler'i içeri salıverirdi. Fakat böyle birşey ne oldu, ne de düşünülürdü. Ve ne de, diyelim, bin ikibin adamı çeşitli bahanelerle Barselona'da toplamak çok kolaylıkla yapılabileceği halde, önceden fazla sayıda asker cepheden çekildi. Cephede dolaylı bir sabotaj girişimi bile olmadı. Yiyecek, cephaneye ve bunun gibi şeylerin sevkiyatı her zamanki gibi devam ediyordu, bunun doğruluğunu sonradan araştırmalar yaparak saptadım. Herşeyden önce, bu çeşit plânlı bir ayaklanmanın aylarca süren bir hazırlığı, milis gücü arasında yıkıcı bir propagandayı ve daha bilmem neleri gerektireceği düşünülmüştü. Fakat böyle birşeyin ne herhangi bir belirtisi ne de söylentisi vardı. Cephedeki milisin «ayaklanma»da hiç rolü olmadığı kesindir. P.O.U.M. gerçekten bir *coup d'état* plânlıyor olsaydı, ellerindeki tek vurucu güç olan onbin kadar adamı kullanamamaları düşünülemez.

Bu olgulara bakarak, P.O.U.M.'un Faşist buyruğuyla «ayaklandığı» yolundaki Komünist tezinin delilsizlikten de daha kötü durumda bulunduğu, yeterince açık olarak anlaşılmalıdır. Komünist basından birkaç alıntı daha ekliyeceğim. Başlangıç olayına, yani Telefon Santraline yapılan baskına ilişkin Komünist haberleri bu bakımdan aydınlatıcıdır; çünkü olan bitenin sorumluluğunu karşı tarafa yüklemekten başka hiçbir konuda uyuşmuyorlar. İngiliz basınında suçun önce Anarşistler'in, ancak sonradan P.O.U.M.'un üzerine yıkılması dikkati çekicidir. Bunun oldukça bariz nedelleri vardır. «Troçkizm»in adını İngiltere'de herkes duymamışken, «Anarşist» sözünden her İngiliz ürperir. İlk önce «Anarşistler»in bu işle ilgili oldukları belirtilsin, ön yargılar için uygun bir hava yaratılsın, bundan sonra suç kolaylıkla «Troçkistler»e aktarılabilir. 6 Mayıs tarihli *Daily Worker* şöyle başlıyor:

Ufak bir Anarşist grubu pazartesi, salı günleri telefon ve telgraf binalarını işgal ettiler ve ellerinde tutmaya kalkıştılar, caddeye ateşe başladılar.

Bir hikâyeyi rolleri tersine çevirerek anlatmak gibi si yoktur. Güvenlik Askerleri C.N.T.'nin elinde bulunan bir binaya saldırıyor; böylece C.N.T. kendi binalarına —yani gerçekte kendilerine— saldırmış olarak gösteriliyordu. Öte yandan 11 Mayıs tarihli *Daily Worker* şöyle diyor :

Solcu Katalan Kamu Güvenliği Bakanı Aiguade ve Birleşik Sosyalist Kamu Düzeni Genel Komiseri Rodrigue Salas, çoğunluğu C.N.T. sendikaları üyesi olan görevlilerin silâhlarını almak üzere, Telefonica binasına silâhlı devlet polisi gönderdiler.

Bu, ilk ifade ile fazla uyuşur gibi görünmüyor; maamafih *Daily Worker*'da ilk ifadenin yanlış olduğunu kabul eden birşey de yok. 11 Mayıs tarihli *Daily Worker*, C.N.T. tarafından benimsenmeyen Durruti Dostları bildirisinin, çarpışma sırasında Mayıs'ın 4'ünde ve 5'inde meydana çıktığını söylüyor. 22 Mayıs tarihli *Inprecor*, bildirilerin çarpışmadan önce Mayıs'ın 3'ünde meydana çıktığını belirtiyor ve «bu gerçeklerin (çeşitli bildirilerin ortaya çıkması) ışığında» diye ekliyor :

Bizzat Polis Müdürü'nün önderliğinde polis kuvvetleri 3 Mayıs öğleden sonra merkez Telefon Santrali'ni işgal ettiler. Görevini ifa ederken polise ateş açıldı. Bu, provakatörlerin bütün şehirde sokak arbedelerini başlatmaları için bir işaretti.

Ve işte 29 Mayıs tarihli *Inprecor* :

Öğleden sonra saat 3'te Kamu Güvenliği Komiseri Yoldaş Salas, bir gece önce P.O.U.M.'un elli üyesi ve birkaç ipini koparmış kimse tarafından işgal edilen Telefon Santrali'na gitti.

Bu hayli tuhaf görünüyor. Telefon Santrali'nin elli P.O.U.M. üyesince işgali, dikkat çekecek bir şeydir, o sırada birisinin bunu farketmesi beklenirdi. Lâkin bu, üç dört hafta sonra keşfedildi. *Inprecor*'un başka bir sayı-

sında, elli P.O.U.M. üyesi elli P.O.U.M. milisi olmuştur. Bu birkaç kısa parçadaki kadar çok çelişkiyi bir araya toparlamak hayli güçtür. Bir anda, C.N.T. Telefon Santralı'na saldırıyor; ikinci anda öyle değil, C.N.T.'ye Telefon Santralı'nda saldırılıyor; Telefon Santralı'nın ele geçirilmesinden önce bir bildiri çıkıyor ve bu, olayın nedeni oluyor ya da mümkün olan ikinci şık olarak, bildiri sonradan ortaya çıkıyor ve bu, olayın sonucu oluyor; Telefon Santralı'ndakiler bir C.N.T. üyesi oluyorlar, bir P.O.U.M. üyesi oluyorlar ve daha neler. *Daily Worker*'ın daha sonraki (3 Haziran) sayısında da, Mr. J.R. Campbell, bize Hükümet'in yalnızca barikatlar çoktan kurulmuş olduğu için Telefon Santralı'nı ele geçirdiğini haber veriyordu!

Çok yer tutmaması için, ben yalnız bir tek olayın üstünde durdum, ama aynı tutarsızlıklar başka olaylar hakkında da bütün Komünist basında kol geziyordu. Ayrıca, bazı öyle ifadeler vardı ki, düpedüz uydurmaydı. Örneğin; işte *Daily Worker*'ın 7 Mayıs tarihli sayısından alınmış, Paris'teki İspanyol Büyükelçiliği'nce yayınlandığı rivayet edilen yazı :

Ayaklanmanın önemli bir özelliği Barselona'daki birçok evin balkonlarında eski Monarşist bayrakların dalgalanmasıydı; bu, kuşkusuz, ayaklanmaya katılanların duruma hâkim oldukları inancından ileri geliyordu.

Daily Worker bu ifadeyi, muhtemelen, iyi niyetle yeniden basmıştı, ama bu işin İspanyol büyükelçiliğindeki sorumluları kasıtlı olarak adamakıllı yalan söylüyorlardı. Hangi İspanyol olsa ülkenin iç durumunu bundan iyi anlardı. Barselona'da bir Monarşist bayrak! Karşılıklı savaşan güçleri bir anda biraraya toplayacak tek şeydi, bu. Oradaki Komünistler bile bunu okuduklarında gülümsemek zorunda kalmışlardı P.O.U.M.'un «ayaklanma» sırasında kullandığı farzedilen silâhlar konusunda da Komünist basının hikâyelerinde aynı şey oluyor. Bütün bunlara, ancak gerçeklerden hiçbir haberiniz yoksa,

inanabilirdiniz. 17 Mayıs tarihli *Daily Worker*'da Mr. Frank Pitcairn şöyle söylüyor :

Gerçekte saldırı sırasında her çeşit silâh kullanılmıştı. Bu silâhlar, aylarca önce çalınan, saklanan silâhlardı; bunlar arasında ayaklanmanın başında kışladan çaldıkları tanklar da vardı. Yüzlerce makineli tüfekle binlerce tüfeğin hâlâ onların ellerinde olduğu açılca bellidir.

29 Mayıs tarihli *Inprecor* da diyor ki:

Mayıs'ın 3'ünde P.O.U.M.'un emrinde yüzlerce makineli tüfek ve binlerce tüfek vardı... Plaza de España'da Troçkistler Aragon cephesi için ayrılmış olan milis gücünün kendi kışlalarında büyük gizlilikle sakladığı «75»lik top bataryalarını harekâta soktular.

Mr. Pitcairn nasıl ve ne zaman P.O.U.M.'un yüzlerce makineli tüfek ve binlerce tüfek sahibi olduğunu söylemiyor bize. P.O.U.M.'un üç ana binasında ne kadar silâh olduğunu belirtmişim -- tahminen 80 tüfek, birkaç bomba vardı ve hiç makineli tüfek yoktu; yani demek ki, o sırada, tüm siyasî partilerin kendi binalarına yerleştikleri muhafızlara ancak yetecek kadar silâhları bulunuyordu. Aradan zaman geçince, P.O.U.M. lağvedildiği ve bütün binaları ele geçirildiği zaman, bu sözü edilen binlerce silâhın özellikle bacaya saklanabilecek cinsten şeyler olmayan tankların ve saha toplarının gün ışığına çıkmaması çok tuhaf görünüyor. Yukarıdaki iki ifadenin ortaya koyduğu gerçek, adamların mahallî koşulları hiç bilmedikleridir. Mr. Pitcairn'in dediğine bakılırsa P.O.U.M. «kışla»dan tanklar çalmış? Hangi kışla olduğunu söylemiyor. Parti milislerine doğrudan doğruya asker kaydedilmesi sona erdiğinden, sayıları şimdi daha bile az olan, P.O.U.M. milisleri Barselona'daki Lenin kışlasını hatırı sayılır sayıda Halk Ordusu birlikleriyle paylaşıyorlardı. Dolayısıyla, Mr. Pitcairn bizim, P.O.U.M.'un Halk Ordusu'nun göz yummasıyla tankları çaldığına inanmamızı istiyor. 77 mm'lik topların kendi kışlalarında saklanmasıyla ilgili hikâye de, öyle. Bu «kendi kış-

laları»nın nerede olduğuna dair hiçbir şey söylediği yok. Plaza de España'da ateşlenen şu meşhur top bataryalarından pek çok gazete haberinde söz edildi, ama böyle bir şeyin kesinlikle mevcut olmadığını söyleyebiliriz sanırım. Daha önce değindiğim gibi, Plaza de España benim bulunduğum yerden yalnızca bir mil kadar ötede olduğu halde, çarpışma sırasında hiç top ateşi duymadım. Birkaç gün sonra Plaza de España'yı incelediğimde de, şarapnel izlerini gösteren hiçbir bina bulamadım. Çarpışmanın başından sonuna kadar oralarda bulunan bir görgü tanığı, hiçbir topun görünmediğini belirtti. (Çalınmış toplar hikâyesi, Rus Baş-konsolosu Antonov-Ovseenko'dan çıkmış olabilir. En azından, bu hikâyeyi tanınmış bir İngiliz gazetecisine o anlatmış; gazeteci de sonradan bunu bir haftalık gazetede iyi niyetle yazmıştı. Antonov-Ovseenko o zamandan bu yana «tasfiye» edildi. Bu olayın onun güvenilirliğini ne ölçüde etkileyebileceğini bilmiyorum.) Kuşkusuz gerçek şudur ki, tanklar, sahra topları v.b. ile ilgili masallar, yalnızca, P.O.U.M.'un az sayıda oluşuyla Barselona çarpışmalarını bağdaştırmak güç olacağı için bulunup buluşturulmuştu. Hem P.O.U.M.'un çarpışmadan başlı başına sorumlu olduğunu, hem de *Inprecor*'a göre, «yalnızca birkaç bin kayıtlı üyesi» olan taraftarsız ve önemsiz bir parti olduğunu iddia etmek gerekliydi. Her iki iddiayı birden inanılır hâle getirecek tek çare, P.O.U.M.'un mekanize bir modern ordunun tüm silâhlarına sahip olduğunu uydurmak idi.

Komünist basınının haberlerini, kamuoyunun gerçeklerden habersiz bırakmayı bilinçli olarak, hedef aldığını ve önyargılar oluşturmaktan başka bir amaçları olmadığını farketmeden okumak olanaksızdır. Mr. Pitcairn'in 11 Mayıs tarihli *Daily Worker*'da «ayaklanma»nın Halk Ordusu tarafından bastırıldığını yazması, buna bir örnektir. Burada amaç, yabancılara, Katalonya'nın «Troçkistler'e tümünden karşı olduğu izlenimini verebilme»kti. Fakat Halk Ordusu çarpışmalar sırasında tarafsız kaldı; Barselona'daki herkes bunu biliyordu, Mr.

Pitcairn'in bunu bilmediğine inanmak da hayli güçtür. Yine, karışıklıkların önemini abartmak için Komünist basında ölü ve yaralı sayılarıyla oynanmıştı. Demeçlerine Komünist basında geniş yer verilen, İspanyol Komünist Partisi genel sekreteri Diaz, kayıpları 900 ölü ve 2500 yaralı olarak açıkladı. Düşük tahmin yapması hiç beklenemeyecek olan Katalonya Propaganda Bakanı ise kayıpları 400 ölü, 1000 yaralı olarak verdi. Komünist Partisi, tahminleri ikiyle çarptığı gibi, iş olsun diye birkaç yüz de ekliyordu.

Yabancı kapitalist gazeteler genellikle çarpışmanın kabahatini Anarşistler'in üstüne yıkıyorlardı, fakat Komünist çizgiyi izleyen birkaçı da vardı. Bunlardan biri, o sırada muhabiri Mr. John Langdon-Davies Barselona'da bulunan İngiliz *News Chronicle* gazetesi idi. Onun makalesinden bir bölümünü burada alıntı olarak veriyorum :

TROÇKİST BİR AYAKLANMA

Bu başındanberi bir Anarşist ayaklanması değildi. «Troçkist» P.O.U.M.'un, kendi denetimi altındaki «Duruti Dostları» ve Özgürlükçü Gençlik aracılığıyla giriştiği başarısız bir putsch'tu (darbe teşebbüsüydü). ...Trajedi, pazartesi sabahı Hükûmet'in, çoğu C.N.T. üyesi olan işçilerin silâhlarını almak için Telefon Santral'ına silâhlı polisler göndermesiyle başladı. Servisteki bazı vahim düzensizlikler bir süredir skandal yaratıyordu. C.N.T.'nin üyeleri binanın tepesine kadar bir kattan öbür kata geriliyerek karşı dururken, dışarıda, Plaza de Cataluña'da, büyük bir kalabalık toplanmıştı. Olay oldukça bulanık bir durumdaydı, ama Hükûmet'in Anarşistler'e karşı harekete geçtiği biçiminde bir söylenti dolaştı. Caddeler silâhlı adamlarla doldu... Hava kararırken her işçi merkezinin ve Hükûmet binasının önüne barikatlar kurulmuştu; saat onda ilk ateş açıldı ve ilk cankurtaranlar siren sesleriyle caddelerde kendilerine yol açmaya başladılar. Şafakla birlikte bütün Barselona ateş altındaydı...

Gün ilerleyip ölü sayısı yüzün üstüne çıkınca, insan ne olup bittiği hakkında bir tahmin yapabiliyordu. Anarşist C.N.T. ile Sosyalist U.G.T., gerçek anlamında sokağa dökülmüş değillerdi. Barikatların gerisinde kaldıkları sürece çevreyi gözetleyerek bekliyordular. Caddelerde boy gösteren silâhlı herkese ateş etme hakkını da içeren bir tavırdı bu... genel patlamalar, değişmez bir biçimde binaların damlarından rastgele ateş eden, ama genel paniğe birşeyler eklemek için ellerinden geleni ardlarına koymayan, gizlenmiş tek tek adamlar (pacos) tarafından daha vahim hale getiriliyordu; bunlar genellikle Faşistler'di. Böyle olmakla birlikte çarşamba akşamı ayaklanmanın gerisinde kimin olduğu açıklığa kavuşmaya başladı. Bütün duvarlara hemen devrime geçilmesi ile Cumhuriyetçi ve Sosyalist liderlerinin vurulması yolunda çağrıda bulunan, ortalığı alevlendirici duvar ilânları yapıştırılmıştı. Bunlar «Durruti Dostları»nın imzalarını taşıyordu. Perşembe sabahı Anarşistler'in günlük gazetesi bu bildiriden hiç haberi olmadığını ve kesinlikle bunu desteklemediğini açıkladı; ama P.O.U.M.'un gazetesi La Batalla, bildiriye en yüksek övgüyle yayınladı. İspanya'nın birinci şehri olan Barselona, bu yıkıcı örgütleri kullanan agents provocateur'ler tarafından kana bulanmıştı.

Bu, yukarıda verdiğim Komünist yorumlu alıntılarla pek aynı çizgide değil, ama kendi başına bile iç-çelişkilerle dolu olduğunu farketmişsinizdir. Bir kere olay «Bir Troçkist Ayaklanması» olarak niteleniyor, sonra Telefon Santrali'na yapılan baskın ve Hükümet'in Anarşistler'e karşı harekete geçtiği yolundaki genel kanıdan doğmuş gibi gösteriliyor. Şehirde barikatlar kurulmuş ve C.N.T. ve U.G.T.'nin her ikisi de barikatların gerisindeymişler; iki gün sonra bunun tüm davayı başlattığı imâ ediliyor, yani, sonuç nedenden önde gidiyor. Fakat burada ciddi olarak yanlış gösterilen bir nokta var. Mr. Langdon-Davies, «Durruti Dostları»nı ve Özgürlükçü Gençliği, P.O. U.M.'un «denetimindeki örgütler» olarak anmaktadır.

Bunların ikisi de Anarşist örgütlerdi ve P.O.U.M. ile hiçbir bağlantıları yoktu. Özgürlükçü Gençlik, P.S.U.C.'nin J.S.U.'us gibi Anarşistler'in gençlik birliğiydi. Durruti Dostları, F.A.I.'nin içinde küçük bir örgüttü, ve genellikle P.O.U.M.'un azılı düşmanıydı. Keşfedebildiğim kadarıyla, her ikisine birden üye olan hiç kimse yoktu. Sosyalistliğin İngiliz Liberal Partisi'nin «denetimli örgüt»ü olduğunu söylemek, aşağı yukarı aynı doğrulukta bir söz olurdu. Mr. Langdon-Davies bunun farkında değil miydi? Haberi yok idiyse, bu karmaşık konuyu daha bir ihtiyatla yazmış olması gerekirdi.

Mr. Langdon-Davies'in iyi niyetine saldırdığım falan yok, ama şurası bir gerçektir ki, çarpışma biter bitmez, yani, tam ciddî birtakım araştırmalara girişebileceği bir anda Barselona'yı terketti, haberlerini baştan sona okuyunca yeterli bir doğrulamaya başvurmadan resmî «Troçkist ayaklanma» yorumunu kabullendiği görülüyor. Aktardığım parçada, bu besbellidir. «Hava kararırken» barikatlar kurulmuş ve «saat onda» ilk ateş açılmış. Bunlar bir görgü tanığının sözleri olamaz. Bu ifadeden ateşe başlamadan önce düşmanın barikat kurmasını beklemenin olağan birşey olduğu çıkartılabilir. Verilen izlenim sanki barikatların kuruluşu ile açılan ilk ateş arasında birkaç saat zaman geçmiş gibidir; Oysa, tabiatıyla, olan biten, bunun tam tersineydi. Ben ve daha birçokları ilk yaylım ateşinin hemen öğleden sonra başladığını gördük. Sonra, damların tepesinden ateş eden «genellike Faşist», tek tek adamlar var. Mr. Langdon-Davies bu adamların Faşist olduğunu nereden bildiğini açıklamamaktadır. Herhalde damlara tırmanıp da sormamıştır. Düpedüz, kendisine söylenenleri tekrar ediyor ve resmî açıklamaya uyduğu için doğruluğundan hiç kuşkulandırmıyordu. Zaten, makalesinin başında Propaganda Bakanı'na bir îmâda bulunmakla, elde ettiği bilginin çoğunun muhtemel bir kaynağını ortaya koymuş oluyor. Bu bakanlığın isminin etkili bir uyarma için birer olacağı düşünülebilirse de, İspanya'daki yabancı

gazeteciler amansız bir biçimde propaganda bakanlığı-
nın merhametine kalmışlardı. Diyelim, mütevaffa Lord
Carson 1916'daki Dublin Ayaklanması'nı ne kadar ob-
jektif olarak anlatabilecek idiye, hiç kuşkusuz, Propa-
ganda Bakanlığı da Barselona belâsını o ölçüde objektif
verebilir.

Barselona çarpışmasının Komünist yorumunun ne-
den ciddiye alınamayacağıının nedenlerini gösterdim.
Buna ek olarak, P.O.U.M.'un Franco ve Hitler'den para
alan gizli bir Faşist örgüt olduğu yolundaki genel suçla-
ma hakkında da birşeyler söylemem gerekir.

Bu suçlama, Komünist basında, özellikle 1937'nin
başından bu yana defalarca tekrar edilmiştir. Bu, resmî
Komünist Partisi'nin «Troçkizm»e karşı dünya çapında
açtığı kampanyanın bir parçasıydı; P.O.U.M. da «Troç-
kizm»in temsilcisi sayılıyordu. Valencia Komünist ga-
zetesi *Frente Rojo*'ya göre, «Troçkizm bir siyasi doktrin
değildi. Troçkizm, resmî kapitalist bir örgüt, halka karşı
sabotaj ve cinayet ile uğraşan bir Faşist terörcü çetey-
di.» P.O.U.M., Faşistler ve «Franco'nun Beşinci Kolu»-
nun bir kısmı ile birlik kurmuş «Troçkist» bir örgüttü.
Başından beri dikkati çeken şey, bu suçlamayı destek-
leyen hiçbir kanıtın ortaya çıkarılmamış olmasıydı; dü-
pedüz, kesin bir otorite havasıyla öne sürülüyordu. Sal-
dırı, en aşırı bir kişisel iftira ve, savaş üzerindeki etki-
leri söz konusu olduğunda, tümünden sorumsuzlukla yapılmış-
tı. P.O.U.M. aleyhinde iftirada bulunma kampanya-
sında, birçok Komünist yazarın askerî sırların açığa vu-
rulmasını önemsiz diye düşündükleri görülür. Örneğin,
Daily Worker'ın Şubat'ta çıkan bir sayısında bir yazarın
(Winifred Bates), P.O.U.M.'un cephedeki kendi kesimin-
de, söylenenin yalnızca yarısı kadar birlik bulundurdu-
ğunu bildirmesine izin verilmişti. Bu doğru değildi, ama
muhtemelen bayan yazar doğru olduğuna inanmıştı. Bu
yüzden Winifred Bates ve *Daily Worker*, düşmana, bir
gazetenin sütunlarında verilebilecek, en önemli bilgileri
teslim etmeye dünden razıydılar. *New Republic*'de Mr.

Ralph Bates, P.O.U.M. birlikleri çok ağır kayıplara uğrar ve benim bazı yakın arkadaşlarım ölür ya da yaralanırken, P.O.U.M. askerlerinin «silâhtan arınmış bölgede Faşistler'le futbol oynadıklarını» yazdı. Yine, önce Madrid'te, sonra Barselona'da dağıtılan habîs bir karikatür P.O.U.M.'u, yüzünden orak çekiç işaretli bir maske düşerken, bunun altından gamalı haç belirmiş olarak gösteriyordu. Hükûmet gerçekten Komünist denetiminde olmasaydı, bu cinsten bir nesnenin savaş zamanında ortalıkta dolaşmasına izin vermezdi. Bu, yalnızca P.O.U.M. milislerinin değil, tesadüfen onların yakınında olan, öbür birliklerin de moraline (çünkü komşu birliklerin hain olduğunun söylenmesi fazla teşvik edici birşey olmaz) kasdî bir darbe indirmişti. Gerçekte, cephe gerisinden gelen bu iftira yığınının P.O.U.M. milisinin moralini bozduğundan şüpheliyim. Fakat bu, böyle bir etki doğuracağı hesaplanarak yapılmıştı; bunun sorumluları siyasî nefreti, faşizme karşı birleşik cepheyeye yeğlemiş olmaktan suçludurlar.

P.O.U.M.'a karşı yöneltilen onbinlerce suçlama özete şuna geldi dayandı: hemen tümü emekçi sınıftan onbinlerce kişi, bunun yanında, çoğunluğunu Faşist ülkelerden gelmiş mültecilerin teşkil ettiği bir sürü yabancı yardımcı ve sempatizanlar, ve binlerce milis, düpedüz Faşistler'den para alan geniş bir casus örgütüydü. Bu sağduyuya aykırı olduğu gibi, P.O.U.M.'un geçmiş tarihi bu iddiayı inanılmaz kılmaya yeterdi. Bütün P.O.U.M. önderlerinin gerisinde devrimci bir geçmiş uzanıyordu. Bazısı 1934 ayaklanmasına karışmıştı ve çoğu sosyalist eylemlerinden ötürü Lerrout Hükûmeti ya da Monarşi idaresi altında hapis yatmışlardı. 1936'dan bu yana önderlik yapan, Joaquin Maurin, Cortes'de Franco'nun yakında gerçekleşecek isyanı için uyandı bulunan milletvekillerinden biriydi. Savaşın patlak vermesinden biraz sonra, Franco'nun gerisinde direnme hareketleri örgütlemeye çabalarlarken Faşistler'ce hapse atılmıştı. İsyan patladığında,

P.O.U.M. buna karşı direnişte seçkin bir rol oynamıştı, özellikle Madrid'de, sokak çarpışmalarında pek çok üyesi öldürüldü. Katalonya ve Madrid'de milis kolları kurulması için çalışan ilk örgütlerden biriydi. Bunları, Faşistler'den para alan bir partinin eylemleri olarak açıklamak bana neredeyse olanaksız görünüyor. Faşistler'den para alan bir parti olsaydı, düpedüz karşı tarafa katılırdı.

Savaş içinde faşizm taraflısı eylemlere gelince, böyle bir belirti de yoktu. P.O.U.M.'un daha devrimci bir politika yürütülmesi konusunda baskı yapmasının Hükümet güçlerini böldüğü ve dolayısıyla Faşistler'e yardım ettiği konusu —sonunda aynı kanıda olmamama rağmen— tartışmalıydı; reformist nitelikte herhangi bir Hükümet P.O.U.M. gibi bir partiyi baş belâsı gibi görmekte haklıydı sanıyorum. Fakat bu, hiyanetten tümüyle farklı bir mevzudur. P.O.U.M. gerçekten bir Faşist örgüt ise, birliklerinin neden sâdik kaldıklarını açıklamanın bir yolu yoktur. Burada, sekiz on bin adam 1936-37 kışının dayanılmaz şartları altında cephede önemli yerler tutuyordu. Pek çoğu hiç aralıksız dört beş ay siperde kalmışlardı. Bu adamların neden doğruca cepheden ayrılmadıklarını ya da düşman tarafına geçmediklerini anlamak hayli güçtür. Her zaman böyle bir şeyi yapmak ellerindeydi; bazı anlarda da etkisi sonucu kesinlikle bağlayabilirdi. Buna rağmen döğüşmeye devam ettiler, P.O.U.M. siyasî parti olarak lâğvedildikten kısa bir süre sonra, P.O.U.M. milisi —henüz Halk Ordusu safları arasında dağıtılmadan— olay herkesin belleğinde hâlâ taze iken, binlerce insanın bir iki gün içinde öldüğü, Huesca'nın doğusuna yapılan öldürücü saldırıya katıldı. En azından, düşmanla birleşmeleri ya da devamlı asker kaçakları olması beklenirdi. Fakat, daha önde belirttiğim gibi, askerden kaçmalar özellikle çok azdı. Yine, insan faşist yanlısı propaganda yapılmasını «bozgunculuk» ve bunun gibi birşey olmasını beklerdi. Gelin görün ki, böyle bir nesneye dâir hiçbir belirti yoktu.

Besbelli, sol eğilimli her partide oldukları gibi P.O.U.M.' un içinde de Faşist casusları ve *agents provocateur*'leri vardı; fakat burada başka yerlerde olduğundan daha fazlasının bulunduğu dâir hiçbir kanıt gösterilemez.

Komünist basında yer alan bazı saldırıların, hayli zoraki de olsa, «Faşistler'den para alanlar sıradan P.O. U.M. üyeleri değil, P.O.U.M. önderleridir.» dediği doğrudur. Fakat bu, sırf üyeleri önderlerinden koparmak için başvurulmuş bir teşebbüstü. Suçlamanın niteliği, sıradan üyelerin, milislerin vb., hepsinin bu entrikaya dahil olduklarını içeriyordu. Çünkü Nin, Gorkin ve öbürleri gerçekten Faşistler'den para alıyor idiyse, bunu bilmek Londra, Paris ve New York'daki gazetecilerden çok, onlarla bağlantı halinde bulunan kendi izleyicilerine düşerdi. Her hâlükârda, P.O.U.M. lağvedildiğinde Komünist yönetimindeki gizli polis, hepsinin benzer biçimde suçlu olduğu varsayımına dayanarak P.O.U.M.'la ilişkisi olan, ellerini atabilecekleri herkesi, yaralıları, hastane-deki hastabakıcıları, P.O.U.M. üyelerinin karılarını ve bazı durumlarda çocukları bile tevkif ettiler.

En son olarak, Haziran'ın 15-16'sında, P.O.U.M. lağvedilmiş ve yasa dışı bir örgüt ilân edilmişti. Bu, Mayıs ayında işbaşına gelen Negrin Hükûmeti'nin ilk eylemlerinden biriydi. P.O.U.M.'un Yürütme Kurulu hapse atıldığında, Komünist basın çok büyük bir Faşist entrikası masalı yarattı. Bir süre bütün dünya Komünist basını bu çeşit şeylerle alevlendi, (21 Haziran tarihli *Daily Worker* çeşitli İspanyol Komünist gazetelerini özetliyor):

İSPANYOL TROÇKİSTLERİ'NİN FRANCO İLE ÇEVİRDİKLERİ ENTRİKA

Barselona ve başka yerlerdeki birkaç ileri gelen Troçkist'in yakalanmasını izleyen... savaş tarihinde şimdiye kadar görülmemiş bir casusluk olayının en korkunç parçaları ve Troçkist ihanetinin bugüne kadarki en çirkin ifşaatının ayrıntıları hafta sonunda ortaya çıktı...

Polisin elinde bulunan belgeler tutuklu bulunan 200'den fazla kişinin tam itirafları kanıtlamaktadır ki...

Bu ifşaatın «kanıtladığı», P.O.U.M. önderlerinin tel-sizle Franco'ya askerî sırları aktardığı, Berlin ile ilişki-de bulunduğu, Madrid'deki gizli Faşist örgütüyle işbir-liği yaptığı idi. İlâve olarak, görünmez mürekkep ile ile-tilen gizli mesajlar, N harfi ile (Nin anlamına) imzalan-mış esrarlı bir belge ve bunun gibi şeylere dâir heyecan verici ayrıntılar vardı.

Fakat son olarak işin özeti şuydu: olaydan altı ay sonra, yazdığım gibi, P.O.U.M. önderlerinin çoğu hâlâ hapisteydi, ama asla mahkemeye çıkarılmamışlar ve Franco ile radyo aracılığıyla haberleşme iddiaları açık ve kesin bir biçimde ifade bile edilmemişti. Bu adamlar gerçekten hıyanet suçlusu olsalardı, önceden bir sürü Faşist casusunda olduğu gibi, bir haftada muhakeme edilir ve kurşuna dizilirlerdi. Fakat Komünist basındaki dayanıksız ifadeler dışında bir kanıt kııntısı bile orta-ya çıkarılamamıştı. İkiyüz «tam itiraf»a gelince, böyle birşey var idiyse, herhangi bir kişiyi suçlamaya yeterli idi, ama onun da bir daha adı sanı duyulmadı. Bunlar, gerçekte hayalgücü kuvvetli birinin uydurmalarıydı.

Dahası var, İspanyol Hükûmeti'nin üyelerinin çoğu, P.O.U.M.'a ileri sürülen bütün suçlamalara inanmadık-larını açıkladılar. Son günlerde, beşe karşı iki oyla, ka-bine, faşizme karşı olan siyasî tutukluları serbest bı-rakmaya karar verdi —iki azınlık oyunun sahipleri Ko-münist bakanlardı. Ağustos ayında, İngiliz Milletvekili James Maxton'ın başkanlığındaki uluslararası bir dele-gasyon, P.O.U.M.'a karşı ileri sürülen iddiaları ve Andres Nin'in ortadan kayboluşunu araştırmak üzere İspanya'-ya gitti. Savunma Bakanı Prieto, Adalet Bakanı Irujo, İçişleri Bakanı Zugazagoitia, Baş Savcı Ortega y Gasset, Prat Garcia ve ötekiler, P.O.U.M. önderlerinin casusluk suçlusu olduğu kanısını hep reddettiler. Irujo, olayın dos-yalarını incelediğini, gûyâ adına kanıt denen şeylerin hiçbirinin sağlam olmadığını ve Nin tarafından imza-

landığı söylenen belgenin «değersiz», yani uydurma olduğunu sözlerine ekledi. Prieto, P.O.U.M. önderlerini Barselona'daki Mayıs çarpışmalarından sorumlu saydığını belirtti, ama onların Faşist casusu oldukları fikrini benimsemedi. Ve ekledi, «işin en vahim yanı şu ki P.O.U.M. önderlerinin tutuklanması kararını Hükümet vermemiştir; bu tutuklamalar polisin kendi otoritesini kullanması ile yapılmıştır. Bunun sorumluları polisin başında olan kişiler değil, olağan gelenekleri uyarınca Komünistler tarafından gizlice yanlarına sokulan, onların çevresindeki adamlardır.» Prieto polisin öteki kanunsuz tutuklama olaylarından da söz etti. Benzer biçimde Irujo polisin yarı bağımsız bir hâl aldığını ve gerçekte yabancı Komünist unsurların denetimi altında bulunduğunu bildirdi. Prieto delegasyondakilere hayli geniş bir biçimde, Ruslar silâh verirken Hükümet'in Komünist Partisi'ni gücendirmeye kalkışamayacağını bildirdi. John Mc Govern başkanlığında başka bir delegasyon Aralık ayında İspanya'ya gittiğinde öncekilerin hemen hemen aynı cevapları aldılar. İçişleri Bakanı Zugazagoitia bu durumu daha da yakın terimlerle dile getirdi: «Rusya'dan yardım aldık ve beğenmediğimiz bazı eylemlere göz yummak zorunda kaldık.» Polisin bağımsız hareketlerini gözler önüne sermek için, Hapishaneler Müdürü ve Adalet Bakanı'ndan imzalı bir emir geldiği halde bile Mc Govern ve öbürlerinin Barselona'daki Komünist Partisi'nin elindeki «gizli hapishanelerden» birine girmek için izin elde edemediklerini bilmek hayli ilginçtir (*).

Bu kadarı sorunu aydınlatmaya yeterlidir, sanırım. P.O.U.M.'a yöneltilen hiyanet suçlaması yalnızca Komünist basında yayınlanan makalelere ve Komünist denetimindeki gizli polisin eylemlerine dayanıyordu. P.O.U.M.

(*) İki heyetin raporları için *Le Populaire*'e (7 Eylül), *La Flèche*'e (18 Eylül); bakınız. Maxton heyetinin raporu, *Independent News*'da (219 Rue Saint-Denis, Paris) ve Mc Govern'in *Terror in Spain* adlı kitabında yayınlandı.

önderleri ve onların yüzlerce binlerce izleyicileri hâlâ hapisteydiler, ve Komünist basın «hainleri» suçlamada şamata yapmaya devam edeliberi altı ayı geçmişti. Fakat Negrin ve öbürleri başlarını dik tutarak «Troçkist'ler»in toptan katlini tezgâhlamayı reddettiler. Üzerlerindeki baskı düşünülecek olursa, böyle yapmış olmaları takdire değer. Bu arada, yukarıda söylediklerimin karşısında, P.O.U.M.'un gerçekten Faşistler'e casusluk eden bir örgüt olduğuna inanmak çok güçleşiyordu —meğer ki, Maxton, Mc Govern, Prieto, Irujo, Zugazagoitia ve geri kalanların hepsinin birlikte Faşistler'den para aldıklarına inanılsın.

Nihayet, P.O.U.M.'un «Troçkist» aldığı hikâyesine gelince... Bu söz gittikçe daha büyük bir serbestlikle ortalıkta dolaşüyor ve aşırı derecede yanıltıcı bir yolda kullanılıyor ve sık sık böyle olması isteniyor. Bunu tanımlamak için azıcık duraklamaya değer. Troçkist sözü üç ayrı anlamda gelmektedir :

(I) Troçki gibi «tek ülkede sosyalizm»e karşı «dünya devrimi»ni savunan, daha serbest bir terimle, devrimci bir aşırılık taraftarı olan kimse.

(II) Troçki'nin başkanlığını yaptığı gerçek bir örgütün bir üyesi.

(III) Genellikle Sol kanat güçlerini ayıran ve gizli entrikalarla zarar veren ama özellikle S.S.C.B.'de sabotaj yapan devrimci pozunda gizli bir Faşist.

Birinci anlamında P.O.U.M. muhtemelen Faşist diye tasvir edilebilir. İngiliz Bağımsız İşçi Partisi'nin, Alman S.A.P.'nin, Fransa'daki Sol Sosyalistler'in ve daha birçoklarının Faşist sayılabileceği gibi. Fakat P.O.U.M.'un Troçki veya Troçkist (Bolşevik-Leninist) örgütle hiçbir ilişkisi yoktu. Savaş patlak verdiğinde, İspanya'ya gelen yabancı Troçkistler (onbeş yirmi kadarlardı) kendi fikirlerine en yakın gelen parti olduğundan önce P.O.U.M.'da çalıştılar, ama hiç biri partiye üye olmadı, sonradan Troçki kendi izleyicilerine P.O.U.M.'un politikasına saldırmalarını emretti. Bunların birkaçı milis gücünde

kaldıysa da Troçkistler parti bürolarından tasfiye edildiler. Maurin'in Faşistler'in eline geçmesinden sonra, P.O.U.M.'un önderi olan Nin, o sırada Troçki'nin sekreteriydi, ama onu çok seneler önce bırakmış ve çeşitli muhalif komünistleri daha eski bir parti, «İşçi ve Köylü Bloku» ile karıştırıp birleştirerek P.O.U.M.'u kurmuştu. Nin'in bir zamanlar Troçki ile işbirliği etmiş olması Komünist basında P.O.U.M.'un gerçekten Troçkist olduğunu göstermek için kullanılmıştı. Başka bir tartışma çizgisiyle Mr. John Strachey'in bir zamanlar (İngiliz Nazi Partisi önderi) Sir Oswald Mosley ile işbirliği yapmış olmasından hareketle İngiliz Komünist Partisi'nin gerçekten bir Faşist örgüt olduğu da gösterilebilir.

İkinci anlamda, yani kelimenin tek ve biricik tanımlanmış anlamında, P.O.U.M. kesinlikle Troçkist değildi. Bu ayırımı yapmak önemlidir, çünkü Komünistler'in çoğunluğu tarafından ikinci şıktaki Troçkizm ile üçüncü şıktaki Troçkizm, hiç kuşkusuz, ayrılmaz olarak kabul edilmektedir —yani, tüm Troçkist örgüt düpedüz Faşistler'in casusluk aygıtıdır. «Troçkizm» yalnızca Ruslar'ın sabotaj mahkemeleri sırasında halkın gözüne çarpmıştı, bir adama Troçkist demek ona fiilen katil, *agent provocateur* demek oluyordu. Fakat aynı zamanda, her kim Komünist Politikası'nı Sol-kanat açısından eleştirmeye kalkarsa «Troçkist» diye nitelenebilirdi. Hal böyle olunca, devrimci aşırılığı savunan herkesin Faşistler'den para aldığını mı ileri sürmek gerekiyor?

Uygulamada, yerine göre öyle olabilirdi de olmayabilirdi de. Maxton yukarıda değindiğim delegasyonla birlikte İspanya'ya gittiğinde, *Verdad, Frente Rojo* ve öteki İsyanyol Komünist gazeteleri ona hemen «Troçkist-Faşist», Gestapo ajanı, vb. diye şiddetle saldırdılar. Buna rağmen, İngiliz Komünistleri bu suçlamayı tekrarlamaktan dikkatle sakındılar. İngiliz Komünist basınında Maxton «emekçi sınıfının reaksiyoner düşmanı» haline geldi —bu sözün, elverişli bir belirsizliği vardı. Bunun nedeni hiç kuşkusuz, birçok sivri denemelerle İngiliz Ko-

münist basınının düpedüz iftira kanunundan boylarının ölçüsünü almış olmalarıydı. Gerçek şudur ki, bu suçlamanın doğruluğunun yalan olduğunun ispat edilmesinin gerekli olabileceği bir ülkede tekrarlanmaması, yeterli bir itirazıydı.

Size, P.O.U.M.'a yöneltile suçlamaları gereğinden fazla tartışıyorum gibi gelebilir. Bir iç savaşın muazzam sefaleti ile oranlandığında kaçınılmaz haksızlıkları ve yanlış suçlamalarıyla, partiler arasında her iki taraf için de bu tür öldürücü dalaşmalar, çok önemsiz görünebilir. Kazın ayağı öyle değil aslında. Bu cinsten iftira ve basın-kampanyaları ve gösterdikleri kafa yapısının, anti-faşizm davasına en öldürücü zararı verdiği kanısındayım.

Meseleye bir göz atan herkes, Komünistler'in siyasi muhalifleriyle düzmece suçlamalarda bulunarak uğraşmasının hiç de yeni birşey olmadığını bilir. Bugünün modası »Troçkist-Faşist« demekse; çünkü de «Sosyal-Faşist» idi. Rus Devlet Mahkemeleri'nde, meselâ Léon Blum ve İngiliz İşçi Partisi'nin belli başlı üyeleri de dahil olmak üzere, İkinci Enternasyonel önderlerinin, S. S.C.B.'nin askerî işgali için devâsâ bir kumpas kurduklarının «ispatlanması»ndan bu yana yalnızca altı yedi yıl geçti. Buna rağmen, bugün Fransız Komünistleri Blum'u önder olarak kabul etmekten yeterince memnun görünüyorlar, ve İngiliz Komünistleri İşçi Partisi'ne girebilmek için dünyanın altını üstüne getiriyorlar. Bu cinsten birşeyin, tarikatçı görüş açısından bile olsa, işe yarayabileceğini sanmıyorum. Ve bu arada, «Troçkist-Faşist» suçlamasının nefret ve anlaşmazlık doğurduğu kesindir. Komünist partilerinin üyeleri her yerde «Troçkistler»e karşı anlamsız bir cadı avının etkisine kapıldılar, ve P.O.U.M. niteliğindeki partiler ise yalnızca anti Komünist olmak gibi korkunç bir duruma itildiler. Hâlihâzırda, dünya emekçi hareketinde tehlikeli bir çatlamanın başlangıcı var. Bir ömür boyu kendilerini bu davaya vermiş olan, Sosyalistler'e P.O.U.M.'a karşı ileri sürülenler gibi birkaç iftira daha derken bu çatlama

uzlaştırılmaz hale gelebilir. Tek umut, siyasî karşıtlığı sonuna kadar tartışmanın mümkün olacağı bir düzeyde tutmaktır. Komünistler'le, daha Sol'u tutan ya da tutuklarını iddia edenler arasında gerçek bir fark vardır. Komünistler, faşizmin kapitalist sınıfın kesimleriyle ittifak yaparak alt edilebileceğine inanırlar (Halk Cephesi); bunların karşıtları, bu manevranın düpedüz Faşistler'e yeni üreme alanları verdiğini söylerler. Bu sorun bir çözüme bağlanmak zorundadır; yanlış bir karara varmak belki de bizi yüzyıllar boyu yarı-köleliğe koymak demek olabilir. Fakat, «Troçki-Faşist» çığılığından başka bir iddia ortaya konmadıkça, tartışma başlayamaz bile. Örneğin, bir Komünist Partisi üyesi ile Barselona çarpışmalarının doğru ve yanlış yönlerini tartışmak benim için imkânsızdır; çünkü hiçbir Komünist —yani, hiçbir «iyi» Komünist demek istiyorum— benim olayları doğru anlattığımı kabul etmeyecektir. Eğer parti «çizgisi»ni izlerse, ya görev nedeniyle, yalan söylediğimi ya da, en iyi ihtimalle, benim umutsuz bir biçimde yanlış yola itildiğimi ve *Daily Worker*'ın başlıklarına bir göz atan herkesin, olayların geçtiği yerlerden binlerce mil ötede Barselona'da neler olup bittiğini benden iyi bildiğini belirtmek zorunda kalacaktır. Bu şartlar içinde, hiçbir tartışma olamaz; asgarî bir müşteriğe bile ulaşamaz. Maxton gibi adamların Faşistler'den para aldığını söylemekten ne gibi bir amaç güdülebilir? Böyle bir iddianın ciddi tartışmayı olanaksız kılmaktan başka bir amacı olamaz. Bu tıpkı satranç oyununun ortasında yarışmacılardan birinin âniden karşısındaki için bu herif kundakçısıdır ya da iki karılıdır diye bağırmasına benzer. Gerçek tartışma konusu olan nokta değinilmeden kalıyor. İftira hiçbir şeyi halletmiyor.

Cepheye dönüşümüz Barselona çarpışmaları sona erdikten üç gün sonra olmalı. Çarpışmadan —hele gazetelerdeki küfürleşme maçından— sonra, bu savaşı daha önceleri olduğu gibi, safdil bir idealist açıdan görmek güçleşmişti. İspanya'da birkaç hafta geçirip de hayal kırıklığına uğramayan kimse yoktur sanırım. Zihnim, Barselona'daki ilk günümde tanıştığım, bana «Bu savaş da tıpkı öbürleri gibi üçkâğıtçılıktan ibaret» diyen gazete muhabirine gidiverdi. Bu söz beni derinden sarsmıştı ve o sırada doğru olduğuna inanmıyordum, şimdi Mayıs ayında bile doğru değildi, ama gittikçe daha doğru hâle geliyordu. Gerçek şudur ki, her savaş devam ettiği her ay gittikçe artan bir çeşit yozlaşmaya uğrar, çünkü kişisel özgürlük ve doğru haber veren bir basın gibi unsurlar askerî etkinlikle düpedüz bağdaşmaz.

Şimdi artık insan neler olacağına dâir bir tahminde bulunmaya başlayabiliyordu. Caballero Hükûmeti'nin düşeceği ve yerine daha çok Komünist etkisinde kalacak, daha sağcı bir hükûmetin geçeceği (bu, bir iki hafta sonra oldu), bu hükûmetin sendikaların gücünü hemen ve temelli olarak kırmaya yöneleceği apaçık görülüyordu. Ve sonra, Franco tepelense bile, İspanya'nın yeniden örgütlenmesinden doğacak muazzam sorunlar bir yana, gelişme olanakları hiç de gülpembe değildi. Gazetelerin «Demokrasi İçin Savaş»tan bahsetmeleri basbayağı göz boyamacılıktı. Savaş bitince İspanya öyle bölünmüş ve yıpranmış olacaktı ki, böyle bir ülkede, bizim İngiltere'ye de Fransa'da düşündüğümüz anlamıyla bile demokrasinin yaşayabileceğini akli başında hiç kimse umamazdı. Diktatörlük olması zorunluydu ve bunun bir emekçi sınıf diktatörlüğü olma şansı geçmişti. Bu da, genel hareket, bir çeşit faşizm yönünde olacak demektir. Hiç kuşkusuz, bu faşizme daha kibar bir ad takılacak ve bu,

—burası İspanya olduğundan— Almanya'da İtalyan türlerinden daha çok insancıl ve daha az etkin olacaktı. Topu topu iki imkân vardı : Franco'nun idaresi altında çok daha kötü bir diktatörlük ya da savaşın İspanya'nın gerçek sınırlarla veya ekonomik bölgeler biçiminde bölünmesi ile sonuçlanması— bu her zaman düşünülebi-
lecek bir ihtimaldi.

Nasıl bakarsanız bakın, geleceğin görünüşü can sı-
kıcıydı. Fakat Franco ve Hitler'in daha çıplak ve daha gelişmiş faşizmine karşı artık bu Hükûmet için çarpış-
maya değmeyeceği sonucu çıkarılamazdı. Savaştan ön-
ceki Hükûmet'in hataları her ne olursa olsun, Franco'nun rejimi kesinlikle bundan daha kötü olacaktı. İşçi-
ler —yani, şehir proletaryası— için en sonunda kimin kazandığı belki pek farketmeyecekti ama İspanya en başta bir tarım ülkesiydi; Hükûmet'in zaferinde köylü-
lerin kesinlikle büyük yararları olacaktı. Hiç olmazsa, işgal ettikleri toprakların en azından bir kısmı ellerinde kalacaktı; bu takdirde Franco'nun bölgesindeki toprak-
lar da dağıtılacak ve İspanya'nın bazı kısımlarında ya-
şayan fiilî serflik kolay kolay yeniden kurulamayacaktı. Savaşın sonunda ipleri ellerinde tutacak olan Hükû-
met herhalde kiliseye ve feodaliteye karşı olacaktı. Kili-
seyi en azından bir süre denetim altında tutacak ve ül-
keyi modernleştirecekti. Meseîâ, yollar yapacak, eğitim ve halk sağlığını yükseltecekti; zâten savaş sırasında bile bu yönde birtakım şeyler yapılmıştı. Öbür yanda Franco sırf İtalya'nın ve Almanya'nın kuklası olmadığı ölçüde büyük feodal toprak ağalarına bağlıydı ve kafası küflü bir dinî-askerî tepkiye dayanıyordu. Halk cephesi bir sahtekârlık olabilirdi, ama Franco bir anokronizmaydı. Yal-
nızca milyonerler ve romantikler onun kazanmasını iste-
teyebilirdi. Dahası, bir iki yıldır kâbûs gibi peşini bırak-
mayan, faşizmin uluslararası prestiji sorunu vardı. 1930' dan beri Faşistler bütün zaferleri kazanmışlardı; şimdi tepelenmelerinin zamanıydı, kimden dayak yiyecekleri pek önemli değildi. Franco ve yabancı paralı askerlerini

denize dökebilsek, dünya ahvâlinde, katı bir diktatörlük ile yönetilen ve en iyi adamları hapiste olan bir İspanya için bile çok büyük bir gelişme sağlanabilirdi. Yalnız bunun için dahi savaş kazanılmaya değerdı.

O sırada olaylardan anladıklarım bunlardı. Şimdi Negrin Hükümeti hakkında ilk başa geçtiği zamankinden daha iyi düşündüğümü söylemeliyim. Üstün bir cesaretle çarpışmayı sürdürmüş ve herhangi bir kimsenin beklediğinden daha çok siyasî müsamaha göstermişti. Fakat ben hâlâ —İspanya bölünmedikçe ki, böyle bir durumda ne gibi sonuçlar ortaya çıkacağı önceden kestirilemez— savaş-sonrası hükümetinin faşist eğilimli olma zorunluluğuna inanıyorum. Bir kez daha kanımı söylüyorum; artık, zamanın çoğu kâhinlere gösterdiğini bana da göstermesini rastlantıya bırakacağım.

Tam cepheye vardığımız sırada, Bob Smillie'nin İngiltere'ye dönerken sınırda tutuklandığını, Valencia'ya getirildiğini ve hapse atıldığını duyduk. Smillie geçen Ekim ayından beri İspanya'daydı. Aylarca P.O.U.M. ofisinde çalışmış, İngiltere'ye yapılacak bir propaganda turuna katılmadan önce üç ay cephede bulunması gerektiğini düşünerek, öbür Bağımsız İşçi Partisi üyeleri geldiğinde milis gücüne girmişti. Neden tutuklandığını biz keşfedinceye kadar hayli zaman geçti. Kendisini bir avukat bile göremesin diye *incommunicada* olarak tutuluyordu (ihtilâttan men edilmişti). İspanya'da —en azından, uygulamada— *habeas corpus* diye bir şey yoktu, muhakeme edilmek bir yana, ifadeniz bile alınmadan aylarca hapis yatabilirdiniz. Nihayet, serbest bırakılan bir mahkûmdan Smillie'nin «silâh taşımak» suçuyla tutuklandığını öğrendik. «Silâh» dedikleri şeyin ne olduğunu biliyordum: şarapnel ve daha başka bir takım hatıra eşyayla birlikte, derslerinde göstermek için eve götürdüğü, savaşın başında kullanılan türünden ilkel tipli iki el bombası Patlayıcı maddeleri ve patlama mekanizmaları çıkarılmıştı —sâdece çelik silindirlerden ibâret kalmışlardı ve tümüyle zararsızdılar. Bunun sadece bir

bahane olduğu, P.O.U.M. ile ilişkisi bilindiği için tutuklandığı besbelliydi. Barselona arpışması daha yeni sona ermişti, yetkili makamlar o sırada resmî bildirilerin tersini soyleyecek durumdaki hiç kimseyi İspanya dışına bırakmamaya aşırı bir dikkat sarfediyorlardı. Bunun sonucunda millet her an olur olmaz bahanelerle tutuklanabiliyordu. İşin başında adamların niyeti, çok muhtemelen, Smillie'yi birkaç gün alakoymaktı. Fakat belâya bakınca İspanya'da bir kere hapse girdiniz mi, muhakkeme olsun olmasın orada kalıverirdiniz. Hâlâ Huesca'daydık, ama bu kere bizi daha sağa, birkaç hafta önce geçici olarak ele geçirdiğimiz Faşist mevzilerinin tam karşısına yerleştirmişlerdi. şimdi İngiliz ve İspanyol otuz kadar adamın komutanı olarak *teniente* görevi yapıyordum— bu rütbe asteğmene tekabül eder sanıyorum. Beni resmen subay olmam için aday göstermişlerdi, ama atanıp atanmayacağım belli değildi. Daha önceleri, milis subayları, fazladan ödeme yapılması anlamına gelen ve milis gücünün eşitliği fikirleriyle çatışan resmî subay tayinlerine karşı ıkmişlardı, ama şimdi kabul etmek zorundaydılar. Benjamin şimdiden yüzbaşı olmuştu, Kopp da binbaşı olma yolundaydı. Kuşkusuz, Hükümet milis subayları olmadan yapamıyordu; ama, muhtemelen Ordu subaylarına ve Harp Okulu'ndan yeni çıkanlara ayırmak için, hiçbirisine de binbaşıdan yüksek rütbeleri vermiyorlardı. Sonuç olarak, bizim 29 uncu tümeninde (başka milis birliklerinde de öyle olduğuna hiç şüphe yok), tabur, tugay ve tümen komutanlarının hepsinin binbaşı olması gibi, tuhaf bir geçici durum vardı.

Cephede fazla birşey olmuyordu. Jaca yolu dolaylarındaki çarpışma sönüp gitmişti, Haziran'ın ortasına kadar da yeniden başlamadı. Faşist siperleri yüzelli yarda ötemizdeydi, ama onlar iki yanımızda daha yüksek bir arazideydiler, bizim cephe hattı çıkıntılı bir dik açı oluşturuyordu. Açının köşesi tehlikeli bir noktaydı, karşı tarafın nişancıları bize orada devamlı kayıplar verdiriyorlardı. Zaman zaman Faşistler üstümüze tüfek-bom-

basıyla ay da buna benzer bir silâhla ateş açıyordu. Bu korkunç bir patlama sesi çıkarıyordu —geldiğini duymadığımız için sinir bozucuydu ama gerçekte tehlikeli değildi çünkü yerde açtığı çukur ancak bir çamaşır leğeni kadardı. Geceler hoş bir ılıkıkta geçiyordu, gündüzleriyse cehennem gibi sıcaktı; sivrisinekler can sıkmaya başlamıştı, Barselona'dan getirdiğimiz temiz giyeceklerle rağmen hemen bitlenivermiştik. Silâhtan arınmış bölgedeki meyva bahçelerinde kiraz çiçekleri ağaçları bembeyaz donatmaya başlamıştı. İki gündür sağanak halinde yağmur yağıyordu, siperlerimiz suyla dolup taşı, koruyucu duvar bir ayak kadar suya battı: bundan sonra günlerce hiç sapı olmayan ve teneke kaşıklar gibi bükülveren İspanyol kürekleriyle yapışkan çamuru eştik durduk.

Bizim bölüğe bir havantopu vaad etmişlerdi. Dört gözle bunu bekliyordum. Geceleri her zamanki gibi devriye geziyorduk —bu iş, eskiden olduğundan daha tehlikeli bir hâle gelmişti. Çünkü Faşist siperlerinde daha çok adam vardı ve artık daha uyanık olmuşlardı; dikenli telin hemen dışına teneke kutular serpiştirmişler, bir çatırdı duyduklarında makineli tüfekleriyle veryansın ediyorlardı. Gündüzleri silâhtan arınmış bölgedeki gizli bir yerden ateş ediyorduk. Yüzlerce yarda sürünerek, uzun otlarla saklanmış, Faşistler'in koruyucu duvarındaki bir yarığa hakim bir hendeğe geliniyordu. Hendekte bir tüfek dayanağı yapmıştık. Yeterince beklerseniz genellikle haki giyimli bir şeklin çabuk çabuk yarığın bir yanından öbür yanına koştüğünü görürdünüz. Birçok kereler ateş ettim. Birini vurup vurmadığımı bilmiyorum— çok muhtemelen vurmamışımdır; tüfek konusunda çok kötü bir atıcıyım. Fakat Faşistler ateşin ne yandan geldiğini kestiremedikleri için bu oyun hayli eğlenceli oluyordu— ve ergeç birini yakalayacağıma kesin kanaat getirmiştik. Gelin görün ki, ava giden avlandı— bir Faşist nişancı vurdu beni. Vurulduğum zaman cepheye geleli on gün kadar olmuştu. Bir mermiy-

le zımbalanma tecrübesi hayli ilginç olduğundan, bunu ayrıntılarıyla anlatmaya değer sanırım.

Bu iş, sabahın beşinde, koruyucu duvarın köşesinde oldu. Şafak arkamızdan geldiği için, o saatler her zaman tehlikelidir; başınızı koruyucu duvardan çıkarınca dış çizgileriyle olduğu gibi gökyüzünde belirleniyordu. Nöbet değiştirmeye hazırlanan askerlerle konuşuyordum. Aniden, sözümün ortasında birşeyler hissettim— ne hissettiğimi aktarabilmek çok güç olmasına rağmen, onu en aşırı bir canlılıkla hatırlıyorum.

Kabaca, bir patlamanın *tam ortasında* olmaya benzer bir duyguydu bu. Gürültülü bir bangırtı ve bütün çevremde gözkamaştırıcı bir ışık parıltısı oldu gibi geldi. Muazzam bir şok hissettim —acı falan yoktu, yalnız elektrik çarpmış gibi şiddetli bir şok; sonra onunla birlikte aşırı bir zayıflık, hiçliğe doğru bir itilme duygusu. Önümdeki kum torbaları benden taa uzaklara doğru çekildi gitti. Buna çok benzer bir hissi yıldırım çarpmasında duyabileceğinizi tahmin ediyorum. Vurulduğumu hemen anladım, ama bangırtı ve patlama yüzünden yanıbaşımda bir tüfeğin kazayla ateş alarak beni yaraladığını sandım. Bütün bunlar bir saniyeden daha az bir zaman aralığında oldu. Hemen arkasından dizlerim büküldü, düşüyordum, başımı yere vurdum, ama neyse ki canım acımadı. Kendimi uyuşuk ve sersemlemiş hissediyordum, ağır yaralandığımın bilincindeydim ama olağan anlamında hiçbir ağrım sızım olmadı.

Vurulmadan önce konuşmakta olduğum Amerikalı nöbetçi ileri doğru atılarak «Hay Allah! Vuruldun mu?» diye sordu. Millet çevremde toplandı. Böyle durumlarda hep olduğu gibi telâş içindeydiler —«Kaldırım! Neresinden yaralanmış Gömleğini açın!» vb. vb. Amerikalı gömleğimi kesip açmak için bir bıçak istedi. Cebimde bir bıçak olduğumu biliyordum, çıkarmaya çabaladım, ama sağ kolumun felce uğradığını keşfettim. Ağrılı sızılı olmadığım için belli belirsiz bir tatmin duydum. Karımın sevinmesi gerekir diye düşündüm— büyük muha-

rebe geldiğinde ölmekten kurtulayım diye hep yaralanmamı isterdi. Ancak bundan sonra nerenden ve ne derecede yaralandığımı merak etmek aklıma geldi: hiçbir şey duymuyordum ama merminin vücudumun ön tarafında bir yere saplandığının bilincindeydim. Konuşmaya çabalayınca sesimin olmadığını farkettim, ağzımdan yalnızca zayıf bir mırıltı çıktı; ama ikinci bir denemeden yaralandığımı sormayı becerdim. Boğazından, dediler. Sedyeye taşıyıcımız Hanry Webb, sargı beziyle, ilk yardım işlerinde kullanılsın diye bize verdikleri küçük alkol şişelerinden birini getirmişti. Beni kaldırdıklarında ağzımdan bir dolu kan boşandı, arkamda bir İspanyol'un «kurşun boğazından girip ensesinden çıkmış» dediğini işittim. Normal zamanda domuzuna can yakan alkolün yaraya su gibi gelen hoş serinliğini duyuyordum.

Sedyeye getirilirken beni tekrar yere yatırdılar. Merminin boğazımı delip geçtiğini öğrenir öğrenmez işim bitik diye düşünmeye başlamıştım. Boğazımın ortasına kurşun yiyip de canlı kalan bir insan ya da hayvan hiç işitmemiştim. Kan ağzımın kenarından sızıyordu, «Aortum parçalanmış olmalı» diye düşündüm. İnsanın başına kan götüren iki ana damardan biri kesildiğinde daha ne kadar yaşayacağını merak ettim, muhtemelen birkaç dakikadan fazla değil. Herşey gözüme bulanık görünüyordu. Kesinlikle öleceğimi düşünmem iki dakika kadar sürmüş olmalı. Bu da çok ilginç oluyor —yani böyle bir durumda insanın aklına neler geldiğini bilmek hayli ilginçti demek istiyorum. Anlayışla karşılanacak şey: ilk aklıma gelen karım oldu. İkinci düşüncem; her ne dersen densin, bana çok iyi uyan bu dünyadan ayrılıyor olmanın şiddetli üzüntüsüydü. Bunu bütün canlılığıyla duyacak kadar zamanım vardı. Bu budalaca talihsizlik beni öfkeden deliye çevirdi. Nasıl da anlamsızdı! Siperlerin köşesinde, bir saniyelik dikkatsizlik yüzünden vurulmak, üstelik çarpışmada bile değildik! Beni vuranın ne biçim bir adam olduğunu da düşündüm, İspanyol mu yoksa yabancı mıydı, beni zımbaladığını biliyor muydu

ve daha bunun gibi sorular aklıma geldi. Adama karşı hiçbir kızgınlık duyamıyordum. Faşist olduğuna göre ben de onu vurabilirdim diye düşündüm, ama onu esir alıp şu anda karşıma getirseler yalnızca iyi inşancılığını kutlardım. herhalde. Ne var ki, gerçekten ölmekte olan birinin aklından geçenler daha farklı olabilir.

Felce uğrayan kolum yeniden canlanıp acımaya başladı. O sırada kolumu düşerken kırmış olabileceğim aklıma geldi, ama sancının varlığı içime güven getirdi, çünkü insanın ölümlerinde duyularının daha keskinleşmediğini biliyordum. Gitgide kendimi daha iyi hissetmeye, sedyeyi ter dökerek omuzlarında taşıyan zavallı dört arkadaş için üzüntü duymaya başladım. Cankurtaran arabasına kadar eğri büğrü kaygan keçi yollarından birbuçuk mil ile dünya kötüsü bir yürüyüş yapmak gerekiyordu. Bir iki gün önce bir yaralı aşağı taşınırken yardım ettiğim için o zahmetin nasıl birşey olduğunu biliyordum. Bazı yerlerde siperlerimizi saçak gibi kaplayan kavakların yaprakları yüzüme sürtünüyordu; gümüşü kavakların yetiştiği bir dünyada yaşamının ne iyi bir şey olduğunu düşündüm. Fakat bir yandan da kolumdaki sancı şeytanî bir ıstırap halini almıştı, küfrediyor, sonra küfretmemeye çabalıyordum, çünkü her sıkı nefes alışımında ağzımdan köpük köpük kan geliyordu.

Doktor yarayı yeniden sardı, bir morfin iğnesi yaptı ve beni Sietamo'ya gönderdi. Sietamo'daki hastaneler kural olarak yaralıların Barbastro ve Lerida'ya gönderilmeden önce, birkaç saat alakonuldukları âlelacele inşa edilmiş tahta kulübelardı. Morfinin etkisiyle sersemlemiş bir haldeydim, ama hâlâ korkunç canım acıyordu — hareket etmekten âcizdim ve durmadan kan yutuyordum. Ben bu durumdayken, eğitim görmemiş hemşirelerin nizamî hastane yemeğini— çorba, yumurta, yağlı yahni ve bunun gibi şeylerden oluşan— muazzam bir yemeği boğazımdan aşağı zorlayarak yedirmeğe kalkışmaları ve ben yutamayınca da pek şaşırımları, tam İspanyollar'a

göre bir davranıştı. Bir sigara istedim, ama sigaranın kıt olduğu bir dönemdi ve oralarda hiç sigara yoktu. Çok geçmeden, birkaç saat için cepheden ayrılma izni almış iki arkadaş yanıbaşında belirdi.

«Merhaba! Hayattasın ha? İyi. Biz, senin saatini, tabancanı ve elektrik fenerini istiyoruz. Bir de, varsa, bıçağını».

Bütün taşınabilir mallarımı alarak çekip gittiler. Biri yaralandığında hep böyle oluyordu —üzerindeki bütün eşyaları hemen bölüştürülürdü; bu doğru bir şeydi de: çünkü kol saatleri, tabancalar ve bunun gibi şeyler cephede çok ender bulunuyordu, yaralının avadanlığı içinde elden ele gönderilirse yarı yolda bir yerde çalınacağı da garantiydi.

Akşam olurken, birkaç cankurtaran arabasını dolduracak sayıda yaralı ve hasta adam toplanınca bizi Barbastro'ya yolladılar. O ne seyahatti! Bu savaşta, insan el ayak gibi bir yerinden yaralanırsa iyileşir, ama karnından vurulursa hep, kurtulamaz ölür denirdi. Neden böyle olduğu şimdi kafama dank etti. İç kanama geçiren hiç kimse, ağır kamyonlar tarafından delik deşik edilmiş ve savaşın başından beri hiç tamir görmemiş millerce yol boyunca çalkalandıktan sonra bu işten sağ çıkamazdı. Bam, güm, dan! Bu yolculuk, beni ilk çocukluk yollarımın Beyaz Şehir Sergisi Lunaparkı'ndaki bugi-vugi denen korku verici şeye geri götürdü. Bizi sedyelerimize bağlamayı unutmuşlardı. Sıkı sıkı tutunmak için benim sol kolumda yeterince kuvvet vardı; ama öteki biçare asker yerde oradan oraya savruluyordu, Tanrı bilir nasıl ıstırap çekti. Cankurtaranın köşesinde oturan bir başka yaralı her tarafa kustu. Barbastro'daki hastane çok kalabalıktı, yaralılar birbirine degecek kadar yakındı. Ertesi sabah, bir kısmımızı bir trene doldurdular ve Lerida'ya gönderdiler.

Lerida'da beş altı gün kaldım. Hasta, yaralı ve normal sivil hastaları karmakarışık büyük bir hastaneydi. Benim koğuşumdaki yaralılardan bazısının varaları in-

sana korku veriyordu. Yanımdaki yatakta siyah saçlı genç bir çocuk, bilmediğim bir hastalıktan yatıyordu; verilen ilâç idrarını zümrüt gibi yemyeşil yapmıştı. Onun sidik-şişesi koğuşun görülecek şeylerinden biriydi. İngilizce konuşan Hollandalı bir Komünist, hastanede bir İngiliz olduğunu duymuş, gelip benimle arkadaşlık etti ve bana İngiliz gazeteleri getirdi. Ekim çarpışmalarında korkunç yaralanmış, bir yolunu bulup Lerida'daki hastaneye yerleşmeyi becermiş ve hemşirelerden biriyle evlenmişti. Yarası yüzünden, büzülen bacaklarından biri benim koluma kadar incelmışti. Cepheye gelişimin haftasına tanıştığım iki milis ,yaralı bir arkadaşlarını görmeye geldiklerinde beni tanıdılar. İki de onsekiz yaşlarında birer çocuktu. Ne yapacağını bilmez bir tavırla yatağın yanında ayakta durarak birşeyler söylemeye çabaladılar, yaralanışıma çok üzüldüklerini göstermenin bir yolu olsun diye âniden, ceplerindeki bütün tütünü çıkarıp verdiler ve ben daha geri vermeye fırsat bulamadan da kaçıp gittiler. 'Tam İspanyollar'a yaraşır bir davranış! Şehrin hiçbir yerinde tütün bulunmadığını ve bana verdikleri tütünün bir haftalık istihkakları olduğunu sonradan öğrendim.

Birkaç gün sonra, bir kolum askıda olduğu halde, yatağımdan kalkabiliyor ve ortalıkta dolaşabiliyordum. Her nedense kolum aşağı sarkık olduğunda daha çok canım yanıyordu. Bir zaman, düşerken kendi kendime verdiğim hasardan ötürü iç ağrıları duydum; sesim neredeyse tümüyle kaybolmuştu ama asıl merminin açtığı yara yüzünden bir an bile acı duymadım. Anlaşılan mermi yaraları hep böyle oluyor. Merminin yarattığı büyük şok, duyuyu yerel olarak yok ediyor; her zaman daha yavaş bir hızla çarpan, çentikli şarapnel ya da bomba kıymıkları muhtemelen insanın canını domuzuna yakar. Hastane alanı içinde bir bahçe ve bu sevimli bahçede, içinde küçük kırmızı ve gri renkli balıklar bulunan bir havuz vardı. Saatlerce orada oturur, balıkları seyredirdim. Lerida'da işlerin nasıl yapıldığı, bana Aragon cep-

hesindeki hastane sistemini kavramak olanağı verdi —öteki cephelelerde de durum aynı mıydı bilmiyorum. Bazı yönlerden hastaneler çok iyiydi. Doktorlar becerikliydiler, ilaç ve araç kıtlığı da pek yoktu. Fakat iki kötü hata vardı ki, şimdi hayatta olabilecek yüzlerce ya da binlerce insanın bunların yüzünden öldüğüne hiç kuşku yok.

Birisi, cephe hattına yakın olan bütün hastanelerin aşağı yukarı sevkiyat merkezi gibi kullanılmasıydı. Bunun sonucunda, bir kimse yerinden oynatılmayacak kadar kötü yaralanmadıkça hiç bir bakım yapılmıyordu. Teorik olarak, yaralıların çoğu hiç durmadan doğruca Barselona ya da Tarragona'ya gönderilirdi, ama ulaşım zorlukları yüzünden oraya varana kadar bir hafta on gün geçiyordu. Sietamo, Barbastro, Monzon, Lerida ve başka yerlerde sürünüyorlar ve bütün bu zaman boyunca sargı bezi yenilemek dışında hiçbir tedavi görmüyorlardı; o da arada sırada yapıyor, hattâ bazen hiç olmuyordu. Korkunç şarapnel yaraları almış kemikleri yamıyassı olmuş kimseler ve benzerleri alçıyla sargılanıyor, yaranın bir tarifi de dışına kurşun kalemle yazılıyordu. Kural olarak yaralı on gün sonra Barselona ya da Tarragona'ya varıncaya kadar alçı yerinden oynatılmıyordu. Birinin yolda yarayı muayene etmesi hemen hemen olanaksızdı. Birkaç doktor işle başa çıkamıyordu; «Evet, evet, size Barselona'da bakacaklar» diye söylenerek hızla yatağının yanından geçip gidiyorlardı. Her zaman ortalıkta, hastane treninin *mañana* (yarın) Barselona'ya hareket edeceğine dâir söylentiler dolaşıyordu. Öteki hata ise, yeterli hemşire noksanıydı. Besbelli, İspanya'da eğitim görmüş hemşire yoktu; belki de bu, savaştan önce hemşirelik işini başlıca rahibelerin görmesinden ileri geliyordu. İspanyol hemşirelerinden şikâyetçi değilim, bana her zaman büyük bir şefkat gösterdiler, ama korkunç câhil olduklarına hiç kuşku yok. Hepsi nasıl dereceye bakılacağını, bazısı da sargı sarmayı biliyordu, ama bütün bildikleri hemen hemen bu kadardı. Bunun sonu-

cunda, kendi başının çaresine bakamayacak derecede hasta olanlar sık sık utanç verici bir biçimde ihmal ediliyorlardı. Yaralılar haftalarca abdeste çıkamadan bırakılıyor, kendi kendine yıkanamayacak kadar zayıf olanlar pek seyrek yıkanıyorlardı. Kolu ezilmiş biçâre bir çocuğun bana, üç haftadır yüzünün yıkanmadığını söylediğini hatırlıyorum. Hastanelerde yiyecek çok iyiydi—gerçekten fazla iyiydi. İspanya'da, başka bir yerde olduğundan daha çok, hastayı tıka basa ağır yiyeceklerle doldurma geleneği vardı. Lerida'da yemekler müthişti. Kahvaltı sabah altı sularında veriliyor, çorba, omlet, yahni, ekmek, beyaz şarap ve kahveden meydana geliyordu; öğle yemeği daha da çoktu— bu, sivil halkın çoğunun kâfi derecede beslenemediği bir zamanda oluyordu. İspanyollar'ın hafif yemek (perhiz) denen şeyden haberleri yoktu anlaşılan. Sağlam insanlara verdikleri yemeğin aynısını, hep zeytinyağıyla vıcık vıcık aynı ağır, yağlı börekleri, hastalara da veriyorlardı.

Bir sabah, benim koğuşumdaki yaralıların Barselona'ya gönderileceği duyuruldu. Karıma, geleceğimi bildiren bir telgraf çekmeyi becerdim. Bizi toparlayıp otobüslere doldurdular ve istasyona götürdüler. Tam tren hareket ederken bizimle birlikte yolculuk eden hastane emireri Barselona'ya değil de Tarragona'ya gideceğimizi lâf arasında söylemez mi! Makinist fikrini değiştirmişti, zannederim. Kendi kendime «Tam İspanyollar'ın yapacağı bir iş!» dedim. Fakat, sırf ben durumu açıklamak için ikinci bir telgraf çekeyim diye, bu kere de treni bekletmeleri yine İspanya'nın şânına lâyıktı; asıl İspanyollar'a en yakışanı, çekilen telgrafın hiçbir zaman yerine ulaşmaması oldu.

Bizi, oturacak yerleri tahtadan, alelâde üçüncü sınıf vagonlara bindirmişlerdi; adamların çoğu ağır yaralıydı, yataklarından ilk bu sabah çıkmışlardı. Yarıları çok geçmeden, sıcak ve sarsıntının etkisiyle haşat oldular, birçoğu yerlere kustu, Hastane emireri elinde keçi derisinden yapılmış su dolu büyük bir tulumla şunun bu-

nun ağzına su fışkırtarak, heryere yayılmış cesede benzer şekiller arasından kendine yol açıyordu. Dünya kö-tüsü bir suydü bu, tadını hâlâ hatırlarım. Tarragona'ya güneş alçalırken vardık. Cephe denizden bir taş atımı uzaklıkta kıyıya paralel uzanıyordu. Bizim tren istasyona girerken Uluslararası Tugay'dan adamlarla dolu bir asker treni ayrılıyor, köprü'nün üzerinde halk da onlara el sallıyordu. Bu çok uzun bir trendi, tıklım tıklım da doluydu; açık yük vagonları üstüne sahra topları sıkı sıkıya bağlanmış ve öbek öbek bir sürü adam bunların çevresinde toplanmıştı. Sarı akşam ışıkları altında geçip giden trenin manzarasını hâfızamda özel bir canlılıkla saklıyorum; pencerelerde birbiri ardınca esmer, gülümseyen yüzler, silâhların uzun namluları eğilmiş, uçuşan kızıl boyunbağları — bütün bunlar masmavi denizin önünden yavaşça kaydı gitti.

Birisi, «*Extranjeros* - Yabancılar,» dedi. «İtalyan bunlar». İtalyan oldukları besbelliydi. Başka hiçbir milletin insanları kendi aralarında böyle güzel gruplaşmaz, kalabalığın selâmlarına böylesine zarif bir biçimde karşılık veremezdi— trendeki adamların yarısı şarap şişelerini kafalarına dikmiş olmalarına rağmen, yine de zariftiler. Sonradan bunların Mart ayında Guadalajara'daki büyük zaferi kazanan birlikler olduğunu duyduk; bir süredir izinleydiler ve şimdi Aragon cephesine transfer oluyorlardı. Bu adamların çoğu topu topu birkaç hafta sonra Huesca'da öldü, korkarım. Bizim katardan ayakta duracak kadar iyi olanlar, İtalyanlar geçerken tezâhürâtta bulunmak için vagonun öbür yanına yöneldiler. Pencereden bir koltuk değneği sallandı, sargılı kollar kızıl selâmı verdiler. Bu, allegorik savaş tablosu gibiydi; gururla cepheye giden bir tren dolusu taze adam, yavaşça gözümüzün önünden kayan sakat adamlar ve bütün bunlar olurken, açık yük vagonları üstünde her zamanki gibi insanın yüreğini yerinden oynatan toprak, kurtulması çok güç olan bir duygunun yeniden yaşanması, ne de olsa savaş *görkemli* bir şeydir.

Tarragona'daki hastane çok büyük ve bütün cephe-lerden gelmiş bir sürü yaralıyla doluydu. İnsan orada ne yaralar görür! Belli bir takım yaraların tedavisinde en son tıp buluşlarına uygun olduğunu sandığım bir yol kullanıyorlardı, ama böyle yaralara bakmak özellikle dehşet vericiydi. Yarayı tümüyle açık ve sargılanmamış bırakıyor, ancak teller üzerine gerilmiş tülbentten bir ağla sineklerden koruyorlardı. Tülbentin altından yarı iyileşmiş yaranın kırmızı pelte gibi etini görüyordunuz. Yüzünden ve boğazından yaralanmış bir adam vardı, başı tülbentten yapılmış bir çeşit küremsi miğfer içindeydi, ağzı kapalıydı, dudaklarının arasına yerleştirilmiş küçük bir tübün arasından nefes alıyordu. Biçâre çok yalnız görünüyor, gözlerini bir sağa bir sola oynatarak tülbentin arasından bakıyor ve hiç konuşmuyordu. Tarragona'da üç dört gün kaldım. Gücüm yerine geliyordu, birgün yavaş yavaş hareket ederek kumsala kadar yürümeyi becerdim. Deniz kıyısındaki hayatın neredeyse eskiden olduğu gibi aynı biçimde sürüp gittiğini görmek tuhafıma gitti: şık kahvehaneler boyunca piyasa çıkımlar, sanki birkaç mil ötede insanlar savaşmıyorlarmış gibi denize giren ve açılır kapanır sandalyelerinde güneşlenen o yörenin tombul burjuvazisi. Mamafihi, bu sığ ve ılık denizde imkânsız diye düşünülse de, deniz banyosu yapanlardan birinin boğulduğunu gördüm.

Nihâyet, cepheden ayrılışımdan sekiz dokuz gün sonra yaralıyı muayene ettiler. Yeni gelen yaralıların muayene edildiği ameliyathanede ellerinde kocaman makaslarla doktorlar, kaburgaları, köprücük kemikleri ve daha bilmem nereleri parçalanmış adamların cephe gerisindeki sargı yerlerinde yapılmış alçıdan zırhlarını kesip atıyorlardı; böyle soyunmadan, koskoca bir göğüs zırhının boyun deliğinden çevresine endişeli gözlerle bakan, bir haftalık sakalı uzamış, kirli suratlı bir kafanın çıktığını görüyordunuz. Otuz yaşlarında canlı ve yakışıklı bir doktor beni iskemleye oturttu, dilimi kaba bir

bez parçasıyla yakaladı, çıkabileceği kadar dışarı çaktı, gırtlığıma bir dişçi aynası soktu ve «Ee!» dememi buyurdu. Dilim kanayıp gözlerim yaşarıncaaya kadar boğazımdan içeri bakmaya devam ettikten sonra bir ses telimin felce uğradığını söyledi.

«Ne zaman yeniden sesime kavuşacağım?» diye sordum.

Neşeli bir tavırla, «Sesin mi? dedi. Sesin hiçbir zaman geri gelmeyecek!»

Neyse ki, zaman doktorun yanıldığını gösterdi. İki ay kadar bir süre sesim fısıltıdan öteye gidemedi, ama sonradan öbür ses teli durumu «telâfi» edince, sesim hızla normale döndü. Kolumdaki ağrı, merminin ensemdaki bir sinir demetini delip geçmesinden ileri geliyordu. Nevralji gibi feci bir ağrıydı, bir ay boyunca devam etti. Bilhassa geceleri canımın acısından bir türlü uyuyamadım. Sağ elimin parmakları da yarı yarıya felce uğramıştı. Şimdi bile, aradan beş ay geçmiş olmasına rağmen, baş parmağım hâlâ uyuşuk — bir boyun yarası için hayli tuhaf bir etki.

Yaram hafiften merak konusu olmuş, çeşitli doktorlar dillerini şaklatarak, «*Que suerte! Que suerte!*» diyerek incelemişlerdi. Bir tanesi büyük bir otorite havasıyla bana, merminin kırmızı kan damarının «bir milimetre kadar» ötesinden geçtiğini söyledi. Bunu nasıl anladığını bilemem. O sırada rastladığım herkes, doktorlar, hemşireler, *Practicantes*, hastalar bana, boynundan yaralanıp da hayatta kalan birinin dünyanın en talihli yaratığı olduğunu temin etmekten geri durmadılar. Ama ben hiç yaralanmamış olmanın daha bir talihlilik sayılabileceğini düşünmekten kendimi alamıyordum.

Barselona'da bu son haftaları geçirdiğim sırada, şehrin havasında kötü bir duygu dolaşıyordu —bir kuşku, korku, belirsizlik ve üstü kapalı nefret havası. Mayıs çarpışmaları, geride, acısı sonradan çıkan, silinmez etkiler bırakmıştı. Caballero Hükûmeti'nin düşmesiyle Komünistler mutlak olarak iktidara gelmişler, iç düzeni sağlama görevi Komünist bakanlarına verilmişti, ellerine fırsat geçse siyâsî hasımlarını ezeceklerinden hiç kimse- nin kuşkusu yoktu. Henüz birşey olmuyordu, ben de ne- ler olabileceğini henüz kafamda bile canlandıramıyor- dum; ama, yine de, belli belirsiz bir tehlike duygusu, kö- tü birşeyler olacağı bilinci vardı. Gerçekte böyle şeylere hiç karışmamış olsanız da, ortam sizi, sanki gizli bir ör- güte dahilmişsiniz gibi hissetmeye zorluyordu. Âdeta, bütün zamanınızı kahvehane köşelerinde fısıll fısıll ko- nuşarak ve yan masada oturan adamın polis ajanı olup olmadığını merak ederek geçiriyordunuz.

Basın sansürü yüzünden, her çeşit habîs söylenti- ler ortalıkta dolaşıp duruyordu. Bunlardan biri Négrin- Prieto Hükûmeti'nin savaşı uzlaşma yoluyla bitireceği yolundaydı. O sırada bu fikre inanma eğilimindeydim, çünkü Faşistler Bilbao'ya yaklaşıyorlardı, Hükûmet ise durumu kurtarmak için gözle görülür bir çaba harcamı- yordu. Şehrin her yanında Bask bayrakları dalgalanıyor, kızlar kahvehanelerde bağış toplama kutularını şangır- datıyor, radyoda her zamanki «kahraman koruyucular» yayını yapılıyordu, ama Basklılar elle tutulur hiçbir yar- dım almıyorlardı. Bu durum insanı Hükûmet'in ikiyüzlü

bir oyun oynadığına inandırıyorlardı. Sonraki olaylar benim bu noktada çok yanıldığımı ortaya koydu, ama azıcık daha çaba harcanmış olsaydı. Bilbao'nun kurtarılması olanağı yitirilmeyecekti. Aragon cephesinde saldırıya geçilseydi, saldırı başarısız olsa bile Franco, ordusunun bir kısmını oraya aktarmak zorunda kalacaktı. Gelin görün ki Hükümet, iş işten geçene —hattâ Bilbao'nun düşüşüne— kadar hiçbir savunma eylemine girişmedi. C.N. T. «Hazır olun» diye bildiriler dağıtıyor ve «belirli bir parti»nin (Komünistler kastediliyor) bir *coup d'état* hazırladığı îmâ ediliyordu. Katalonya'nın işgal edileceği yolunda yaygın bir korku da vardı. Daha önceden, cepheye döndüğümüzde, cephe hattının millerce gerisinden itibaren kuvvetli savunma düzenleri alındığını ve Barcelona'nın her yerinde bombadan koruyucu sığınaklar kazılmakta olduğunu görmüştüm. Sık sık hava ve deniz baskınları olacağından korkuluyordu, ama her siren düdüğü öttüğünde —çoğu zaman bunlar yanlış verilen alarmlardı— ışıklar saatlerce karartılıyor, çekingen kimseler bodrumlara dalıyordu. Polis casusları her yerde kol geziyordu. Hapishaneler, Mayıs çarpışmalarından kalan mahpuslarla doluydu, öbürleri de kuşkusuz —hep Anarşist ve P.O.U.M. taraftarları— birer ikişer hapse atılınca ortadan yok oluyorlardı. Görüldüğü kadarıyla, ne bir kimse yargılanmış ne de itham edilmişti; hattâ «Troçkizm» gibi mutlak bir suçlama bile yapılmamıştı; sizi düpedüz hapsediyor ve genellikle orada *incomnuncado* olarak tutuyorlardı. Bob Smillie hâlâ Valencia'da hapsedeydi. I.L.P. temsilcisinin olsun, tutulan avukatın olsun kendisini görmesine izin verilmeyişinden başka birşey öğrenemedik. Uluslararası Tugay ve öteki milislerdeki yabancılar gitgide daha büyük sayılarda hapse atılıyorlardı. Bunları, genellikle, asker kaçağı diye tutukuyorlardı. Kimsenin, acaba milisler gönüllü asker mi yoksa muvazzaf mı oldukları konusunda kesinlikle birşey bilmemesi, genel durumun karakteristik bir yönüydü. Birkaç ay önce milis gücüne gelip kaydolan herkes gönüllü

diye bilinir ve izin zamanı geldiğinde, isterse terhis kağıtlarını alıp gidebilirdi. Anlaşılan Hükümet şimdi fikir değiştirmişti, milise kaydolun herkes muvazzaf asker oluyor, evine gitmeye kalkarsa asker kaçağı sayılıyordu. Fakat bu noktadan bile, hiç kimse emin değildi. Cephe- nin bazı kısımlarında resmî makamlar hâlâ isteyenleri terhis ediyorlardı. Bunlar sınırda bazan geçerli oluyor, bazan olmuyordu; geçerli saymazlarsa hemen sizi hapse atıyorlardı. Bir süre sonra, hapisteki yabancı «asker kaçakları»nın sayısı yüzleri bulmuştu; ama çoğu kendi ülkelerinde bir şamata yapılır yapılmaz vatanlarına gönderiliyordu.

Silâhlı Hücum Birlikleri gruplar hâlinde caddelerde devriye geziyor, Güvenlik Askerleri hâlâ kahvehaneleri ve stratejik noktaları ellerinde tutuyorlardı; P.S.U.C. binalarının çoğu da hâlâ kum torbalarıyla tahkim edilmiş, önlerine barikat kurulmuş duruyordu. Şehrin çeşitli noktalarında, *Carabınero*'ların Güvenlik Askerleri yoldan geçenleri durduruyor ve belgelerini soruyorlardı. Herkes, bana P.O.U.M. milis kartımı kesinlikle göstermemi, yalnızca pasaportumu ve hastane belgemi çıkartmamı ihtar ediyordu. P.O.U.M. milisinde bulunduğumun bilinmesi bile tehlikeli olabiliyordu. Yaralı ya da izindeki P.O.U.M. milisleri ufak ufak vesilelerle cezalandırılıyordu —örneğin, paralarını alırken kendilerine güçlük çıkarıyorlardı. *La Batalla* hâlâ çıkıyor, ama öylesine sansür ediliyordu ki neredeyse var olmaktan çıkmıştı; *Solidaridad* ve öteki Anarşist gazeteleri de ağır bir biçimde sansür ediliyordu. Gazetenin sansür edilen kısmının boş bırakılmayıp yerinin başka haberlerle doldurulması yolunda yeni bir kural çıkarılmıştı— bunun sonucunda neyin kesilip atıldığını kestirmek olanağı da kalmıyordu.

Savaş boyunca dalgalanıp duran yiyecek kıtlığı çok kötü devrelerinden birindeydi. Ekmek çok azdı ve ucuz çeşitlerine pirinç karıştırılıyordu; kışlada askerlere verilen ekmeğin tayını dünya kötüsü bir nesneydi. Süt ve

şeker çok enderdi, pahalı kaçak sigaraların dışında, tütün neredeyse yok olmuştu. Zeytinyağı kıtlığı had safhadaydı, oysa İspanyollar zeytinyağını ayrı ayrı, yarım düzine değişik amaçla kullanırlar. Zeytinyağı almak için kuyruklarda ağaç olan kadınlara gözcülük etsinler diye dikilen atlı Güvenlik Askerleri bazan atlarını geriletterek, kadınların ayaklarına basmaya çalışarak eğleniyorlardı. Can sıkın küçük bir nokta bozuk para bulunmamasıydı. Gümüş piyasadan kaldırılmış ve henüz yeni para basılmamıştı. Bu yüzden, on-santimlik madeni para ile ikibuçuk pesatalık banknot arasında hiçbir para birimi kalmamıştı, on pesatadan küçük bütün banknotlar da çok ender bulunuyordu (*). En yoksullar için bu, yiyecek kıtlığının daha da artması demektir. Elinde on pesata ile bir kadın, bakkalın önünde kuyrukta saatlerce bekleyebilir ve sonunda da hiçbir şey alamıyabilirdi—bakkalın paranın üstünü verecek bozuğu olmayabilir, kadının malî durumu ise bütün banknotu harcamaya el vermeyebilirdi.

O zamanın kâbuslu atmosferini aktarmak kolay iş değil —devamlı olarak değişen söylentilerin, sansür edilen gazetelerin yarattığı tuhaf huzursuzluk ve ortalıkta hep silâhli adamların bulunuşu. Bunu aksettirmek zor iş, çünkü şu sırada, böyle bir atmosferin temeli İngiltere’de yok. Siyasî hoşgörüsüzlük henüz İngiltere’de veri olarak kabul edilmiyor. Çeşitli yollardan ufak tefek siyâsî baskılar yapılıyor —bir maden kömürü işçisi olsaydım, patronun beni komünist bellemesine aldırmazdım; ama iyi bir parti adamı «denilen şey», yani Kıt’a Avrupası siyasetindeki o gaugster-gramafon tipi, burada hâlâ ender görülen şeyler. Sizinle aynı fikirde olmayanları «tasfiye» ya da «bertaraf» etmek İngiltere’de henüz tabii karşılanmıyor. Böyle şeyler Barselona’da ise çok doğal görülüyordu. «Stalinciler» baştaydı, bu yüzden, her «Troçkist»in tehlikede olması eşyanın tabiatı gere-

(*) Pesatanın satın alma gücü 4 peni kadardı.

ğiydi. Bütün bunlar bir yana herkesin korktuğu başımı za gelmedi —yeni bir sokak çarpışması çıkmadı— böyle bir gelişme olsaydı, hiç kuşkusuz suç yine önceki gibi P.O.U.M.'un ve Anarşistler'in üstüne yıkılacaktı. Kendi kendimi, ilk tüfek atışlarını beklerken yakaladığım zamanlar oluyordu. Sanki çok kötü bir ruh bütün şehrin üstüne yayılmış gibiydi. Herkesin bunu aynı sözlerle ifade etmesi çok tuhafıma gidiyordu: «Buranın havası - korkunç. Timarhaneye benziyor.» Fakat, belki de herkes dememem gerekir. Otelden otele İspanya'yı kısa sürede gezen bazı İngiliz ziyaretçiler, genel havada yolunda gitmeyen birşeyler olduğunu fark etmemiş görünüyordular. Gözüme çarpan bir yazıda, Atholl Düşesi (17 Ekim 1937 tarihli *Sunday Express*'de) şöyle yazıyor :

«Valencia, Madrid ve Barselona'daydım... Her üç şehirde de hiçbir biçimde zora başvurulmadan mükemmel bir düzen hüküm sürüyordu. Kaldığım bütün oteller, tereyağı ve kahve kıtlığına rağmen yalnız «normal» ve nezih değil, aşırı derecede rahattı da.»

Şık otellerin dışında başka hiçbir şeye dikkat etmemek İngiliz seyyahlarına mahsus birşey. Atholl Düşesi için tereyağı bulabildiklerini ümit ederim.

P.O.U.M.'un sanatoryumlarından biri olan Maurin Sanatoryum'unda kalıyordum. Tibidabo yakınındaki banliyödeydi: Barselona'nın gerisinde birdenbire yükselen, Şeytan'ın tepesinden İsa'ya yeryüzü ülkelerini gösterdiği söylenen garip şekilli dağ (adı da buradan geliyor). Bina önceleri zengin bir burjuvanınmış, devrim sırasında el konmuş. Bu sanatoryumda kalanların çoğu ya cepheden çürüğe çıkarılmış ya da kol-bacak kesilmesi gibi onları sonuna kadar sakat bırakan bir yara almışlardı. Bir sürü başka İngiliz vardı; parçalanmış bacağıyla Williams; tüberküloz şüphesiyle cephe gerisine gönderilmiş 18 yaşındaki Stafford Cotman ve yamyassı olmuş kolu, hâlâ İspanyol hastahanelerinde kullanılan, milletin uçak diye takma isim uydurduğu o kocaman telden garip çerçeveye bağlanmış Arthur Clinton. Ka-

rım hâlâ Continental Hotel'de kalıyordu, ben de genellikle Barselona'ya gündüzleri gidiyordum. Sabahları kolumun elektrik tedavisi için hastaneye başvuruyordum. Tuhaf bir işti bu —çeşitli kaslarımı ânî sarsıntılarla yukarı aşağı hareket ettiren bir dizi dikenli elektrik şoku yapıyorlardı ama iyi geliyordu galiba; yeniden parmaklarımı kullanabiliyordum, ağrım sızım da biraz azalmıştı. İkimiz de yapılacak en iyi şeyin, İngiltere'ye mümkün olabildiğince çabuk dönmek olduğuna karar verdik. Ben aşırı derecede zayıf düşmüştüm, sesim o zaman sandığımızı göre, bir daha hiç geri gelmemek üzere kaybolmuştu; doktorlar en iyi ihtimalle, yeniden savaşabilecek hâle ulaşmama kadar aylar geçmesi gerektiğini söylemişlerdi. Er geç biraz para kazanmanın yolunu bulmalıydım, İspanya'da kalıp başkalarının ihtiyacı olan yiyecekleri gövdeye indirmek bize fazla anlamlı gelmiyordu. Aslında böyle düşünmenin belli başlı nedenleri bencilce şeylerdi. Bütün bu olanlardan uzaklaşmak için gitgide kabaran bir arzu duyuyordum; siyasî kuşku ve nefretin dehşet verici atmosferinden, silâhlı adamlarla dolup taşan sokaklardan, hava baskınlarından, siperlerden, makinelî tüfeklerden, gıcırdayan tramvaylardan, sütsüz çaydan, yağlı böreklerden ve sigara kıtlığından— İspanya denince aklıma gelen hemen herşeyden uzaklaşmak istiyordum.

Genel Hastane'deki doktorlar bana, tıbbî yönden çürük raporu vermişlerdi; ama terhis olabilmek için cephe yakınlarındaki hastanelerden birinde bir sağlık heyetine görünmem ve Sietamo'ya giderek P.O.U.M. milisi komutanlığında belgelerimi damgalatmam gerekiyordu. Kopp büyük bir neşeyle cepheden daha yeni dönmüştü. Tam çarpışmaların içinden çıkıp gelmişti ve artık Huesca'nın yakında alınacağını söylüyordu. Hükûmet Madrid cephesinden birlikler getirtmişti, çok sayıda uçakla birlikte buraya otuz bin asker yığıyordu. Tarragona'da cepheye gidişini gördüğüm İtalyanlar Joca yoluna hücum etmişler, ama büyük kayıplar vererek iki tank yitirmiş-

lerdi. Yine de, Kopp'un dediğine göre şehir düşmeye mahkûmdu. (Heyhat! Düşmedi! Hücum, korkunç bir arap saçına dönmüş, gazetelerde yalan dolan curcunası yaratmaktan başka hiçbir işe yaramamıştı.) Bunlar olurken, Kopp Savaş Bakanı ile konuşmak için Valencia'ya gitmek zorunda kaldı. Elinde Doğu Ordusu Komutanı General Pocas'tan aldığı bir mektup vardı —Kopp'un «güvenilir bir kimse» diye tanımlayan bu olağan mektup, ona istihkâm kısmında özel bir görev verilmesini tavsiye ediyordu. (Sivil hayatında Kopp mühendisti.) Benim Sietamo'ya hareket ettiğim 15 Haziran günü, o da Valencia'ya gitmek üzere ayrılmıştı.

Barselona'ya geri gelmem beş gün sürdü. Bizi bir kamyonu doldurmuşlardı, Sietamo'ya gece yarısı vardık: P.O.U.M. merkezine gelir gelmez bizi bir sıraya dizdiler, isimlerimizi bile sormadan elinize tüfek ve fişekler vermeye başladılar. Bu bir saldırı başlangıcına benziyordu, her an yedekteki adamları çağıracak durumdaydılar. Cebimde hastane raporum duruyordu, ama ötekilerle gitmeyi pek öyle reddedemezdim. Fişek kutusunu yastık yerine başımın altına koydum, derin bir huzursuzlukla yere uzandım. Yaralı oluşum zâten sinirlerimi bozmuştu —hep böyle olur sanıyorum— ateş altına gönderilmek ihtimali beni korkunç derecede kaygılandırdı. Ne var ki, her zaman olduğu gibi yine biraz *mañana* falan denildi, ama bizi hiçbir yere çağırmadılar; ertesi sabah hastane raporumu meydana çıkardım ve terhis işlemimi yaptırmaya koyuldum. Bu, bir dizi karışık ve yorucu yolculuk mânâsına geliyordu. Olağan yöntemleriyle, insanı bir hastaneden öbürüne dolaştırıyorlardı —Sietamo'ya, Barbastro'ya, Monzon'a sonra terhis kâğıdımı damgalatmak için gerisin geriye tekrar Sietamo'ya, sonra güneyde bir çizgi boyunca Barbastro yoluyla tekrar Lerida'ya gittim; Huesca'ya sevkedilen birlikler bütün ulaşım şebekesini tekellerine almış ve herşeyi altüst etmişlerdi. Çok garip yerlerde uyuduğumu hatırlıyorum— bir kere sinde hastane yatağında, bir başka kere hendekte, sonra

gecenin yarısında aşığı düştüğüm çok dar bir bankta, birinde de, Barbastro'da belediyeye ait bir çeşit handa. Tren yolundan uzaklaşınca gelip geçen kamyonlara atlamaktan başka bir seyahat olanağı kalmıyordu. Yol boyunca saatlerce, bazan aralıksız üç dört saat, ağzına kadar ördek ve tavşan dolu çıkınlar taşıyan kederli köylü kümeleriyle beraber geçen her kamyonu el sallayarak beklemek zorundaydınız. Nihayet, insanlarla, ekmek soğunlarıyla ya da cephanesandıklarıyla tam tıka basa dolmamış bir kamyon denk düşünce, felâket kötü yollarda sarsıla sarsıla gitmeye başlıyordunuz. Hiçbir at, bu kamyonların beni hoplattığı gibi böylesine yükseğe fırlatmamıştı. Kamyonun tepesinde yolculuk etmenin tek yolu, bir araya toplanıp sıkı sıkıya biribirine tutunmaktı. Hâlâ bir kamyonu yardımsız tırmanamayacak kadar zayıf olduğumu keşfedince kendimi hayli küçülmüş hissettim. Geceyi, Sağlık Heyeti'ni görmek için gittiğim Monzon hastanesinde geçirdim. Bana komşu olan yatakta sol gözünden yaralı bir Hücüm Muhafızı yatıyordu. Dostça davranarak bana sigara ikrâm etti. Ben, «Barselona'da olsak, biribirimizi vuruyor olacaktık» deyince ikimiz de güldük. Cepheye yaklaşıldıkça genel havanın nasıl değiştiğini görmek çok tuhaf oluyordu. Siyâsi partilerin bütün ya da neredeyse bütün fenâ nefret duyguları buharlaşıp gidiyordu. Cephe bulduğum sürece, bir kere bile, hiçbir P.S.U.C. taraftarının sırf P.O. U.M.'luyum diye bana düşmanlık gösterdiğini hatırlamıyorum. Bu çeşit şeyler Barselona'da ya da savaştan daha bile uzak yerlerde oluyordu. Sietamo'da bir sürü Hücüm Muhafızı vardı. Bunlar özel olarak cephe için yetiştirilmemişlerdi; çoğu daha önceden ateş altında bile bulunmamıştı. Barselona'da caddelerin kralıydılar, ama burada ancak acemi asker *quintos* olabiliyor, aylarca cephe kalmış onbeş yaşındaki milis çocuklarla karışınca bozuluyorlardı.

Monzon hastanesindeki doktor her zamanki dilçe-kıştırmeye ve ayna-sokma işini yaptı ve aynı neşeli tavırla

sesimin suret-i kat'iyede geri gelmeyeceğini temin ederek damgalı belgeyi imzaladı. Muayene olmak için beklerken ameliyathanede hiç uyuşturucu madde kullanılmayan korkunç ameliyatlar yapılıyordu —neden uyuşturucu kullanmadıklarını bilmiyorum. Ameliyatlar sürdü gitti, çılglık ardına çılgılık geliyordu, ben içeri girdiğimde iskemleler çevreye fırlatılmış, yerde kan ve idrar gölcükleri çiuşmuştu.

En son yolculuğumun ayrıntıları belleğimde tuhaf bir açıklıkla duruyor. Geçen birkaç ay içinde olduğumdan daha çok gözleme yönelen değişik bir hava içindeydim. Yirmi dokuzuncu tümenin mührüyle damgalanmış terhis kâğıdım ve «işe yaramaz» ilân edildiğim doktor raporunu almıştım. İngiltere'ye dönmekte serbestim artık; bunun sonucunda, ilk olarak, kendimi İspanya'ya göz atmaya yetenekli hissettim. Barbastro'da bir gün geçirmek zorundaydım, çünkü günde yalnız bir tren kalkıyordu. Daha önceleri Barbastro'ya kısa kaçamaklı gözlerle bakmıştım —şehir bana düpedüz savaşın bir parçası olarak görünmüştü— gri, çamurlu, motoru gü-rüldeyen kamyonlar ve kılıksız askerlerle dolu, soğuk bir yer. Bu kere şehir, tuhaf bir biçimde, gözüme farklı göründü. Yollarda başıboş gezinirken dolambaçlı hoş caddelerin, eski taş köprülerin, adam boyunda fıçılarla şarapçı dükkânlarının, araba tekerlekleri, hançerler, tahta kaşıklar, keçi derisinden su tulumları yapan yarı yarıya yer altındaki dükkânların farkına vardım. Deriden tulum yapan bir adamı seyrederken, büyük bir ilgiyle, daha önce bilmediğim birşeyi keşfettim: bu tulumlar postu içlerinde olarak yapılıyor ve kollar kazınmıyordu, demek gerçekte su keçi kılından süzülerek damıtılmış. Aylardanberi bunu içiyormuşum da, farkında değilmişim. Şehrin gerisinde yeşim taşı yeşili sığ bir ırmak akıyordu. Öte yakada dimdik bir kayalık yar yükseliyordu, meydana getirdiği duvarın içine evler oyulmuştu, öyle ki yatak odanızın penceresinden doğruca otuz metre aşağıdaki suya tükürebilirdiniz. Uçurumun oyukla-

rında sayılamayacak kadar çok güvercin yaşıyordu. Lerida'da da eskilikten ufalanan evler vardı; çatı kirişlerine binlerce ve binlerce serçe yuva yapmıştı. Biraz uzaktan bakınca, yuvalarla kaplı duruşları rokoko çağından kalma süslü pervazları andırıyordu. Neredeyse altı aya varan bir süre boyunca böyle şeylerin gözüme hiç çarpmamış olması garipti. Cebimde terhis belgelerimle, kendimi yine bir insan, hattâ biraz da turist gibi hissetmeye başlıyordum. Hemen hemen ilk kez gerçekten —bütün ömrümce gitmeyi özlediğim— İspanya'da olduğumu anladım. Lerida'nın ve Barbastro'nun sakin arka sokaklarında, herkesin hayalinde yer eden İspanya'nın gelip geçici anlık görüntülerini yakalar gibiydim. Beyaz sierra'lar (dağlar), keçi çobanları, engizisyon zindanları, Arap sarayları, büklüm büklüm kıvrılan kara kara katır kervanları, gri zeytin ağaçları ve limon korulukları, siyah şallı kızlar, Malaga ve Alicante şarapları, katedraller, kardinaler, boğa güreşleri, çingeneler, serenadlar —kısacası, İspanya. Bütün Avrupa'da hayallerimi en çok çeken ülke buydu. Nihâyet buraya geldiğim zaman da yalnız bu kuzeydoğu köşesini görmüş olmam hayıflanacak bir şey: o da karmakarışık bir savaşın ortasında ve çoğu kışa rastgelmek üzere.

Barselona'ya döndüğümde geç olmuş ve ortalıkta hiç taksi kalmamıştı. Tamamen şehrin dışında kalan Maurin Senatoryumu'na gitmeye uğraşmanın hiçbir yararı yoktu, bu nedenle akşam yemeği için bir lokantaya girdikten sonra Continental Oteli'ne gittim. Babacan tavırlı bir garsonla, içinde şarap dağıtılan meşeden yapılmış bakır çemberli küçük testiler hakkında konuştuğumu hatırlıyorum. İngiltere'ye götürmek için bunlardan bir takım almak istediğimi söyledim. Garson pek sevimliydi. «Evet, güzel bunlar, değil mi? Fakat bugünlerde böyle şeyler satın almak olanaksız. Kimse yapmıyor artık —kimse hiçbir şey imal etmiyor. Bu savaş— yazık!» Savaşın üzüntü duyulacak birşey olduğunda anlaştık. Bir kere daha kendimi turist gibi hissettim. Gar-

son bana nâzikçe, İspanya'yı sevip sevmediğimi, bir daha gelip gelmeyeceğimi sordu. Oh evet, İspanya'ya yeniden gelecektim. Bu konuşmanın barışçı niteliği, hemen arkasından olanlar yüzünden belleğimde çakılıp kalmıştır.

Otele geldiğimde karım holde oturuyordu. Ayağa kalkarak, beni çarpan hayli ilgilenmez bir tavırla bana doğru geldi; sonra boynuma bir kolunu doladı, holdekilere gösteriş olsun diye yüzünde bir gülümsemeye kulağıma fısıldadı :

«Çık git!»

«Ne?»

«Buradan *bir an önce* çıkıp git!»

«Ne?»

«Burada dikilip durma! Çabucak dışarı çıkmalısın!»

«Ne? Neden? Ne demek istiyorsun?»

Beni kolumdan yakalamış ve merdivenlere doğru ilerlemeye başlamıştı bile. Aşağı inerken yarı yolda bir Fransız'a —ismini burada veremeyeceğim— rastladık. P.O.U.M.'la hiçbir ilişkisi olmadığı halde bu felâketli dönemde bize çok dostluk göstermişti. Bana endişeli bir yüzle baktı.

«Dinle! Buraya gelmemeliydin. Çabuk burayı terket ve birisi polise telefon etmeden biryerlere saklan.»

Bak sen şu işe! Merdivenin sonuna geldiğimizde otel müstahdeminden P.O.U.M. üyesi olan biri de (sanıyorum müdürün bundan haberi yoktu), asansörde çaktırmadan, dökülen bir İngilizceyle hemen çıkıp gitmemi söyledi. Hâlâ neler döndüğünü kavrayamamıştım.

Kaldırırma çıkar çıkmaz «Ne oluyor yahu?» diye sordum.

«Duymadın mı?»

«Hayır. Neyi duymadım mı? Ben hiçbir şey duymadım!»

«P.O.U.M. lağvediliyor. Bütün binaları ele geçirdiler. Hemen herkes hapiste. Şimdiden bazı kimseleri vurdıkları söyleniyor.»

Demek buydu başımıza gelenler. Konuşmak için biryerlere gitmeliydik. Ramblas yolundaki bütün kahvehane'ler polisle tıka basa doluydu, ama yan sokakta sakın bir kahve bulduk. Karım, ben uzaktayken neler olduğunu anlattı.

Haziran'ın 15'inde polis Andrées Nin'i çalıştığı yerde âniden tevkif etmiş ve aynı akşam Hotel Falcòn'a baskın yaparak, çoğu izne gelmiş milis olan, orada bulunan herkesi tutuklamışlardı. Otel hemen bir mahpus-haneye dönmüş ve çok kısa bir zamanda ağzına kadar her çeşitten tutuklu ile dolmuştu. Ertesi gün P.O.U.M. kanun-dışı ilân edilmiş ve bütün dairelerine, kitaplıklarına, senatoryumlarına, Kızıl Haç merkezlerine vb. el konulmuştu. Bu arada polis ensesine el atabildiği P.O. U.M.'la herhangi bir ilişkisi olduğu bilinen herkesi tutukluyordu. Bir iki gün içinde, Yürütme Kurulu'nun kırk üyesinin hemen hepsi hapse atılmışlardı bile. Muhtemelen bir ikisi kaçıp saklandı, ama polis (bu savaşta her iki tarafın geniş bir biçimde uyguladığı) bir hile kullanıyor, ortadan toz olan adamın karısını rehine alıyordu. Kaç kişinin tutuklandığını anlamanın hiçbir yolu yoktu. Karım yalnız Barselona'da dört yüz kişinin tutuklandığını duymuştu. O günden beri, tutuklu sayısının hattâ o sırada bile daha kabarık olduğunu düşünürüm. Üstelik, en garip tipler tevkif edilmişti. Bazı hallerde, polis, hastanelerden yaralı milisleri toplayacak kadar ileri gitmişti.

Olanlar insanın kafasını bozuyordu. Bu allahın belâsı olay ne demekti? P.O.U.M.'u lağvetmelerini anlıyorum, ama neden milleti tutukluyorlardı. Keşfedebildiğim kadarıyla bunun makul bir nedeni yoktu. Görünüşe göre, P.O.U.M.'un lağvedilmesinin geçmişe yürüyen (mâkabline şâmil) bir etkisi vardı; P.O.U.M. şimdi kanun-dışı olmuştu, böylelikle önceden üye olanlar da kanunu ihlâl etmiş sayılıyorlardı. Her zaman olduğu gibi, tutuklananların hiçbirine bir suçlamada bulunulmadı. Ama bu arada, Valencia'nın Komünist gazeteleri büyük

bir «Faşist oyunu», düşmanla radyo haberleşmesi, görünmez mürekkeple imzalanmış belgeler vb. hikâyeleriyle yanıp yanıp tutuşuyordu. Bunlara daha önce değinmiştim. Göze çarpan şey şuydu ki, bu hikâyeler yalnızca Valencia gazetelerinde çıkıyordu; Barselona Komünist, Anarşist ya da Cumhuriyetçi gazetelerinde P.O.U.M.'un ilgasına dair tek kelime yoktu demekle bir yanlışlık yapmadığımı sanıyorum. P.O.U.M. önderlerine yöneltilen suçlamaların kesin özelliğini ilk defa, İspanyol gazetelerinden değil, bir iki gün sonra Barselona'ya varan İngiliz gazetelerinden öğrendik. O sırada, Hükûmet'in ihanet ve casusluk suçlamasından sorumlu olmadığını, sonradan Hükûmet üyelerinin bu suçlamayı yalanlayacaklarını bilemezdik. Biz yalnızca, belli belirsiz olarak, P.O.U.M. önderlerinin ve muhtemelen geride kalan hepimizin Faşistler'in paralı adamı olmakla itham edildiğimizi biliyorduk. Hapishanelerde insanları gizlice vurduklarına dair söylentiler dolaşıyordu. Bununla ilgili bir sürü abartma yapıyordu, ama bazı şeyler kesinlikle olmuştur, Nin olayının böyle olduğuna hiç şüphe yok. Nin tutuklandıktan sonra Valencia'ya, oradan da Madrid'e yollanmıştı, vurulduğu söylentileri Haziran'ın 21'inde Barselona'ya vardı. Sonradan söylentiler daha da belirli bir biçim aldı: Nin gizli polis tarafından hapiste vurulmuş ve cesedi sokağa atılmıştı. Bu haber, Hükûmet'in eski üyelerinden Federico Montsenys de dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan alınmıştı. O günden bugüne Nin'i bir daha canlı olarak gören olmadı. Sonradan Hükûmet çeşitli ülkelerin delegelerince soru yağmuruna tutulduğu zaman kemküm ettiler ve Nin'in ortadan kaybolduğunu, nerede olduğunu hiç bilmediklerini söylediler. Bazı gazeteler, Nin'in Faşist bölgeye kaçtığı yolunda hikâyeler uydurdular. Bunu kanıtlayacak hiçbir delil gösterilmemişti ve sonradan, Adalet Bakanı Jrujo, Espagne Haber Ajansı'nın kendi resmî communique(*)'

(*) Bölüm 11'de sözünü ettiğim, Maxton heyetinin raporlarına bakınız.

sini tahrif ettiğini açıkladı. Hernehâl ise, Nin kadar mühim bir siyâsî mahpusun kaçmasına izin verileceğini düşünmek, son derece zayıf bir ihtimaldir. İleride bir zaman canlı olarak ortaya çıkmadıkça, hapiste katledildiğini kabullenmek zorundayız, sanıyorum.

Tutuklama haberleri sürdü gitti, siyâsî tutukluların sayısı, Faşistler'i katmazsak, binleri buluncaya kadar, aylar boyu uzadı. Dikkati çeken bir nokta, polisin alt rütbelerinde görülen bağımsız eylemlerdi. Tutuklamaların çoğu kanunsuz yapılıyor, Polis Şefi'nin verdiği emirlerle serbest bırakılanların çoğu hapishane kapısında yeniden tutuklanıyor ve «gizli hapishane»lere taşınıyordu. Bunun tipik örneği Kurt Landan ile karısının başına gelen olaydı. Haziran'ın 17'sinde falan tutuklanmışlar ve «hemen» arkasından Landan «sırna kadem basmıştı.» Aradan beş ay geçtiği halde, karısı muhakeme edilmemiş ve kocasından hiçbir haber alamamış bir durumda hâlâ hapisteydi. Açlık grevine başladı, bundan sonra Adalet Bakanı kocasının ölmüş olduğunu bildirdi, kısa bir süre sonra kadıncağz serbest bırakıldı ve hemen arkasından yeniden tutuklanarak hapse tıkıldı. Polisin en azından başlangıçta bu eylemlerin savaş üzerinde yapabileceği etkilere hiç aldırış etmediği anlaşılıyordu. Önceden izin almaksızın önemli mevkilerdeki subayları tutuklamaya pek hevesliydi. Haziran ayının sonlarında 29. Tümen Komutanı General José Rovira Barselona'dan gönderilen bir grup polis tarafından cephe yakınlarında tutuklanmıştı. Adamları protesto için Savaş Bakanı'na bir heyet gönderdiler. Sonradan ne Savaş Bakanı ne de Polis Şefi Ortega'nın, Rovira'nın tutuklanmasından haberi olmadığı anlaşıldı. Bütün bu olanların arasında, belki çok önemli değildir, ama gelip boğazıma düğümlenen bir ayrıntı var; o da, neler olduğuna dâir bütün haberlerin cepheden uzak tutulmasıydı. Sizin de gördüğünüz gibi, cephede ben ya da bir başkası P.O.U.M.'un lağvedilişiyle ilgili hiçbir şey duymamıştık. Bütün P.O.U.M. milis komutanlıkları, Kızıl Haç merkezleri ve benzer ör-

gütleri her zamanki gibi görevlerini yerine getiriyorlardı, Haziran'ın 20'sinde, güneyde, Barselona'dan yalnızca yüz mil uzaktaki Lerida'da kimse neler cereyan ettiğini duymamıştı. Olaylarla ilgili hiçbir şey Barselona gazetelerinde çıkmıyordu (habire casusluk hikâyeleri uyduran Valencia gazeteleri Aragon cephesine ulaşmıyordu), Barselona'ya izne gelmiş bütün P.O.U.M. milislerinin tutuklanmasının bir nedeni de, hiç kuşkusuz, onların cepheye döndüklerinde haber götürmelerine engel olmaktı. Haziran'ın 15'inde benim birlikte cepheye gittiğim grup, bunların en sonuncusu olmalıydı. Olayın nasıl gizli tutulduğunu düşündükçe hâlâ şaşıyorum; çünkü levazım kamyonları bir aşağı bir yukarı gelip geçiyordu, ama olayın gizli *tutulduğuna* hiç kuşku yoktur. Başkalarından öğrendiğime göre, cephedekiler aradan bir hayli zaman geçene kadar hiçbir şey duymamışlardı. Bu saklı tutmanın nedeni yeterince açıktır. Huesca'ya saldırı başlıyordu, P.O.U.M. milisi hâlâ ayrı bir birimdi; milislerin neler cereyan ettiğini öğrenmeleri hâlinde ise döğüşmeyi reddetmelerinden korkuluyordu. Aslında, haberler cepheye ulaştığında böyle birşey olmadı. Arada geçen günler boyunca bir sürü insan, cephe gerisindeki gazetelerin kendilerine Faşist diye hakaret ettiğini bilmeden öldüler. Böylesi bir şey biraz zor affedilir. Kötü haberleri askerlerden saklamanın olağan bir politika olduğunu biliyorum, muhtemelen bir kural olarak kendi içinde haklıdırlar da. Fakat, birtakım insanları, gizlice partilerinin kapatıldığını, önderlerinin ihanetle suçlandığını, arkadaş ve akrabalarının hapse atıldığını bile söylemeden savaşa sürmek apayrı bir meseledir.

Karım, bir çok arkadaşımızın başına neler geldiğini anlatmaya başladı. Bazı İngilizler ve daha başka yabancılar sınırı geçmişlerdi. Williams ve Stafford Coltman Maurin Senatoryumu'na baskın yapıldığında tutuklanmamışlardı, bir yerlerde saklanıyorlardı. Fransa'da iken, P.O.U.M. kanundışı ilân edildikten sonra tekrar İspanya'ya gelen John Mc Nair de öyleydi. Çılgınca birşey,

ama kendi yoldaşları tehlikedeysen kendisinin güvenlik içinde olmasını istememişti. Geri kalanlar için, hep aynı «Falan filânı götürdüler», «Filân falanı götürdüler» lâfları sürüp gidiyordu. Hemen herkesi kaldırıp götürmüşse benziyorlardı. George Kopp'u da tutukladıklarını duyunca, afalladım :

«Nee? Kopp mu? Ben onu Valencia'da sanıyordum.» anlaşılan Kopp Barselona'ya geri gelmişti: doğu cephesindeki istihkâm çalışmalarına komuta eden albaya Savaş Bakanı'ndan bir mektup getirmişti. Kuşkusuz P.O. U.M.'un lağvedildiğini biliyordu, ama âcîl bir askerî görevle cephenin yolunu tutmuş giderken, polisin kendisini tutuklayacak kadar budala olabileceği herhalde aklına gelmemişti. Eşyalarını almak için Hotel Continental'e gelmiş, o sırada karım aşağıdaymış, oteledekiler bir yandan polise telefon ederken, çocuğu yalan yanlış bir hikâyeyle oyalamayı becermişler. Kopp'un tutuklandığını duyduğumda çok öfkelendiğimi itiraf etmeliyim. Samimî bir arkadaşım olması bir yana, aylarca onun emri altında hizmet görmüş, ateş altına girmiştim; geçmişini de biliyordum. Düpedüz İspanya'ya gelerek faşizme karşı döğüşmek için herşeyini —ailesini, milliyetini, işini— feda etmişti. Belçika'dan izinsiz ayrıldığı ve Belçika Ordusu'nda yedek subay olduğu halde yabancı bir orduya katıldığı ve daha önceleri kanunsuz olarak İspanya Hükûmeti'ne cephaneye imal ettiği için kendisinin bilmem ne kadar yıllık hapis cezası birikmişti; memleketine dönmeye karkışırca hapi yutmuş demektir. 1936 Ekimi'nden beri cepheleydi, alelade milis erliğinden binbaşılığa yükselmişti, bilmem kaç kere çarpışmaya katılmış ve bir keresinde yaralanmıştı. Mayıs çarpışmaları sırasında, kendi gözlerimle gördüğüm gibi, mahallî çarpışmayı önlemiş ve muhtemelen onbeş yirmi can kurtarmıştı. Bütün bunlara karşılık yaptıkları, adamı kolundan tutup zindana atmak oluyordu. Öfkelenmekle zaman kaybediyordum, ama bu cinsten birşeyin budalaca habaseti insanın sabrını taşıyor.

Bu arada karımı «yakalamadılar». Hotel Continental'de kalmaya devam ettiği halde, polis onu tutuklamak için hiçbir harekette bulunmadı. Karımı yem olarak kullandıkları çok açıkca görülüyordu. Mamaafih, birkaç gece önce, sabahın köründe sivil giyinmiş altı polis, oteldeki odamızı işgal ederek arama yapmıştı: pasaport ve çek defterimiz dışında (o da bir talih eseri olarak), sahip olduğumuz her bir vesikayı, günlük not defterimi, bütün kitaplarımızı, aylardır biriken bütün gazete kupürlerini (gazete kupürlerinin ne işe yaradığını sık sık merak eder dururum), savaşa âit bütün hatıra eşyalarını ve bütün mektuplarımızı alıp götürdüler. Bu arada, okuyucularımdan bana gelen bir miktar mektubu da götürdüler. Bazılarına daha cevap verilmemişti, tabii adresleri de yanımda yok. Bana, son kitabımla ilgili mektup yazmış ve daha cevap alamamış olanlar bir rastgelir de bu satırları okurlarsa, lütfedip bu açıklamamı bir özür dileme olarak kabul etsinler. Sonradan polisin Maurin Senatoryumu'nda bıraktığım bir kısım eşyalarım da el koyduğunu öğrendim. Bir bohça dolusu kirli çamaşırlarımı bile alıp götürmüşlerdi. Belki de, üzerlerine görünmez mürekkeple yazılmış mesajlar olduğunu düşünmüşlerdir.

Karımın otelde kalmasının, hiç olmazsa şimdilik, daha emin olacağı besbelliydi. Ortadan kaybolmaya çalıştığı anda hemen arkasına düşeceklerdi. Bana gelince hemen saklanmanın bir yolunu bulmalıydım. Bu durum beni iğrendiriyordu. Sayısız tutuklamalara rağmen, kendimin tehlikede olduğuna inanmam neredeyse olanaksızdı. Tüm olanlar bana anlamsız görünüyordu. Ama Kopp'u hapse götüren de bu budalaca saldırıyı ciddiye almamak olmuştu. Hep söyleyip duruyorum : neden beni tutuklamak istesinlerdi? Ne yapmıştım ki? P.O.U.M.'un parti üyesi bile değildim. Tabiatıyla Mayıs çarpışmalarında silâh taşımıştım, ama (tahminen) kırk elli bin kişi de öyle yapmıştı. Üstelik, şöyle adam gibi bir gece uykusuna da fena halde ihtiyacım vardı. Bu tehlikeyi göze

almak ve otele gitmek istedim. Karım bunu dünyada kabul etmedi. Sabırla bana işlerin ne durumda olduğunu açıkladı. Ne yapıp ne yapmadığım fazla birşey farketmiyordu. Bu, suçluların toplanması değil, düpedüz bir terör dönemiydi. Belirli bir eylemin suçlusu değil, «Troçkizm» suçlusuydum. P.O.U.M. milisinde -görev almış olduğum gerçeği, hapse atılmam için yeterli bir nedendi. Kanuna bağlı kaldıkça emniyettesin demektir, biçimindeki İngiliz anlayışına sarılmanın bir yararı kalmamıştı. Fiilen, kanun polisin seçip belirlediği şey olup çıkmıştı. Yapılacak tek şey sesimi kısmak ve P.O.U.M.'la bir ilgim olduğunu gizlemektir. Ceplerimdeki evrakları karıştırdık. Karım, üzerinde büyük harflerle P.O.U.M. yazan milis kartımı; bir de geride dalgalanan P.O.U.M. bayrağıyla bir grup milisin fotoğrafını yırtıp atmaya zorladı beni, bunlar şu günlerde insanın tutuklanmasına neden olan şeylerdi. Fakat terhis kâğıtlarımı, herhalde saklamak zorundaydım. Üzerlerinde 29'uncu tümenin damgasını taşıdıklarından, bu bile tehlikeliydi; çünkü muhtemelen polis 29'uncu tümenin P.O.U.M.'a bağlı olduğunu biliyordu, ama bunlar olmazsa, bu kere de asker kaçağı diye yakalanabilirdim.

Şimdi düşünmemiz gereken şey, İspanya'dan çıkmanın bir yolunu bulmaktır. Er geç hapse atılmak gün gibi âşikâr iken, daha fazla İspanya'da kalmanın hiçbir mânâsı yoktu. Aslında ikimiz de, sırf ne olacağını görebilmek için burada kalmayı çok isterdik. Fakat İspanyol hapishanelerinin dünya kötüsü yerler olacağını önceden sezmiştim (aslında benim tahayyül ettiğimden çok çok daha kötüydüler), bir kere içeriye girince bir daha ne zaman çıkacağınızı asla bilemezsiniz, üstelik kolumdaki sızıdan ayrı olarak sağlığım acınacak bir haldeydi. Ertesi günü İngiliz Konsolosluğu'nda buluşmayı kararlaştırdık, Cottman ve Mc Nair de oraya geleceklerdi. Pasaportlarımızı yoluna koymak muhtemelen birkaç günümüzü alacaktı. İspanya'dan ayrılmadan önce pasaportumuzun üç ayrı yerde —Polis Şefliği'nde, Fransız Konso-

İosluğu'nda, Katalon Göçmen Dairesi'nde— damgalanması gerekiyordu. Kuşkusuz, tehlikeli olan Polis Şefliği'ydi. Fakat, İngiliz Konsolosluğu belki de, bizim P.O. U.M.'la ilişkimiz olduğunu sezdirmeden işleri yoluna koyabilirdi. Besbelli, yabancı «Troçkist» zanlılarının bir listesi vardı ve çok muhtemeldir ki, bizim isimlerimiz de bu listedeydi. Ama bir şans eseri, belki de, sınıra listeden önce varmayı başarabilirdik. Mutlaka bir sürü karışıklık ve *manaña*'lar olacaktı. Allahtan burası Almanya değil de İspanya'ydı. İspanyol gizli polisinde kısmen Gestapo ruhundan birşeyler vardı, ama becerisinden fazla birşey almamıştı.

İşte böylece karımla ayrıldık. Karım otele döndü, ben de kendime yatacak bir yer arayarak karanlıkta başıboş dolaştım durdum. Somurtkan ve canı sıkkın olduğumu hatırlıyorum. Geceyi yatakta geçirmeyi çok arzuluyordum. Gidebileceğim hiçbir yer, sığınabileceğim hiçbir ev yoktu. P.O.U.M.'un hemen hiç yeraltı örgütü kurulmamıştı. Kuşkusuz önderleri ergeç partinin lağvedileceğinin farkındaydılar, ama bunun böyle bir toptan cadı avı ölçüsüne vardırılacağını asla beklememişlerdi. Gerçekten, bunu o kadar az tahmin ediyorlardı ki, P.O. U.M.'un lağvedilişine dek hergün P.O.U.M. binalarındaki değişiklik işlerine devam ettiler (öteki işlerin yanısıra, önceleri banka olan Yürütme Kurulu Binası'nda bir sinema inşa ettiriyorlardı). Sonuç olarak, aslında her devrimci örgütün sahip olması gereken buluşma ve saklanma yerleri yoktu. Tanrı bilir —evleri polis baskınına uğramış— kaç kişi bu gece sokaklarda uyuyordu. Beş gündür yollarda bitkin düşmüş, en olmayacak yerlerde uyumuştum, kolum felâket ağrıyordu ve şimdi de bu aptal herifler orada burada peşimde koşuyorlardı —bunların yüzünden sokakta yatmak mecburiyetindeydim. Bütün düşünebildiklerim bu kadardı. Kafamda hiçbir doğru dürüst siyâsî düşünce kurmuyordum. İşler olurken hiç böyle şeyler düşünmem zaten. Savaş ya da politikaya boğazıma kadar battığımda hep böyle olur— fizikî ra-

hatsızlığın dışında hiçbir şeyin bilincinde değildim ve şu Allahın belâsı saçmalığın bir an önce sona ermesi için derin bir arzu duyuyordum. Sonradan, olayların önemini kavrayabiliyorum, ama tam işler karışık iken yalnızca olayın dışında kalmak istiyorum— pespaye bir özellik belki de bu.

Bir sürü yol yürüdüm. Merkez Hastanesi dolaylarında bir yerlere vardım. Herşeye burnunu sokan birtakım polislerin gelip de evraklarımı aramayacakları bir yer bulup uzanmak istiyordum. Hava baskınlarına karşı yapılmış bir sığınağı denedim, ama daha yeni kazıldığından her yanından su sızıyordu. Sonra, devrim sırasında içi dışına çıkmış ve yakılmış bir kilise harabesine rastladım. Bir kabuktan ibaret kalmıştı; moloz yığınlarını çevreleyen çatısız dört duvar. Yarı karanlıkta etrafı karıştırdım ve uzanabileceğim bir çukur buldum. Yıkık duvar yığınları yan gelip yatmak için hiç uygun olmuyor, neyse ki ılık bir geceydi de birkaç saat uyuyabildim.

14

Barselona gibi bir şehirde polis tarafından aranılan bir kimse olmanın en kötü yanı, heryerin çok geç açılmasıdır. Dışarıda uyuyunca insan hep güneşin ilk ışıklarıyla uyanır, ama Barselona'daki kahvehanelerin hiçbirisi dokuzdan önce açılmaz. Bir fincan kahve içebilmek ya da berbere girip traş olabilmek için saatlerce bekliyordum. Berber dükkânında bahşış vermenin yasaklandığını açıklayan Anarşist ilânının hâlâ duvarda asılı olduğunu görmek tuhafına gidiyordu. İlânda «devrim zincirlerimizi parçaladı» diyordu. İçimden, berberlere, göz-

lerini dört açmazlarsa, çok yakın bir gelecekte zincirlerinin yerine takılacağını söylemek geldi.

Gerisin geriye şehrin merkezine doğru yürümeye başladım. P.O.U.M. binalarındaki kırmızı bayraklar indirilmişti, yerlerinde Cumhuriyetçi bayraklar dalgalanıyordu, küme küme Güvenlik Askerleri kapılara birikmişti. Plaza de Cataluňa'nın köşesindeki Kızıl Yardım Merkezi'nde polisler pencerelerin çoğunu kırarak kendilerini eğlendirmişlerdi. P.O.U.M.'un kitap rafları boşaltılmış, Ramblas'nın aşağısındaki ilân tahtasına da P.O.U.M.'a karşı bir karikatür —gerisindeki faşist bir yüzle maskeli birisi— yapıştırılmıştı. Ramblas'nın en dibinde, iskeleinin yanında, tuhaf bir görüntü ile karşılaştım: bir sıra milis, hâlâ cephenin çamuru ve pejmürdeliği içinde, ayakkağı boyacıları için konulmuş sandalyalara bitkin bir halde yayılmışlardı. Bunların kim olduklarını biliyordum —hattâ, içlerinden birini tanımıştım. Önceki gün cepheden döndüklerinde P.O.U.M.'un lağvedildiği haberi ile karşılaşan ve evlerine baskın yapıldığı için geceyi sokaklarda geçirmek zorunda kalan P.O.U.M. milisleriydi. Bu günlerde Barselona'ya dönen her P.O.U.M. milisi saklanmak ya da hapse girmekten birini seçmek zorundaydı— cephe hattında dört beş ay geçirdikten sonra hiç de sevimli bir karşılama değil, doğrusu.

İçinde bulunduğumuz durum hayli tuhaftı. Gece-leri avlanmaya çalışılan kaçaklar olmamıza karşın gündüzleri neredeyse normal bir yaşam sürdürüyorduk. P. O U.M. zanlılarına kucak açan —ya da hiç değilse yatak-lık etmesi muhtemel— her ev gözetleme altındaydı; herhangi bir yabancı- nın gelmesi hâlinde otel idaresinin hemen polise haber vermesi emredilmiş olduğu için bir otele ya da pansiyona gitmek olanaksızdı. Bu da düpe- düz, geceyi dışarıda geçirmek anlamına geliyordu. Öbür yandan gündüz vakti Barselona gibi büyük bir şehirde hayli emin sayılırdınız. Caddeler Güvenlik Askerleri, Hücum Muhafızları, *Carabineros*'lar, âlelâde polis ve —sayılarını artık Tanrı bilir— sivil giyimli casusla ağzı-

na kadar doluydu; ama yine de, bunlar öyle her geçeni durduramıyorlardı, normal görünmeyi becerirseniz dik-kati çekmekten kurtulurdunuz. İnsanı, P.O.U.M. bina-ları yakınlarında dolaşmaktan, kahvehane ve lokanta-lara gitmekten alakoyan şey, garsonların sizi tanımalarıydı. O gün ve ertesi günü umumî hamamlardan birinde yıkanarak bir hayli vakit geçirdim. Bu banyo hikâ-yesi, vakit öldürmek ve gözden uzak olmanın iyi bir yolu olarak pek hoşuma gitti. Maalesef aynı fikir birçok kişi-nin aklına gelmiş olacak ki, —ben Barselona'dan ayrıl-dıktan— birkaç gün sonra polis umumî hamamlardan birine baskın yaparak bir sürü «Troçkist»i anadan doğ-ma bir halde yakalamış.

Ramblas'a çıkan yolun yarısında Maurin Senator-yumu'ndan tanıdığım yaralı adamlardan birine rastla-dım. O zamanlar herkesin değiş tokuş ettiği gibi görül-mez bir biçimde göz kırpıştık ve çaktırmadan caddenin daha yukarısındaki bir kahvehanede buluşmak için an-laştık. Maurin baskına uğradığında tutuklanmadan kur-tulmayı başarmış, ama o da ötekiler gibi sokağa atılmış-tı. Üstünde bir gömlekle dolaşıyordu —ceketsiz kaçmak zorunda kalmıştı— ve hiç parası yoktu. Güvenlik Asker-leri'nin duvarda asılı duran kocaman renkli Maurin port-resini nasıl alaşağı ederek tekmeyle parçaladıklarını an-lattı. Maurin (P.O.U.M.'un kurucularından biri) Faşist-ler'in elinde mahpustu ve o sırada kurşuna dizildiğine inanılıyordu.

Karımla İngiliz Konsolosluğu'nda saat onda buluş-tum. Mc Nair ve Cottman de az sonra geldiler. Söyledik-leri ilk şey Bob Smillie'nin öldüğü oldu. Valencia'da bir hapishanede ölmüştü —nedenini kimse bilmiyordu. Ce-cedi hemen gömülmüş ve oradaki I.L.P. temsilcisi David Murray'ın cesedini görmek isteği reddedilmişti.

Kuşkusuz, ilk aklıma gelen Bob Smillie'nin vuruldu-ğu oldu. Bu, o sıralar herkesin inandığı şeydi, ama o za-mandan bu yana geçen zamanda yanılmış olabileceğimi düşünüyorum. Sonradan ölüm nedeninin apandisit ol-

duğu bildirildi, daha sonra serbest bırakılan bir mah-pustan da Smillie'nin hapisteyken hasta olduğunu ke-sinlikle öğrendik. Demek ki, apandisit hikâyesi belki de doğrudur. Murray'a cesedini göstermemeleri, salt işgü-zarlıktan olmuş olabilir. Ancak, şunu söylemem gereki-yor. Bob Smillie yalnızca 22 yaşındaydı ve benim haya-tımda rastladığım bedence en sağlam insanlardan biriy-di. İngiliz olsun, İspanyol olsun siperlerde bir tek gün bile hasta olmadan üç ay geçirebilen tek kişiydi, sanıyo-rum. Böylesine sağlam insanlar iyi bakıldıkları takdirde genellikle apandisitten ölmezler. Fakat İspanyol hapis-hanelerin ne mene şeyler olduğunu -siyâsî suçlular için hapis-hane haline getirilmiş yerleri— gördükten sonra hasta adamların, ne dereceye kadar iyi bakılmak şansına sahip olduğunu kavrayabilirsiniz..... Bu hapis-hanelere, en iyisi zindan denebilirdi. İngiltere'de bununla oranlana-bilecek bir şey bulabilmek için, ta 18. yüzyıla gitmek zo-runda kalırsınız. İnsanlar uzanmak için bile yer olma-yan odalara ağla sokarcasına tıktırılıyor ve çoğunluk-la bodrumlarda ve bunun gibi karanlık yerlerde tutulu-yorlardı. Bu, geçici bir tedbir de değildi — bazan mah-pusların dört beş ay gün ışığı görmeden kapatıldıkları da oluyordu. Günde iki tas berbat bir çorba ve iki parça ekmek gibi yetersiz yiyeceklerle besleniyorlardı. (Ara-dan aylar geçince, her nasılsa, yiyecekler azıcık düzelir gibi olmuştu). Asla abartmıyorum, İspanya'da kodese tı-kılmış herhangi bir siyâsî sanığa sorun isterseniz. Bu hapis-hanelere âit hikâyeleri ben çok çeşitli kaynaklar-dan duydum. Anlatılanlar inanmazlık edemeyeceğiniz derecede birbirine uyuyor, hem üstelik İspanyol hapis-hanelerine ben de birkaç kere göz attım. Sonradan ha-pise giren bir başka İngiliz arkadaşım da hapiste edin-diği tecrübelerin «Bob Smillie» olayını daha kolay an-laşılır bir hâle getirdiğini yazıyordu. Smillie'nin ölü-mü öyle kolayca affedebileceğim birşey değildir. Cesur ve yetenekli bir gençti. Faşizme karşı döğüşmek için Glasgow Üniversite'sini bırakıp gelmişti ve kendi göre-

bildiğim kadarıyla, cephedeki görevini kusursuz bir cesaret ve şevkle yerine getirmişti; bütün bunlara karşılık yaptıkları şey, oğlanı hapse atmak ve sahipsiz hayvanlar gibi ölmesine göz yummaktı. Kocaman ve kanlı bir savaşın ortasında bir tek bireyin ölümü üstünde fazla şamata etmenin faydasız olduğunu biliyorum. Kalabalık bir caddenin ortasına düşen uçak bombası, bir sürü siyâsi zulüm ve işkenceden daha çok acı doğurur. Böyle bir ölüm olayında ise insanı hiddetlendiren şey, aşırı anlamsızlığı oluyor. Bir çarpışmada ölmeye evet — böyle bir şey normal karşılanır; ama hayâli bir suçlama nedeni bile olmadan sırf işgüzarlık olsun diye kodese atılmak ve yalnız başına ölüme terkedilmek, — bu bambaşka bir mesele. Böyle bir şeyin —Smillie'nin olayı istisnâ olmuş olsa bile— nasıl olup da zaferi yakınlaştırabileceğini göremiyorum bir türlü.

O akşamüstü karımla ben Kopp'u ziyaret ettik *Incommunicado* olmayan mahpusları ziyaret edebiliyordunuz, yine de bir iki kereden fazla gitmek güvenceli değildi. Polis gelen gidene gözlüyordu, hapishaneye çok ziyaret yapınca «Troçkistler»in arkadaşı diye damgalanırdınız ve muhtemelen sizin sonunuz da hapis olurdu. Bu, şimdiden bir çok kişinin başına gelmişti.

Kopp *incommuniade* değildi; görme iznini güçlük çıkarmadan verdiler. Bizi çelik kapılardan içeri götürürlerken cepheden tanıdığım bir İspanyol milisi iki Güvenlik Askeri arasında dışarı çıkarılıyordu. Gözleri benimkilerle karşılaştı, yine aynı biçimde göz kırptık. İçerde ilk gördüğümüz kişi, birkaç gün önce vatanına dönmek üzere yola çıkan Amerikalı bir milisti; evraklarının hepsi usulüne uygundu, ama onu sınırda yine de tutuklamışlardı; muhtemelen, hâlâ çizgili kadifeden pantolon giydiği ve bundan ötürü milis olduğu anlaşıldığı için. Birbirimizin yanından sanki tümüyle yabancı iki insan imişiz gibi geçip gittik. Korkunç birşeydi bu. Bu adamı aylarca tanımış, onunla aynı sığınağı paylaşmıştım; yaralandığımda benim cephe gerisine taşınma-

ma yardım etmişti, ama şimdi yapılabilecek başka bir-
şey de yoktu. Mavi üniformalı muhafızlar vızır vızır do-
laşıyorlardı. Fazla adam tanımak, benim için felâket ola-
caktı.

Sözüm ona hapisane denilen yer, bir dükkânın
bodrum katıydı. Herbiri kırkar metre karelik iki odaya
yüze yakın adam tika basa doldurulmuştu. Burası, ger-
çekten, 18. yüzyılın namlı İngiliz zindanlarına benziyor-
du: buram buram pis kokular, insan vücudu yığınları,
tamtakır eşyasızlık —yalnızca taş bir zemin, bir sıra ve
yırtık pırtık birkaç battaniye— ve pencerelere takılmış
paslı demir kepenklerden sızan bulanık bir ışık. Duvar-
lara *Visca POUM!* «*Viva la Revolucìon!*» ve benzeri dev-
rimci sloganlar karalanmıştı. Burası aylardır siyâsî tu-
tukluları hapsedmek için kullanılagelmişti. Bağırıp ça-
ğırılmalar kulakları sağır ediyordu. Şimdi ziyaret saati ol-
duğundan ortalık kımıldanamayacak kadar insanla dol-
muştu. Hemen hepsi emekçi sınıfın en fukaralarındandı.
Hapisteki erkekleri için getirdikleri zavallı çıkınlarından
yiyecekler çıkaran kadınlar görüyordunuz. Mahpuslar
arasında Maurin Senatoryumu'ndan getirilmiş yaralılar
da vardı. İkisinin bacakları kesikti, birini koltuk değnek-
lerini almadan hapisaneye getirmişlerdi, tek ayak üst-
tünde sekip duruyordu. Yaşı onikiyi geçmeyen bir oğlan
çoiuğu da göze çarpıyordu, anlaşılan artık çocukları da
tutukluyorlardı. İnsanların uygun sağlık tertibatı olma-
dan biraraya tıkıştırıldıkları zaman çıkan iğrenç koku-
lar burnunuzun direğini kırıyordu.

Kopp dirseğiyle kalabalığı dürterek yanımıza ulaştı.
Taze-renkli tombul yüzü her zamanki gibi görünüyordu,
bu pis yerde üniformasını temiz tertipli tutmuş, hattâ
traş olmayı bile becermişti. Mahpuslar arasında Halk
Ordusu üniforması taşıyan bir başka subay daha vardı.
Boğuşarak birbirlerinin yanından geçerken karşılıklı se-
lâmlaştılar, bu jest hayli acıklı oldu. Kopp'un morali
mükemmel görünüyordu. Neşeyle, «Eh, hepimizi kurşu-
na dizecekler sanıyorum» dedi. «Kurşun» kelimesi içime

bir çeşit ürperti verdi. Daha yenilerde vücuduma bir kurşun girmişti, neler hissettirdiği belleğimde canlı olarak duruyordu. İyi tanıdığınız bir insanın başına böyle bir şey gelmesini düşünmek hiç sevimli olmuyor. O sırada, P.O.U.M.'un belli başlı adamlarının —bu arada Kopp'un da— vurulacağına kesin gözüyle bakıyordum. Nin'in ölümüyle ilgili söylentiler daha yeni sızmıştı; P.O.U.M.'un ihanet ve casusluk ile suçlandığını hepimiz biliyorduk. Herşey, muazzam bir düzmece muhakeme yapılacağını ve arkasından önder «Troçkistler»in katledileceğini haber ediyordu. Yardım edemeyeceğimizi bile bile arkadaşlarınızı hapiste görmek çok korkunç birşey. Çünkü yapılabilecek hiçbir şey yoktu; buraya gelirken Kopp kendi ülkesinin yasalarını çiğnediğinden Belçika makamlarına başvurmanın bile bir yararı olmayacaktı. Konuşmanın büyük ağırlığını karıma bıraktım, titreyen sesimle söylediklerimi gürültüden kendim bile duymuyordum. Kopp öbür mahpuslar arasından edindiği arkadaşları ve muhafızları anlattı bize: bazıları iyi adamlarmış, bazıları ise ürkek mahpusları döverek eğleniyorlarmış. Sonra domuz yemine benzeyen yiyeceklerinden söz etti. Neyse ki, biz bir yiyecek paketiyle sigara getirmeyi akıl etmiştik. Daha sonra, Kopp tutuklandığında elinden alınan evraklardan bahsetmeye başladı. Savaş Bakanı'nın doğu istihkâm komutanı olan albaya yazılmış mektubu da bunların arasındaymış. Polis bunu ele geçirmiş ve geri vermeyi reddetmişti; mektubun hâlâ Polis Şefi'nin bürosunda olduğu söyleniyormuş. Geri alınabilse herşey çok farklı olabilirdi.

Böyle birşeyin ne kadar mühim olabileceğini hemen anladım. Savaş Bakanı ve General Pozas'ın tavsiyesini taşıyan, böyle resmî bir mektup Kopp'un iyiniyetini (bona fides) kanıtlardı. Fakat iş, mektubun varlığını ispatlamaktı, zarf Polis Şefi'nin bürosunda açıldığı takdirde alçağın biri tarafından imha edileceğine muhakkak gözüyle bakılabılırdi. Onu bir ihtimal geri alabilecek bir tek kişi vardı, o da mektubun kendisine yazıldığı su-

baydı. Kopp bunu düşünmüş ve hapishaneden kaçırarak postalamamı istediği bir mektup yazmıştı. Fakat, besbelli ki, şahsen gidip o adamı görmek daha çabuk ve daha emin olurdu. Karımı Kopp'la bırakıp dışarı fırladım, uzun bir aramadan sonra bir taksi buldum. Zamanın herşey olduğunu biliyordum. Şimdi saat beş buçuk sularıydı, muhtemelen albay bürosundan altıda ayrılırdı; yarına kadar Tanrı bilir mektup nerede olacaktı —imha edilmiş ya da sanıklar birbiri arkasından tutuklanınca ortaya yığılan evrakların kargaşasında bir yerlerde kayıp edilmiş olabilirdi. Albayın bürosu, iskelenin aşağısında Savaş Bakanlığı'nda idi. Merdivenlerden acele acele çıkarken kapıdaki Hücüm Muhafızı uzun süngüsüyle yolumu engelledi ve evraklarımı görmek istedi. Terhis kâğıdımı suratına doğru salladım, okuyamadı tabii, ama «kâğıt»ların anlaşılmayan sihri ile büyülenerek geçme izin verdi. İçeride, merkezi bir avlunun çevresinde, her katta yüzlerce ofis odasıyla kocaman tavşan kümesi gibiydi, ve tabii burası İspanya olduğu için, aradığım ofisin bunlardan hangisi olabileceğine dâir kimsenin en ufak bir fikri yoktu. Durmadan tekrar ediyordum: «*El Coronel - jefe de ingenieurs, Ejercito de Este!*» Millet gülümsüyor ve zarif bir tavırla omuzlarını silkiyordu. Aklına esen beni ayrı bir yöne gönderiyordu; bu merdivenden yukarı çıkan, şu merdivenden aşağı inen sonu hiçbir yere çıkmayan koridorlar boyunca döndürdüler beni. Zaman akıp gidiyordu. Kâbus geçiriyormuşum gibi tuhaf bir duygunun içindeydim; merdivenlerin basamaklarında bir aşağı bir yukarı koşup duruşum, gelip giden esrarlı adamlar, her yere dağılmış kâğıtlarıyla karmakarışık ofislerin açık kapılarından içeri göz atmalar ve tıkırdayan daktilolar; zaman akıp gidiyordu ve muhtemelen bir insan için ölüm kalım meselesiydi, bu.

Her neyse, oraya vaktinde vardım, buna biraz da şaştım ama lâf anlatacak birini bulabildim. Albayın kendisini görmedim, fakat onun yardımcısı ya da sekreteri olan şık üniforması içinde büyük ve şaşı gözlü bir subay

bekleme odasında benimle görüşmek için dışarı çıktı. Hikâyemi hızla anlatmaya başladım. Buraya subayımın namına gelmişim — Bnb. Kopp, cepheye acele bir görevle giderken yolda bir yanlışlık sonucu tutuklanmıştı. Albaya yazılan mektup mahrem bir nitelikteydi ve gecikmeden bulunmalıydı. Kopp'la birlikte aylarca hizmet görmüştüm, yüksek karakterli bir subaydı, besbelli ki tutuklanması bir hata sonucunda olmuştu, polis onu bir başkasıyla karıştırmış olmalıydı, vb., vb., vb... Bunun en güçlü nokta olduğunu bildiğimden, olayı Kopp'un cepheye gitmesiyle ilgili görevinin çok âcil olduğu fikri etrafında yoğunlaştırıp duruyordum. Fakat her tutuluşunda Fransızcaya kaçan İspanyolcamla anlattığım hikâye mutlaka pek tuhaf kaçmıştır. En kötüsü, sesim neredeyse tümüyle kısıldı, sonunda yalnızca bir çeşit vahşi hırıltı çıkarabildim. Büsbütün kaybolacak diye ödüm kopuyordu; ufaklık subay beni dinlemeye çalışmaktan halsiz düşecekti. Acaba sesimin neden bozuk olduğunu düşünmüştür diye sık sık merak ederim — sarhoş olduğumu mu yoksa yalnızca vicdan huzursuzluğu duyduğumu mu sanmıştı.

Her neyse ,beni sabırla dinledi, birçok kereler başını salladı ve söylediklerimi üstü kapalı bir biçimde onayladı. Evet, gerçekten bir yanlışlık olmuşa benziyordu. Açıkcası bu davaya bir bakmak gerekiyordu. *Mañana* dedi — hemen itiraz ettim: *Mañana* olmaz! Durum çok âcildi; Kopp'un şu sırada cephede olması gerekiyordu. Subayın buna da akli yatmış göründü. Ama arkasından korktuğum soruyu sordu :

«Bu Binbaşı Kopp — hangi birlikte görevliydi?»

Müthiş kelime çıktı ağızımdan: «P.O.U.M. milisinde.»

«P.O.U.M.!»

Sesindeki çarpılmış dehşeti size aktarabilmeyi çok isterdim. O sıralarda P.O.U.M.'a ne gözle bakıldığını hatırlamanız gerekir. Casus umacılığı doruğundaydı; muhtemelen bütün iyi Cumhuriyetçiler P.O.U.M.'un Alman-

lar'dan para alan bir casus örgütü olduğuna bir iki gün için olsun inanmışlardı. Halk Ordusu'ndan bir subaya böyle birşey söylemek, İngiltere'deki Zinovyef'in Kızıl Mektubu uydurmacasının hemen arkasından Süvari Kulübü'ne giderek Komünist olduğumuzu ilân etmeye benzerdi. Koyu siyah gözlerini baştan başa yüzümde dolaşırdı. Başka bir uzun duruş, sonra yavaşça:

«Onunla cephele birlikte olduğunuzu söylediniz değil mi? Yani siz kendiniz de P.O.U.M. milisinde görev almıştınız?»

«Evet»

Adam döndü ve Albay'ın odasına daldı. İçerde giderek daha gürültülü hale gelen bir konuşma duyuyordum. «Herşey mahvoldu,» diye düşündüm. Kopp'un mektubunu hiçbir zaman geri alamayacaktık. Daha da kötüsü, kendimin de P.O.U.M. üyesi olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştım, hiç kuşkusuz hemen polise telefon ederek beni yakalattıracaklardı — çantada bir Troçkist daha! Bu korkularıma karşın, subay yeniden gözüktü, şapkasını başına geçirerek sert bir tavırla kendisini izlememi işaret etti. Polis Şefi'nin bürosuna gidiyorduk. Yürüyerek yirmi dakika çeken uzun bir yol gittik. Küçük subay önümde asker adımlarıyla sert sert yürüyordu. Yol boyunca tek kelime konuşmadık. Polis Şefi'nin çalışma odasına geldiğimizde, en kötüsünden korkutucu görünüşlü bir hainler kalabalığı, besbelli polis ajanları, muhbirler ve her cinsinden casus takımı kapının dışında gezinip duruyorlardı. Küçük subay içeri girdi; uzun, gitgide kızışan bir konuşma oldu içeride. Seslerin öfkeyle yükseldiği duyuluyordu: sert sert hareketleri gözümün önünde canlandırıyordum, omuz silkmeler, masanın üstüne yumrukların inişi. Polisin mektubu vermeyi reddettiği açıkça anlaşılıyordu. En sonunda, her nasıl olduysa, subay görünebildi, yüzü kıpkırmızı bir haldeydi ama elinde kocaman bir resmî zarf taşıyordu. Ufak bir zafer kazanmıştık, bu, sonradan durumda en ufak birşey farketmedi. Mektup yerine ile-

tilmişti, ama Kopp'un askerî üstleri onu hapisten çıkaracak durumda değillerdi.

Subay bana mektubun mutlaka yerine ulaştırılacağını vaad etti. İyi, ama Kopp ne olacak diye sordum. Serbest bırakılmasını sağlayamaz mıydık? Omuzlarını silkti. Başka bir davaydı bu. Kopp'un neden tutuklandığını bilmiyorlardı. Bana yalnızca, gereken soruşturmanın yapılacağını söyleyebilirdi. Daha başka söylenecek birşey yoktu, ayrılma zamanı gelmişti. İkimiz de belli belirsiz başımızı eğdik. Ve işte o anda, tuhaf ve hüzünlü birşey oldu. Küçük subay bir an tereddüt ettikten sonra, bana doğru geldi ve elimi sıktı.

Bu hareketin bana ne kadar derinden dokunduğunu size olabildiğince yakından anlatabilir miyim bilmiyorum. Küçük birşey gibi görünüyor, ama o kadar küçük değildi. Bunun için, o sırada hâkim olan duyguyu anlamak gerekir — kuşku ve nefretin oluşturduğu korkunç hava, her yerde dolanan yalan ve söylentiler, benim ve benim gibi olan herkes için bir Faşist casusudur diye afiş tahtalarından bangır bangır öten duvar ilânları. Ve üstelik, bizim tam Polis Şefi'nin kapısında, muhbirlerin ev kışkırtıcı ajanların (*agents provocateurs*) oluşturduğu pis kalabalığın önünde durduğumuzu, bunlardan herhangi birinin her an çıkıp da benim polisce «aranan» birisi olduğumu söyleyebileceği hatırlamalı. Bu, ancak, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir Alman ile herkesin ortasında el sıkışmaya benzerdi. Adamcağızın, benim pek de öyle Faşist casusu olmadığımı hükmettiğini sanıyorum, ama herşey bir yana, elimi sıkmakla bana karşı iyi bir davranış göstermiş oluyordu.

Bunu, biraz önemsiz görünse de, İspanya'nın tipik özelliklerinden biri olduğu için kaydediyorum — en kötü şartlar altında İspanyollar'ın gösterdiği şimşek gibi parlayan, âlicenaplık örneklerinden biri olduğu için, İspanya ile ilgili çok kötü anılarım var, ama İspanyollar'a ilişkin kötü anılarım çok çok az. Gerçekten çok öfkelenmişim bir iki olay hatırlıyorum — her birinde de, geriye

baktığımda, haksız olanın kendim olduğunu görüyorum. Hiç kuşkusuz, çok cömert, pek öyle yirminci yüzyıla yakışmayan bir çeşit soylu insanlar. İşte zâten buna dayanarak, insan İspanya'da Faşizmin bile, görelî olarak, gevşek ve dayanılır bir biçim alabileceğini umuyor. Pek az İspanyol'da çağdaş totaliter devletin gerektirdiği lânet olası etkinlik ve tutarlılık vardır. Bunun tuhaf, ama ufak bir örneği, birkaç gece önce, polis karımın otel odasını araştırdığı sırada oldu. Aslında, bu araştırma işi pek ilginçti, görebilmeyi pek isterdim, ama görmemiş olmam daha da iyi, çünkü sınırlarıma hâkim olamayabilirdim.

Polis, araştırmayı malûm Ogpu ve Gestapo üslûbunda yürütmüş. Sabahın erken saatlerinde kapıya vurulmuş, altı adam içeri girmiş, ışığı yakmışlar, hemen odanın çeşitli yerlerinde vaziyet almışlar — besbelli bunları önceden görüşüp anlaşmışlar. İnanılmaz bir biçimde herşeyi didik didik ederek iki odayı da (odaya bitişik bir banyo vardı) aramışlar. Duvarlara vurarak içinde birşey var mı diye bakmışlar, halıları kaldırmışlar, yeri incelemişler, perdeleri bir elden geçirmiş, banyo küvetinin ve radyatörün altına eğilip bakmışlar, bütün çekmece ve bavulları boşaltmış, tek tek her giysiyi yoklamış ve ışığa tutmuşlar. Çöp sepetindekiler de dahil olmak üzere bütün kâğıtları, kitaplarımızın hepsi de cabası, müsâdere etmişler. Hitler'in *Mein Kampf*'ının bizde Fransızca çevirisini bulunca azgın bir kuşkuya kapılmışlar. Eğer bu, buldukları tek kitap olsaydı kaderimizin mühürleneceği garantiydi. *Mein Kampf* okuyan birinin Faşist casusu olması apaçık bir gerçektir. Her nasıl olduysa, hemen arkasından Stalin'in *Troçkistleri ve Başka İki-Yüzlüleri Tasfiye Etmenin Yolları* broşürünü bulmuşlar da, bir dereceye kadar güven duymuşlar. Çekmecelerinden birinde birkaç paket sigara kâğıdı görmüşler. Her paketi parçalayıp, her kâğıdı teker teker incelemişler. Öyle ya üzerlerinde birtakım mesajlar yazılı olabilirdi. Bütün bu işlerin hepsi iki saat sürmüş. Gelin görün ki,

bütün bu zaman boyunca *yatağa hiç ilişmemişler*. O sırada karım yatakta yatıyormuş; besbellî, döşek somyanın arasında yarım düzine hafif makineli tüfek bulunabilirdi — yastığın altına saklanabilecek bir kütüphane dolusu Troçkist belgelerini saymasak da olur. Buna rağmen dedektifler yatağa ellememiş, altına bile bakmamışlar. Bunun Ogpu yönteminin olağan bir özelliği olduğuna dünyada inanmam. Polisin hemen tamamıyla Komünist denetimi altında bulunduğunu hatırlamak gerekir, muhtemelen bu adamların kendileri Komünist Parti üyesiydiler. Fakat aynı zamanda İspanyol'dular ve bir kadını yataktan kaldırmak onlar için yapılması biraz güç birşey oluyordu. İşin bu kısmı hiç ses edilmeden atlanmış, böylece bütün operasyonun anlamı da hiçe inivermişti.

O gece Mc Nair, Cottman ve ben, terkedilmiş bir yapının kenarındaki uzun otların içinde yattık. Mevsime göre soğuk bir geceydi, hiç kimse fazla uyuyamadı. Bir fincan kahve bulabilmek için ortalıkta sürttüğümüz kasvetli saatleri hatırlıyorum. Barselona'ya geldiğimden beri ilk kez katedrale bir bakmaya gittim — modern bir katedral ve dünyanın en biçimsiz binalarından biriydi. Tam tamamına beyaz Alman şarabı şişelerine benzeyen dört tane mazgallı kulesi vardı. Barselona'daki çoğu kiliselerden farklı bir yanı, devrim sırasında hasar görmemiş olmasıydı — denildiğine göre, «sanat değeri»nden ötürü buna dokunulmamıştı. Anarşistle hazır fırsat ele geçmişken havaya uçurmamakla bir zevksizlik örneği vermişler — ama çan kulelerinin arasına kırmızı-siyah bir bayrak asıvermişlerdi. O akşam üstü karımla ben Kccp'ü son kere görmeye gittik. Allahaismarladık demek ve bazı İspanyol arkadaşlara, ona yiyecek ve sigara götürmeleri için para bırakmaktan başka onun için yapabileceğimiz, hiç birşey, kesinlikle hiç birşey, yoktu. Üstelik, biz Barselona'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra, tutukluluğu *incommunicada* hale getirilmiş, ona yiyecek göndermek bile olanak dışı kalmıştı. O gece, Ram-

yorduk. Ömrümde ilk kez duvarlara yazı yazmaya başladım. Çoğu zengin lokantaların koridorlarına elimden geldiği kadar büyük harflerle «*Visca P.O.U.M.!*» yazdım. Bütün bunlar olurken ben gûyâ gizleniyordum, ama bir türlü kendimi tehlikede hissedemiyordum. Bütün bu dava bana pek saçma sapan görünüyordu. Kafamdan silemediğim İngiliz anlayışıyla, kanunu ihlâl etmedikçe kimblas'dan aşağı yürürken, Café Moka'nın önünden geçtik (Güvenlik Askerleri hâlâ burada kuvvet bulunduruyorlardı). İçimden birşey beni dürttü, kahveye daldım ve tüfekleri omuzlarına asılı olarak tezgâha yaslananlardan birkaçıyla konuştum. Kendi arkadaşlarından hangileri Mayıs çarpışmaları sırasında burada görevliydi, biliyorlar mı acaba diye sordum. Bilmiyorlardı, üstelik İspanyollar'a özgü bir belirsizlikle bunun nasıl öğrenilebileceğini de bilmiyorlardı. Arkadaşım Jorge Kopp'un hapiste olduğunu, muhtemelen Mayıs çarpışmalarıyla ilgili bir nedenle yargılanacağını söyledim; o sırada burada vazife görmüş olanlar Kopp'un çatışmayı nasıl önlendiğini ve bazılarının hayatlarını kurtardığını bilebilirlerdi; mutlaka ortaya çıkıp bu konuda tanıklık etmelidirler. Konuştuğum adamlardan biri bön, hantal görünüşlü bir adamdı, konuşma sırasında başını salladı durdu, trafiğin gürültüsünden sesimi duyamıyordu. Fakat ötekisi başkaydı. Kopp'un yaptıklarını bazı yoldaşlarından duyduğunu söyledi: Kopp iyi adammış dedi, *buen chico*. Fakat o sırada bile bütün bunların bir yararı olmayacağını biliyordum. Kopp yargılanırsa, bütün öbür muhakemelerde olduğu gibi, suçlama uydurma kanıtlar üzerine kurulacaktı. Kurşuna dizildiyse (ki korkarım öyle oldu) mezar taşına şöyle yazmalıydı: bu bozuk düzenin bir parçası olan, ama dürüst bir hareket gördüğünde bunu takdir edebilecek kadar insanlığını koruyan zavallı Güvenlik Askeri'nin *buen chico*'su!

Sürdüğümüz hayat, olağan üstü, çılgın bir varoluştur. Gece vakti aranılan suçlular, gündüz gelince hâli vakti yerinde İngiliz turistleri oluyorduk — en azından,

takındığımız poz böyleydi. Açıkta geçirilen bir geceden bile sonra, bir traş olmak, bir banyo yapmak, bir ayak-kabı boyatmak görünüşünüzde hârika değişiklikler yaratır. Şimdiki halde en güvenceli yol, olabildiğince burjuva görünebilmektir. Şehrin zengin mahallelerini arşınlar olmuştuk, buralarda bizi tanıyan yoktu, pahalı lokantalara gidiyor, garsonlara pek İngilizvârî davranıse seni tutuklayamaz inancı içindeydim. Siyâsî bir zulüm tufanı (pogron) sırasında sahip olunacak en tehlikeli fikirdi bu. Mc Nair'in tutuklanması için bir tevkif müzakeresi vardı, geri kalanımız da sırada olmalıydık. Tutuklamalar, baskınlar, aramalar hiç dur durak bilmeden devam ediyordu; hâlâ cephede olanların dışında hemen hemen bütün tanıdıklarımız hapse atılmıştı. Polis, belirli zamanlarda mültecileri alan Fransız gemilerine bile çıkarak zanlı «Troçkistler»i topluyordu.

O hafta boyunca bizim yüzümüzden herhalde hayli yorucu günler geçiren İngiliz Konsolusu'nun sayesinde, pasaportlarımızı yoluna koymayı becerdik. Ne kadar çabuk çekip gidersek o kadar iyi olacaktı. Akşam saat yedi buçukta Port Bou'ya bir tren vardı, normal olarak sekiz buçukta falan kalkardı herhalde. Karımın önceden bir taksi çağırmasını, sonra çantalarını toplamasını, hesabını görmesini ve olabildiğince en son âna denk getirerek otelden ayrılmasını kararlaştırmıştık. Oteldekilerin çok dikkatini çekerse, hemen polise haber salacakları garantiydi. Saat yedi sularında istasyona gittiğimde trenin gitmiş olduğunu keşfettim — yediye on kala kalkmıştı. Her zaman olduğu gibi makinist fikir değiştirmişti. Neyse ki karıma zamanında haber verebildik. Ertesi sabah erkenden kalkan başka bir tren vardı. Mc Nair, Ccttman ve ben istasyonun kenarında küçük lokantada akşam yemeği yedik, ihtiyatlı sorularla lokantacının C.N.T. üyesi ve dost bir adam olduğunu anladık. Bize üç yataklı bir oda verirken polise haber vermeyi de unuttu. Beş gece dir ilk defa elbiselerimi çıkararak uyuyabiliyordum.

Ertesi sabah karım otelden başarıyla sıvıştı. Tren bir saat kadar geç kalktı. Bu zamanı Savaş Bakanı'na Kopp olayıyla ilgili uzun bir mektup yazarak doldurdum — Kopp'un hiç kuşkusuz bir hata sonucunda tutuklandığını, çok âcil olarak cepheye gitmesi gerektiğini, herhangi bir suçu olmadığına pek çok kimsenin şahitlik edebileceğini, vb., vb., vb., yazdım. Bir defterden koparılmış yapraklara titrek bir elyazısıyla yazılmış (parmaklarım hâlâ kısmen felçliydi), İspanyolcası ise daha da dökülen bu mektubu okuyan oldu mu acaba, merak ediyorum. En azından, bu mektup ya da herhangi bir başka şey etkili olmadı. Olayın üzerinden altı ay geçtikten sonra ben bunları yazarken, Kopp (eğer kurşuna dizilmediyse) hâlâ kodeste, ne muhakeme edildi ve ne de bir suçlamaya marûz kalmadı. İlk başlarda, Kopp'tan, serbest bırakılan bir takım mahpusların Fransa'da postaya verdikleri bir iki mektup aldık. Hepsi aynı şeylerden bahsediyordu — karanlık, pis mağaramsı yerlerde hapislik, kötü ve yetersiz yiyecek, mahpusluk şartlarının doğurduğu ciddi hastalıklar ve tıbbî bakım sağlanmaması. Bütün bunları İngiliz ve Fransız bir sürü başka kaynaktan da doğruladım. En son olarak, Kopp'un izi, herhangi bir biçimde haberleşme olanağı bulunmayan «gizli hapishaneler»den birinde ortadan silindi. Onun başına gelenler, yüzlerce yabancı ve kimbilir kaç bin tane İspanyol'un başına gelenlerin aynısıdır.

Sonunda, biz sınırı kazasız belâsız geçtik. Trenin (İspanya'da böyle birşeyi ilk defa görüyorum), birinci sınıf ve yemek vagonları vardı. Çok yakın zamanlara kadar Katalonya trenlerinde tek tip vagon olurdu. İki dektif kompartmanlara gelip yabancıların isimlerini almaya başladılar, ama bizi yemek vagonunda görünce saygıdeğer kişiler olduğumuza karar vererek tatmin buldular. Herşeyin değişivermiş olması ne tuhaftı. Topu topu altı ay önce, Anarşistler'in hâlâ iktidarda oldukları sıralarda, insanın saygıdeğer bulunması için proleter görünmesi gerekiyordu. Perpignan'dan Cerberes'e gider-

ken benimle aynı vagona yolculuk eden bir Fransız tüccarı büyük bir ciddiyetle bana şunları söylemişti: «İspanya'ya bu kılıkla gitmemelisiniz. Yakanızı ve kravatınızı çıkarın. Barselóna'ya gidince onları boynunuzdan kopartır alırlar.» Adam mübalâğa ediyordu, kuşkusuz; ama Katalonya'ya ne gözle bakıldığını gösteriyordu bu. Sınıra geldiğimizde Anarşist muhafızlar şık giyimli bir Fransız'la karısını sırf fazla burjuva göründükleri için geri çevirmişlerdi — sanıyorum neden buydu. Şimdi işler tersine işliyordu, burjuva görünmek tek kurtuluş yoluymuştu. Pasaport bürosunda, adlarımız kayıtlı mı diye zanlılar listesine baktılar, ama polisin yetersiz çalışması sayesinde isimlerimiz (Mc Nair'inki bile) listeye geçirilmemişti. Baştan aşağı her tarafımızı aradılar, ama üzerimizde, benim terhis kâğıtlarımdan başka suç unsuru sayılabilecek herhangi bir şey yoktu ve beni arayan Carabineroslar 29 uncu tümenin P.O.U.M. demek olduğunu anlamadılar. Böylece engellerden sıyrıldık, altı ay sonra yine Fransız topraklarındaydım. İspanya'dan alabildiğim hâtirâ eşyaları, keçi derisinden bir su tulumuyla Aragon köylülerinin içinde zeytin yağı yaktıkları minik bir demir lâmbadan ibaretti — bunlar Romalılar'ın iki bin yıl önce kullandıkları pişirilmiş topraktan kandillerin biçimine çok benziyordu — bunu harap kulübenin birinde bulup almıştım, her nasıl olduysa eşyalarımın arasına sıkışmış kalmış.

Neticede İspanya'dan tam ucu ucuna sıvışabildiğimiz ortaya çıktı. Elimize geçen ilk gazetede Mc Nair'in casusluktan ötürü tutuklandığı haberini gördük. İspanyol makamları bunu ilân etmekle azıcık erken davranmışlardı. Neyse ki, «Troçkizm» geri verilmeyi gerektiren bir suç değil,

Savaş içinde bir ülkeden gelip barış içinde topraklara ayak basıldığında yapılması uygun olacak ilk hareket ne olmalıdır, bilmiyorum. Benim ilk yaptığım şey, bir tütüncüye koşmak ve ceplerime doldurabildiğim kadar püro ve sigara satın almak oldu. Sonra hep birlikte

bir büfeye gittik, bir fincan çay içtik — aylardır taze sütle içtiğimiz ilk çaydı bu. İnsan ne zaman isterse canı çektiği kadar sigara alabileceği fikrine alışmama dek aradan hayli zaman geçti. Her keresinde, tütüncülerin kapılarını demirlenmiş ve vitrinlerinde ürkütücü «*No hay tabaco*» yazısını görmeyi az buçuk bekliyordum.

Mc Nair ile Cottman Paris'e gideceklerdi. Karımla ben, bir süre dinlenmeye ihtiyacımız olduğunu düşünerek Banyuls'a trene bindik. Barselona'dan geldiğimiz anlaşılınca Banyuls'da pek fazla hüsnü kabul görmedik. Bir çok kereler kendimi hep aynı konuşmanın içinde buluveriyordum: «İspanya'dan mı geliyorsunuz? Hangi tarafta çarpışıyorsunuz? Hükûmet tarafında mı? Oh!» — ve arkasından insana batan bir sessizlik geliyordu. Bu küçük şehir koyu Franco taraftarı görünüyordu — hiç kuşkusuz bu durum, zaman zaman sınırı geçen Faşist İspanyol mültecilerinden ileri geliyordu. Devam ettiğim *Café*'deki garson Franco taraftarı bir İspanyol'du, bana aperatif verirken pek küçümseyici bakışlar fırlatıp duruyordu. Perpignan'da ise durum tam tersineydi — şehir, bütün farklı hiziplerin neredeyse Barselona'da olduğu gibi birbirlerini yediği Hükûmet tarafı par-tizanlarla tıka basa doluydu. Hele kahvehanelerden birinde, «P.O.U.M.» der demez çevreniz Fransız dostlarla doluyor ve garsondan gülücükler geliyordu.

Sanıyorum Banyuls'da üç gün kaldık. Bu zaman tuhaf bir biçimde huzursuz geçti. Bu sâkin, balıkçı kasabasında; bombalar, makineli tüfekler, yiyecek kuyrukları, propaganda ve entrikadan uzakta kendimizi derinlemesine rahatlamış hissetmeli ve hâlimize şükretmeliydik. Gelin görün ki, hiç de böyle birşeyler duymuyorduk. İspanya'da gördüklerimizi, onlardan uzaktayız diye hemencecik unutamadık; tersine yaşadığımız şeyler yeniden üstünüze geliyor, önce olduğundan daha canlı bir hâl alıyordu. Gitgide çoğalan bir biçimde İspanya'yı düşünüyor, konuşuyor, ve hayâl ediyorduk. Aylardır kendi kendimize, «İspanya'dan ayrılınca» Akdeniz kıyısında

bir yere gitmeyi, belki biraz balık tutmayı kurmuştuk; ama şimdi burada can sıkıntısı ve hayâl kırıklığı içindeydik. Serin bir havası, denizden esen devamlı bir rüzgâr vardı, su donuk ve dalgalıydı: rıhtım boyunca yüzen çöpler, mantar parçaları ve balık barsakları taşlara çarpıp duruyordu. İnsana delilik gibi görünüyor, ama ikimizin de istediği şey, yeniden İspanya'da olmaktı. Hiç kimseye bir yararı dokunmayacağını, hattâ çok ciddi zararlar verebileceğini bildiğimiz halde, keşke ikimiz de öbürleriyle birlikte, hapis olup kalsaydık diyorduk. İspanya'da geçirdiğim ayların benim için neler ifade ettiğini aktarmakta pek başarılı olamadım sanıyorum. Dışında cereyan eden olayların bazılarını kaydettim, ama bu olayların bende bıraktıkları duyguları anlatamam ki. Bu duygular, görüntüler, gülümsemeler ve yazıyla aktarılamayacak seslerle karmakarışık bir hâlde; siperlerin kokusu, inanılmaz uzaklıklara kadar yayılan dağlarda güneşin doğuşu, mermilerin insanın kanını donduran çatırtısı, bombaların gürüldeyişi ve parlayışları, Barcelona sabahlarının soğuk ve parlak ışıkları, ta Aralık ayında millet hâlâ devrim için inançla doluyken kışla avlusunda postalların çıkardığı sesler ve yiyecek kuyrukları, kırmızı siyah bayraklar, İspanyol milislerinin yüzleri; hepsinin üstünde, cephede tanıdığım ve şimdi Tanrı bilir nerelere dağılmış, kimi savaşta ölmüş, kimi sakat kalmış, kimisi kodese tıkılmış olan milislerin yüzleri — inşallah çoğu yine güvenlik içinde, sağ ve esendir. Hepsinin talihi açık olsun, savaşı kazanmalarını ve bütün yabancıları — Almanlar'ı, Ruslar'ı, İtalyanlar'ı— İspanya'dan sürüp atmalarını dilerim. İçinde çok etkisiz bir rol oynadığım bu savaş, bende hayli kötü anılar bıraktı, yine de bütün bunları kaçırmış olmak istemezdim. Bunun gibi bir felâkete şöyle bir göz atınca — İspanyol iç savaşı nasıl sona ererse ersin, akıtılan kan ve insanların madî ızdıraplarından tamamiyle ayrı olarak, müthiş bir felâket olarak ortaya çıktı— sonucun mutlaka hayâl kırıklığı ve kuşkuculuk olması zorunlu değildir. Belki ga-

riptir, ama bütün bu tecrübeler insanların dürüstlüğüne duyduğum inancı azaltmak şöyle dursun, çoğalttı bile. Yazdıklarımın bunları okuyanları çok yanlış yönlere çekmeyeceğini umarım. Böyle bir davada hiç kimsenin tamamiyle doğrucu olamayacağına inanıyorum. Gözlerimizle görmedikçe şeylerin kesinliğini bilebilmek çok zordur; bilinçli ya da bilinçsiz olarak herkes taraf tutarak yazar. Bunu, kitabımın daha önce bir yerinde söylemişsem, şimdi söylüyorum, benim taraf tutuşuma, yaptığım maddî hatalara ve olayların yalnız bir köşesini görmüş olmamdan doğan kaçınılmaz saptırmaya dikkat edin. İspanyol savaşının bu dönemine âit herhangi bir başka kitap okuduğunuz zaman da yine aynı şeylere dikkat edin.

Aslında yapabileceğimiz hiçbir şey olmamasına karşın, sırf birşeyler yapmamız gerekir duygusuyla Banyuls'dan niyet ettiğimizden daha önce ayrıldık. Fransa'nın kuzeyine doğru geçtiğimiz her kilometrede çevre daha çok yeşil ve yumuşak oluyordu. Dağdan ve üzüm kütüklerinden, çayıra ve karaağaca dönüş. İspanya'ya giderken Paris'ten geçtiğimde şehir bana yozlaşmış ve kederli, sekiz yıl önce tanıdığım, yaşamının ucuz olduğu ve Hitler'in adının duyulmadığı Paris'ten çok farklı görünmüştü. Bildiğim kahvelerin yarısı vergi ödeyememekten ötürü kapatılmış, herkeste hayat pahalılığı ve savaşın korkusu sabit fikir haline gelmişti. Şimdi, fakara İspanya'dan sonra Paris bile neşeli ve refah içinde görünüyordu. Paris Sergisi de olanca hızıyla sürüyordu, neyse ki Sergi'yi ziyaret etmemeyi becerdik.

Ve sonra İngiltere — İngiltere'nin güneyinde muhtemelen dünyanın en yumuşak manzarası vardır. Manş'ı aşarken, hele geçtikten sonra trene binip de, kıçınızın altında yumuşak minderlerle tatlı tatlı, deniz tutması duygunuzdan kurtulurken, gerçekten bir yerlerde bir şeyler olduğuna inanmak güçtür. Japonya'da depremler mi oluyor, Çin'de kıtlık mı var, Meksika'da ihtilâl mi? Hiç tasalanmayın, sütünüzü yarın sabah kapınızın eşliğinde

bulacaksınız, *New Statesmen* Cuma'ya çıkacak. Sanayi şehirleri çok uzakta, birer duman ve sefalet lekesi olarak yeryüzü kıvrımının ötesinde kalmışlar. Burada İngiltere, benim çocukluğumda tanıdığım İngiltere'ydi: kır çiçekleriyle karışmış demiryolu makasları, tüyleri pırıl pırıl atların otlayıp düşüncelere daldıkları yüksek çayırlar, çevreleri söğütlerle kaplı usul usul akan ırmaklar, karaağaçların yeşil kucakları, ev bahçelerinde hezâren çiçekleri, sonra Londra'nın dış mahallelerinin koskoca barışçı yabanlığı, çamurlu nehrin üstünde yüzen tekneler, kriket maçlarını ve kraliyet ailesinin düğünlerini bildiren duvar ilânları, çepeçevre kenarları kalkık şapkallı işadamları, Trafalgar, Meydanı'ndaki güvercinler, kırmızı otobüsler, mavi polisler — hepsi, İngiltere'nin o derin ama çok derin uykusunda, korkarım ki, bu uykudan bombaların gürüldemesini duyarak yatağımızdan fırlamadıkça bir türlü uyanmayacağız.

İSPANYOL MİLİSLERİ ÜZERİNE NOTLAR¹

George Orwell

P.O.U.M milisine 1936 yılı sonunda katıldım. Bir başkasına değil de bu milise intisap edişimin başlıca nedenleri şunlardı: İspanya'ya gitmeye gazete makalelerim için malzeme toplayabilmek amacıyla niyetlenmişim. Bunun yanısıra, eğer çarpışmaya değer gibi görünürse, belki de savaşırım diye muğlâk bir düşünce de vardı kafamda. Ne var ki hastalıklı bünyem ve nisbeten az sayılabilecek askerî tecrübem hesaba katıldığında, savaşmak hususunda pek bir kuşkuşuydum. İşe girişmeden hemen önce, birisi bana, eğer solcu bir örgütten tavsiye mektupları edinemezsem, hududu geçemeyeceğimi söyledi —parti kartları herşeyi çok kolaylaştırdığı halde, o günlerde bu söylenen doğru değildi aslında. John Strachey'e başvurduğum: o da aldı beni Pollitt'e götürdü. Pollitt beni sorguya çektikten sonra, siyasî açıdan güvenilmez biri olduğuma karar verdi ve herhangi bir yardımda bulunmayı reddetti. Bir de bunlara ilâveten Anarşist tedhişi üzerine bir alay şey anlatarak gözümü korkutmaya çabaladı. En nihâyet, Uluslararası Tugay'a girip girmeyeceğimi sordu. Ben de neler olup bittiğini görmeden hiçbir şeye katılamayacağımı beyân ettim. Bunun üzerine, bana yardım etmeyi yeniden reddetti, ama Paris'teki İs-

-
- 1) Bu notlar, ölümünden sonra Orwell'in evrakı arasında bulundu. Orwell hayatta iken bu notlardan hiç söz etmemişti. Yazdıkları tarihi kesinlikle saptamak son derece güçse de, İspanya'dan ayrılışından sonra kaleme alındıkları açıktır. 1939'dan, yani Fas'a gidişinden önce yazılmadıkları söylenebilirse de, bu bölüm, *Katalonya'ya Selâm*'ı tamamlayıcı bir metin niteliğindedir.

panya Sefareti'nden bir geçiş - belgesi temin etmemi tledi, ki öyle yaptım. İngiltere'den ayrılmadan hemen önce pek kuvvetli olmamakla birlikte kişisel bazı bağlantılarım olan Bağımsız İşçi Partisi'ne de telefon ettim ve bana bir nevi tavsiye mektubu vermelerini istedim. Barselona'daki John McNair'e hitaben kaleme alınmış bir mektubu Paris'e gönderdiler. Sınırı, pasaport görevlilerini ve herşeyi geçtiğimde, Anarşistler geçiş - belgeme pek dikkat etmediler de, ânında teşhis ettikleri I.L.P. antetli mektuptan hayli etkilenmiş göründüler. Ben de tam bu sırada, hiç tanımadığım McNair'in mektubunu meydana çıkarmaya ve P.O.U.M. milisine katılmaya karar verdim. İspanya'daki askerı birliklere şöyle bir göz atınca, bir asker olarak nisbeten esaslı bir eğitimden geçmiş olduğumu gördüm ve milise girdim. O günlerde, siysı partiler arasındaki farklılıkların, ancak İngiliz sol basınında işlenegeldiği lde ve pek az farkındaydım. Eğer ne olup bittiğine dâir doğru dürüst bir fikir sahibi olsaydım, muhtemelen, C.N.T. milisini seçerdim.

Milisler, bu dönemde, olağan ordu esasına göre yeniden bir nizama sokulmakla birlikte, hâlâ milis kolları, milis bölükleri ve milis müfrezeleri düzeninde rgtlenmişlerdi. Milis bölüğü (*centuria*) yaklaşık yüz adamdandan oluşan ve çoğu kez birinin etrafında kümelenen ve «bilmem kimin *bandera*» sı diye anılan bir birimdi. Bölük komutanının rütbesi aşağı yukarı yüzbaşıya denk düşüyordu, ama onbaşı ve er hariç, bunun altında doğru dürüst tanımlanmış bir rütbe yoktu. Barselona'da milisler rütbe şeritleri v.b. şeyler takıyorlardı, ancak bu nesnelere cephede takılmak üzere «yapılmamıştı». Teorik olarak seçimle terfi ediliyordu ama subay ve astsubayların tyini düpedüz tepeden yapılıyordu. Daha sonra da işaret edeceğim gibi, bu durum, fiiliyatta pek bir şey farkettilmiyordu. Milisin kendine has bir özelliği de insanın hangi bölüğe gireceğine kendisinin karar verebilmesi ve istediği anda *bandera*'sını değiştirebilmesiydi. O sırada

milisler ancak birkaç günlük, o da büyük ölçüde resmi geçit temrininden ibaret bir eğitimden sonra, çoğu zaman tüfekte doğru dürüst bir kez bile ateş etmeksizin cepheye gönderiliyorlardı. İspanya'ya, kafam İngiliz ordusunun kurallarıyla dopdolu olarak geldiğimden, milislerin disiplinsizliği beni şaşkına çevirmişti. Acemî erlerin disipline riayet etmelerini sağlamak, şüphesiz her zaman zor bir iş olmuştur; hele, siperlerin içine tıkılmış ve soğuk gibi hiç de âşinâ olmadıkları şeylerle başetmek mecburiyetinde iseler... Eğer silâh atışlarına alışma fırsatı bulamamışlarsa, mermiler onları fena hâlde korkutuyor ve bu panik de, disiplinsizliğin daha da artmasına katkıda bulunuyordu. (Sırası gelmişken, Faşistler'in patlayıcı mermi kullandıklarına dâir, sol eğilimli gazetelerde yayınlanan haberlerin çok zarar verdiğini söylemeliyim. Benim bilebildiğim kadarıyla, patlayıcı mermi diye bir şey yoktu ve Faşistler de bu tür bir mermi kesinlikle kullanmıyordu.) İşin bidâyetinde insanlar emirlere, a) Parti'ye sadâkatin câzibesıyla, b) kişilik gücüyle itaat ediyorlardı ve bendeniz ilk bir iki haftada kendimi adamakıllı sevimsiz hâle getirmiştım. Bir hafta kadar sonra, adamın biri ateş altında olduğu gerekçesiyle, belli bir yerde durmayı düpedüz reddediverdi. Kuvvet kullanarak emrime uymasını sağladım —bu şüphesiz yapılmaması gereken bir hatadır, hele bir İspanyol söz konusuysa, iki misli büyük hatadır. Bir anda etrafımı, beni Faşistlik ile suçlayan adamlar sarıverdi. Muazzam bir tartışma çıktıysa da, milislerin ekseriyeti benden yana çıktı. Üstelik, milislerin benim takıma katılabilmek için kendi aralarında yarışıklarını keşfettim. Bu olaydan sonra, birkaç hafta va da ay, hem İspanyollar hem de cephenin bu kesiminde bulunan birkaç İngiliz arasında, bu türden münakaşalar tekrar tekrar patlak verdi: yani, disiplinsizlik üstüne, neyin nereye kadar haklı görülebileceğine ve neyin «devrimci» tavır olduğuna dâir münakaşalar. Fakat, genelde, milislerin toplumsal eşitlik ile bütünleşmiş bir disiplin fikrine sahip olmaları gereği üzerinde mutaba-

kata varıldı. Bir asker kaçağını ve itaatsiz bir milisi vurma-
nın savunulabilir olup olmadığı durmaksızın tartışılıyordu; bazıları asla cevaz vermese de, genelde, çoğunluk bunun doğru olduğuna kani oldu. Çok sonraları, Mart'ta filân, Huesca yakınlarında 200 kadar C.N.T. milisi âniden cepheyi terketmeye karar verdi. Tam beş aydır, cephe hattında buldukları için, bu adamları ayıplamak son derece zordu. Ama, çok açıktır ki, böyle bir şeye müsaade edilemezdi; P.O.U.M. milislerine bu askerlerin üstlerine gitme ve onları durdurma emri verildi. Pek hoşuma gitmemekle birlikte ben de gönüllü oldum. Allahtan, kendi siyâsî komiserleri ya da başka birileri onları tekrar cepheye dönmeye ikna etti de, iş şiddete dökülmedi. Bu vak'a da uzun boylu münakaşa konusu edildi; ama çoğunluk, eğer gerekiyorsa, bir askerin tüfeğini aynı şekilde davranan bir başka askere çevirmeye hakkı olduğuna karar verdi. Bu dönem boyunca, yani 1937'nin Ocak - Nisan ayları arasında, disiplin meselesi hemen tamamiyle «devrimci bilincin yayılması» ile birlikte tedricî bir iyileşme gösterdi; şu ya da bu hareketin *niçin* lüzumlu olduğuna ilişkin bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalar yoluyla. Subaylarla milislerin eşitliği konusunda herkes ifrat ölçüsünde titizleniyordu —hiçbir askerî ünvan, tayınlarda farklılık vb. şeyler hoş karşılanılmıyordu. Ve bu tavır, rahata ilişkin önemsiz değişikliklerin çok şeyi farketmediği cephede daha az gülünç görünmekle birlikte bâzen gülünç olacak derecede ileri götürülüyordu. Milisler teorik olarak Halk Ordusu saflarına katıldıklarında bütün subayların ek ödeneklerini (yani, günde 10 pesatanın üstüne çıkan herşeyi) Parti fonuna geri ödemeleri beklendi, ve herkes de bunu onayladı. Ne var ki, bu işin fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmiyorum. Zira, P.O.U.M. milisi yeniden tanzim edilmeden, herhangi bir kimsenin resmen ek ödenek almaya başladığından emin değilim. Cephe hattına ilk geldiğimde, emirlere itaat etmeyenlere ceza veriliyordu. Zâten cephede bulunan adamları cezalandırmak çok güç bir iştir: çün-

kü, eğer onları öldürmeyecekseniz hâl-i hâzırda olduklarından daha da rahatsız etmek zordur. Olağan ceza iki saatlik nöbet idi; ki bu da, herkes aşırı derecede uykusuz kaldığından hiçbir anlam ifade etmiyordu. Arada sırada vurulanlar oluyordu Faşist hatlarını geçmeye teşebbüs eden ve casusluk yaptığı âyân beyân belli olan bir adam vuruldu. Hırsızlık ederken yakalanan bir milis, kurşuna dizileceği düşünülerek, geriye gönderildiyse de, ben vurulduğunu pek sanmıyorum. Askerî mahkemelerin bir subay, bir astsubay ve bir milisten oluştuğu farzediliyordu. Ama, faaliyet hâlinde bir tek askerî mahkeme görmedim.

Askerleri ziyaret etmek ve mümkün olduğunda [bir] tür siyâsî mükâleme yapmak üzere, Parti'den gönderilen siyâsî delegeler, muayyen zamanlarda cephe hattına geliyorlardı. Buna ilâveten, her *centuria*'nın kendi saflarında siyâsî temsilci adı verilen bir ya da birkaç adamı oluyordu. Bu adamların başlangıçta ne gibi bir işlev gördüklerini asla kavrayamadım — anlaşılan, işin bidâyetinde yüklendikleri işleve daha sonra hiç ihtiyaç kalmamıştı. I.L.P.'nin gönderdiği İngilizler tarafından, ben de kendi *centuria*'mın siyâsî temsilcisi seçildim. Ama, o sırada siyâsî temsilcilerin bütün yaptığı iş, tayınlardan ve benzeri şeylerden şikâyet için komutanlığa gitmek, bir tür arabuluculuktuktu, ve bu nedenle, İngilizler için mesele, İspanyolca konuşan birkaç kişi arasından birini seçmektir. İngilizler subay seçme mevzuunda İspanyollar'dan daha titizdi ve bir iki olayda, bir astsubayı seçimle değiştirdiler. Hattâ müfrezenin tüm işlerini intizama sokmak üzere, 5 kişilik bir komite de tayîn ettiler. Komiteye seçilmeme rağmen, şu anda, beş aşağı beş yukarı olağan usüllerle idare edilen bir ordunun bir parçasını teşkil ettiğimizi ve bu nedenle de bu tür bir komitenin hiçbir işlevi olamayacağını gerekçe göstererek, muhalefet ettim. Komitenin fiilen hiçbir önemli işlevi yoktu, ama arada sırada bazı ufak tefek meselelerin yoluna koyulmasına yaradığı da oluyordu. Genellikle zannedilenin aksine, P.O.

U.M. un siyâsî liderleri bu komite fikrine şiddetle karşıdılar ve bu anlayışın İngilizler'den İspanyollar'a sirâyet etmesini engellemek istiyorlardı.

İngilizler'e katılmadan evvel, bir İspanyol *bandera*'da birkaç hafta geçirdim. *Bandera*'daki toplam 80 adamdan 60'ı asîmi askerdi. Bu haftalar boyunca disiplin meselesi büyük terakki kaydetti ve o tarihten Nisan ayının sonuna kadar, milis örgütünün bütününde disiplin, ağır ama hayli istikrarlı bir şekilde iyileşti. Nisan ayı geldiğinde herhangi bir yerde resm-i geçit yapması gereken bir milis birimi, hâlâ, Moskova'dan ricat eden askerler gibi görünüyordu; ama bunun sebebi kısmen, milislerin sâdece siper muharebelerinde tecrübe sahibi olmalarıydı. Bu dönemde, emirlere itaati sağlamakta güçlük çekilmiyordu artık, ve kimsenin daha arkasını döner dönmeyiz emrinin bir tarafa bırakılacağı gibi bir kaygusu kalmamıştı. Dışarıdan bakıldığında, milise has «devrimci» özellikler Mayıs ayının sonlarına kadar değişmeden kaldı, ama aslında belirli bâzı farklılıklar kendilerini belli etmeye başlamışlardı. Mayıs'ta bir *müfreze*ye (şimdi askerî takım anlamına geliyordu) komuta ettiğim sırada, genç İspanyollar bana «*usted*» diye hitap ediyorlardı. Bu hitabı kullanmalarını menettiğim halde, kelime her seferinde dönüp dolaşıp geri geliyordu; savaşın ilk aylarında istisnâsız herkesin kullandığı «*tú*». kuşkusuz, fazla samimî bir kelimeydi ve Latin kökenli bir halka pek gayri tabiî geliyordu. Mart ayında bıçak gibi kesiliveren birşey, Faşistler'e bağırılan devrimci sloganlardı. Siperler çoğu yerde Faşistler'in siperlerine pek yakın olmasına rağmen, Huesca'da devrimci sloganlar atılmıyordu. Zaragoza cephesinde düzenli olarak sloganlar bağırılıyordu ve muhtemelen bu sloganlar o cephe hattında sayıları gün geçtikçe artan (cephenin 1.000 askerin tuttuğu bir kesiminde, bir ara haftada 15 kaçağa kadar yükselmişti) asker kaçaklarının da nedeniydi. Fakat, en genel hitap şekli olan *Camarada* ve hepimizin eşit olduğu anlayışı, milisin yeniden düzenlenişine kadar muhafaza

edildi². Halk Ordusu saflarına katılan ilk askerlerin de hemen *camarada* demeye başlamaları dikkat çekiciydi. P.O.U.M. ve P.S.U.C. milisleri arasında, Mart ayı başlarında ikincisini son gördüğüm tarihe kadar, disiplin ve insan ilişkileri açısından hiçbir fark yoktu.

Genel bir örgütlenme pek çok derde devâ olsa da, kimi zaman hiç gerekmediği ölçüde kifayetsiz kalabiliyordu. Bu savaşın çarpıcı özelliklerinden biri, askerlere iyi yiyecek temin edilmesiydi. Bâzı şeylerin tükenmeye başladığı 1937 Mayıs'ına kadar, yiyecek her zaman iyiydi ve muntazam dağıtılıyordu, çok durağan bir savaşta dahi, düzenlenmesi zor birşeydir bu. Kimi zaman yoğun ateş altında yiyecek taşıyan ahçılar, askerlerin tayını işine kendilerini fena hâlde adamışlardı. Cephe gerisindeki yiyecek teşkilâtı ile köylülerin bu işe nasıl katkıda bulduklarını görmek, beni cidden etkilemişti. Milislerin kıyafetleri zaman zaman yıkanıyordu ama çamaşır işi pek iyi ve muntazam yapılmıyordu. Posta servisleri iyiydi ve İspanya'ya gönderilen muazzam sayılardaki mektuplar Barselona yolunda biryerlerde yollarını şaşırarak birlikte, Barselona'dan postaya verilen mektuplar hemen cepheye ulaşıyordu. Sağlık şartlarına riayet gibi bir fikir fiilen mevcut olmasa da, kuru iklim salgın hastalıkları önliyordu. Cephe hattının 10 mil kadar gerisine gitmedikçe, lâfını etmeye değer bir tıbbî hizmet bulmak mümkün değildi. Ufak tefek yaralanma vak'alarında bunun pek bir ehemmiyeti yoktu ama yine de bir sürü insan yok yere öldü. İlk başlarda siperler olağanüstü iptidai idi, ama Mart ayında bir işçi taburu örgütlendi. Bu tabur çok etkin çalıştı ve cephe hattının hayli uzun kesimlerini süratle ve gürültü çıkarmadan inşa etmeyi becerdi. Mamafih, Mayıs ayı geldiğinde, cephe hattının düşmanın pek yakınında kurulduğu yerlerde bile irti-

2) 18 Haziran'da (cephenin çok gerisinde) Monzon'da bir doktorun imzaladığı tıbbî terhis kâğıdında, benden «Yoldaş Blair» diye bahsediliyordu. [Yazarın dipnotu.]

batlı - siper denen şeyin neyin nesi olduğunu bilen yoktu; ve, meselâ, yaralıları ateş altında kalmaksızın geriye taşımak mümkün olmuyordu. Hiç kuşkusuz, bu işi yapacak emek gücü elde hazır olduğu halde, cephe gerisindeki yolları tamir etmek için en ufak bir çaba gösterilmiyordu. P.O.U.M. Kızıl Yardım kolu —ki buna kaydolmak hem ihtiyârî hem de mecburî idi— yaralılara, hastahane ve benzeri yerlerde çok iyi bakıyordu. Levazım anbarlarına gelince... Muhtemelen, zimmete biraz mal geçiriliyor ve adam kayırılıyordu, ama çok ufak boyutlarda idi zannederim. Sigara kıtlığı başgösterdiğinde, İngilizler'e hakettiklerinden daha fazla sigara verilmeye başlandı — İspanyol karakterinin hoş bir tezâhürü. Bu savaşta, en azından Aragon cephesinde, yapılan en büyük ve mazûr görülemez hata, milislerin hiç gerekmediği kadar uzun müddet cephe hattında tutulmalarıydı. 1936 Noeli'nde savaş hemen tümüyle durağanlaşmıştı ve bunu takibeden altı ay boyunca çok az çatışma meydana geldi. Dolayısıyla, askerlerin dört gün cephede dört gün izinde (hattâ, dört gün cephede iki gün izinde) olmaları yöntemi pekâlâ uygulanabilirdi. Bu düzenlemede, askerler fiilen daha uzun sürelerle dinlenme olanağı bulmasalar bile, birkaç gece elbiselerini çıkarma fırsatı yakalayarak, adam gibi bir yatakta uyuyabilirlerdi. Nitekim, milislerin bâzen beş ay gibi çok uzun bir müddet cephede tutuldukları oluyordu. Bu yöntem, siperlerin düşman hatlarından hayli uzakta (diyelim, 1.000 yarda mesafede) oluşturulduğu yerlerde de geçerliydi. Ama, düşmandan böylesine uzakta bulunmak, çok daha can sıkıcıydı ve moral açısından, düşmana 50 ilâ 100 yarda yakın olmaktan daha olumsuz etki yapıyordu. Bu meydana, milisler genellikle bitlerin kol gezdiği, iğrenç ve Nisana kadar dehşetli soğuk olan siperlerde dayanılmaz bir rahatsızlık içinde uyumaya çabalıyorlardı. Dahası, insan düşmandan 1.000 yarda uzaklıkta ise, tüfek ve arada sırada açılan top ateşi altında kalırdı ve bu da, ufak tefek zâyîât ve zamanla artan korku getiriyordu. Bu şartlar

altındayken, fazla birşey yapmak, sürdürmeye devam etmekten daha zordu. Huesca çevresinde çok az çarpışmanın vuku bulduğu Şubat-Mart döneminde, makineli tüfek kullanımı, parola vermek, açık sahra eğitimi gibi konularda milislerin eğitilmesi için girişimlerde bulunuldu. Bunlar esas olarak başarısızlıkla sonuçlandı, zira herkes uykusuzluktan ölüyordu ve herhangi birşey öğrenemeyecek derecede bitmiş tükenmişti. Bu günlerde Hotchkiss marka makineli tüfeğin nasıl kullanıldığını ve mekanizmasını iyice bellemeye çabaladıysam da, uykusuzluğun yeni birşey öğrenme yeteneğimi düpedüz yok ettiğini farkettim. Buna ilâveten, kısa aralıklarla askerlere izin vermek, kuşkusuz, münasip olurdu fakat bunun yapılmayışının, muhtemelen ehliyetsizlikten başka bir nedeni vardı. Yine de, daha evvel belirttiğim üzere, milisleri aralıklarla siperlerden çıkarmak ve cephe hattında bulunmayan askerlerin gönlünü okşayacak yollar yaratmak çok kolaydı. Barbastro gibi gerideki bir noktada dahi, askerlerin hayatı hiç de gerekmediği kadar kasvet vericiydi. Ufak bir örgütlenme ile, cephe hatlarının gerisindeki askerlere sıcak banyolar, bitlerden ayıklanma, bazı tür eğlenceler, kahvehaneler (aslında bu konularda bazı cılız teşebbüsler olmuştu) ve hattâ kadınlar temin edilebilirdi. Cephe hattında ya da yakınında el atılabilecek birkaç kadın vardı, ama askerler arasında kıskançlığa yol açıyorlardı. Genç İspanyollar arasında bir ölçüde oğlancılık geçerliydi. Askerlerin bir yandan siper savaşı yaparken, öbür yandan da seferî savaş hâli için eğitilip eğitilemeyeceği noktasında kuşkuluyum fakat milislerin rahatı için biraz daha itinâ gösterilmiş olsaydı, mutlaka daha fazla talim yapmaları mümkün olacaktı. Savaşın iyice durağanlaştığı dönemde, askerler hiçbir şey yapmamaktan bitkindiler. Geriye bakınca, bayağı iyi dayandıklarını anlıyorum; böylesine elverişsiz koşullar altında *çözülmemeleri* ve isyancı eğilimler *göstermemeleri* beni (bir dereceye kadar) «devrimci disiplin» görüşüne ikna etti. Böyle olmakla birlikte, milislere uygulanan

baskı kısmen, gereksizdi.

Farklı milis örgütleri arasındaki kıskançlığa gelince... 1937 Mayıs'ına gelinceye kadar, milis askerleri arasında böyle bir kıskançlığa delâlet edebilecek hiçbir ciddi işarete tesadüf etmedim. Aragon cephesinin siyâsî güdülerden ne ölçüde zarar gördüğünü de ergeç öğreneceğiz nasıl olsa. Huesca'nın ele geçirilmesi ne derecede önemli olurdu bilemiyorum, ancak, yeterli miktarda topçu desteği sağlanmış olsaydı, Şubat ya da Mart ayında zaptedilebileceği noktasında pek az kuşku vardır. Bir kilometre genişliğindeki bir gedik hariç, tamamiyle kuşatma altına alınmış şehre karşı böylesine cüz'i bir topçu ateşiyle ancak hazırlık mahiyetinde, genel bir hücumun ikazı gibi atışlar yapılabilirdi. Bu da, Huesca'ya karşı, azamî birkaç yüz milisin katılacağı sürpriz saldırılar gerçekleştirilebilirdi anlamına geliyor. Nisan ayı sonlarında Huesca'nın talihi dönüyor gibi göründü, ama gedik bir türlü kapanmıyordu. Saldırıları giderek tavsamaya başladı ve Faşist siperlerin çok iyi tahkim edildiği, savunma hatlarının da ıslah edildiği apaçık ortaya çıktı. Haziran ayı sonlarında Huesca'ya karşı, besbelli siyâsî güdülerle, yani kazanılacak bir zafer vesilesiyle Halk Ordusu'na itibar kazandırmak, C.N.T. milisini de gözden düşürmek amacıyla, büyük bir hücum başlatıldı. Sonuç, önceden görülebileceği biçimde tecelli etti —çok ağır kayıplar ve mevzinin daha da kötülemesi. Fakat askerlerin kendi aralarındaki parti— duygusu, «onlar»ın —genellikle kastedilen P.S.U.C. idi— tüfek vb. şeyleri çaldıkları şeklindeki muğlâk söylentilerin bizler için ifade ettiğinin ötesine taşmazdı pek. P.O.U.M. ve P.S.U.C. milisinin münavebeli olarak bulunduğu Zaragoza cephesinde milislerin ilişkileri çok iyiydi. Huesca'da, P.O.U.M. bir askerî mıntıkeyi P.S.U.C.'den devraldığında tamamiyle askerî bir kıskançlık havası doğdu — P.S.U.C. birliklerinin Huesca'yı alamayışına karşılık, P.O.U.M. milisleri şehri düşüreceklerini söyleyerek böbürleniyorlardı. Şubat'ta Guadalajara'da kazanılan zafer bir Komünist ba-

şarısı olarak kabul edilebilirdi —ki, hakikaten de öyleydi; ama herkes bu zafere samimî olarak sevinmişti ve ortada bir iyimserlik havası hüküm sürüyordu. Bundan kısa bir süre sonra, uçaklarımızdan biri, muhtemelen bir Rus uçağı, yanlış bir noktaya bomba attı ve çok sayıda P.O.U.M. milisinin ölümüne yol açtı. Daha sonra, kuşkusuz bunun «mahsus» yapıldığı söylenecekti, ama o sırada kimseye mahsusmuş gibi görünmemişti. Mayıs ayında patlak veren Barselona hâdiselerinde ilişkiler çok kötüleşti. Çok sayıda Halk Ordusu tertibinin eğitim gördüğü Lerida'da, Halk Ordusu müfrezelerinin bir geçit resminde, hangi örgüte mensup olduklarını bilmediğim milislerin bu askerlere yuha çektiklerini ve koyun gibi melediklerini gördüm. P.O.U.M.'da görev alanların aldatılmasına gelince... Sözüm ona Casusluk hikâyelerinin meydana çıkarılmasından önce başlayıp başlamadığı noktasında kuşkuluyum. Bu olaylardan hemen sonra, bir iki ciddi hâdise görüldü. Haziran ayının sonlarında, P.S.U.C. milisinden bir müfrenin, P.O.U.M.'un Huesca önlerindeki mevzilerine saldırmak üzere gönderildiği ya da bu müfrenin kendi arzusuyla hücumu geçtiği ve P.O.U.M. milislerinin makineli tüfekleriyle kendilerini müdafaa etmek zorunda kaldıkları anlaşılıyor. Bu hâdisenin ne kesin tarihini biliyorum ne de genel olgulardan fazla malûmat sahibiyim, ama çeşitli kaynaklardan öğrendiklerim, bende gerçekten ne olup bittiği konusunda hiçbir şüphe bırakmadı. Daha önceki vak'alarda sorun çıkaran şey, hiç kuşkusuz, casusluk, asker kaçakları gibi konularda basında yer alan sorumsuz haberler idi.

Milis örgütlerinin farklı partiler tarafından kurulması ve onlara sadâkat borcu olması, belli bir tarihten sonra kötü tesirler göstermeye başladı. Başlangıçta, herkesin had safhada iyimser olduğu sıralarda, parti-içi rekabet kötü birşey değildi belki — Sietamo alındığı zamanki çarpışmalara katılanların söylediklerinden çıkaracağım bir izlenimdi bu. Fakat, milisler Halk Ordusu karşısında eski ağırlıklarını kaybetmeye başladıklarında, bu

rekabet, her partinin ne pahasına olursa olsun, gücünü koruma mücadelesine dönüştü. Ve bu mücadele izinlerin, yukarıda değindiğim gibi, bal gibi mümkün olduğu halde, çok sık verilmeyişinin nedeniydi sanırım. Haziran ayına gelinceye kadar, izne giden bir milisin tekrar eski birliğine dönmesini sağlamanın yolu yoktu; Halk Ordusu'na kaydolma usûlü yasalaştığında [tam tarihini hatırlayamıyorum] da tamamiyle tesirsiz kaldı. Bu nedenle, izne çıkan bir milis rahatlıkla evine gidebilirdi; ki izne çıkarken birikmiş maaşlarına karşılık bir tomar para aldığından bu şekilde davranmak için pek çok sebebi de vardı. O dönemde sık sık görüldüğü üzere, bir başka örgüte de katılabilirdi. Aslında izne çıkanların çoğu geri döndüler, ama bâzısı da dönmedi ve bu yüzden her izin dönemi milis sayısında bir miktar azalma anlamına geliyordu. Buna ilâveten, milis sayısını kabarık tutma arzusuyla, mahallî komutanlar, iş rezâlet noktasına vardıkça, bu tür kayıpları örtbas etmeye çabalıyorlardı. Zaragoza cephesinde bâzı ufak çapta fırsatlar —gazetelerde boy göstermeyecek ama yine de belli birşeyleri fark ettirecek fırsatlardı bunlar— sırf bu yüzden yitirildi. Bütün askerî yapılarda rastlanan ve acımasızca hakkından gelinmesi gereken işe yaramaz süprüntü askerlerin (ki bunların nisbeti yüzde beş ilâ on arasında değişiyordu) ya çok azı milisten atılmıştı ya da hiçbiri atılmamıştı. Ocak ayında disiplin meselesinden şikâyet ettiğimde, yüksek rütbeli bir subay bana, öbür milislerin askerlerini kendi taraflarına çekebilmek amacıyla, tüm milis örgütlerinin disiplinsizlikte biribirleriyle yarış hâlinde olduklarını söyledi. Bu iddianın doğru olup olmadığını veya o anki bezginlikten kaynaklanıp kaynaklanmadığını bilmiyorum.

P.O.U.M. milisinin askerlerine gelince... Burada da durumunun öbür milislerden farklı olduğu noktasında kuşkuluyum. Kaba bir ölçü olan fizikî yapı bakımından P.S.U.C. milislerine denk sayılırlardı. P.O.U.M., küçük bir parti olarak askerleri kendisine çekmesi hayli güç ol-

duğundan, milis askerlerinin partiye kayıtlı olmalarını şart koşmuyordu. Askerler cephede iken, partiye kaydolmalarını sağlamak için gayret sarfediliyordu, ama hiçbir baskının söz konusu olmadığını söylemek dürüstlük gereğidir. Her zaman rastlanan döküntülere ek olarak belli sayıda çok câhil köylüler ile P.O.U.M.'a pek muhtemeldir ki kaza eseri girmiş, hiçbir özel siyâsî bağlılığı olmayan kimseler vardı. Ayrıca, askerlerin bir kısmı, milise sırf bir iş sahibi olmak amacıyla katılmıştı. 1936 Aralığı'nda bile Barselona'da ekmek kıtlığı çekiliyordu ama milislere kıyamet kadar tayın veriliyordu ve bu bolluk milislerin işine yarıyordu. Hâl böyle iken, bu ne olduğu belirsizlerin bâzısı sonradan çok iyi birer asker oldu çıktı. Sayıları bir hayli kabarık Alman mültecilerden ayrı olarak, çeşitli milletlerden tek tük yabancılar, hattâ birkaç Portekizli bile, vardı. Almanlar'ı bir kenara koyarsak, en iyi askerler, altı kişilik ekipler oluşturan ve umumiyetle öbür milislerden ayrı tutulan makineli tüfekçilerdi. Bu konumdaki adamların silâhlarına karşı, evlerindeki bir puta tapmayı hatırlatan tapınmavârî tavırları çok ilginçti ve incelenmeye değer. Makinalı tüfekçilerin birkaçı, İspanyollar'ın ihtiyat usulü sâyesinde tekrar tekrar askerlik yapmış eski askerlerdi, ama çoğu «iyi birer partili» idi. Aralarında bâzıları yüksek karakterli ve çok akıllı insanlardı. Kendi arzum hilafına da olsa, en iyi askerlerin, uzun vadede, «iyi partililer» arasından çıktığı sonucuna vardım I.L.P.'nin gönderdiği 30 İngiliz ve Amerikalı'dan oluşan müfrezeler, hiçbir siyâsî bağlılığı olmayan eski askerler bir yanda, hiçbir askerî tecrübesi olmayan «iyi partililer» öbür yanda olmak üzere keskin bir biçimde ikiye bölünmüştü Kendimi ilk gruba yakın hissetsem de, ikincilerin üstün olduğunu söyleyerek, peşin hükümlü davranmış olmam, herhalde. Savaşın ilk günlerinde, hiç şüphesiz, eski askerlerin çok yararı dokunur; ve birşeyler cereyan ederken hârikadırlar. Fakat, hiçbir çarpışma olmuyorsa, hareketsizlik ve fizikî tükeniş karşısında dağılmaya mütemâyildirler. Kendisini bir siyâsî par-

tiyle tamamiyle bütünüleştiren adamlara *her* ahvâl ü şerâit altında itimat edilebilir. İnsan bu tür şeyler söylediğinde, sol çevrelerde başına olmadık işler gelebilir ama çoğu Sosyalist'in partilerine gösterdiği bağlılık, özel okul mezunlarının üstüne üstlük kalın kafalı olanlarının eski okullarına duydukları yakınlığı çok andırır. Hiçbir siyâsi eğilimi olmayan bireyler tamamiyle güvenilir kişilerdir ama çoğunlukla burjuva ailelerden gelirler. P.O.U.M. milisinde, burjuva kökenli olan kişileri subay seçmek gibi, pek belli belirsiz ama yine de kendisini hissettiren bir eğilim vardı. Toplumun sınıflı yapısı veri alındığında, ben bu eğilimi kaçınılmaz kabul edivorum. Orta ve daha yüksek sınıflara mensup kişiler, alışılmadık şartlar altında kendilerine daha çok güvenirler, ve zorunlu askerliğin yürürlükte olmadığı ülkelerde, işçi sınıfına kıyasla, daha fazla askeri tecrübeye sahiptirler. İngiltere'de böyledir. Yaş unsuruna gelince; cephe hattında savaşacak askerler için 20 ilâ 35, uygun yaşlar gibi görünüyor. Cephe hattında, 35'in üstüne çıkar çıkmaz, siyâsi yönden güvenilirliği herkesce bilinmedikçe sıra neferi ya da astsubay olan hiç kimseye itimat etmem. En genç yaş sınırı olarak, en az 14 yaşındaki delikanlılar çok cesur ve emin askerlerdir ama uykusuzluğa asla dayanamazlar. Avakta dururken dahi uyuya kalırlar.

İhanet, kardeşlik gibi duygulara gelince... Bu tür şeylerin zaman zaman vuku bulduğunu düşündürtmeye yetecek ölçüde söylentiler kulağımıza geliyordu —zâten, bir iç savaşta bunların önüne geçilemez. Bir zaman, askerden arındırılmış bölgede gazete değiş tokuşu amacıyla önceden ayarlanmış ateşkesler yapıldığı rivayet olundu. Böyle bir şeyin cereyan ettiğini bilmiyorum ama bu yoldan tedarik edilmiş olabilecek bâzı Faşist gazeteleri gördüm. Komünist basında, saldırmazlık anlaşmaları yapıldığına ve insanların bizim hatlarımızla Faşistler'in elindeki arazi arasında serbestçe gidip geldiklerini iddia eden hikâyeler boy gösteriyordu. Köylüler arasında ihanet vak'aları kuşkusuz oluyordu. Bu cephe, bir hücu-

mun önceden belirlenmiş tarihinde gerçekleştirilemeyeşinin nedeni kısmen ehliyetsizlikti ama saldırı zamanı birkaç saat önceden belirlense dahi, Faşistler'in bunu hiç sektirmeden, ânında haber aldıkları da söyleniyordu. Biz sâdece devriyelerin raporlarından bölük pörçük bilgi edinmeye çabalarken, Faşistler her zaman karşılarında hangi birliklerin mevzilendiğinden haberdar görünüyordu. Casusların mesajları Huesca'ya ulaştırabilmek amacıyla ne gibi yöntemler kullandıklarını bilmiyorum, ama dışarı haber göndermenin yolu, lâmbayla sinyal vermektir. Her gece belli saatlerde Mors alfabesiyle işaret veriliyordu. Bunlar mütemadiyen kaydediliyordu ama «Viva Franco» gibi sloganların dışındakiler hep şifreliydi. Bu mesajların şifreleri doğru dürüst çözülüyor muydu bilemiyorum. Kaç def'a teşebbüste bulunduğu halde cephe hatlarının gerisindeki casuslar hiç yakalanamıyordu. Asker kaçakları enderdi; halbuki 1937 Mayıs'ına kadar cepheyi bırakıp gitmek ya da çok az bir tehlikeyi göze alarak Faşist hatlarına geçmek son derece kolaydı. Bizim milis ile P.S.U.C.'de tek tük asker kaçağı olduğunu hatırlıyorum ama toplam sayı pek küçük olmalıydı. Bu tür bir kuvvette askerlerin karşısındaki düşmana, olağan ordularda hiç de görülmeyen, bir siyâsî husûmet beslemeleri dikkat çekicidir. Cepheye ilk geldiğimde, bizim yakaladığımız esir subayların hiç tartışmasız kurşuna dizilmeleri gerektiğine inanılıyor ve Faşistler'in bütün tutsakları öldürdükleri —hiç şüphesiz, yalandır bu— söyleniyordu. Bu işte hayreti mücip olan, herkesin bu söylentilere inanmasıydı. 1937 Martı'nda, güvenilir kaynaklardan, milislerin ele geçirdiği bir esir subayı kurşuna dizdiğini duydum— yine, hiç kimsenin bu işte yanlış bir taraf olduğunu düşünmeyeşini anlamlıdır.

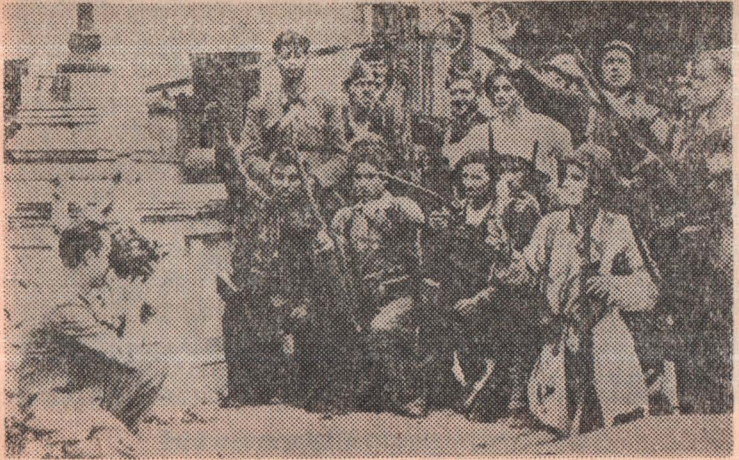
P.O.U.M. milisinin fiilî performansına gelince... Savaşın eylemsiz döneminin büyük bir bölümünde cephe bulduğum için, öbür örgütlere nazaran bunu çok iyi biliyorum. Sietamo'nun zaptında ve Huesca'ya doğru ilerleyişte rol aldılar; tümen bölündükten sonra ise, bir

kısmı Huesca'da, öbür kısmı Zaragoza cephesinde, pek azı da Teruel'de çarpıştı. Madrid cephesinde de bir avuç P.O.U.M. milisi bulunduğuna inanıyorum. Şubat sonlarında bütün tümen Huesca'nın doğusunda mevzilenmişti. Taktik olarak, bu en az önemli kısımdı ve Mart-Nisan aylarında P.O.U.M.'un üstlendiği eylemler, sâdece, azamî ikiyüz adamla gerçekleştirilen ve çok az kayıp verdiren baskınlar ve engelleme hücumlarıydı. Bu eylemlerin bir bölümünü çok iyi başardılar, bilhassa Alman mültecileri. Huesca'ya Haziran ayı sonunda düzenlenen hücumda, 400 ilâ 600 adam yitiren tümen çok ağır zâyîât verdi. Ben bu gösteriye katılmadım ama orada bulunan başkalarından duyduğum kadarıyla P.O.U.M. iyi iş becermişti. Tam bu günlerde, basın kampanyaları bir miktar nâhoş duygular yaymaya başlamıştı Nisan'da siyasete ilgisizler bile, kendi basın organları ve Anarşistler'in dışında (gerçekten başardıkları ne olursa olsun) kendilerine ilişkin hiçbir iyi şeye yer verilmeyeceğini kavramışlardı. O sırada bu tutum pek az öfke yarattı, ama daha sonra tümen yeniden düzenlendiğinde, yeniden kaydolmaktan sarf-ı nazar edebilecek bâzı adamların gerçekten kaydardıklarını ve kendilerine iftira edilmeye çalışıldığını gerekçe göstererek sivil işler edindiklerini biliyorum. Huesca saldırısına katılan birkaç milis, General Pozas'ın mümkün olabildiğince çok sayıda P.O.U.M. milisinin ölmesini temin için, topçu ateşini kasden sınırlı tuttuğu konusunda bana teminât verdiler. Hiç şüphesiz, doğru değildi bu, ama Komünist basının yönlendirdiği saldırı kampanyalarının yarattığı tesiri gösteriyor. Yeniden düzenlenme ertesinde tümene ne olduğunu bilmiyorum, ama ekseriyetin 26. tümene gittiklerini sanıyorum. Şartları ve fırsatları göz önüne alındığında, pek parlak sayılmasa da P.O.U.M. milisinin saygıdeğer işler başardığını söylemem gerekir.

1939 (?) Şubatı'nda yazıldı.

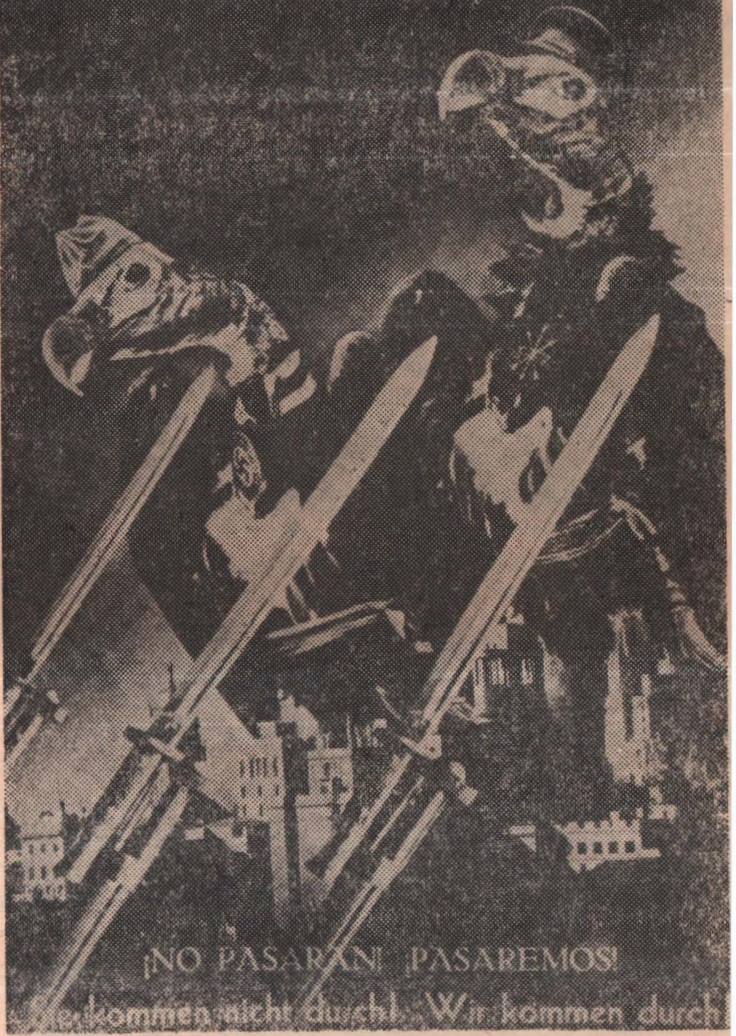

Barcelona'da faşizme karşı düzenlenen bir gösteri

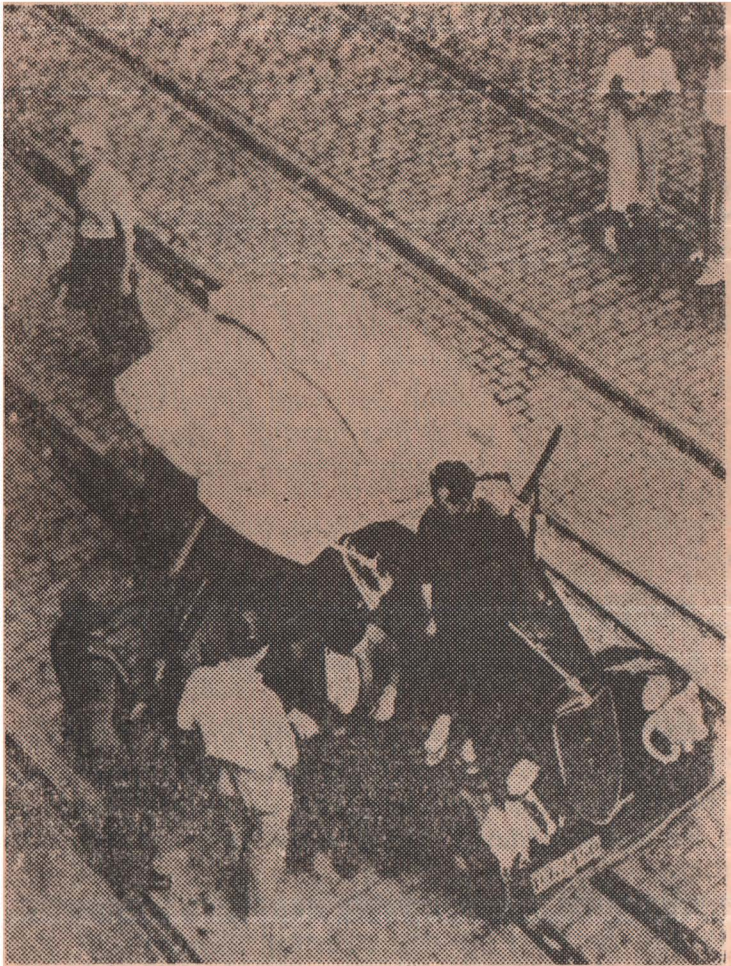

Bilbao yolunda yürüyen faşist birlikler

MADRID 1936

Cumhuriyetçilerin afişlerinden biri

Barselona sokaklarından bir görüntü

WILLIAMS'IN GÖZÜYLE ORWELL VE İSPANYOL İÇ SAVAŞI

Orwell üstüne en sık başvurulan inceleme kitaplarından birini kaleme alan Raymond Williams, kitabının (Orwell) «Politics» (Siyaset) başlıklı bölümünde, Katalonya'ya Selâm, 1984 ve Komünist Enternasyonal bağlamında Orwell'in fikirlerini irdeliyor. Bölümün ilk kısmında, Orwell'in Barselona'ya gelir gelmez neden hemen milise katıldığını, o dönemde şehre hâkim olan genel havayı ve son demlerini yakalayabildiği devrimin siyâsî fikirlerinde meydana getirdiği değişiklikleri, Katalonya'ya Selâm ile editörüne yazdığı 8 Haziran 1937 tarihli mektubundan alıntılar vererek, Orwell'in kendi ağzından aktarıyor.

Williams, Orwell'in Katalonya'ya Selâm'da da uzun uzadıya tartıştığı Komünist ve Anarşist görüşler arasındaki tartışmaya ve Orwell'in İngiliz toplumunun sınıf farkları kesin çizgilerle ayrılmış yapısına duyduğu nefrete dikkati çektikten sonra, sözlerine şöyle devam ediyor :

«Katalonya'ya Selâm bazı bakımlardan Orwell'in en önemli ve etkili kitabıdır. O, bir devrimin ve bir iç savaşın unutulmaz derecede capcanlı ve kişisel hikâyesidir. İkili bir siyâsî nedenle, onun, daha önce ve daha sonra yazdıklarından daha az ehemmiyetle değerlendirilmiştir. İç mücadeleleri çok fütursuzca aktarışı, o günden buyana kitabı, Sol'daki bir çok okurdan koparmıştır. Fakat aynı zamanda da, daha az sözü edilmekle birlikte, devrimci sosyalizme duyduğu açık ve hararetli bağlılık, Orwell'in siyâsî düş kırıklığı ile devrimin ve sosyalizmin

kaçınılmaz başarısızlığının sesi olduğu gibi bir fikri sabbite saplanan, farklı ve çok daha geniş bir okur kitlesinden uzaklaştırmıştır. Bu açıdan bakıldıkta, Katalonya'ya Selâm'da aktarılan devrimci ruhun kayboluşu ve ezilmesi, böyle düşünenleri haklı çıkaracak malzeme niteliğindedir: «o, tüm yeryüzünde oynanmakta olan muazzam bir oyunun sâdece geçici ve mahallî bir safhasıydı.»

Böyle olmakla birlikte, Orwell İspanya üstüne yazdıklarının hiç birinde, bilâhare sağ-kanadın düşünceleri olduğuna hükmedilebilecek bir tablo çizmez. Bağlandığı devrimci hareket ezildiği halde, İspanya'dan inanmış bir devrimci sosyalist olarak dönmüştür: «gerçek işçileri, doğal düşmanları olan polisle çatışma halinde gördüğüm zaman, kendi kendime hangi tarafta yer alacağımı sormama gerek yok.» Yüceltilmiş «işçi» fikrine sahip «burjuva kömünizmi» dediği şeyden, İspanya'ya gitmeden önce olduğu gibi, yine kuşku duyuyordu. Ancak, gerçek çatışmada seçimini yapmıştı. Dış basında yer alan, İspanya'daki resmî komünist siyâseti ve iç mücadeleler üstüne yazılara büyük bir öfke duymaktaydı. Daha o tarihte «Stalinizm» diye adlandırdığı bu siyâset tavra duyduğu nefret yakasını hiç bırakmadı. Fakat, İspanyol tecrübesinden sonra benimsediği tavır devrimci bir sosyalistin konumudur: günümüzde, dışarıdan «aşırı» diye adlandırılabilir tavrı. İspanyol mücadelesini ele alış tarzı, daha sonraları Budapeşte ya da Paris'teki çatışmaları değerlendirişini çok andırır: devrimci sosyalist bir konumda yazılmış olan bu değerlendirmeler, hem kapitalist düzene hem de ortodoks kömünizme ölesiye hasmânedir. Orwell'in siyâsî gelişiminin bu safhasına özel bir önem verilmelidir.

Orwell'in sözünü edegeldiğimiz bu tavrından, son senelerindeki konumuna nasıl ve ne zaman geldiği daha da ilgi çekicidir. Meselâ, 1942'de «İspanyol İç Savaşı'na Geri Bakış»ı yazdığı sırada, ve Komünist basının resmî yalanları olarak nitelendirdiği metinlerle münakaşala-

rından çok sonra, hâlâ faşizmi totaliter tehlike olarak kabul ediyordu. Onu, «nesnel hakikat kavramının özü dünyadan uçup gidiyor» diye düşünmeye sevkeden şey, faşist propoganda ile, Daily Mail ve Catholic Herald gibi, Franco taraftarı propagandaydı. Nitekim, «Lider veya bir yönetici zümrenin sadece geleceği değil geçmişi de denetlediği bir kâbus dünyasında, eğer Lider, falanca filânca olay «hiç bir zaman vuku bulmamıştır» derse, tabii ki o olay hiç olmamıştır; Lider iki kere iki beş eder derse, bittabiî iki kere iki beş eder.» anlayışını da Nazi teorisinden çıkarmıştı. Bin Dokuzyüz Seksen Dört'te yer alan bu dolaysız sezışleri, faşizme ve Nazi kamplarında uygulandığını gördüğü «köleliğin yeniden kurumlaştırılması»na duyduğu ilk tepkilerdir. Orwoell'in İspanya'dan hayâl kırıklığına uğramış bir sosyalist olarak döndüğü ve bundan sonra tüm gayretini totaliter bir sosyalist gelecek ihtimaline karşı uyarılara harcadığı şeklindeki, çok yaygın biçimde kabul edilen, görüşten daha yaniltıcı bir şey olamaz.

İspanyol İç Savaşı bir *kötü edebiyat* sağanağı yarattı. *Katalonyr'ya Selâm* bunun bir kaç istisnâsından biridir, ve nedeni de çok basittir. Orwell, gerçeği gördüğü gibi kaydetmeye azimliydi. 1936-39 döneminde Sol'a mensup çoğu yazarın göze alamadığı bir şeydi bu.

İspanya üstüne kaleme aldığı yazılarında Orwell, sözü tekrar tekrar entellektüel sahtekârlığı besleyen, 1930'ların sonlarındaki siyâsî şartlara, yani, Avrupa Solu'na mensup entellektüellerin Komünist «çizgi»ye kölevârî itaatine getirir. Onun görüşüne göre, bu boyun eğiş özellikle, dürüst herhangi bir insanın parti siyâsetini desteklemesinin mümkün olmadığı, İspanya'daki Halk Cephesi meselesinde de geçerliydi.

Komintern açısından Halk Cephesi, Sovyet diplomasisinin vasıtaları, Fransa ve İngiltere'nin Faşizm'e karşı «demokrasi»nin müdafaası için, belki de, Almanya karşısında ortak bir savunma cephesi kurmasını sağlayacak birer araçtı. Bu yüzden, burjuva demokratlarından uzaklaşırken, Sosyalistler'e ve Komünistler'e yakınlaşmak durumunda kalmıştı. Günümüzde açık bildiğimiz üzere, Komünist gaye, cephesinin Sovyetler Birliği'nin diplomatik çıkarları doğrultusunda ustalıkla idaresini—mazûr görülebilir bir strateji— ve böylesi bir yöneltilmeye karşı direnmeye kalkışacak herkesi sapkın (heretik) diye damgalayıp vurmaya öngörmekteydi.

Bu hedef ilk önce İspanya'da açığa çıktı. Cumhuriyetçi, gayri sosyalist hükûmete karşı olan ve Sağ'da ve Sol'daki aşırı kesimlerce tedirgin edilen, Halk Cephesi'ne dahil partiler 1936 Şubatı'ndaki seçimlerde çoğunluğu elde ettiler; ve sonunda, ordu

*) Raymond Carr, «Orwell and the Spanish Civil War», ss. 64-73, *The World of George Orwell*, ed. Miriam Gross, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1971.

içindeki entrikacı unsurlar 1936 Temmuzunda, düzen adına, ayaklandılar. Askeri ayaklanmanın hezimete uğratılmasında işçi örgütlerinin, özellikle Madrid ve Barselona'da, önemli rol oynamasıyla birlikte, Sosyalistler, Komünistler ile anarko-sendikalistlerle CNT Hükümet'e girdi (Eylül-Kasım 1936) ve Hükümet'in savaştaki gerçek kuvveti olarak kaldı.

Cumhuriyet Hükümeti'ni burjuva demokrat bir mesele olarak sunmak, Komünistler'in siyaseti ve Komintern'in yürüttüğü propogandanın başlıca amacıydı. «Kızıl Bir İspanya» evvel-emirde Fransa ile Büyük Britanya'yı ortak bir anti-Faşist siyasetten ürkütüp kaçırabilirdi. Halbuki şimdi, işçi örgütleri bilhassa Katalonya'da kendiliğinden gelişen bir toplumsal devrim yaratmışlardı: fabrikalar ve çiftlikler «devletleştirilmiş», yani çeşitli şekillerde işçi denetimi altına alınmışlardı. Bu itibarla, Komünist siyaset bu devrimin, eğer tersine döndürülmeyecekse, sindirilmesini buyuruyordu.

Bu tepki, savaşın etkin biçimde sürdürülmesi yönünde bir çaba, işçi olmayan halkın Cumhuriyet'e sadık kalmasını temin edecek bir esas süreç ve silâhsızlıktan kırılan Cumhuriyet'e Batı'nın saygıdeğer burjuva devletlerinin silâh yardımı yapmasının şartı olarak sunulabilirdi. Böyle olmakla birlikte, Cumhuriyet'te, bilhassa CNT ve POUM (Troçkist olmayan bir devrimci Marksist parti) militanları gibi, burjuva demokrat bir hükümeti oluşturan Halk Cephesi'nde temsil edilen Komünistler'de içkin olan, işçi devriminin tahribi meselesinden rahatsızlık duyan unsurlar vardı.

Otuzların sonlarındaki edebî itaat, dolaylı ya da dolaysız nitelikteydi ve ikincisi, edebî kuruluşun kendine has ve geçici bağlılıklarından ileri geliyordu. Koestler, Komünist bir yazarın Komünist çizgiye dolaysız itaatinin sonuçlarını şöyle tarif ediyordu: propoganda gayesiyle sunturlu yalanlar anlatmak. «Kızıl milis bir peseta değerinde vesika dağıtıyor ve her vesika bir ırza tecavüze yapıyordu. Yüksek rütbeli bir memurun dul karısı evinde ölü bulundu. Kadının yatağının yanbaşımda bu vesikalardan altmış altı tanesi duruyordu.» «İşte bu, Arturo, propogandadır.»*

Orwell ve Victor Serge'e daha da iğrenç görünen şey, Ko-

*) Propogandacı Willi Münzenberg idi. Bu hikâye, Arthur Koestler'in *The Invisible Writing* adlı eserinde (Londra, 1954) anlatılmaktadır (s. 334).

münist olmayan Solcular'ın da Komünistler'in üslûbunu izleyerek hakikatten yüz çevirmesiydi. Parti üyeleri, en azından gerçeği —ki bu bile sınıf temeline oturtulmuştu ve bir burjuva erdemi olan nesnel gerçek, yerini tarihî açıdan doğru olan proleter gerçeğe bırakacaktı— nasıl tahrif ettiklerini izah edecek bir teori geliştirmişlerdi ve Parti hayatının hissi açıdan ne pahasına olursa olsun desteklenmesine psikolojik ihtiyaç duyuyorlardı.

Orwell, sol entellektüellerin gerçekten kaçışlarının gücün —yani, Sovyetler Birliği'nin— câzibesinden kaynaklandığını söylerken, sanırım, haksız ve muvazenesiz bir ısrarı sürdürüyor. Halk Cephesi'nin neredeyse hipnotize edici özelliklerini yeterince dikkate almıyor. Kuşkusuz, İspanyol İç Savaşı'na ilişkin fikirleri Stalin'e uygun düşmeyen kendinden emin anti-Faşistler'in kasden tahririni —ki, nitekim öyle oldu— icap ettiren Komünist versiyonu hazırlap yutmak, ahlâkî açıdan kınanacak büyük bir hataydı. Fakat, kolaydı bu. Sadece İspanya'da Faşizm'e mukavemet edildi ve bu direnişi yalnızca Sovyetler Birliği —hangi maksatla hareket ederse etsin— silâh yardımı yaparak destekliyordu. Komünistler'in Halk Cephesi'ndeki rolünü eleştirmek, onların konumlarını zayıflatıyor ve dolayısıyla da Faşizm'in zaferine yardımcı oluyordu. Halk Cephesi'ne, onu yüce gösteren muazzam nitelikler atfediliyordu. Bu eğilim, Sovyet gazeteci Koetsov'un yazılarında bile görülebilir. Stalin'in amaçları hakkında sol kanat müttefiklerinden daha fazla bilgi sahibi olan ve aralarında Koestler, Regler ve Münzenberg'in de bulunduğu çoğu Komünist entellektüeller, Parti'yi terketme noktasındaydılar. İspanya'da Faşizm'e karşı zafer kazanma ümidi, bu adamları ikinci bir balayı için geri getirdi. Hem Stalin, Hitler'den daha az menhus idi. Şüpheyeye düşen Komünistler ve genel olarak Sol için —Moskova Muhakemeleri'nden sonra dahi— böylesi bir hesap, 1930'lar sonlarının temel siyâsî denklemini oluşturuyordu.

Sadece, Victor Serge ile Orwell'in de aralarında yer aldığı bir kaç güçlü soluk, mevcut yazılara nüfuz etmiş Komünist tesirin tüm kuvvetliliğine karşı mücadele edecek cesareti kendilerinde bulabildiler. Dolayısıyla da boykot edildiler. Orwell'in İspanya hakkındaki makalelerini *New Statesman* reddetti; Victor Serge'in GPU'lu Ignacio Reiss'in katlini nakleden yazıları Paris basınının sansürüne uğradı. Orwell ve Serge'in neredeyse ikrah getirmesine yol açan şey, solcu edebiyatın nâhoş gerçeklerle yüz

yüze gelmeyi ve insan vakarı ile namusunu müdafaa etmeyi reddedişleriydi. Koestler, Komünist sempatizanların hazır bulunduğu bir toplantıda, Thomas Mann'ın sarfettiği, «Uzun vadede zararlı bir gerçek, faydalı bir yalandan daha iyidir.» sözlerini naklediyor. Komünist olmayanlar alkışladılar; Komünistler ile sempatizanlarının saflarında ise buz gibi bir sükût oldu.

Orwell'in İç Savaş'ta çarpışması neredeyse bir kazâ eseridir.

Barselona'ya, Temmuz'da başkaldıran generalleri hezimete uğratan «kendiliğinden gerçekleşen devrim»in, sokaklarda henüz canlılığını koruduğu bir sırada vardı. Anarko-sindikalist CNT ile devrimci Marksist POUM hâlâ toplumsal ve siyâsi Komünist karşı-devrime mukavemet ediyorlardı. 1936'nın Aralık ayında Barselona, «işçi sınıfının eyer üstünde oturduğu bir şehir» idi. Bahşiş verme usulü kalkmıştı —ki bu Orwell'i neredeyse teshir etti; sokaklarda hiç «şık giyimli kişiler» görülüyordu. İşçi milisi, devletleştirilmiş fabrikalar ve işçilerin denetimi hâlâ işlevlerini sürdürüyordu. Sınıf ayırımlarının toplumu kesin çizgilerle böldüğü İngiltere'den sonra bu manzara hayli büyüleyiciydi. Gazete makaleleri yazmak düşüncesiyle geldiği halde, milise katıldı, çünkü, «o günlerde ve o havada yapılacak tek akla yakın iş olarak görünmüştü. Benim anlamadığım, hattâ bazı yönlerden hoşlanmadığım ama uğruna savaşmaya değecek olayların cereyan ettiğini *hemen* kavradığım fazladan bir şey vardı.»

Katalonya'ya Selâm'ın ilk kısımlarını tarihçi açısından değerli kılan şey de, tam tamına Orwell'in tepkisinin doğrudanlığıdır. Kaminski, Borkenau, Koestler İspanya'ya önceden belirlenmiş bir çerçeveye geldiler, gazeteci entellektüellerin hazır bağlantılarını kullandılar. Orwell yalnızca gözleriyle gelmişti, milisin içinde yaşayarak onun hakkında anlattıkları, sadece unutulmaz değil, tarihi açıdan paha biçilmez değerdedir. Yine de, doğrudan gözlemlerle siyâsi tahlilin sınır komşusu olduğu tehlikeli hudutta bu gözler ne ölçüde güvenilir *idiler*?

Kezâ Orwell'in POUM milisine katılımı da kazâ eseri idi; çünkü onu İspanya'ya hasb-el-kader ILP (İngiliz İşçi Partisi) göndermişti. Üstelik, kendisinin de teslim ve itiraf ettiği üzere, (tarih yazımında kimse daha kuvvetli bir öznel unsura sahip olmamıştır) eğer başka bir milis grubuna katılsaydı, İspanyol İç Savaşı üstüne yazdıkları farklı olacaktı. Meselâ, milis sistemini ve «devrimci disiplin»i savunduğu her iki makale de, POUM taburlarına duyduğu katıksız imânı açığa vuruyor.

Örgütlü cesareti gerektiren savaşta ferdi yiğitlik faydasızdır, ve tarihin en hüzün verici yönlerinden biri, içten gelenin disiplin tarafından yıpratıldığını ve mağlubiyete uğradığını görmektir. Orwell milis eğitiminin ahmaklıklarını ve amatör askerliği gördü görmesine, lâkin harbi kazanmaya dair her şeyi gerçekten bilen generallere, 1914-18 döneminin kalın kafalarına da hiç bir zaman güvenemedi. Kezâ, Komünist tavsiyesi üzerine kurulan örgütlü Halk Ordusu'nun, yerini aldığı milis kuvvetinden daha iyi olduğuna da inanmadı. Bu yanlıştı. Onun da vurulduğu gibi, Halk Ordusu, tümü Orwell'in nefret ettiği şeyler olan subayları, selâmları, farklı maaş düzeyleri ve fiyakalı üniformalarıyla tesis edilirken, milis kuvvetinin cephe hatlarını tuttuğu doğrudur. Fakat, Teruel veya Ebru gibi muharebelerin üstesinden de yalnızca Halk Ordusu gelebilirdi. Onun hal yolu olarak önerdiği, milis kuvvetinin sendikaların doğrudan denetimi altında etkin bir biçimde yeniden örgütlenmesi, Halk Ordusu'nun bir dereceye kadar tedavi ettiği, birliklerin askerî ihtiyaçlara cevap verecek şekilde bir yerden bir başka yere sevk edilememesi, kıt kaynakların azamî verimle kullanılamaması gibi mahut askerî kusurların ilâ-nihâye sürmesine neden olabildi. Muharip kuvvetlerini lojistik ihtiyaca göre dağıtabilmesi, Franco'nun sahip olduğu en büyük avantajdı. Siyâsî kıstasların hakimiyeti ile mahallî meselelerin yarattığı sıkıntı da, Cumhuriyet'in stratejisinin mukadder zayıflığını doğurdu.

Orwell'in Anarşist milise ilişkin «saf İspanyol kuvvetleri içindeki, adları kötüye çıkmış ama en iyi savaşçılar» hükmünü düşünün bir. Buradaki «adları kötüye çıkmış» sözcükleri ilginç; âşikâr bir gerçekten kaynaklanan bir konumun hissi yargısını açığa vuruyor.

Orwell'in milise duyduğu hayranlık, devrimci disiplinin askerî değerinden değil de, imtiyaza duyduğu nefretten ileri geliyor. Milis kuvvetinde selâm çakmak, rütbe apoletli üniformalar, subaylara yüksek maaş, «üste yaltaklanma» yoktu; milis kuvvetleri «..... umudun kayıtsızlık veya istihzâdan daha olağan..... siyâsî bilinç ile kapitalizme duyulan itimatsızlığın karşıtlarından daha normal olduğu sınıfsız bir toplumun bir tür nüveleriydi.» Bu nedenle kasvetli siper savaşlarının fizik güçlüklerine zorlukla katlanabildiği halde, Aragon Cephesi'nde (Ocak - Mayıs 1937) milliste geçirdiği dönemin kendisi için «büyük önem taşıdığı»nı belirtiyor. Burada, «paranın yozlaştırdığı İngiltere'de

akla hayale gelmeyecek» eşitlikçi bir toplum söz konusuydu. «Bunun bendeki etkisi, sosyalizmin evvelce olduğundan çok daha ileri bir aşamada, fillen gerçekleştiğini görmeyi arzulamak oldu.» Orwell sosyalizmin insani terimlerle kurulduğunu görmüştü. «Nihayet, daha önce hiç gerçekleşmeyen bir şekilde, sosyalizme inanıyorum.» (Cyril Connolly'ye mektup, 8 Haziran 1937).

Victor Serge gibi mevsimlik anti-Stalinistler Komünistler'in nasıl davranacağını bildiği halde, Orwell hayretlere garkolmuştu. Bu karşı-devrimi destekleyen siyasi değişiklikleri kavrayınca kadar bir hayli zaman geçti. Hattâ, «savaşın siyasi veçhesinin kendisini sıktığı»nı itiraf etti. Kendisine has bir şekilde, çevresinde işittiği görüşlere tepki gösterdi: bunların başlıcası, POUM'un mills kuvveti ve devletleştirme gibi Temmuz'da kazandığı başarıları, Franco'ya karşı zaferin bir ön şartı olarak elde tutmakta ısrar etmesiydi. Bu yüzden, Komünistler'in CNT ve POUM'a yönelttikleri, savaşa ağırlık verilmeli ve Faşizm'e karşı savaşı örgütlerken devrim ikinci derecede düşünülmemelidir şeklindeki eleştirilerini müsbet karşılamaya meyletti.

3 Mayıs 1937'de, Komünist çizginin hakimiyetindeki Katalan Hükümet ile POUM ve CNT'deki destekleyicileri arasında sokak çarpışmaları patlak verdiğinde Orwell, hizipler arasındaki mücadeleyi tahlil etmeye mecbur oldu. Onun fikrince yanlış yöle sevk edilmiş olmakla birlikte, Komünist görüş kısmen saygıdeğerdi; çünkü, mills kuvvetinin disiplinsizliği ile işçilerin nezareti altındaki sanayi kesiminde hüküm süren kargaşanın, sosyalizmin savaş zamanında ödeyemeyeceği kadar yüksek bir fiyat olduğu öne sürülebilirdi.

Müsamaha edemediği şey, P.O.U.M.'a karşı sürdürülen Komünist kan davasındaki «ahmakça ve körü körüne gazez»; sırf Sovyetler Birliği'nin silâh yardımının (o yardımlar ki, siyasi bakımdan uygun olup olmayışlarına göre musluğun açılıp kapana-bileceği tehditleri savurulabiliyordu) devamını emniyete almanın karşılığında, işçi devrimini gerisin geriye döndürme azmi idi. Komünist davasının muteber olabileceğini hiç bir noktada kabul etmedi — çoğu tarihçiler de onu izlediler. P.O.U.M., önce kalın kafalı teröristler ve bürokratlar tarafından parçalanıp ezilen ve sonra da denetimli bir basının iftiralarına maruz kalan bir siyasi masumlar grubu olarak beliriyor.

Bununla birlikte, münakaşaya gelir bir mesele vardı. Komünistler, Halk Cephesi'nin savaşı sürdürebilmek için gerekli

siyâsi temeli sağlayabilecek *tek* yol olduğuna inanıyorlardı : burjuvazi, işçi devrimini ertelemek, aslında düpedüz ezmek, pahasına Cumhuriyet'in safında tutulmalıydı; yalnızca «saygıdeğer» bir cumhuriyet kapitalist Batı'dan silâh yardımı ümit edebilirdi. Parti ittifakını çözen tek tük vak'alar görüldü. 28 Mart 1938 tarihli *Mundo Obvers*'de Madridli bir Komünist, ne sosyalist ne de kapitalist olmayan bir İspanya'nın, zaferi garantilemek için tek şart olduğu fikrine itiraz etti. Bu adamcağız parti sekreteri José Diaz tarafından anında alaşağı edildi; zira, Faşizm'e karşı mukavemetin *tek* yolu demokratik birlik idi vs. Sloganları «Önce savaş, sonra devrim» idi. P.O.U.M. öncelikleri ters yüz etti. P.O.U.M.'un gazetesi *La Batalla* Faşizm için uydurulmuş farklı bir isimden başka bir şey olmayan, Halk Cephesi'nin burjuva demokrasisiyle Faşizm'e karşı direnilemeyeceğini savunuyordu. «Faşizm'e tek alternatif, işçilerin denetimidir ve bu da ancak işçi milisleriyle teminat altına alınabilir.»

P.O.U.M. «çizgisi», eğer tatbik edilseydi, bir fel:kete yol açacaktı — kaldı ki, küçücük bir parti her hangi bir şeyi uygulamaya koymayı nasıl umabilirdi. P.O.U.M.'un ilân edilmiş hedefi olan «burjuvalarla reformistlere bir nihayet vermek» fikri, Halk Cephesi'nin ve her hangi bir direniş umudunun da sonu olabilirdi. «Önce devrim» anlayışının bu neticesiyle yüz yüze gelmeyi Orwell reddetti; ve ona göre Halk Cephesi «iki başlı bir domuz», sosyalistlerle kapitalist demokratların, Barnum ve Bailey ucubesininki kadar, hayat hakkına sahip olacakları bir terkip idi.

Orwell, C.N.T.'nin kopuşunu hazırlayan çıkmazı anlayan bir kaç yorumcudan biriydi. C.N.T., P.O.U.M.'un tahlilini kabul edemezdi, zira bu tahlil *siyâsi* iktidarın ele geçirilmesini icap ettiriyordu. C.N.T. önderlerinin, hükümete katılmayı ve karşılığında Temmuz'da elde edilen «devrimci kazanımlar»dan milis kuvveti gibi bazılarını feda etmek şeklindeki düşüncelerini dik-kate almayan militanlar, önderlerin yanlış pazarlık yaptığını düşündüler ve bu itibarla işçilerin tek güvenceleri olan milis kuvvetinin elde tutulması noktasındaki ısrarlarını haklı buldular. Orwell P.O.U.M. ile C.N.T. arasındaki, Komünist hakimiyete karşı besledikleri ortak korkudan kaynaklanan, ittifakın, aslında tefferruata müteallik olduğunu gördü. Bu ittifak ilke düzeyinde değildi.*

*) P.O.U.M. ile C.N.T.'nin siyâsi iktidara ilişkin tavırları ara-

Orwell, Komünistler'in P.O.U.M. çizgisine yönelik sağlam itirazlar öne sürmelerine rağmen, hâlihâzır hareket tarzlarının başka sebeplerden kaynaklandığını biliyordu. Sovyetler Birliği'ndeki sol muhalefet içinde faal rol oynayan Andrès Nin başta olmak üzere, P.O.U.M. liderleri, Komünistler'in «düzmece» Halk Cephesi Hükümeti'ndeki her ilerleyişlerine mukavemet etmeye hazır tek İspanyol siyasetçileriydi. İspanya'daki Komünist siyaseti, İç Savaş'ın Moskova Muhakemeleri ile üst üste geldiği ve Halk Cephesi'nin Sovyet diplomasisi için lüzumlu bir parça olduğu hatırlanmadan tahlil edilemez. Moskova Muhakemeleri'nin üzerinde durmak, burjuva özgürlüklerini savunan Liberal-Sosyalist-Komünist ittifakı görünümünü tahrip edebilirdi. P.O.U.M. liderleri, Stalin'in ülke içindeki tiranlığını *La Batalla*'da yayınladıkları sayfalar dolusu yazılarda tel'in etmekte bir an bile tereddüt etmediler. Susturulmaları zorunluuydu. Beklenen fırsat 1937 Mayıs'ında zuhur etti.

Komünistler ile P.O.U.M. arasındaki Mayıs ayındaki gerilim öylesine patlama noktasındaydı ki, ananevi işçi bayramı resmi geçitleri mecburen iptal edildi. Barselona, Avrupa'nın kutlama törenlerinin gerçekleşmediği tek Faşist olmayan şehri haline geliverdi. 3 Mayıs 1937'de, Katalan güvenlik kuvvetlerinin Temmuz'dan beri C.N.T.'nin elinde bulunan Telefon Santrali'ni işgale teşebbüs etmesiyle çarpışmalar patlak verdi.

Bu çarpışmaların müteakiben İspanyol İç Savaş'ının içinde başlayan dahili harp, *Katalonya'ya Selâm*'ın nüvesini oluşturur: Orwell'in görgü tanıklığına dayanarak naklettikleri, bu konudaki bilgimizin başlıca kaynağıdır. Orwell'in görgü şahitliği, onu izleyen her tarih kitabına nüfuz etmiştir.

İki nokta istisnai ehemmiyeti hâzirdir. P.O.U.M. böylesi bir çekişme için had safhada hazırlıksızdı, bu itibarla bunu istemiş olmakla suçlanamazdı. İkinci nokta, hâdiselerin cereyânı esnâsında kimse ne olup bittiğini anlayamamıştı. P.O.U.M.'un hareket merkezinde topu topu 60 tüfek vardı, ve P.O.U.M. liderleri, C.N.T.'nin Telefon Santrali'ndeki direnişi yüzünden başlarına geldiğini düşündükleri böylesi bir «meseleye bulaştırıldıkları için öfke içindeydiler.» Çarpışma ilk nazarda C.N.T. ile polis arasın-

sındaki farklılıkları anlamak için, Julián Gorkin'in 1940'da yayınlanan *Canibales políticos* adlı eserine bakınız (s. 67 ve sonrası).

da bir mücadele gibi görünüyordu. Orwell, her iki tarafın da «müdafaada olduğu» bir çatışmada sıkışıp kalmıştı; insanlar düpedüz binalardan çıkmıyor ve karşıdaki düşmanı süzmekle iktifa ediyordu. Tepkisi çok tipikti. «Gerçek bir işçiyi doğal düşmanı ile, yani polisle, çatışmada gördüğümde, kendi kendime hangi safta olduğumu sormama gerek yoktur.» Yine, milise katılmasına neden olan sâikleri açıklayışında olduğu gibi, tepkisinin sezgisel yönü insanı ürkütüyor. Orwell'e göre, generaller ve *Manchester Guardian*'da çalışanlar hariç, gazeteciler gibi, polisler de haksız tarafta olmalıydılar.

Çoğu İngiliz, en azından 1930'larda, polisleri sevimsiz bulur ve Anarşistler'e zaaf duyardı. Hakikaten de, İspanyol İç Savaşı'nı aktaran Anglo-Sakson tarih yazımının en belirgin özelliklerinden biri C.N.T.'nin lehinde olmasıdır. İnsanın aklını karıştıran sempatiiler değil, üstlerine inşa edilen hükümlerdir. Nitekim Orwell, Mayıs ayaklanmalarına yarım-gönüllü katılmakla, C.N.T.'nin Komünistler ile olan mücadelede ilerlediğini öne sürüyor. Bunu tamamiyle tahmine dayandırdığını söylüyor, doğru. Ama, kötü bir tahmindir bu. Mayıstan sonra C.N.T. hükümetten ihraç ve gücü de yok edildi; savaşın geri kalan kısmını yaralarını sararak ve siyâsi iktidar için umut besleyerek geçirdi. Anarko-sendikalistler için tuhaf bir akıbet. Hareketin güç kazanması için uzlaşmaya hâzır bekleyen liderleri ile hiç tâviz vermeyen ve savaşa gitmeyi tercih eden militanları arasındaki ayrılıklar yüzünden fena halde bölünen C.N.T.'yi, savaş fenersiz yakalamıştı. Nitekim, militanları savaşmaya gittiler de.

Orwell'i Mayıs çarpışmalarından çok, Komünistler'in, düşmanlarını mahvetmek amacıyla siyâsi bir otopside nasıl acımasızca istifade ettiklerini görmek etkiledi.

Onun görüşüne göre, P.O.U.M.'u bastırmak için kullanılan Robespierrevârî usulleri hiç bir şey mazûr gösteremezdi. «Çizgi» parti sekreteri José Diaz tarafından 3 Mayıs'ta aşağılandı. «Esas düşmanlarımız Faşistler'dir. Ancak, bu düşmanlara yalnızca Faşistler değil, onlar için çalışan ajanlar da dahildir... Bunların bazıları kendilerine Troçkist diyor... Eğer bunu herkes biliyorsa, Hükümet biliyorsa, neden onlara Faşist muamelesi yapmıyor ve merhametsizce köklerini kazımıyor?»* P.O.U.M. lider-

*) Burnett Bolloten'in, editörlüğünü Raymond Carr'ın yaptığı, *The Republic and Civil War in Spain* (1970) adlı kitabında

leri bu suçlama uyarınca Troçkist ve Faşist *ajan provokatörler* masıyla birlikte, Sosyalistler, Komünistler ile anarko-sendikalist uyuşmazlıkların doğurduğu gerilimlerin şiddet dolu bir ürünü olarak değil de, ülke dahilinde kargaşa yaratarak Franco'ya yardımını amaçlayan P.O.U.M.'un idaresinde Hükümet'e karşı başlatılan soğukkanlı bir ayaklanma olarak sunuldu.

Komünist Cumhuriyetçi bakan Jésus Hernández o günlerde, gönülsüz Largo Caballero'yu, P.O.U.M.'u bir isyan başlattığı suçlamasıyla tasfiyeye zorlamak amacıyla, Barselona çarpışmalarının *Komünist* ajanlar (Antonov-Ovseenko ve Ernö Serö) tarafından kışkırtıldığını iddia etti. Başbakan sırf Komünistler buyurdu diye, bir işçi partisini bastırmayı reddettiğinde, daha söz dinler Negrin'in göreve getirilebilmesi için «azledildi». Hernández'e göre, Moskova'ya sâdik olmakla beraber, *İspanyol* Komünistleri'nin çoğu P.O.U.M.'un tasfiyesini nefretle karşıladılar- hepsinin içinde en mutî oyuncak olan La Pasionaria hariç.*

Orwell, tamamiyle hazırlıksız yakalandıklarını tekrar tekrar söylüyor: gerçekten de, planlı bir «ayaklanma» veya bir «kanlı isyan» hazırlığı yapılmamıştı. Her şey bir yana, sahici bir işçi sınıfı partisine Faşist yaftasını yapıştırmak canavarca bir davranıştı. Komünist çizginin görüşlerini hiç eleştirmeden hazırlop alıp tekrarlayan *News Chronicle* gibi gazetelerin, Mayıs günlerini «Troçkist İsyân» olarak aksettirmeleri, ya da Ralph Bates'in *New Republic*'de yayınlanan yazısındaki P.O.U.M. milislerinin Faşist askerlerle futbol oynadığı iddiası, onu dehşete düşürdü. Kendi görüşlerine bir geçit sağlayamamak ve Sol'un Komünist versiyonu kabul etmeye bu derece hazır oluşu onu derinden sarsmıştı. *New Statesman* onu makale ve yorumlarını reddetti; *Katalonya'ya Selâm*, Andrés Nin'in Komünistler tarafından katledildiğine dair haberler sızmadan evvel, büyük bir tutkuyla ve süratle yazıldı. Gollancz, *Katalonya'ya Selâm*'i okumaksızın geri çevirdi. O günlerin havasında kitap hiç râğbet görmedi.

İlgili tarafların hakikati ört bas etmekteki (*supresio veri*)

yer alan «The Parties of the Left and the Civil War» adlı makalesinden alınmıştır (s. 144).

*) Hernández'in görüşlerinin bir özeti için, Robert Conquest'in *The Great Terror* (1968) adlı kitabına bakınız (ss. 438-440).

bu gayretkeşliği ortadayken, hâdisenin gerçek tarihi nasıl yazılabılırdi? Propoganda hakikatin yerini alacak, «olgular» ustalıkla kullanılacaktı. Haberleşme tekellerine sahip olanlar, hâdiseler olup bittikten sonra kendi hikâyelerini kaleme alacaklardı — *Bin Dokuzyüz Seksendört*'ün kâbusu.

Orwell'in Stephen Spender'e 1938'de yazdığı bir mektubunda dile getirdiği «Komünist Partisi'ne 1935'den beri hayli muarız» olduğu şeklindeki görüşü, İspanyol tecrübesinden sonra salt düşmanlıktan çıkıp nefrete dönüştü. İspanya'daki son günlerini takip edilen bir firari olarak, yakalanma korkusuyla açık havada uyuyup karısının odası gizli polisce aranarak, ve «siyâsi şüphe ve nefretten oluşan korkunç bir havayı teneffüs ederek» geçirdi. Bütün bunların başına, P.O.U.M.'un peşindeki Komünist polisin yüzünden geldiğini biliyordu.

Kendisine çifte miras kalmıştı. Miliste sosyalizmin nasıl bir şey olabileceğini *hissetmişti*. Beri yandan, Sosyalizm'in resmî müdafileri olan Sol'daki entellektüeller ile partiler onu derin bir düş kırıklığına uğratmışlardı. Onun nesli Büyük Savaş'ın fazlasıyla tesiri altındaydı ve aslında sol gazetecilere teklif ettiği «örnek», bir anlamda savaş muhabirliğinin anısını taşıyordu. «Feryat figân tekrarlanan yalanlar ve nefret» cephe hattında savaşanlara vız geldi; Komünist milisler ona Troçkist ya da hain demediler. Bu iş, öfkeyle bir silâhın ateşlendiğini hayatında hiç görmemiş, ve bebeklerin barikat diye kullanıldığı şeklinde uyduruk hikâyeler tertipleyen gazeteciye kalmıştı.

İşçilere duyduğu güveni muhafaza etti. İspanya'daki çalışması boyunca, işçi devriminin ve devrimci milisin Faşizm'e karşı savaş için, siyasetçilerin Halk Cephesi veya Komünist askerî danışmanların nezaretindeki Halk Ordusu'ndan, daha iyi bir vasıta olduğu yolundaki inancını korudu. Kısa dönemli bir kehanet sahibi olarak Orwell'in, artık günümüzde yanlışlığı görülmesi gereken, bir dizi siyâsi hükümleri, kendine has hususiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Onun öne sürdüğü gibi, gerçek devrimci bir İspanyol, Avrupa'nın işçi sınıflarına grev ve boykotlar ilhâm edebilir ve böylece, diyelim, Chamberlain'in siyasetini değiştirebilir miydi? İşçi imajı, «Franco cephesinde gerçek bir halk hareketi» başlatabilir miydi? Halk Cephesi'nin kapitalist burjuva kesimi Franco ile uzlaşmaya varır mıydı? «Sağa doğru her yalpanın» Cumhuriyet'i zaafa düşürdüğünü söylemek doğru muydu? Orwell, «P.O.U.M. ve Anarşistler'in 'Savaş ve devrim biri-

birinden ayrılamaz' sloganı, belki de sanıldığından daha az gözle görülür idi» diyerek sonuca varıyor. Bu ihtiyatlı bir yargı, ama gariptir ki, bunu hep korudu. *The Lion and the Unicorn*'da (Arslan ve Tek Boynuzlu At) dile getirdiği 1940'lı yıllarda Sosyalist bir İngiltere'nin mümkün olmadığı ama yalnızca savaşı kazanabileceği ana fikri, eski P.O.U.M. sloganının bir yankısıdır.

Zamanla İspanya'ya bakışı belirsizleşti? *Katalonya'ya Selâm*'da, 1937'de imtiyazlar ve sınıf farklılıklarının avdetiyle hemzaman olan savaşa kayıtsızlık ve donukluğu aktarırken, 1940'da Orwell, Cumhuriyet'in *iki buçuk seneye dayanabilmesinin başlıca nedeninin* İspanya'da büyük servet farklılıkları bulunmasıdır diye yazıyordu (*The Lion and the Unicorn*).^{*} İngiltere'nin savaşı kazanabilmesi için mutlaka eşitlikçi bir toplum haline gelmesi gerektiğini, Faşizm'in. «İngiltere'yi kapitalist demokrasi adına düzlüğe çıkaracak» bir İngiliz Halk Cephesi tarafından bozguna uğratılamayacağını ispatlama ihtiyacı, Orwell'i, bir başka zaman olsa, entellektüel bir habaset diye damgalayacağı şöyle bir karara sürükledi: tarihin, o günün taleplerine uyacak tarzda yeniden yazılması.

Bu çok insafsız bir hüküm; farklı bir şekilde de ifade edilebilir. Orwell'in İspanya'ya bakışını, romantizm, siyasi bir sadıllığa kayabileceği derecede, muğlak hâle getirmişti. O, burada, durmuş-oturmuş bir geleneğin içinden yetişmiş bir kişi, gezgin bir edebiyat adamı olarak, İspanyolar'ın farzedilen samimiyeti ve sadeliği ile anavatanındaki karmaşık uzlaşılar ve hayatın maddeci yanı arasındaki zıtlıktan ötürü şaşkına dönmüştü. İspanya sanki, Batılı insana, modern hayatın mükemmellikten uzak yönlerini müşahade etmesi için bir ayna tutuyordu; tıpkı hizmet ya da ihtilâfın karanlık günlerinden evvel, İspanyolar'ın doğasında bulunan demokrasinin güçlü etkisi demokrasinin müdafaası olarak yüceltildiği zaman, Cumhuriyetçi İspanya'yı ziyaret eden anti-Faşistler'e gösterdiği gibi.

*) Orwell'in 1936'da hüküm süren iyimserliğin aksine, 1937'de tarif ettiği donukluk ve kayıtsızlık, Milliyetçi davaya yakınlık duyan tarihçiler tarafından dikkate alınmamıştır: Ramón Salas Larrazábal'ın *Aproximacion historica a la Guerra Española* (Madrid, 1970), s. 247.

ORWELL ÜSTÜNE BAZI KİTAPLAR :

- ALDRİTH, Keith *The Making of George Orwell* (Orwell'in Oluşumu), Londra, Edward Arnold, 1969.
- ATKİNS, John, *George Orwell*, Londra, Calder, 1954.
- BRANDER, Lawrence, *George Orwell*, Londra, Longman, 1954.
- CALDER, Jennie, *Chronicles of Conscience* (part), (Vicdan Dökümleri), Londra, Secker Warburg, 1968.
- GREENBLET, S.J., *Three Modern Satirists* (part), (Üç Modern Hicivci), New Haven, Yale, 1965.
- GROSS, M. (ed.), *The World of George Orwell* (George Orwell'in Dünyası), Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1971.
- HOLLİS, Christopher, *A Study of George Orwell* (George Orwell Üstüne Bir İnceleme), Londra, Hollis & Carter, 1958.
- LEE, Robert A., *Orwell's Fiction* (Orwell'in Edebi Eserleri), Notre Dame, Indiana, 1969.
- LİEF, Ruth A., *Homage to Occania* (Okyanusya'ya Selâm), Ohio Devlet Üniversitesi, 1969.
- OXLEY, B., *George Orwell*, Londra, Evans, 1967.
- REES, Richard, *George Orwell, Fugitive from the Camp of Victory* (George Orwell — Zafer Kampı Firârisi), Londra, Secker & Warburg 1961.
- STANSKY, P. ve ABRAHAMS, W., *The Unknown Orwell* (Bilinmeyen Orwell), Londra, Constable, 1972.
- THOMAS, Edward M., *Orwell*, Edinburgh, Oliver & Boyd, 1953.
- VORHEES, Richard J., *The Paradox of George Orwell* (George Orwell Paradoksu), Lafayette, Indiana, Purdue Üniversitesi, 1961.
- WILLİAMS, R., (editör), *Twentieth Century Views; George Orwell* (Yirminci Yüzyıl Fikirleri Dizisi: George Orwell), New Jersey, Prentice - Hall, 1974.
- WILLİSON, J.R., *George Orwell; Some materials for a Bibliography* (George Orwell; Bir Bibliyografya İçin Bazı Malzemeler), Kütüphanecilik ve Arşiv Okulu, Londra Üniversitesi.
- WOODCOCK, George, *The Crystal Spirit* (Bilinir Ruh), Londra, Cape, 1967.

İÇİNDEKİLER

Blair'den Orwell'e	5
Orwell'in Kitapları	12
Cyril Connolly'e Mektup	13
KATALONYA'YA SELAM	15

EKLER

İspanyol Milisleri Üzerine Notlar, G. Orwell	253
Williams'ın Gözüyle Orwell ve İspanyol İç Savaşı ...	272
Orwell ve İspanyol İç Savaşı, Raymond Carr	275
Orwell Üstüne Bazı Kitaplar	287

Katalonya'ya Selam, George Orwell'in bir milis olarak katıldığı İspanya İç Savaşında yaşadığı deneylerin bir dökümüdür. Kitap yaşanan acı olayları dürüst bir dille sıcığı sıcığına aktarmış, o dönemde İspanya içsavaşının cumhuriyetçiler kesiminde yaşanan çatışmalara da önyargı ve şartlandırmaların ötesinde ilk kez ışık tutmuştur.

Katalonya'ya Selam, İspanya İç Savaşının karmaşık gelişimine birinci elden tanıklık eden, çağdaş edebiyatın en başarılı ve ilginç örneklerinden biridir.

İngilizce'den Çeviren
Jülide Ergüder

ÇAĞDAŞ EDEBİYAT DİZİSİ 13/40

